

29'2018

ПРАВОВА ДЕРЖАВА

Constitutional State

Правовое государство

***Лауреат IV Всеукраїнського конкурсу
на краще юридичне видання***

Науковий журнал
Виходить 4 рази на рік
Заснований у лютому 1999 р.

ДО 20-РІЧЧЯ ЕПФ ОНУ

Одеса
Фенікс
2018

Засновник:

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Редакційна колегія

*О. І. Миколенко – головний редактор,
В. І. Труба, Б. С. Бачур, І. В. Венедіктова, І. А. Дришлюк,
Т. Є. Кагановська, І. С. Канзафарова, Л. О. Корчевна,
А. Т. Комзюк, Т. О. Коломоєць, О. Л. Копиленко, З. В. Кузнєцова,
Л. А. Луць, Р. С. Мельник, Р. М. Мінченко, О. В. Прієшкіна,
В. П. Плавич, С. В. Саяпін, Р. Й. Ситдікова, Т. В. Степанова,
Р. О. Стефанчук, О. В. Стукаленко, Л. М. Токарчук, Е. Яскерня*

Відповідальний секретар

Н. В. Льєва

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія КВ № 16843-5605ПР від 20.07. 2010 р.

Рекомендовано до друку Вченою радою
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 7 від 20 березня 2018 р.)

**Вища атестаційна комісія України
визнала журнал фаховим виданням з юридичних наук.
Постанова Президії ВАК України № 1-05/3 від 14 квітня 2010 р.**

Рішенням Атестаційної колегії
Міністерства освіти і науки України від 25 лютого 2016 р.
журнал повторно внесено до Переліку наукових фахових видань України.

Індексація наукометричними базами даних:

Index Copernicus

Індексація іншими базами даних:

Google Scholar, Scientific Periodicals in National Library of Ukraine Vernadsky, Scientific
Periodicals of Ukraine, Ulrich's Periodicals Directory
WorldCat, Citefactor, eLIBRARY.RU

ЗМІСТ

ПРИВІТАЛЬНЕ СЛОВО	5
-------------------------	---

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ; СУДОУСТРІЙ

Б. С. Бачур ЗАБЫТЫЕ ИМЕНА: ВИКТОР ИЛЬИЧ КУРДИНОВСКИЙ	6
А. Б. Капустин СУДЕБНАЯ РЕФОРМА В УКРАИНЕ 2018: ПРАВОВОЙ КОЛЛАПС И ЕГО ПРИЧИНЫ	12
В. П. Плавич ДУХОВНА ОСНОВА ПРИРОДНОГО САМОКОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТА	19

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

А. В. Левенець НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ	30
О. В. Прісіккіна, А. С. Кривошилова ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОМПЕТЕНЦІЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ	36

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

В. В. Гаркуша НАПРЯМКИ ДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ	42
А. М. Коптєв ПЕРЕДОВИЙ ДОСВІД ВИКОРИСТАННЯ АВТОМАТИЗОВАНИХ СИСТЕМ В ДІЯЛЬНОСТІ СЕРВІСНИХ ЦЕНТРІВ МВС	46
О. І. Миколенко ПРОЦЕСУАЛЬНА ФОРМА В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОТВОРЧОСТІ В УКРАЇНІ	50
О. М. Миколенко ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ	58
В. И. Палько АНАЛИЗ НОРМАТИВНО-ПРАВОВОГО ОПРЕДЕЛЕНИЯ ТЕРМИНА «НЕЗАКОННЫЙ ВВОЗ МИГРАНТОВ»	64

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

А. М. Апаров, Я. Г. Коваленко ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ	74
А. М. Апаров, В. О. Котул ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД	80
А. В. Смітюх ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВА НА ДИВІДЕНД	85

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

Ю. Є. Борисова ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ	90
В. А. Завертнева-Ярошенко, А. С. Кисель ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ	95

А. Е. Феденко

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА КАК СУБЪЕКТА
ПРОИЗВОДНОГО АВТОРСКОГО ПРАВА 102

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

І. В. Грицюк, М. В. Лабадзе

ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗАКОННОГО
ТА СПРАВЕДЛИВОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ. 106

Б. М. Орловський

КАТЕГОРІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ЗАКОНОДАВСТВІ АНГЛО-
АМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН: ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЯ. 112

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

Д. В. Гайденко

ЗАКОННІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА 118

Т. В. Комарова

ПРАКТИКА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ 123

К. М. Левандовскі, А. В. Левандовскі

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ. ЧАСТИНА І:
ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД 131

МОЛОДІ ВЧЕНІ

Є. О. Каташинський

КОНЦЕПЦІЯ «RESPONSIBILITY TO PROTECT» ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВТРУЧАННЯ
У ВНУТРІШНІ СПРАВИ ДЕРЖАВИ 142

В. А. Соколова

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАПРЯМОК У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ
ДІЯЛЬНОСТІ ЇЇ ЛІДЕРІВ У ХХІ СТОЛІТТІ. 147

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ. 156

ШАНОВНІ КОЛЕГИ !

Запрошуємо вас на міжнародну науково-практичну конференцію, присвячену **20-річчю економіко-правового факультету ОНУ імені І. І. Мечникова: «Право та економіка: генеза, сучасний стан та перспективи розвитку»**, яка відбудеться **14-15 вересня 2018 року**, за адресою: м. Одеса, Французький бульвар, 24/26.

Економіко-правовий факультет – один із провідних факультетів Одеського національного університету імені І. І. Мечникова. Його витоки сягають у далеке ХІХ століття, коли в 1865 р. на базі Рішельєвського ліцею був створений і розпочав свою діяльність Імператорський Новоросійський університет, маючи у своєму складі три факультети, серед яких був і юридичний.

Об'єднання юридичної та економічної освіти на одному факультеті стало результатом впровадження в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відповідної практики, яка вже давно існує у багатьох університетах світу (особливо європейських, де є значний позитивний досвід такої інтеграції). Це надає можливість забезпечити глибоку економічну підготовку фахівців-юристів і надати необхідні правові знання фахівцям-економістам.

На економіко-правовому факультеті видаються наукові журнали: «Правова держава», «Вісник Одеського національного університету. Серія «Правознавство», «Вісник Одеського національного університету. Серія «Менеджмент і адміністрування», «Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління». В цілому можна зазначити, що економіко-правовий факультет перебуває у стані інтенсивного позитивного розвитку, планомірно підвищує свій освітнянський і науковий потенціал.

Сучасний етап розвитку юридично-економічної освіти в Одесі і на Півдні України в цілому характеризується безперервним динамічним розвитком. Можна із впевненістю констатувати, що прогресивні ідеї сучасного підходу до процесу юридично-економічної освіти отримали всебічне втілення саме на економіко-правовому факультеті як невід'ємній структурній одиниці Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

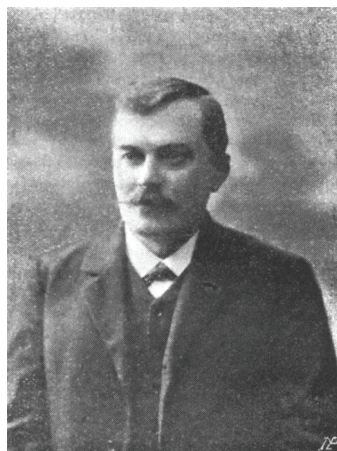
З повагою,
декан економіко-правового факультету,
Заслужений юрист України, професор

Труба Вячеслав Іванович

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ПРАВА І ДЕРЖАВИ; СУДОУСТРІЙ

УДК 378.4(477.74-21):34:929Курдиновский

Б. С. Бачур, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**ЗАБЫТЫЕ ИМЕНА:
ВИКТОР ИЛЬИЧ КУРДИНОВСКИЙ**

Статья посвящена исследованию научно-педагогической деятельности профессора В. И. Курдиновского, известного учёного-цивилиста Новороссийского (Одесского) университета.

Ключевые слова: гражданское право, гражданское судопроизводство, торговое право, право собственности, право наследования, давность владения, выморочное имущество.

Постановка проблемы. Истоки и фундамент современной юридической науки и образования были заложены в дореволюционной России, учеными-правоведами, внесшими заметный вклад в отечественную юридическую науку, и чьи работы становятся весьма актуальными.

Революционные события 1917 г. предали забвению имена многих ученых в области правоведения, а юридические факультеты, в которых они трудились, практически, были ликвидированы. Ученые были вынуждены покинуть свою родину в поисках «счастья» за рубежом.

Часть юристов, которые остались, были вынуждены приспосабливаться к условиям диктуемым новой властью и влачить жалкое существование. Среди тех ученых-правоведов, которые после революции не покинули страну и своими научными трудами и знаниями продолжали развивать юридическую науку, готовить новые кадры в области юриспруденции был профессор Новороссийского университета В. И. Курдиновский, чьи труды только сейчас начали переиздаваться, стали востребованы, цитируются и находятся в научном обороте.

Анализ последних исследований и публикаций. Разные аспекты научно-педагогической деятельности профессора В. И. Курдиновского в отечественной и зарубежной юридической литературе, которые рассматривают отдельные вопросы данной проблемы.

Есть ряд ученых, труды которых так или иначе отражают предмет исследования: Е. В. Васьковский, Т. А. Дьякова, Д. А. Ендовицкий, Ю. А. Комнатная, Г. Г. Кричевский, Л. Ю. Кудинова, С. П. Никонов, И. Ф. Павловский, В. М. Сырых, О. Ю. Шилохвост.

Цель статьи. Предпринята попытка дать анализ и систематизацию научно-педагогического наследия профессора гражданского права и гражданского судопроизводства Новороссийского университета В. И. Курдиновского; дать общую оценку его основным трудам в области цивилистики, и выявить новые ранее малоизвестные сведения о его деятельности после революции 1917 г.

Изложение основного материала. В. И. Курдиновский родился 17 июня 1867 года в селе Никольское Константиноградского уезда Полтавской губернии в семье священника – Ильи Викторовича Курдиновского.

Первоначальное образование получил в Первой полтавской гимназии. В 1886 г. после окончания гимназии поступил на юридический факультет Киевского университета св. Владимира. Из университета св. Владимира перешел в Харьковский университет, где и окончил полный курс в 1890 г. с дипломом 1-ой степени и золотой медалью за сочинение «Губные учреждения Московского государства» [1, с. 101 – 102; 2]. В 1890 – 1893 гг. оставлен для приготовления к профессорскому званию по кафедре истории русского права Харьковского университета.

13 марта 1896 года на юридическом факультете Новороссийского университета закончил сдачу магистерских экзаменов и был признан магистрантом [3].

После сдачи экзамена на магистра, 13 мая 1896 г. назначен приват-доцентом Казанского университета по кафедре гражданского права, с поручением преподавания гражданского судопроизводства [3].

12 ноября 1897 года В. И. Курдиновский был перемещен в Харьковский университет приват-доцентом торгового права и процесса [3].

Одесский период в жизни В. И. Курдиновского начинается с 1898 года. Высочайшим приказом по гражданскому ведомству, с 9 ноября 1898 года его переводят в Новороссийский университет и назначают приват-доцентом по кафедре гражданского права и гражданского судопроизводства.

В течении 1898 – 1918 гг. Виктор Ильич на юридическом факультете читал лекции по гражданскому судопроизводству и проводил практические занятия по гражданскому праву и гражданскому судопроизводству.

Конец 90-х гг. – нач. XX в. для ученого были наиболее плодотворными не только в педагогической его работе, но и в научной деятельности. Он активно работает над магистерской диссертацией, ежегодно, в каникулярный период выезжает в научные командировки.

В 1899 году в Записках Новороссийского университета публикует свой первый фундаментальный труд «К учению о легальных ограничениях права на недвижимость в России» [4].

Через пять лет, в 1904 году выходит в печать его диссертационное исследование «Об ограничениях права собственности на недвижимые имущества по закону: по русскому праву» [5].

20 ноября 1909 г. на юридическом факультете состоялась защита магистерской диссертации на тему: «Об ограничениях права собственности на недвижимые имущества по закону (русскому праву)» и Совет Новороссийского университета утвердил его в степени магистра гражданского права [6].

В предисловии своей диссертации В. И. Курдиновский, так определил задачи своего исследования: «Изучение и критический разбор мнений, имеющихся в литературе по вопросу о легальных ограничениях права собственности, убедили нас с одной стороны, в правильности принятой нами ранее конструкции (деление ограничений на три группы), с другой стороны, в том, что не только у нас, но и на Западе Европы, интересующий нас вопрос не решен окончательно и многое в нем до настоящего времени не выяснено. Очевидно, вопрос о легальных ограничениях права собственности заслуживает внимательного изу-

чения и исследования, чему мы желали бы хотя отчасти содействовать настоящей книги» [5, с. III – IV].

Диссертационное исследование В. И. Курдиновского состоит из четырех глав и заключения. В первой главе излагаются общие понятия о легальных ограничениях права собственности. В этой главе В. И. Курдиновский устанавливает понятие права собственности и приводит учение классиков-цивилистов (Тибо, Савиньи, Пухта, Виндшейда) о сущности права собственности, как права, дающего субъекту полную, исключительную власть над вещью, он указывает, что это понятие права собственности не может быть вызвано общепринятому в науке гражданского права и не соответствует явлениям общественной жизни. В основу своей работы автор кладет другое учение (Дернбурга, Д. Майера, Р. Зома), согласно которому право собственности по своей природе не может быть правом неограниченным.

Далее, развивая понятие права собственности, определяет его границы, многими учеными, не обратившими внимания на естественные границы права собственности, были допущены крупные ошибки в исчислении ограничений права собственности. Автор останавливается на выяснении природы ограничений права собственности, об их видах и указывает на отношение легальных ограничений к сервитутам.

Определяя природу ограничения права собственности, автор делит их на две группы: первая – ограничения, которые устанавливаются автономными актами частных лиц (договорами, завещаниями), и, вторая группа – ограничения, которые устанавливаются обычаем или законом. Последнюю группу ограничений автор называет законными или легальными ограничениями [5, с. 22 – 23].

И заканчивается первая глава подробной классификацией легальных ограничений права собственности в французской, немецкой и русской литературе гражданского права.

Во второй, третьей и четвертой главах автор излагает историю развития (в русском праве) ограничений права собственности на землю, правом на публичную дорогу; об ограничениях в пользовании лесами, в ограничениях в праве на недра.

Далее, автор излагает историю развития отдельных случаев легальных ограничений в пользовании объектом права собственности установленных в интересах отдельных частных лиц.

В заключительной части своего исследования В. И. Курдиновский рассматривает легальные ограничения права собственности в юридическом распоряжении вещью.

22 марта 1910 года Министерство народного просвещения назначает В.И. Курдиновского исполняющим обязанности экстраординарного профессора кафедры гражданского права и гражданского судопроизводства.

Большую научную и образовательную роль на юридическом факультете играл студенческий научный кружок по гражданскому праву и гражданскому судопроизводству, который начал функционировать в 1910 г. под руководством профессора С. П. Никонова, а после его отъезда в Санкт-Петербургский университет (1912 г.) руководителем кружка стал профессор В. И. Курдиновский.

Ввиду повышенного образовательного ценза участников кружка, в 1915 г. на юридическом факультете, вместо научного студенческого кружка начал свою работу Семинарий по гражданскому праву и процессу, его директором был назначен В. И. Курдиновский. Занятия в Семинарии велись подобно *privatissima* западноевропейских университетов, по наиболее сложным и трудным вопросам в области цивилистики.

В 1913 г. при Новороссийском университете начало функционировать Общество Правоведения и Государственных Знаний. Одним из его учредителей и активным участником общества был профессор В. И. Курдиновский. На заседаниях Общества рассматривались теоретические и практические вопросы права и государственных наук, издавались протоколы заседаний и труды ученых. Общество содействовало распространению юридических и государственных знаний.

В. И. Курдиновский отличался высоким профессионализмом, последовательным и принципиальным характером. Глубокие знания своего предмета, уверенность в своих силах, человеческая и творческая смелость позволяла ему выступать против тех, кто считал-

ся авторитетом в науке, в силу своего служебного или общественного положения. Так, в 1912 году большой резонанс в научном и общественном окружении получила монография В. И. Курдиновского «Договоры о праве наследования» [7], в которой автор научно обосновал необходимость закрепления в российском законодательстве договора о праве наследования, к которому Сенат отнесся отрицательно. «Не подлежит никакому сомнению, что соглашения о наследовании встречаются и в интеллигентных слоях русского общества, хотя, в виду отрицательного отношения к ним со стороны наших судебных установлений, и редко оглашаются. Вполне вероятно, что они прикрываются какой-либо признанной законом формой, чаще всего формой долговых документов... граф Сперанский, в своем проекте русского гражданского уложения 1814 года, дает целую главу о наследстве по договорам. Сперанский в своем проекте сформулировал постановления о наследственных договорах в духе старой теории. Он даже говорил не о наследовании по договорам, а о «наследстве по договорам» [7, с. 319].

В основу учения Сперанского о наследственных договорах, как мы видим, положено представление о наследственном договоре, как о контракте, создающем обстоятельство. Это представление проведено последовательно во всех статьях, от первой до последней. «Благодаря этому не отделены наследственные договоры от *pacta de bereditate tertii viventis* и от контрактов, создающих обязательства. Благодаря этому же, юридические последствия наследственного договора сформулированы графом Сперанским неверно. Но, конечно, он не повинен во всем этом. В его время только заканчивался прежний период истории наследственных договоров. Новый был еще впереди. Проекту графа Сперанского не суждено было стать законом [7, с. 322].

В. И. Курдиновский выражал уверенность в том, что в российском законодательстве отсутствуют какие-либо препятствия для законодательного закрепления данного договора, с учетом новейших достижений западноевропейской доктрины и законодательной практики.

В дальнейшем Виктор Ильич продолжил свою научную и педагогическую деятельность в Новороссийском университете до 1918 года. После перевода профессора С. П. Никонова в Петербургский университет (1912 г.), начиная с 1912/1913 учебного года, чтение лекций по гражданскому праву было поручено профессорам В. И. Курдиновскому и А. И. Загоровскому, а гражданский процесс, как прежде в полном объеме, оставался за Курдиновским.

В течении 1910 – 1918 гг. В. И. Курдиновский постоянно принимал участие в работе испытательной комиссии юридического факультета Новороссийского университета.

Не ограничиваясь университетскими занятиями он продолжал публиковать свои статьи в журналах Министерства Юстиции и «Юридические Известия» (г. Юрьев), «Вестник Права».

Что же касается его научных трудов, то они практически все были написаны и изданы в Одесский период его жизни.

Научно-педагогическая деятельность ученого в Новороссийском университете завершилась в 1918 году. 18 марта 1917 г. Министр народного просвещения А. А. Мануйлов (выпускник юридического факультета Новороссийского университета, 1883 г.) уволил профессора В. И. Курдиновского, согласно поданного заявления [8]. После отставки, в течении 1917 – 1918 учебного года ученый преподавал на юридическом факультете вне штата.

После 1918 года В. И. Курдиновский временно приостанавливает свою преподавательскую деятельность и возвращается к ней в 1920 г.

В январе 1920 г. В. И. Курдиновский был принят на работу в Воронежский государственный университет, на факультет общественных наук (юридический факультет), где был на должности профессора кафедры истории права и государства [9, с. 21, 41, 44].

В 1920 – 1921 гг. ректором Воронежского государственного университета и деканом юридического факультета был Александр Серафимович Невзоров.

Вся научно-педагогическая деятельность В. И. Курдиновского и А. С. Невзорова неоднократно пересекалась и была схожа. Оба происходили из семьи сельских священников.

Виктор Ильич окончил юридический факультет Харьковского университета, а Александр Серафимович Демидовский юридический лицей. По окончании учебы были профессорскими стипендиатами на кафедре всеобщей истории права, а впоследствии переведены по кафедре гражданского права. В учебных заведениях, где они были стипендиатами, по каким-то причинам не сложилась сдача магистерских экзаменов. Работая в разных университетах, магистерские экзамены они успешно сдали на юридическом факультете Новороссийского университета, и здесь же были утверждены в звании приват-доцентов. Начинали свою педагогическую деятельность в качестве приват-доцентов торгового права.

Известно, что В. И. Курдиновский еще в период своей работы в Новороссийском университете, большинство своих научных статей публиковал в журнале «Юридические Известия» (г. Юрьев), в котором А. С. Невзоров был редактором. Ученые были в добрых отношениях, приятельствовали, и можно предположить, что именно А. С. Невзоров посодействовал ему в этот трудный и сложный период жизни ученого устроиться на работу в Воронежский государственный университет.

В середине 20-х гг., правление Воронежского университета предприняло попытку восстановить юридический факультет, вместо существующего факультета общественных наук, образовало специальную комиссию по решению данного вопроса во главе с В. И. Курдиновским. Еще одна попытка поставить вопрос о восстановлении юрфака была предпринята в 1926 г. Профессор В. И. Курдиновский обратился в президиум Воронежского губисполкома с письмом на эту тему. Он обосновал необходимость факультета советского права, обратил внимание, что в Украине нет ни одного юридического факультета, предложил привлечь к преподаванию А. Н. Татарчукова, П. Н. Першина, А. С. Невзорова и себя в качестве цивилиста [9, с. 44].

В начале существования Воронежского государственного университета был создан Музей древностей и изящных искусств ВГУ, основу которого составила художественная коллекция Дерптского университета. Важно отметить, что музей вел регулярную научную работу, благодаря тому, что во главе его стояли крупные ученые, директора музея Э. Фельсберг, В. Э. Регель, М. Н. Крашениников, В. И. Курдиновский [10, с. 6].

Выводы. Таким образом, профессор Виктор Ильич Курдиновский, с 1920 г. состоял профессором кафедры истории права и государства Воронежского государственного университета, и в 1926 г. продолжал состоять в штате университета.

К сожалению, мы не имеем достоверных свидетельств о последующих годах жизни этого талантливого ученого и педагога.

Теоретическое наследие В. И. Курдиновского до настоящего времени сохраняет способность обогатить и развивать юридическую науку и способствовать поиску оптимальных решений современных проблем.

Основные труды В. И. Курдиновского: «К учению о легальных ограничениях права собственности на недвижимость в России» (1899), «Выморочные имущества» (1903), «Об ограничениях права собственности на недвижимые имущества по закону» (1904, магист. дис.), «Мнения о сущности гражданского судопроизводства» (1911), «Договоры о праве наследования» (1912), «К учению о праве собственности и владения» (1913), «Понятие владения» (1914), «О давности владения» (1914), «О владении на началах российского законодательства» (1914), «Возражения и отводы» (1915). Автор (в том числе под псевдонимом Иван Лейденский) историко-публицистических очерков, в том числе «Несколько слов о г. Перемышле» (1911), «Несколько слов о Холмской Руси» (1912), «О гонении на православных в Галиции» (1912), «Страдания русских в Галиции» (1912), «О Гос. думе» (1912).

Список литературы

1. Павловский И. Ф., Курдиновский В. И. / И. Ф. Павловский // Краткий биографический словарь ученых и писателей Полтавской губернии с половины XVIII века [Текст]. – Полтава: Типо-литография преемника Дохмана, 1912. – 239 с.

2. Курдиновский В. И. Губные учреждения Московского государства [Текст] / В. И. Курдиновский // Министерство народного просвещения. Седьмое десятилетие. Часть ССЦИ. 1895. – С. – Петербург: Тип. В. С. Балашова, 1895. – С. 280 – 318.
3. Державний архів Одеської області (ДАОО), Ф. 4, оп. 35, спр. 597, арк. 15 – 15 зв.
4. Курдиновский В. И. К учению о легальных ограничениях права собственности на недвижимость в России [Текст] / В. И. Курдиновский // Записки Новороссийского университета. – 1899. – Т. 8. – С. 1 – 384.
5. Курдиновский В. И. Об ограничениях права собственности на недвижимые имущества по закону (по русскому праву) [Текст] / В. И. Курдиновский. – Одесса: Печат. Дом, 1904. – 389 с.
6. Отчет о состоянии и деятельности Новороссийского университета за 1909 г. – Одесса, 1910. – 307 с.
7. Курдиновский В. И. Договоры о праве наследования [Текст] / В. И. Курдиновский. – Одесса: Тип. «Техник», 1913. – 322 с.
8. Журнал министерства народного просвещения. – 1917: Новая серия. – Часть 70. – № 78 (июль – август). – Петроград: Сенатская типография, 1917. – 398 с.
9. Сазонникова Е. В. Навстречу 100-летию юридического факультета Воронежского государственного университета в 2018 г. [Текст] / Е. В. Сазонникова // Вестник ВГУ. Серия: Право. – 2016. – № 4 (27). – С. 8 – 53.
10. Ендовицкий Д. А., Дьякова Т. А. Культурный потенциал классических университетов [Текст] / Д. А. Ендовицкий, Т. А. Дьякова // Вестник ВГУ. Серия: Проблемы высшего образования. – 2016. – № 4. – С. 5 – 9.

Статья поступила 26.02.2018 г.

Б. С. Бачур, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАБУТІ ІМЕНА: ВІКТОР ІЛІЧ КУРДИНОВСЬКИЙ

Резюме

Стаття присвячена дослідженню науково-педагогічної діяльності професора В. І. Курдиновського, відомого вченого-цивіліста, який понад 20 років працював у Новоросійському (Одеському) університеті.

Ключові слова: цивільне право, цивільне судочинство, торговельне право, право власності, спадкове право, давність володіння, виморочне майно.

B. S. Bachur, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

FORGOTTEN NAMES: VIKTOR ILICH KURDINOVSKY

Summary

The article is devoted to the research of the scientific and pedagogical activity of Professor V. I. Kurdinovsky, a well-known scientist-civilist who has been working for more than 20 years at the Novorossiysk (Odessa) University.

Key words: civil law, civil procedure, commercial law, property right, inheritance law, prescription period, foreclosure property.

генерал-губернаторство. Императорский указ Александра I изданный в 1802 году реформировал судебную систему и предусматривал норму по установлению вновь созданных губерниях местную судебную систему. В нём указывалось, что Таврический гражданский и уголовный суд разрешает дела на основании и в порядке, предусмотренном для судебных палат. Состав суда состоял из одного председателя, двух советников и двух ассессоров – титулярных советников. В соответствии с действующим в России общегосударственным нормативным актом, в губерниях предусматривалось создание палаты уголовного суда и палаты гражданского суда; верхний земский суд. Также предусматривалось создание в каждом уезде или округе уездных судов. В Таврической губернии Уездные суды должны были быть судами первой инстанцией по гражданским и уголовным делам. Для горожан учреждался специальный суд – городской магистрат, а торговые иски рассматривались в коммерческих судах. Второй инстанцией, в которой обжаловались решения уездных и городских судов, являлась губернская судебная палата по гражданским и уголовным делам. Высшей же апелляционной инстанцией по большинству дел служил правительствующий сенат в Петербурге.

По указу о реформировании судебной системы 1819 года Таврический губернский суд был разделён на палаты, гражданскую и уголовную. Они стали высшими судебными и апелляционными инстанциями в губернии. В судебную систему Таврической губернии в 1803-1869 годы входили губернские палаты уголовного и гражданского суда, губернский совестный суд, римско-католический суд, Керченский коммерческий суд, городские магистраты и городские ратуши, нижние земские суды, уездные суды. Имелись и различные специальные органы наделенные судебными функциями – коммерческие, духовные и т.д. В результате проведения судебной реформы 1864 года Таврическая губерния (в составе Симферопольского, Евпаторийского, Перекопского, Ялтинского, Феодосийского, Мелитопольского и Бердянского уездов) вошла в округ Одесской судебной палаты, к которой также относились Херсонская, Одесская губернии. 5 июля 1868 года был издан указ о введении судебных уставов в округе Одесской судебной палаты. При проведении подготовительных работ местные органы Таврической губернии руководствовались сенатской инструкцией от 13 марта 1869 года о закрытии прежних судебных учреждений в губерниях, где судебные уставы вводились в полном объёме. Прекращённые дела передавались в архив окружного суда или местного мирового съезда. Каждое дело прорабатывалось, составлялась справка, что по нему сделано. Уголовные дела, рассмотренные в последние три месяца, а гражданские – в последние шесть месяцев, передавались в окружной суд. Туда же передавались дела из третейских судов. 10 марта 1869 года в Петербурге были утверждены правила «О порядке производства дел прежних судебных установлений как в местностях, где вводятся судебные уставы в полном объёме, так и в тех, где вводятся мировые судебные установления отдельно от общих». В правилах было отмечено, что в местах, где вводятся судебные уставы 1864 года существующие судебные органы закрываются. Неоконченные дела должны были рассматриваться уже по новым правилам. В соответствии с этими правилами дела частного обвинения в судах Таврической губернии были прекращены, а истцы получали право в течение трех месяцев на их возобновление в новых судебных установлениях. Дела, нуждавшиеся в доследовании, были направлены на дальнейшее расследование, а затем переданы по подсудности. Исполнение приговоров прежних судов теперь производилось полицией. Одновременно с реорганизацией уездных судов шла работа по подготовке к закрытию губернских палат уголовного и гражданского судов. Проведённая в 1864 г. судебная реформа, привела к реорганизации структуры судебных органов в губернии. Реализация положений судебных уставов 1864 года была завершена в 1869 году и судебная система в губернии не изменялась вплоть до событий 1917 года [3, с. 394-399].

К концу XIX – началу XX вв. в России проведение судебной реформы и образование судебных палат было завершено. Судебная система состояла из 14 судебных округов, возглавляемых соответствующими судебными палатами, и как выше изложено Одесской судебной палатой. Во всех судебных округах действовали новые суды – судебные палаты, окружные суды и мировые судьи. Палаты состояли из старшего председателя, председа-

телей департаментов, членов департаментов и должностных лиц прокурорского надзора, а также секретарей. Число служащих и количество департаментов в этих палатах обуславливалось территорией деятельности палат и количество проживающего населения [4, с. 308-312].

Законодательство и практика его применения неизбежно впитывают в себя предшествующий опыт человеческой цивилизации. В государственно-правовой сфере — это, прежде всего, те её этапы, когда в общественное сознание и практику стали постепенно проникать демократические принципы общественного устройства и такие передовые политико-правовые идеи, как верховенство права, правовое государство, разделение властей, приоритет прав и свобод человека над другими социальными ценностями. При этом уместно вспомнить известные изречения: «Новое — это хорошо забытое старое» и «История нас учит тому, что она ничему нас не учит». Последнее в заостренно полемической форме подчеркивает неумение или нежелание некоторых государственных деятелей и ученых-юристов сполна использовать исторический опыт государственно-правового строительства, в том числе отечественного. Задачи судебно-правовой реформы 1864 года, в целом совпадают с теми, которые продекларированы нынешними реформаторами: создание относительно независимой судебной системы, обеспечение состязательности судопроизводства, учреждение суда присяжных, повышение роли адвокатуры и обеспечение ее независимости, изменение функций прокуратуры, а, точнее, их ограничение. И все это, в конечном счете, было направлено на приспособление судебной и прокурорской систем России к «европейским стандартам» в их тогдашнем понимании, хотя изначально такая цель не ставилась. Суды первой инстанции в императорской России состояли из двух уровней: мировых судей и окружных судов, причем их юрисдикция не совпадала. Такая же двухуровневая система присуща ряду европейских стран, в первую очередь Германии и Франции. Её преимуществом было то, что мировые суды приняли на себя рассмотрение значительной массы дел сравнительно небольшой сложности, не требующих рассмотрения в коллегиальном порядке, а участковая система мировых судов приближала их к населению. В процессе судебной реформы, осуществленной в Российской Федерации, система мировых судов была восстановлена, причем мировые суды выведены из системы федеральных судов и формируются на местном уровне. Не лишним будет вспомнить и о том, что согласно Учреждению судебных установлений 1864 года был установлен единый порядок назначения судей. Статьей 212 этого документа было предусмотрено, что «председатель, товарищи председателей и члены окружных судов, а также старшие председатели, председатели департаментов и члены судебных палат назначаются высочайшей властью по представлению министра юстиции». В целом же использование исторического метода научного и практического анализа поможет более успешному продвижению в Украине судебно-правовой реформы [5, с. 302-307].

Как очевидно реформы конца XIX в. широко обсуждались с населением государства, принятые судебные уставы были приняты с одобрением граждан и как результат реформы: суды стали ближе к народу, судебная система стала работать чётко и бесперебойно. Выявление логичности и регулярности проведённых преобразований в истории государственных правовых реформ, безусловно, усовершенствует тактику совершенствования отечественного правосудия.

Актуальность изучения судебных реформ очевидна. Они являют собой поворотные моменты в судебной истории любой страны. Всестороннее исследование обстоятельств проведения судебных реформ – от их замысла до результатов – позволяет приблизиться, с одной стороны, к пониманию межвековых закономерностей функционирования национальной судебной системы, с другой – к пониманию закономерностей в достижении как позитивных, так и негативных итогов самих преобразований.

В апреле и мае 1958 г. составленный к тому времени проект Основ уголовного судопроизводства обсуждался на четырёх межведомственных совещаниях с участием как практических работников, так и учёных процессуалистов. Затем проект был в июне 1958 г. опубликован в журналах «Советы депутатов трудящихся», «Советское государ-

ство и право», «Социалистическая законность» и «Советская юстиция». Кроме того, Комиссия законодательных предположений Совета Национальностей обратилась с просьбой высказать предложения по опубликованному проекту Основ к юридическим факультетам и юридическим институтам нашей страны. Откликов на проект Основ уголовного судопроизводства поступило немало, часть из них опубликовали, но приняли во внимание, естественно, далеко не все [1].

Итак, проанализировав вышеизложенное можно сделать очевидный вывод о том, что более ста лет назад судебная реформа, проведённая на Юге современной Украины, предусматривала, в том числе реорганизацию структуры судебных органов, и как было выше указано «укрупнение местных» судов. Особую, главенствующую роль царские реформаторы отдавали именно – независимой судебной системе, обеспечение состязательности судопроизводства, повышение роли адвокатуры и обеспечение её независимости; приспособление судебной и прокурорской систем царской России к «европейским стандартам»; приближение системы судов к населению. Как очевидно советские учёные и учёные современной Украины, многие десятилетия в своих трудах, указывали реформаторам и законодателю Украины о необходимости в процессе судебной реформы в Украине – использовать историко-аналитический подход. Реформа права, которую проводит в Украине законодатель на протяжении последних нескольких лет, проходит: в чрезвычайной спешке, без учёта исторических предпосылок, без рекомендаций юристов-практиков, без привлечения учёных-правоведов. Очевидно, что такая спешка обусловлена политическими амбициями власти.

В основе судебно-правовой реформы в Украине, принятой Верховным Советом Украины 28 апреля 1992 года, указывалось на то, что необходимость судебно-правовой реформы обусловлена тем, что суды переживают глубокий кризис, вызванный многими факторами, которые негативно влияют на их деятельность. Проводимая в Украине судебная реформа была призвана внести ряд кардинальных изменений, принять правовые нормы которые в своей совокупности должны изменить судоустройство Украины, то есть – систему судебной организации и порядок разрешения судебных дел. Ключевыми элементами реформы являются: реорганизация судов и сокращение штата судей; обновление и очищение судебного корпуса – квалифицированное оценивание действующих судей; а также конкурсный отбор: как кандидатов на должность судьи, так и действующих судей при их кадровом передвижении (смена суда или специализации судьи); независимость судейского управления: создан орган государственной власти, к компетенции которого в том числе отнесены и формирование судейского корпуса и совершения дисциплинарных взысканий – Высший Совет Правосудия; оптимизация судопроизводства: электронное судопроизводство, дистанционное судопроизводство, увеличение судебного сбора, адвокатская монополия на представительство в судах, введение понятия «типовых или образцовых дел», внесение изменений в действующие процессуальные кодексы Украины.

Как было изложено выше, законодатель Украины проводит судебную реформу без учёта исторических предпосылок, без проведения аналитического метода, что в свою очередь не приведёт к приближению судебной системы к народу Украины.

Закон определяет организацию судебной власти и осуществление правосудия в Украине, функционирующего на принципах верховенства права в соответствии с европейскими стандартами и обеспечивает право каждого на справедливый суд – преамбула Закона Украины «О судоустройстве и статусе судей» от 02.06.2016 г. № 1402-VIII [6].

Реорганизация судов и обновление корпуса судей – один из основных элементов судебной реформы Украины. С момента подачи кандидата на должность судьи соответствующего заявления, проходят многочисленные этапы: от вступительного экзамена, учебы в Национальной школе судей и до квалификационного экзамена, которые займут от 18 до 24 месяцев. Но для того, что бы специалист в области юриспруденции подал заявление о желании стать кандидатом на должность судьи, Высшая квалификационная комиссия судей Украины должна объявить добор. Первый такой добор кандидатов на должность судьи ВККС объявила весной 2017 года, по итогам объявленного добора из 5300 канди-

датов (подавших заявления) решением ВККС в Национальную школу судей направлено более 250 кандидатов. При этом обучение в школе судей длится год. 29 декабря 2017 года Президентом Украины был издан Указ, согласно которому в Украине около 90% судов будут реорганизованы или ликвидированы, вместо них будут создаваться окружные суды, численность таких судов станет 282. С началом реформ прослеживается чёткая тенденция многочисленных увольнений судей.

Три года назад, судей было около 9000. Сейчас примерно 5800 работающих судей. Если в 2016 году со стартом реформы уволилось около 1500 судей, то в прошлом году ВСП уволил примерно 800 судей. Это тоже очень много. Уменьшение их количества замедлилось, но все еще происходит. Только в рамках дисциплинарных процедур мы рекомендовали к увольнению около 500 человек за два года работы. Скажу откровенно, дальше уже сокращать некуда [7].

Очевидно, что украинская система отбора будущих судей пока несовершенна. Однако новшества, внедренные новым Законом, безусловно, учли положительный опыт зарубежных стран, которые прошли долгий путь в этом вопросе. Насколько же эффективно будет работать механизм и нужно ли вносить в него коррективы, покажет практика [8].

Таким образом, выпускники Национальной школы судей – новые судьи, в судах первой инстанции приступят к исполнению своих должностных обязанностей не раньше чем через один год. Анализируя фактическую ситуацию, учитывая особенности судебной реформы, существующий беспрецедентный недобор кадров в украинских судах, увольнение ВККС действующих судей без фактического назначения новых, учитывая то, что в ближайшее время часть действующих судей не пройдут квалификационные тесты, можно прийти к выводу – в самое ближайшее время Украину ждёт кадровый дефицит судейского корпуса. Кроме того, законодатель лишил судей вознаграждения при их выходе на пенсию, а также уменьшил судьям пенсию за выслугу лет. Это привело к тому, что опытные и квалифицированные судьи – имеющие 20 летний стаж, а соответственно право на отставку начали массово подавать заявления на увольнения. К примеру – на момент написания данной статьи из Приморского районного суда города Одессы уволилось семь судей, часть из 33 оставшихся судей не имеет полномочий или находятся в отпусках по уходу за ребёнком. Изложенные факты констатируют то, что проводимая судебная реформа приводит к невозможности совершения правосудия и получения судебной защиты гражданами, а соответственно лишает их права на доступ к правосудию.

С введением в действие судебной реформы 1864 г. правовой статус судей стал регулироваться Учреждением судебных установлений (УСУ). Предписывалось на должности мировых судей избирать лиц, имеющих высшее или среднее специальное (не обязательно юридическое) образование (ст. 19 УСУ). Для судей общих судов (окружных и судебных палат) требования были выше, они могли назначаться из числа лиц, «имеющих аттестаты университетов... об окончании курса юридических наук или о выдержании экзамена в сих науках или же доказавших на службе свои познания по судебной части» (ст. 202 УСУ). Оговорка о «доказавших на службе свои познания по судебной части» открывала дорогу лицам, вообще не имеющим юридического образования. Это было порождено боязнью не найти соответствующего количества лиц с высшим юридическим образованием. С целью улучшить образовательный и нравственный уровень судебных деятелей реформа 1864 г. предусматривала резкое повышение жалования судебным деятелям [9].

Как было подчёркнуто выше, в ходе проведения судебной реформы ликвидируются многие местные суды, в марте 2018 года вступили в силу изменения в действующий Уголовный процессуальный кодекс Украины. Нехватка судей уже стала отражаться на возможности судов выносить определения в рамках УПК по назначению судебных медицинских экспертиз в отношении живых лиц, а также о проведении медицинской экспертизы для установления причин смерти лица и возможности дальнейшего захоронения умершего. Кроме кадрового «голода» в судах проблемой становится и расстояние между следователем и ближайшим действующим «укрупнённым» судом. От судов получено разрешений на выдачу тел для захоронения в течение суток – 794 разрешения (41% от общего коли-

чества предоставленных ходатайств), в течение двух суток – 753 (39%), на третьи сутки – 259 разрешений (13%). Кроме того, фиксируются сроки более четырех суток – это более 120 разрешений (или 6,5% от количества поданных ходатайств). Это первый момент, когда количество ходатайств в судах с каждым днем будет расти. Второй – возможность направления представлений в суды в вечернее время или в выходные дни. Это тоже пока в некоторых регионах является проблемой [10].

Участники конференции обсудили ряд проблемных вопросов, в частности – проведение рассмотрения судами избрании меры пресечения в режиме видеоконференции для отдаленных регионов. Законодательством это допускается. Это касается тех подразделений, которым нужно для объявления подозрения преодолевать путь в несколько километров [11].

29 марта 2018 года Генеральный прокурор Украины Юрий Луценко заявил: «Как я и предупреждал ВР – непродуманные поправки в УПК парализовали правоохранительную систему. Запись по состоянию на 6 утра очереди на право (!) подать ходатайство в Печерский райсуд, которые возможно (!) будут рассмотрены 25 июня. Обыски в делах по убийству, аресты имущества по делам о хищении, экспертизы по делам об изнасиловании – все в трёхмесячной очереди».

Отдельно хочу выделить и проанализировать сказанное Генеральным прокурором, который по своему образованию не является юристом, но выделил один из ключевых проблемных вопросов судебной реформы. В марте 2018 года вступили изменения в статьи 242, 243, 244 Уголовного процессуального кодекса: экспертиза проводится экспертной организацией, экспертом или экспертами, по поручению следственного судьи или суда, предоставленным по ходатайству стороны уголовного производства. Эксперт привлекается при наличии оснований для проведения экспертизы по поручению следственного судьи или суда, предоставленным по ходатайству стороны уголовного производства. Ходатайство рассматривается следственным судьей местного суда, в пределах территориальной юрисдикции которого осуществляется досудебное расследование, не позднее пяти дней со дня его поступления в суд [12]. Таким образом, в настоящее время жертвы сексуального преступления ожидают определения суда о назначении судебной медицинской экспертизы (при неотложном биологическом исследовании потерпевших от сексуального насилия происходит извлечение сперматозоидов) от недели до нескольких месяцев.

Выводы. Проанализировав изложенное выше, можно сделать следующие выводы. При подготовке и проведении судебной реформы, законодателем Украины, не была проведена методология данной реформы, не использован отечественный исторический опыт государственно-правового строительства, не применены научные исследования юристов, не использован опыт правоведов-практиков – что уже в начальной стадии практического действия судебной реформы привело к правовому коллапсу. Образующийся системный кризис судебной реформы уже привёл к нарушению права граждан на справедливый суд. Возникшие правовые коллизии, кадровый кризис судебного корпуса, должны быть разрешены в немедленном порядке законодателем, путём внесения изменений в принятые им законодательные акты.

Список литературы

1. Д. О. Серов. Забытая страница государства и права СССР: судебная реформа 1956-1964 годов [Текст] / Д. О. Серов. // Вестник Новосибирского государственного университета. Серия: Право. – Т.2. (№ 2). – 2006. – С. 43-53.
2. Історія України: нове бачення [Текст]: У 2 т. / О. І. Гуржій, Я. Д. Ісаєвич, та ін. // [під ред. В. А. Смолія]. – К.: Україна, 1995. – 464 с.
3. Пуховская А. С. Возникновение и становление органов судебной власти в Таврической губернии [Текст] / Пуховская А. С. // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Серия: «Юридические науки». – Т. 23 (62). – № 1. – 2010. – С. 394-399.
4. Курас Т. Л. Судебные палаты в Российской империи: создание, сравнительная характеристика [Текст] / Курас Т. Л. // Вестник Иркутского государственного университета. Гуманитарные науки. № 10 (57). – 2011. – С. 308-312.
5. Полянский Е. Ю. Использование историко-аналитического подхода в процессе судебной реформы в Украине [Текст] / Полянский Е. Ю. // Научные труды Одесской национальной юридической академии. Т. VII. – Одесса: «Юридическая литература», 2008. – С. 302-307.

- 6 Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02.06.2016 р. № 1402-VIII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>.
- 7 Глава Высшей квалификационной комиссии судей Сергей Козьяков. // Юридическая дискуссия. Протокол юридичний Інтернет ресурс. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ru/glava_visshey_kvalifikatsionnoy_komissii_sudey_stat_sudey_bez_konkursa_teper_nevozmogno/?utm_source=newsletter&utm_medium=email.
- 8 Отбор судей: зарубежный опыт и украинские реалии. Вища кваліфікаційна комісія суддів України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vkksu.gov.ua/ua/news/6138/>.
- 9 Попова А. Д. Формирование правового статуса судей: история и современность. Научная электронная библиотека. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:53ULmHp_H3gJ:https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-pravovogo-statusa-sudey-istoriya-i-sovremennost.pdf+&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua.
- 10 Департамент коммуникации Национальной полиции Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/v-umovax-zmin-do-kpk-slidchi-pidrozdili-povinni-nalagoditi-efektivnu-vzajemodiyu-z-sudami-ta-prokuraturoyu-vitalij-nevgad/>.
- 11 Департамент коммуникации Национальной полиции Украины. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.npu.gov.ua/news/Informacziya/zhodni-zmini-v-zakonodavstvi-ne-povinni-vplnuti-na-efektivnist-roboti-slidchix-pidrozdiliv-vitalij-nevgad/>.
- 12 Кримінальний процесуальний кодекс України. Верховная Рада Украины; Закон от 03.10.2017 № 2147-VIII. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2147a-19>.

Статья поступила 20.03.2018 г.

О. Б. Капустин, адвокат, засновник
«Південно-Українська Міжнародна Колегія Адвокатів»
проспект Гагаріна, 12-а, Одеса, 65058, Україна

СУДОВА РЕФОРМА В УКРАЇНІ 2018: ПРАВОВИЙ КОЛАПС І ЙОГО ПРИЧИНИ

Резюме

Верховною Радою України, з метою підвищення довіри суспільства до судів, прийняті законопроекти, які запустили судову реформу. Новації, прийняті законодавцем, в їх практичному застосуванні вже на початковій стадії привели до масових порушень прав громадян. У статті досліджено особливості виникнення і становлення судової влади в Україні в минулому. Розглядаються проблеми проведення судової реформи в Україні. Вивчено перші підсумки реформи після вступу в силу в березні 2018 року поправок до процесуального законодавства, реорганізацію судів і оновлення суддівського корпусу.

Ключові слова: судова реформа в Україні, криза судової реформи, порушення прав громадян на справедливий суд.

A. B. Kapustin, Lawyer, Founder
the «South-Ukrainian International Bar Association»
Prospekt Gagarina, 12-a, Odessa, 65058, Ukraine

JUDICIAL REFORM IN UKRAINE 2018: LEGAL COLLAPSE AND ITS CAUSES

Summary

The Verkhovna Rada of Ukraine, in order to increase public confidence in the courts, adopted bills that launched judicial reform. Innovations adopted by the legislator, in their practical application at the initial stage, have led to massive violations of citizens' rights. The article deals with the features of the emergence and formation of the judiciary in Ukraine in the past. The problems of conducting judicial reform in Ukraine are considered. The first results of the reform after the entry into force in March 2018 of the amendments to the procedural legislation, the reorganization of the courts and the renewal of the judiciary corps were studied.

Key words: judicial reform in Ukraine, crisis of judicial reform violation of citizens' rights to a fair trial.

УДК 340.12.351.91

В. П. Плавич, докт. філос. наук, канд. юрид. наук, професор, академік,
Заслужений діяч науки і техніки України

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДУХОВНА ОСНОВА ПРИРОДНОГО САМОКОНТРОЛЮ СУБ'ЄКТА

У статті розглядається духовна основа природного самоконтролю суб'єкта і перспективи подальшого розвитку і вдосконалення його максимального використання. Автором виявлені трансцендентні, ірраціонально-помежові основи суб'єктивно-свідомого «внутрішнього світу» людини. Виникла можливість розглянути характерні першооснови сутності динаміки духовного буття культури мислення, здійснити аналіз інтенцій діяльності мислення та його іманентних апіорних структур в людському існуванні.

Ключові слова: природний самоконтроль, «душа» як субстанція суб'єкта, правове регулювання, екзистенційна субстанційність, субстанційні властивості «душі», феномен душі.

Сьогодні постає необхідність виявити яким чином творчість, інтелект, мислення, а разом з ним знання і наука у своїй діяльності обумовлюють продуктивний поступ суспільства та його соціальних інститутів в реалізації тих завдань, які ставить глобальний світ. Формування стратегічно-орієнтованої національної політики довгострокових трансформацій держави передбачає філософське осмислення духовної основи природного самоконтролю суб'єкта в контексті соціокультурної реалізації та цілісного самовираження.

Постановка проблеми. Науковою проблемою дослідження є системне виявлення перспектив розвитку мислення суб'єкта, його діяльності в умовах сучасної соціокультурної реальності. На основі соціокультурного досвіду інтерпретацій філософсько-правових дискурсів та їх розуміння розкриті в сутності духовної основи природного самоконтролю суб'єкта. Розглянута душа як особливий феномен культури пізнання і мислення. Важливим моментом дослідження є виявлення трансцендентних ірраціонально-помежових основ суб'єктивно-свідомого «внутрішнього світу» людини. Визначено характерні першооснови сутності динаміки духовного буття культури мислення, здійснено аналіз інтенцій мислення та його іманентних, апіорних структур в людському існуванні. Осмислені кореляції іманентних, екзистенціальних та персоналістських інтеракцій як детермінантів мисленевої діяльності в цілісності духовно-культурного буття. Охарактеризовано поняття «душі» і «душевного» через які активізується духовне життя індивіда; душа є суб'єктом духовності, а не її самістю. Там, де є «дух» і «душа» починається активна діяльність індивіда. «Душа» як субстанція діє через матеріальне тіло, одично духовне та вседуховне.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичною основою даного дослідження стали праці міжнародних вчених, які досліджували питання духовної основи природного самоконтролю суб'єкта. Зокрема, слід виділити роботи «представників філософії життя» таких вчених, як : А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, В. Дільтей, Г. Зіммель та інші.

Мета статті полягає в розкритті сутності духовно-онтологічних особливостей мислення про душу на основі соціокультурного досвіду і інтерпретацій філософських дискурсів та їх розуміння. Завдання статті – розкрити основні інтерпретації феномену «душа» і шляхом систематизації та аналізу накопичених знань, зробити спробу виявити значення поняття душі та її меж у духовному досвіді людства.

Об'єкт дослідження – природний самоконтроль суб'єкта в духовному досвіді людства. Предметом дослідження є особливості природного самоконтролю суб'єкта в процесах соціальних практик людства.

Виклад основного матеріалу. Для юриспруденції управління природним самоконтролем суб'єкта, зокрема для кримінального процесу та криміналістики, максимальне використання природного самоконтролю має важливе значення [1]. Відповідність екзистенційного та опредмечуваного в формах інформаційного осягнення одухотворення в людині завжди залишається відкритою, актуальною і дискусійною, глибокі підвалини права потребують дослідження цієї проблеми. І на сьогодні, ще невизначеним залишається феномен «Душі» в контексті її соціокультурної концептуалізації.

Через поняття «душі» і «душевного» актуалізується духовне життя індивіда. Там, де є «дух» і «душа» починається активна мисленева діяльність. Аналіз процесу самореалізації у сфері евристичного мислення показує, що воно задає стратегію творення нового, будує цілісний образ соціокультурної реальності. Потік мислення і образів завдяки своїм власним потенціям ускладнюється і спонтанно відбудовує себе: відбувається самозростання цілого з частин в результаті самоускладнення цих частин [2].

Актуальність феномену «душі» обумовлена тим, що в ньому зійшлися інтереси класичної і неklasичної філософії, психології, юриспруденції, етики, мистецтва і власне науки. Системний аналіз показує численні звернення до проблеми «душі» видатних мислителів різних епох, починаючи з античних філософів: Геракліта, Сократа, Платона, Парменіда, Аристотеля, Р. Декарта, Б. Спінози, Дж. Локка, Г. Гегеля, Павла Флоренського і багатьох інших. І в мистецьких пошуках – її певна «візуалізація» є в роботах В. Кандинського, П. Філонова, П. Пікассо та інших митців.

Основи пропозицій концепту, який пов'язаний з пізнанням духовного, і, зокрема, «Душі», після його трактування у П. Абеляра, запропоновані в роботах Н. Д. Арутюнова, С. А. Аскольдова-Алексєєва, С. Г. Воркачєва, Д. С. Лихачєва, С. Х. Ляпіна, В. П. Нерознака, М. В. Піменової, Н. В. Іванової, Ю. С. Степанова та інших.

Одна із проблем в пізнанні феномену «душі» пов'язана з методологією філософського пізнання в цілому, на що звертають увагу, зокрема Р. Рорті, П. Стросон, Г. Щєдровицький та інші. Так, зокрема, Р. Рорті зазначає, що «ніхто повністю не впевнений являються чи питання, які обговорюються, необхідними питаннями, або просто випадковими побудовами [3]. За думкою Р. Рорті, «ми повинні утверджувати себе через вираження порівняно кращих запитань, а не засобом порівняно кращих відповідей на вічні «глибокі», «фундаментальні питання», на які наші попередники відповідали погано» [3].

Безумовно, мати таке бачення і вести такі судження, це великий ризик і ще більша відповідальність, бо існує же позиція, у якій твердо і безповоротно сказано – щось людина має знати, а щось їй не дано знати. Так, зокрема, Г. Щєдровицький зауважує, що «...це взагалі не наша з Вами прерогатива, як там в об'єкті знає Господь Бог, але ніколи не говорить. В крайньому випадку цим може займатись такий інститут як Наука...» [4]. Актуальна думка і про соціальну природу пізнання феномену «душі» у Г. Щєдровицького, що «...в ненормально організованому суспільстві, там абсолютний дух...співпадає з масовою культурою...І тезис мій тому більш невизначений – усвідомлено я роблю його більш невизначеним. Не «абсолютний дух», а «дух – і душа» [4].

Так як питання «душі» фактично індивідуальне – особистісне, що слідує із історії її тлумачення, то фактично велика проблема суспільства сьогодення відображається в проблемі однієї людини, адже кожна людина – це частка всього і із часток складається вже цілісне людство. Іншими словами – високодуховне суспільство, це кожна високодуховна людина, яка об'єднується з іншими, створює високодуховне суспільство.

Але ж, як би там не було, які протилежні думки не були б, саме втрата традиції осмислення феномену «душі» спонукає до зворотнього спрямування роздумів людини в сторону відродження, реконструкції (змін, правок старих понять з метою відкриття і придання нових властивостей в майбутньому), деструкції (заперечення традиції з ціллю виявлення прихованого смислу), або ж деконструкції (розуміння засобом руйнування стереотипу або включення його в новий контекст) всього осмисленого надбання людства.

Процес формації самого поняття «Душі» доповнювався теорією анамнезісу (пригадування того, що «Душа» знала до свого народження в Божественному світі), тобто природа

«Душі» вже за часів Платона розглядалась теоретично із протяжністю у всьому можливо-му для людини часовому спрямуванні. Саме момент «мислення» «Душею» вже в Сократа є місцем зустрічі з істиною: «...душа стикається з істиною...коли вона пробує що-небудь разом із тілом, то воно, як видно, вводить її в оману» [5, с. 163].

Аристотель на початку своєї роботи «Про Душу» пише, що «признаючи пізнання справою прекрасною і гідною, але ставлячи одне значення вище другого або по ступені досконалості, або тому, що воно значення про більш високе і дивне, було б вірним по тій та іншій причині приділити дослідженню душі одне із перших місць» [6, с. 371]. На питання про те, що таке моя «душа», відповідь Аристотеля звучить так: «Добитись про душу чогонебудь достовірного у всіх відношеннях і безумовно найважче всього» [6, с. 371]. В цій відповіді присутня думка Аристотеля про внутрішню силу, що очевидно виходить із його слів: «...душа і що вона таке; ...відноситься чи вона до того, що існує, або, скоріше, є деяка ентелехія...» [6, с. 327].

В прагненнях, у стремліннях душі може бути представлено щось загальне, і в цій якості душа протистоїть тілу як чомусь окремому, одиничному.

Аналіз проблеми «душі» у Платона пов'язаний з проблемою «ідеального», поставленої Сократом, і одержує космічний масштаб. Цей поворот в платонізмі визначив образ європейської культури і здійснив вплив на християнство. Вчення Платона, що «світ ідей», з одного боку містить досконали зразки речей, а з іншого – ідеали людської поведінки, доброчинності (добра). Потрібно уточнити, що можливість розмістити родову сутність речі в ідеальному світі вже міститься в існуванні особливих речей, створених людиною для людини, про які часто згадує Платон. Народження і побудова Всесвіту здійснилася за зразком, який заданий деміургом як першотворцем. Саме деміург, згідно Платону, створив живе тіло і душу світу, а також окремо небо, зірки, час, землю і чотири роди живих істот. Три – смертні, а четвертий рід – безсмертний, до якого відносяться боги. Люди намагаються бути схожими в своїй діяльності на діяльність богів.

«А чого б не дав кожен з вас за те, щоб бути з Орфеєм, Гесіодом, Гомером» [7, с. 95], – говорить Сократ в своєму останньому слові в суді.

Потрібно розрізнити «кращі» і «гірші» душі. Згідно «Федону», гірші душі сходять в Аїд, а кращі в «істинну Землю», і часто там і залишаються, одержуючи воздаяння за заслугами. Долучення до ідей «занебесних» дозволяє душам, керуючись одержаним знанням, змінювати речі. Зрештою, у вченні Платона душа за рахунок згадування, («анамнезис») підносить, возвеличує людей в їх тілесності над речами. Душа людини рухлива, і вона є своєрідним посередником між двома світами, грань між якими вона намагається подолати за допомогою руху. Потрібно враховувати різницю між розумною і нерозумною душею. Розумна частина душі поміщається в душі людини. Місцем для нерозумної душі є тіло, а між головою і тілом боги створили перепону у вигляді шиї. Розумна частина душі є безсмертна, а нерозумна душа смертна завдяки своєму зв'язку з тілом. Позбувшись тіла і його безрозсудності, ми здатні опинитися там, де можна споглядати «речі самі по собі самою по собі душею» [8, с. 18].

Філософ вважає, що потрібно бачити в душі активне начало, яке зводиться до природних стихій і взагалі до чогось, що нагадує тіло. В душі присутня єдність, яка відрізняє її від стихії. Але при цьому душа, постійно повторяє Аристотель, не може бути чимось подібним до тіла. Інакше наявність душі в тілі буде означати присутність в одному і тому ж місці двох тіл. Душі не можуть складатися з тих чи інших природних начал. Душа не здатна до руху і саморуху і, відповідно, не може займати певне місце в просторі. Допустивши переміщення душі самою по собі, пише Аристотель, ми тим самим допускаємо, що, вийшовши з тіла, вона може потім повернутися в нього «З цього слідувало б, – вказує мислитель, – що живі істоти, померши, могли б ожити» [9, с. 378]. Зважаючи на вищесказане, душа не може повідомляти тілу рухи ззовні, будучи в чомусь подібною йому. До неї не можуть бути застосовані ніякі тілесні характеристики. І, тим не менше, душа безпосередньо пов'язана з тілом. В першу чергу, душа постає як ентелехія тіла. Тобто вона здійснює сутність живого тіла. Іншими словами, душа як здійснена сутність є сутністю живого тіла в дії. Структура і

облаштування живого тіла несе в собі можливість життя, і душа перетворює її в дійсність. Звідси загальне визначення душі в Арістотеля: «Душа є перша ентелехія живого тіла, яке володіє органами» [9, с. 395].

«Мислячій душі, душі, яка розмірковує, – пише Арістотель в трактаті «Про душу», – уявлення ніби замінюють відчуття. Стверджуючи або заперечуючи благо чи зло, вона або уникає його, або прагне до нього; тому душа ніколи не мислить без уявлень, а подібно тому, як повітря певним чином діє на зрачок, а сам зрачок – на інше... (так само уявлення впливають на мислячу душу)». І далі він робить висновок: «Таким чином, мисляче мислить форми в образах... Іноді за допомогою образів, які містяться в душі, або мислячи розумом, начебто бачачи очима, міркує і приймає рішення про майбутнє, виходячи з теперішнього» [9, с. 438-439].

В трактаті «Про душу» мова йде про осягнення зовнішньої форми речей через відчуття, осягнення їх загальних властивостей через «загальне почуття» і, нарешті, про знання субстанціальної форми, котре пов'язане з розумом. «Тому праві ті, – пише в зв'язку з цим Арістотель, – хто говорить, що душа є місцезнаходження форм, з тією обстановкою, що не все душа, а мисляча частина, і має форми не в дійсності, а у можливості... «Те, що ми називаємо розумом в душі, до того, як воно мислить, не є що-небудь дійсне з існуючого (я розумію під розумом те, чим душу мислить і судить про щось). Тому немає розумної основи вважати, що розум поєднаний з тілом» [9, с. 433-434].

Визнання, що душа, інтелект, мислення і існують окремо від тіла, виходить з розуміння душі як ентелехії, і, зрештою, й спрямоване на укорінення душі в самому живому організмі. Іншими словами, в арістотелівській трактовці життя і відчуття, властивих живому організму, домінує підхід до душі як способу життєдіяльності тіла. До цього ж відноситься наступне міркування Арістотеля: «Якщо мислення є певна діяльність уявлення або не може відбуватися без уявлення, то і мислення не може бути без тіла» [9, с. 373].

В цьому контексті Арістотель звертається до аналізу розуму, особливо до його діяльного виміру. Діяльний розум відтворює ті форми, які недоступні досвіду. Такий розум може користуватися образами уявлення. Але це не змінює його сутності як розуму (інтелекту) «самого по собі». Адже своєрідність діяльного розуму (інтелекту) полягає в тому, що він творить знання загального, спираючись не на зовнішнє джерело, а на свої внутрішні сили і можливості. Мова, по суті, йде про особливості теоретичної діяльності, яка здійснюється розумною душею за рахунок своїх власних можливостей, відкриваючи шлях до активної мисленнєвої діяльності.

На досвіді ґрунтується усе наше знання, від нього в кінці кінців воно виходить [10, с. 128]. На цих засадах Дж. Локк трактує «Душу» як «*tabula rasa*». По відношенню питання про матеріальну і нематеріальну природу «Душі» він вважає, що «...немає настірливої необхідності вирішувати питання в той чи інший бік. На мій погляд, це питання знаходиться за межами нашої свідомості...» [10, с. 529].

Г. В. Ф. Гегель помічає: «Отже, тією мірою, якою дух, упевнений у собі, – як прекрасна душа, – не має сили відчужити знання про себе, яке він тримає в собі, він не може досягнути будь-якої тотожності з відкритою свідомістю...» [11, с. 60-61].

Спірітуалістична концепція «душі» «обґрунтовується» інтроспективним методом психологічного дослідження і «обґрунтовує» останній. Уявляючи «Душу» замкнутим світом, доступного тільки самоспостереженню, вони заперечують можливість об'єктивного дослідження в психології. Стверджуючи, що все пізнається «через призму нашого духа», Л. М. Лопатин робить висновок: саме тому те, що звершується в самій «Душі», пізнається без всякої «посередницької призми», тобто інтроспективно [12].

Первинні поняття про феномен «Душі» виходили із емпіричних спостережень за життям, а конкретно за людинними його циклами – народженням, життям і смертю.

Традиційно феномен «Душі» вивчається не стільки розумовим осягненням, скільки з допомогою Віри або екзистенційного переживання Вічного, що створює картину соціальної причетності кожної людини і людства до чогось такого, що є водночас і суб'єктивним і об'єктивним для всіх. В кожен період формувалась своя гіпотеза бачень «Душі», яка в якійсь

мірі задовольняла і набувала обрису традиційності. А так як людина почала формувати поняття про «Душу» з її властивостей, які спостерігала під час свого життя, то доцільно підкреслити, що взагалі мова про властивості «Душі», якими вона була наділена навмисно і ці властивості були поглядами та уявленнями самої людини. При такому розгляді за допомогою ідеалізації «Душі» в якийсь сталий об'єкт «Душі» проявляється гіпотетично в двох спрямуваннях в роздумах: перший – «Душа» як субстанція зі своїми властивостями з погляду людини, другий – «Душа» як субстанція істина і має властивості, які людина не може пізнати.

При використанні метафізичного підходу, «Душа» як субстанція розглядається статично у своїй статистиці (без змін, розвиток не береться до уваги), і «Душа» є сталою наповненою силою, але не дієвою, тобто вона є, а не діє. Такий стан не діючої «Душі» зустрічається у людей, які не знають або забули про «Душу». І так відокремивши «Душу» від усього, не враховуючи суперечності, все ж за для пошуку абсолютної істини «Душі» спостерігається діалогічна недієвість, тобто «Душа» діє на «Душу» завжди, але «Душа» не включена на діалогічну дію з «Душею». Використання ж діалектичного методу дозволяє виявити, що «Душа» благодійна субстанційна форма.

Ближче до пізнання феномену «душі», до певної міри, еклетична методологія. Спроба використання елементів еклетики для пізнання феномену «душі» – це «довільне» поєднання різних і розрізненних фактів, ідей, концепцій, понять мало призвести до певних правдоподібних результатів. Цей метод при своїй удаваній і навмисній «дробленості», мав окремі переваги, бо зацікавив певні стереотипи, що формувалися на протязі історії пізнання феномену «душі». Потім він наповнювався певними структурованими твердженнями, набуває якості неоклектичного (як синтезований результат еклетики) – перехід до передбачуваної відносної істини судження. При цьому, усе зайве відкидається і залишається тільки залишкове істинне – структуроване для «Душі» – духовне і по змісту, і по сутності, що відповідає одному із завдань для людини – духовне гармонізувати з тілесним.

Таким чином, на основі історичних сходжень до пізнання феномену «душі», стало можливим об'єднати певні їх частини на основі установаження їх концептуальних елементів. При цьому, насамперед, потрібно спробувати підійти до розгляду питання «Душі» з розгляду духовної і соціальної вагомості. Науково-теоретичний розгляд спроможний зважено і точно, без «декоративності з її прикрасами», дати певний результат суджень. В доповнення слід враховувати, що тема «Душі» має прекрасне висвітлення завдяки методам підходу до теми, органічного поєднання попередньої інформації, уваги до особливостей, уяви, стику протилежних точок зору і узагальнення.

Концепт – це акт «схватування» сенсу речей (проблеми) в єдності мовного вислову. Термін «концепт» введений у філософію П. Абеляром у зв'язку з аналізом проблеми універсалій, що потребували розщеплення мови і мовлення. В цілому, концепт – це певне уявлення про фрагмент світу або частини такого фрагменту, що має складну структуру, яка виражена різними групами ознак, що реалізуються різноманітними способами та засобами [13, с. 121].

Вся істина при пізнанні «Душі» «закрита», а «відкрита» – до певних меж, тільки та її частина – «Духовний пласт», яка і потрібний людству в його пошуках сокровенного. При цьому характерно, що інформація про «Душу» взагалі настільки багатомірна, що розглядати її в подальшому якби то і немає сенсу, але саме інформація, що оснований на екзистенційному – духовному рівні, і дає відповідь на основні запитання людини про «Душу», відкриваючи і певну методику її пізнання.

Варіанти різних проявів «Душі», виходять із спостережень, а саме: із добрих дій людини – саме тоді щось внутрішнє в людині радувалось і відображалось в сяйві очей; із того стану, коли життя покидало людину, коли з тіла щось зникало, що ніколи не верталось тощо. Так, метод певної ідеалізації дає своєрідну відповідь у вигляді гіпотези, що «Душа» як об'єкт (субстанція) існує і вона трансцендентальна, і вона наділена властивостями.

«Душа» як субстанція діє через матеріальне тіло, одинично духовне та недуховне. Розглянувши дві ці основи «Душі» стає безперечно зрозуміло, що «Душі», це духовна

основа, вона невидима простим зором, і шукати її обриси, вагу потрібно в духовних діях, адже вона присутня у всьому благому, і не проявляється в нечемному відношенні до неї, через нечемність до інших.

Традиційно феномен «душі» вивчається не стільки розумовим осягненням, скільки з допомогою Віри або екзистенційного переживання Вічного, що створює картину соціальної причетності кожної людини і людства до чогось такого, що є водночас і суб'єктивним і об'єктивним для всіх. У пізнанні «душі» проявляється певна символічна «ідеалізація», тому що «Душа» зовні не проявлялась, і «душа» конструювалась як певна субстанція – субстанціональна структура, що наділена певними ознаками і властивостями – і все це розглядалось як спосіб її пізнання.

Існування методологічних засад і протиріч в пізнанні феномену «душі» сформувало уявлення про її екзистенційну субстанційність, що характерно відображено було вже при перших уявленнях і конструюванні первинних понять. Розгляд властивостей «душі» в структурі соціокультурного концепту дозволяє описувати субстанційну основу феномену «душі», що дає змогу у визначених межах теоретично прослідкувати субстанційні властивості «душі» [14, с. 113].

Якщо Демокріт розглядає людину через призму речі, то Сократ дивиться на речі з точки зору людини. Не кості і сухожилля визначають сутність людських вчинків, а уявлення про «справедливе» і «найкраще». В людині є те «щось», яке керується цими уявленнями. Цим «щось» постає душа, для якої мають значення не стільки тілесні бажання, скільки розум і мислення [15, с. 18].

В прагненнях, у стремліннях душі може бути представлено щось загальне, і в цій якості душа протистоїть тілу як чомусь окремому, одиничному.

Аналіз проблеми «душі» у Платона пов'язаний з проблемою «ідеального», поставленої Сократом, і одержує космічний масштаб. Цей поворот в платонізмі визначив образ європейської культури і здійснив вплив на християнство. Вчення Платона, що «світ ідей», з одного боку містить досконалі зразки речей, а з іншого – ідеали людської поведінки, добротності (добра). Потрібно уточнити, що можливість розмістити родову сутність речі в ідеальному світі вже міститься в існуванні особливих речей, створених людиною для людини, про які часто згадує Платон. Народження і побудова Всесвіту здійснилася за зразком, який заданий деміургом як першотворцем. Саме деміург, згідно Платону, створив живе тіло і душу світу, а також окремо небо, зірки, час, землю і чотири роди живих істот. Три – смертні, а четвертий рід – безсмертний, до якого відносяться боги. Люди намагаються бути схожими в своїй діяльності на діяльність богів.

В епоху Відродження проблема розумної (мислячої) душі знаходить послідовний аналіз в філософії П. Помпонаці. В творах мислителя, серед яких важливе місце займає «Трактат про безсмертя душі», показано, як вчення Арістотеля можна використовувати і для обґрунтування, і для критики християнства. В центрі уваги трактату – природа розумної душі, а її взаємовідношення з тілами слугує задачі обґрунтування або заперечення безсмертя душі людини. Головна ідея П. Помпонаці – індивідуальна і надіндивідуальна душа в Арістотеля, смертна або безсмертна. Важливим є те, що мислитель не заперечує існування надіндивідуальної розумної душі і відповідної різновидності діяльного інтелекту і активного мислення.

Якщо в Арістотеля душа в якості ентелехії «проростає» з тіла, то Фома Аквінський розуміє душу як духовну форму, яка, маючи потребу в тілі і будучи актом тіла, здатна, тим не менше, до автономного існування. Уточнюючи Арістотеля, Аквінат навіть в розумній душі вбачає ентелехію тіла, і одночасно перетворює арістотелівську ентелехію із внутрішньої у зовнішню форму тіла (як у неоплатоніків) [16, с. 206].

Порівнюючи ідею душі з тілом, Д. Локк фіксує увагу на джерело їх руху. Тіло, як він зазначав, є просторова субстанція, рух якої повідомляється зовнішнім поштовхом. На противагу тілу, душа здатна сама по собі збуджувати рух думкою і мисленням. А тому душу потрібно вважати мислячою субстанцією.

Безпосередній взаємозв'язок душі і тіла руйнується в міру того, як в людині прокидається дух. Саме життя духу, – вважає С. К'єркегор, – стаючи зосередженням індивідуальної душі, здатне піднести, «підняти» її над тілом. І тільки діяльність духу формує новий тип взаємовідношень, коли душа із залежної, такої, яку ведуть, стає ведучою, поводитирем. Зовнішня детермінація душі змінюється на її самоідентифікацію [17, с. 37-38].

Християнство пов'язує душу з Богом-творцем світу, який наділяє безсмертною душею тільки людину. Особливість наступного підходу до проблеми душі полягає в тому, що вона одночасно смертна і безсмертна. Саме тут душа постає не безтілесною субстанцією, а унікальною єдністю дій і вчинків, які мають всезагальний духовний зміст і смисл. В цьому випадку світ культури концептуальним виразом якого є стратегії філософського мислення, набуває той субстанціональний зміст, який здатний увіковічити скінченне.

Завдяки поняттю «душі» і «душевного» актуалізується духовне життя індивіда. Там, де є «дух» і «душа», починається активна мисленнєва діяльність. Різні розуміння проблеми «душі» активізують різні способи мислення, що концептуалізує проблему творчості в сучасних умовах.

«Досократики» визнають душу керівною інстанцією по відношенню до тіла, що, до речі, не суперечить міфу. Але характер душі для них перебуває в прямій залежності від її складу. І в цьому новий пункт розуміння природи душі, який свідчить про своєрідність точки зору «досократиків». Зокрема, Геракліт розрізняв душі людей за їх здатністю осмислювати і сприймати істину у формі Логосу. Для Геракліта Логос є космічним порядком і одночасно Словом, через яке промовляє сама істина про облаштування і порядок світу. Не людина відкриває тут істину зусиллям свого розуму і мислення, а навпаки, істина відкривається їй, точніше, оволодіває людиною, якщо вона має відповідну душу. До істини долучаються далеко не всі, оскільки володіють «варварськими душами», в силу чого нездатні сприймати Логос.

Причина «варварства» в душах людей Геракліт вбачав саме в змісті цих душ, тобто в їх речовинному (матеріальному) складі. Справа в тому, що душі людей, згідно з Гераклітом, народжуються з вологи. «Душам смерть – воді народження, – говорить він, – воді смерть – землі народження, із землі вода народжується, з води – душа [18, с. 250-296].

На відміну від «досократиків», які поведінку і рух душі людини пояснюють, виходячи з природних причин і наслідків, Сократ розриває вказаний взаємозв'язок і вилучає людину зі світу найближчих природних зв'язків, розглядаючи її дії через призму того, що називається «найкращим». Своєрідність точки зору Сократа полягає в тому, що поведінка людини виходить за рамки життєдіяльності організму. І знання про «найкраще» є розумінням причин вищого порядку, що виводить людей за межі природного світу. Якщо Демокріт розглядає людину через призму речі, то Сократ дивиться на речі з точки зору людини. Не кості сухожилля визначають сутність людських вчинків, а уявлення про «справедливе» і «найкраще». В людині є те «щось», яке керується цими уявленнями. Цим «щось» постає душа, для якої мають значення не стільки тілесні бажання, скільки розум і мислення [19].

У вченні Арістотеля про «душу», як і у всій його філософії – енциклопедії античного знання, представлені паростки різних методологічних підходів. Саме у вченні Арістотеля, задовго до християнства, сформувався уявлення про безсмертну і безтілесну душу людини. Концепція Арістотеля відрізняється тим, що в ньому душа вперше репрезентована як ентелехія тіла. Під поняттям «ентелехія» розуміється певна життєва сила. Хоча це одне з багатьох, спрощених його тлумачень. Вважається, що у відповідності з поняття «ентелехії» Арістотель уперше ввів відмінність трьох різновидів душі: рослинної, тваринної і розумної. Питання про своєрідність індивідуальної душі вперше буде поставлена в неоплатонізмі. Стосовно Арістотеля, то він у вченні про «душу» хоче зрозуміти природу живого. Ознаками життя, говорить він у трактаті «Про душу», є оживлення, зростання, продовження роду, відчуття, прагнення до пізнання. І всі ці прояви життя Арістотель хоче пояснити за допомогою душі. Живе в Арістотеля тотожне одушевленому.

У сфері метафізики, згідно з Д. Юмом, ми маємо справу з багатьма примарними і недоскональними ідеями. Головна фікція – це субстанція. З одного боку, в якості субстанції

вважають Бога, з іншого боку, в якості субстанції постають окремі речі. І відбувається це за рахунок «гри уявлення», здатного подати множину («пучок») вражень в якості єдиного «щось» з незмінними якостями. «Безсмертна» душа людини, яку також звично мислять в якості субстанції, також викликає сумнів. Суть ілюзії душі в непомітності переходів між враженнями. І на цій основі уявлення формує видимість, начебто ми маємо справу з чимось єдиним. В своїх міркуваннях Д. Юм висуває аргументи проти ідеї душі як нематеріальної субстанції. При цьому філософ заперечує не лише душу як щось єдине і неділиме, але і не визнає об'єктивності її змісту в загальноприйнятому смислі: співвіднесеність вражень між собою наявна, але ідея необхідного зв'язку вражень з об'єктивним матеріальним світом – чергова фікція.

У «Критиці практичного розуму» І. Кантом надано розуміння безсмертя душі, котре запропоновано приймати як постулат чистого практичного розуму. Характеристика цього постулату починається з визначення святості як повної відповідності волі і морального закону. В чуттєво-предметному світі така відповідність недосяжна, оскільки вона передбачає прогрес, який іде в безкінечність.

З точки зору теоретичного розуму, доводить І. Кант, душі як мислячої субстанції не існує, а є апіорна єдність самосвідомості. Об'єктивність такої самосвідомості безумовна, хоча і непізнана. З іншого боку, якщо перейти в практичну сферу, можна переконатися в істинності традиційних поглядів. Не логіка, а мораль схиляють нас до існування Бога і безсмертя душі. У своєму трактаті «Релігія в межах тільки розуму» І. Кант, заперечивши п'ять відомих теоретичних доказів буття Бога, розгортає свій «шостий», моральний доказ. Саме про це нагадує в романі М. Булгакова «Майстер і Маргарита» Воланд Берліозу: «Ви повністю повторили думку неспокійного старого Іммануїла Канта з цього приводу, – говорить Воланд. – Але от курйоз: він начисто зруйнував всі п'ять доказів, а потім, ніби в насмішку над самим собою, спорудив власний шостий доказ!» [20].

Душа як субстанція – це ілюзія, яку І. Кант впевнено розкриває. Але самодостатність морального абсолюту постає тією перепоною і об'єктивною видимістю, котра змушує його повернути повноваження безсмертній душі. Разом з тим, кантівська критика метафізики накреслює шлях до субстанціальності нового типу, про яку пізніше говоритимуть неокантіанці.

Послідовність: життя → душа → свідомість → самосвідомість можна уявити як певні етапи еволюції духу, його послідовного зосередження в самому собі, входження у внутрішнє самого буття (життя). Ця еволюція, з одного боку, передбачає поступове абстрагування, відволікання від зовнішнього тілесного, але, з іншого боку, вона супроводжується ускладненням, урізноманітненням цього зовнішнього, збагаченням форм тілесного буття та його зв'язків з буттям внутрішнім, духовним. «... дух може абстрагуватися від усього зовнішнього, як і від своєї власної зовнішності від свого наявного буття...Протилежність душі і тіла повинна, звичайно, бути встановлена. З цієї точки зору питання про можливість взаємозв'язку і спілкування душі і тіла постає цілком природним» [21], – писав Г. Гегель.

Разом з тим, в класичній традиції розгляду душі, вона постає в контексті загального. Увесь пафос західної філософії, починаючи вже з Платона, ставить завдання вивільнення духовного начала з тілесного, пафос, який є насправді лише вираженням потреби духу до власного розвитку і, отже, вивищення над суто природним органічним життям, над його формами. В некласичній філософії акценти переносяться на одиничне, на конкретну людину. Але проблема «душі», при всіх змінах орієнтацій і напрямків філософських течій, душа залишається як предмет дослідження з певним, нередукованим змістом. І, що є найголовнішим, сьогодні відбувається перехід на нову систему мислення, оскільки класична і некласична філософії – це не два етапи на шляху, який йде по висхідній, а два різних шляхи у філософії.

Світ підлягає як логічному, закономірному порядку, так і внутрішньому сприйняттю «душі», рефлексії життя «на самого себе», на чому зосереджували свій аналіз представники «філософії життя» – А. Шопенгауер, Ф. Ніцше, А. Бергсон, В. Дільтей, Г. Зіммель та інші. З введенням в культуру філософського мислення раціонально осмисленої категорії

«життя», тісно пов'язаної з емпіричним суб'єктом, відбувається розширення мисленнєвої діяльності, що включає сферу раціонального, введення його нових типів і понять, засобів концептуалізації, а також принципів переходу ірраціонального в раціональне і навпаки, виводячи суспільне та індивідуальне життя на новий, сучасний рівень.

В ренесансний період «душа» визначається не в якості одиничного феномену, а саме такого особливого, яке започатковує формування осмислення людини як особистості. Вона постає в якості специфічної єдності дій і станів, їх осмислення шляхом становлення власного «Я». Тим самим відбувається розвиток не лише філософського мислення, але і всієї духовної культури. Вчення про душу П. Помпонаці, Д. Бруно, а в новочасовий період Р. Декарта, Д. Локка, Д. Юма та інших зосереджуються на виясненні її «тіленої» або «безтілесної» природи, що є протиставленням емпіричного та раціонального методологічних підходів і способів мислення.

Завдяки методологічній рефлексії мислення (як і пізнання) спрямовується і перебудовується для того, щоб воно було «правильним», тобто відповідало запитам існуючої соціокультурної реальності. Особливістю мислення є те, що воно являє собою семіотичне утворення; в мисленні як діяльності утворюються знаки, схеми, символи; на їх же основі мислення функціонує і змінюється. Науково-технічний прогрес, економізація і технологізація всіх сфер життя призвів до втрати свого значення «науками про дух», до нівеляції смислів і призначення життя людини. Тому на заміну класичним філософським розумом приходять «філософія життя» і герменевтичні дискурси. Відбувається перехід на новий рівень мислення, що характеризується інноваційністю, динамізмом, креативністю та продуктивністю.

В мисленні як діяльності утворюються знаки, схеми, символи; на їх же основі мислення функціонує і змінюється. В силу подібної символічної тотожності речей та ідей, аналогії форми і смислу в систему духовно-практичного світу, концептуалізованою через стратегії мислення, безпосередньо вбудовується структура розуміння та інтуїції. Смысл також є соціокультурний феномен, який представляє собою комбінацію змістовного мислення та його інтенційності. Інтерпретація виступає як мисленнєве моделювання, як спосіб мисленнєвих інтенцій на ту чи іншу систему знання для наділення її смыслом. Завдяки методологічній рефлексії мислення (як і пізнання) спрямовується і перебудовується для того, щоб воно було «правильним», тобто відповідало запитам існуючої соціокультурної реальності, хоча на різних етапах і циклах існування та розвитку мислення його «правильність» задається по-різному [16, с. 228-229].

Висновки. Проблема душі розкриває глибинні основи людського існування – метафізичні, ірраціональні, софійні, ноосферні. Філософський розгляд виокремлює поняття «розумної душі», «безсмертної душі», душі як «мислячої субстанції» тощо. Через поняття «душі» і «душевного» актуалізується духовне життя індивіда; душа є суб'єктом духовності, а не її самістю.

Екзистенція соціального вибору відбувається в дискурсивних практиках когнітивного поля мислєдїяльності та надає безмежні можливості для розвитку евристичного потенціалу мислення.

Сутність продуктивного мислення розкривається в евристично-пошуковому, творчому процесі «живого» оновлення думки при зустрічі з «тим, що ще не мислиться»; воно спонукає до «проживання» таких феноменів як інтуїція та інсайт, в способах бачити в структурованому об'єкті внутрішні глибинні зв'язки; продуктивне мислення передбачає результат, ефективність можливостей і меж тих ресурсів, якими володіє суб'єкт.

«Душа» – це духовна основа, вона невидима простим зором, і шукати її обриси, вагу потрібно в духовних діях, адже вона присутня у всьому благому, і не проявляється в нечемному відношенні до неї, через нечемність до інших. Існування методологічних засад і протиріч в пізнанні феномену «Душі» сформувало уявлення про її екзистенційну субстанційність, що характерно відображено було вже при перших уявленнях і конструюванні первинних понять. Розгляд властивостей «Душі» в структурі соціокультурного концепту дозволяє описувати субстанційну основу феномену «Душі», що дає змогу у визначених

межах теоретично прослідкувати субстанційні властивості «Душі». Після розгляду «Душі» як субстанційної форми (критично, гнучко та дуже послідовно, із увагою звернення на всі зміни, що відбуваються, на ті події, які стали причиною цих змін) можливо ставити питання про розвиток «Душі». На мій погляд, повнота розгляду «Душі», як субстанції, має формуватись в межах сучасних відомостей про субстанцію, хоча і існує варіант під час дослідження розширити це поняття і створити нову гіпотезу.

Список літератури

1. Plavich V. P. Natural Sele control or the subjet: lunctioning and managent // The Genesis of genius, Geneva, Switzerland, March 2017, № 8. – P. 169-176; Плавич В. П. Управление природным самоконтролем субъекта и его максимальное применение [Текст] // Правова держава, Одеса, Фенікс, № 25. – 2017. – С. 14-23.
2. Иванова Н. В. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз [Текст]. Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня доктора філос. наук. Одеса, 2017. – С. 29-30.
3. Рорти Р. Историография философии: четыре жанра [Текст] / Рорти Р. – М., 1998.
4. Щедровицкий Г. П. На досках. Публичные лекции по философии [Текст] / Щедровицкий Г. П. – М., 2004. – 196 с.
5. Платон. Диалоги [Текст] // Платон. – К.: «Основни», 1995. – С. 163.
6. Аристотель. Сочинения в четырех томах. Т. 1. [Текст] // Аристотель: Ред. В. Ф. Асмус. – М., «Мысль», 1975. – 550 с.
7. Платон. Парменид [Текст] / Платон // Собрание сочинений в 4 т.: Т. 1. – М.: Мысль, 1990. – 865 с.
8. Платон. Пир [Текст] / Платон // Собрание сочинений в 4 т., Т. 2. – М.: Мысль, 1993. – 539 с.
9. Аристотель. О душе [Текст] / Аристотель // Сочинение: В 4-х т. – М.: Мысль, 1975. – Т. 1. – 550 с.
10. Локк Дж. Опыт о человеческом разуме [Текст] / Локк Дж. Избр. филос. произв. Т. 1. – М., 1956. – С. 60-61.
11. Гегель Г. Собр. Сочинений [Текст] / Г. Гегель Т. 3. – М., 1956. – 372 с.
12. Лопатин Л. М. Новые идеи в философии [Текст] / Л. М. Лопатин Сб. 8. – СПб, 1913.
13. Абельяр П. Диалектика [Текст] / В кн.: Абельяр П. Теологические трактаты. – М., 1995. – С. 121.
14. Куба В. В. Соціально-філософське пізнання феномену «душі» як соціокультурного концепту [Текст] / Наукове пізнання методологія та технологія. Випуск 1(34), 2015. – С. 112-113.
15. Мареева Е. В. Проблема души в классической и неклассической философии [Текст] / Е. В. Мареева. – М.: Академический проект, 2003. – 400 с.
16. Иванова Н. В. Духовно-онтологічні стратегії мислення: соціально-філософський аналіз [Текст]: монографія / Наталія Володимирівна Иванова. – Луцьк.: Вежа-Друк., 2016. – 420 с.
17. Кьеркегор С. Или-или [Текст] / С. Кьеркегор. – М.: Республика, 1991. – 420 с.
18. Декарт Р. Рассуждения о методе [Текст] / Р. Декарт // Сочинения в 2-х томах. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 654 с.
19. Декарт Р. Сочинения. В 2 т. [Текст] / Р. Декарт. – М.: Мысль, 1989. – Т. 1. – 654 с.
20. Касавин И. Т. Познание как иносказание. Человек после крушения вавилонской башни [Текст] / И. Т. Касавин // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 51-63.
21. Кассирер Э. Философия Просвещения [Текст] / Э. Кассирер. – М.: Российская политическая энциклопедия. – 2004. – 400 с.

Стаття надійшла 13.03.2018 р.

В. П. Плавич, докт. філос. наук, канд. юрид. наук, професор, академик,
Заслуженный деятель науки и техники Украины
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ДУХОВНАЯ ОСНОВА ПРИРОДНОГО САМОКОНТРОЛЯ СУБЪЕКТА

Резюме

В статье рассматривается духовная основа природного самоконтроля субъекта и перспективы дальнейшего развития и усовершенствования его максимального использования. Автором выявлены трансцендентные, иррационально-помежовые основы субъективно-сознательного «внутреннего мира» человека. Появилась возможность рассмотреть характерные первоосновы сущности динамики духовного бытия культуры мышления, осуществить анализ интенций деятельности мышления и его имманентных априорных структур в человеческом существовании.

Ключевые слова: природный самоконтроль, «душа» как субстанция субъекта, правовое регулирование, экзистенциальная субстанциальность, субстанциальные свойства «души», феномен души.

V. P. Plavich, Doctor of Philosophy, Candidate of Juridical Sciences, Professor, Academician,
Honored Worker of Science and Technology of Ukraine
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzkiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

SPIRITUAL BASIS OF THE NATURAL SELF-CONTROL OF THE SUBJECT

Summary

The article deals with the spiritual basis of the natural self-control of the subject and the prospects for further development and improvement of its maximum use. The author reveals the transcendental, irrationally-shredded foundations of the subjective-conscious «inner world» of human. There was an opportunity to consider the characteristic fundamental principles of the essence of the dynamics of the spiritual life of the culture of thinking, to analyze the intentions of the activity of thinking and its immanent a priori structures in human existence.

Key words: natural self-control, «soul» as subject's substance, legal regulation existential substantiality, substantial properties of «soul», phenomenon of the soul.

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.717.477

А. В. Левенець, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ГАРАНТІЇ МУНІЦИПАЛЬНИХ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

В статті аналізуються питання сутності та змісту нормативно-правових гарантій муніципальних прав людини в Україні як важливої складової їх муніципального статусу. Автор досліджує тенденції розвитку відповідних гарантій в положеннях міжнародно-правових актів; здійснює порівняльний аналіз між нормами національного та міжнародного права щодо встановлення гарантій муніципальних прав окремих категорій осіб. Окрема увага приділяється обґрунтуванню вдосконалення національної системи нормативно-правових гарантій муніципальних прав людини в Україні.

Ключові слова: муніципальні права, гарантії прав та свобод, особа-член територіальної громади, міжнародно-правові гарантії муніципальних прав.

Постановка проблеми. Одним з найголовніших аспектів функціонування сучасної держави є проблема реалізації основних базових прав людини, які не просто проголошуються на конституційному та галузевому рівнях, але й мають бути забезпечені системою дієвих гарантій. Процеси децентралізації державної влади, що обумовлюють утвердження пріоритетних інтересів окремих територій, супроводжуються активізацією муніципальних прав людини як колективних та індивідуальних можливостей членів територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення. Проте визначення в Конституції України автономності та самостійності місцевого самоврядування ще не означало створення реальних гарантій його функціонування та діяльності. Тому зараз постає низка теоретичних та практичних проблем реалізації місцевого самоврядування територіальними громадами та їх окремими членами, що тягне за собою проблеми функціонування всієї держави загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Муніципальні права особистості як окремий напрямок теоретичних досліджень в галузі прав і свобод людини і громадянина, хоча й набирає все більше обертів, все ж є відносно новим в конституційній та муніципальній доктринах. Вже низка вітчизняних авторів досліджують сутність та особливості муніципальних прав, їх природу, походження та види. До найбільш відомих авторів, що займаються вказаною проблематикою, належать: М. О. Баймуратов, О. В. Батанов, І. А. Галіахметов, Г. Г. Танаджи та багато інших. Окремо слід відмітити дослідницю С. Ю. Русанову, яка здійснила дисертаційне дослідження щодо проблеми гарантій прав територіальної громади як первинного суб'єкту місцевого самоврядування. Проте незважаючи на численні розробки та напрацювання, проблема муніципальної правосуб'єктності членів територіальної громади, а особливо гарантованості їх муніципальних прав вимагає подальшої уваги до окреслених питань.

Метою написання статті є розкриття сутності та видів нормативно-правових гарантій муніципальних прав людини в Україні як важливого складового елементу їх статусу, дослідження особливостей їх правової природи та перспективи вдосконалення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Становлення в Україні демократичної, правової, соціальної держави нерозривно є пов'язаним із закріпленням та гарантуванням розгалуженої системи прав і свобод людини і громадянина, перш за все – на конституційному рівні, яка

знаходить своє подальше відображення та деталізацію в усіх галузях національного права. Конституція України закріплює, що «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність» (ст. 3) [1].

Слід відмітити, що права людини визначають спрямованість не лише держави та її органів, але і й органів місцевого самоврядування, оскільки в процесі децентралізації державної влади в Україні все активніше стверджуються територіальні громади як первинні суб'єкти публічної влади, спроможні самостійно вирішувати питання місцевого значення. Згідно ст. 140 Конституції України [1] та ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування» [2], територіальною громадою є жителі, об'єднані постійним проживанням в межах села, селища, міста що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр. Отже людина як член територіальної громади володіє муніципальною правосуб'єктністю, специфічною ознакою якої є поєднання комплексу колективних та індивідуальних інтересів, пов'язаних зі здійсненням особливого виду публічної влади – місцевого самоврядування.

Пріоритет муніципальних прав людини пояснюється тим, що більшість інтересів соціально-економічного, побутового, культурного характеру людина реалізує саме на локальному рівні, за місцем свого постійного проживання. Як вірно відмічає видатний муніципаліст М. О. Баймуратов, наявність жителів, що володіють індивідуальними і груповими, колективними інтересами, детермінує їх потенційну здатність і можливість користуватися конституційними правами, свободами, обов'язками, які на локальному рівні функціонування соціуму в межах територіальної громади, трансформуються в муніципальні права, свободи і обов'язки людини [3, с. 55]. У зв'язку з цим, місцевому самоврядуванню належить важлива роль у реалізації одного з головних завдань сучасності — поєднання в єдине ціле інтересів держави, суспільства та особи, оскільки головний сенс та сутність місцевого самоврядування полягають у тому, щоб на рівні кожної окремо взятої особи здійснювати гармонізацію прав та свобод людини і громадянина з інтересами держави та суспільства. Така спрямованість місцевого самоврядування відповідає ідеям сучасної демократичної держави, вищою цінністю якої є людина, її права та свободи [4, с. 73].

Важливою складовою муніципальної правосуб'єктності особи є гарантії прав та свобод, за допомогою яких відповідні правові приписи перетворюються в реальні можливості людини брати участь в здійсненні місцевого самоврядування. Призначенням гарантій є забезпечення найсприятливіших умов для реалізації конституційно закріпленого статусу людини. Таким чином, гарантії є засобом, що забезпечує перехід від передбачених конституцією можливостей до реальної дійсності. Ефективність гарантій залежить від рівня розвитку загальноправових принципів, стану економіки, рівня розвитку демократичних інститутів, реальності політичної системи суспільства, наявності системи досконалих законів у державі, ефективності механізмів реалізації законоположень, ступеня правової свідомості, правової культури населення, узгодженості інтересів населення та суспільства в цілому і наявності високоєфективного органу конституційного контролю [5].

В загальній теорії права виокремлюють різні види гарантій прав та свобод людини, проте найбільш визнаними є такі їх групи: загальні та спеціальні або правові. Під загальними гарантіями розуміються політичні, економічні, соціальні, культурні та інші умови, за яких людина має змогу реалізувати свої потреби та інтереси у відповідній галузі життя. До цих гарантій відносяться особливості політичної та економічної системи держави, рівень розвитку фінансово-економічних ресурсів, форми власності та їх рівність та багато інших факторів.

Безпосередньо юридичні гарантії також можна представити у вигляді певної системи засобів, до якої входять нормативно-правові, організаційні, інституціональні гарантії прав та свобод людини. Нами буде зосереджено увагу саме на нормативно-правових гарантіях муніципальних прав людини, які виступають об'єктом цього дослідження.

Перш за все слід відмітити, що нормативно-правові гарантії прав та свобод людини також мають свою класифікацію та відповідно до джерел свого закріплення можуть бути міжнародно-правовими, конституційно-правовими, галузевими.

Конституційно-правові гарантії муніципальних прав людини містяться перш за все в Конституції України та діючому муніципальному законодавстві. Так, в ст. 7 Конституції міститься положення про те, що «в Україні визнається і гарантується місцеве самоврядування», яке ст. 140 тієї ж Конституції визначає як «право територіальної громади – жителів села чи добровільного об'єднання у сільську громаду жителів кількох сіл, селища та міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України» [1]. В основному законі нашої держави містяться також такі важливі положення щодо гарантування муніципальних прав особи, як виборність представницьких органів місцевого самоврядування (ст. 141); матеріально-фінансова самостійність та визнання права комунальної власності (ст. 142-143); право на судовий захист муніципальних прав (ст. 145).

Закон України «Про місцеве самоврядування» в ст. 3 встановлює гарантії права особи на участь в місцевому самоврядуванні, а саме: «громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад. Будь-які обмеження права громадян України на участь у місцевому самоврядуванні залежно від їх раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, терміну проживання на відповідній території, за мовними чи іншими ознаками забороняються» [2].

Наведена стаття закону попри встановлення будь-яких заборон на обмеження муніципальних прав, що безумовно є важливим в контексті їх гарантування, має істотний недолік. Він полягає в тому, що відповідні гарантії надаються лише громадянам України, тоді як членом територіальної громади може бути будь-яка фізична особа, яка постійно проживає в її межах, тобто іноземець, біженець, особа без громадянства та ін. Такий висновок підтверджується як змістом положень національного законодавства, які містять термін «постійні жителі», а не «громадяни» (ст. 140 Конституції України, ст. 1 Закону України «Про місцеве самоврядування»), так і здобутками вітчизняної та зарубіжної доктринальної науки, в яких визнані муніципалісти обґрунтовують можливість не лише визнання негромадян-постійних жителів членами територіальних громад в Україні, але й повне зрівняння в правах із власними громадянами тих із них, які постійно протягом встановленого терміну проживають в межах відповідної громади [3; 4; 6, с. 28]. Особливо чіткими відповідні тенденції розвитку гарантій муніципальних прав членів місцевої громади-негромадян є в європейських країнах, більшість з яких гарантують таким особам всю повноту прав та свобод, включаючи і політичні права (право обирати та бути обраним до органів муніципальної влади, право брати участь в місцевих референдумах та ін.). Основною вимогою для наділення іноземців політичними правами на місцевому рівні є факт їх постійного та довгострокового проживання на відповідній території (3-5 років).

В аспекті аналізу міжнародно-правових гарантій муніципальних прав людини слід відмітити, що низка міжнародно-правових актів, в тому числі і ратифікованих в Україні, встановлює відповідні норми в своїх положеннях. Так, ст. 3 Європейської хартії місцевого самоврядування, прийнятої в м. Страсбург 15 жовтня 1985 року, встановлює, що місцеве самоврядування є спроможністю органів місцевої влади в межах закону здійснювати регулювання та управління суттєвою часткою публічних справ під власну відповідальність та в інтересах місцевого населення [7, ст. 3].

Підвищення ролі органів місцевого самоврядування в забезпеченні прав людини підкреслюється також прийнятою 19 жовтня 2011 року Рекомендацією Конгресу місцевих і регіональних влад Європи 280 (2010) про роль місцевих і регіональних органів влади в дотриманні прав людини. В ст. 1 цього документу визначається, що «основна мета Ради Європи – це створення на всьому європейському континенті спільного простору, заснованого на дотриманні прав людини, демократії та верховенства права; демократія і права людини є взаємозалежними. Демократія, в тому числі на місцевому та регіональному

рівні, не може існувати без безумовного дотримання прав людини; місцеві і регіональні органи влади повинні виконувати ті обов'язки, пов'язані з правами людини, які випливають з міжнародних зобов'язань держав-членів, при цьому тільки в рамках своїх місцевих/ регіональних повноважень» [8, ст. 1]. Важливі гарантії забезпечення конкретного дотримання прав людини містяться в ст. 3 Рекомендації КМРВС, які полягають в тому, що усі держави-члени мають: «забезпечувати, щоб місцевим і регіональним органам влади виділялися такі фінансові ресурси, рівень яких дозволить цим органам влади належним чином дотримуватися прав людини і при цьому розглядати і розвивати свою власну діяльність для дотримання цих прав; залучати представників місцевих і регіональних органів влади до підготовки національних стратегій, політики та індикаторів в галузі прав людини для того, щоб використовувати їх внесок і прагнути усвідомлення ними відповідальності щодо дотримання прав людини; сприяти створенню незалежних механізмів розгляду скарг на місцевому та регіональному рівні, і, зокрема, створювати незалежні органи, такі як місцеві чи регіональні омбудсмени або уповноважені, здатні знайти відповіді в тих випадках, коли права людини повною мірою не дотримуються, зокрема, при наданні публічних послуг на місцевому рівні; залучати організації громадянського суспільства до планування і проведення заходів щодо захисту прав людини на всіх рівнях» [8, ст. 3].

Важливим кроком в розвитку системи нормативно-правових гарантій муніципальних прав людини стала прийнята в 2000 році Європейська Хартія з охорони прав людини у місті, ст.1 якої встановлює: «місто – це колективний простір, який належить всім, хто в ньому живе; муніципальна влада заохочує за допомогою всіх наявних в неї засобів повагу до гідності всіх та підвищення якості життя мешканців». Важливими в контексті забезпечення принципу рівності та недискримінації прав членів місцевої громади є положення ст. 2, 3 та 4 Хартії: «права, що встановлені в Хартії, застосовуються до всіх мешканців міста, незалежно від національності та громадянства; ці права гарантуються муніципальною владою без будь-якої дискримінації щодо кольору, віку, статі, сексуальної орієнтації, мови, релігії, політичних поглядів, етнічного, національного або соціального походження чи стану; найуразливішим групам та громадянам гарантується право користуватись особливим захистом» [9, ст. ст. 1, 2, 4].

Окрему увагу слід приділити гарантіям муніципальних прав осіб з особливими потребами, або т.зв. вразливих груп осіб. Так, одним з документів в цій галузі є Конвенція про права осіб з інвалідністю (ГА ООН, 13 грудня 2006 р.), яку Україна ратифікувала 16 грудня 2009 року. В ній визначається обов'язок держав-учасниць «забезпечувати й заохочувати повну реалізацію всіх прав людини й основоположних свобод всіма особами з інвалідністю без будь-якої дискримінації за ознакою інвалідності» (ст. 4), «максимально залучаючи наявні в них ресурси, а у випадку необхідності – удаючись до міжнародного співробітництва, заходів для поступового досягнення повної реалізації економічних, соціальних та культурних прав осіб з інвалідністю» (ст. 4), «держави-учасниці визнають рівне право всіх осіб з інвалідністю жити у звичайних місцях проживання, коли варіанти вибору є рівними з іншими людьми, і вживають ефективних і належних заходів для того, щоб сприяти повній реалізації особами з інвалідністю цього права та повному включенню й залученню їх до місцевої спільноти, зокрема забезпечуючи, щоб: а) особи з інвалідністю мали можливість вибирати нарівні з іншими людьми своє місце проживання й те, де й з ким проживати, і не були зобов'язані проживати в якихось визначених житлових умовах; б) особи з інвалідністю мали доступ до різного роду послуг, що надаються вдома, за місцем проживання, та інших допоміжних послуг на базі місцевої спільноти, зокрема персональної допомоги, необхідної для підтримки життя в місцевій спільноті й включення до неї, та з метою недопущення ізоляції або сегрегації від місцевої спільноти; с) послуги та об'єкти колективного користування, призначені для населення в цілому, були рівною мірою доступні для осіб з інвалідністю і відповідали їхнім потребам» (ст. 19) [10].

Ще одним важливим міжнародно-правовим документом в галузі гарантування муніципальних прав особам, які відносяться до вразливих груп, є Європейська конвенція про захист прав трудящих-мігрантів 1977 року. В цій конвенції визначаються зобов'язання дер-

жави в особі органів її публічної влади «забезпечити трудящим-мігрантам та членам їх сімей, які на законних підставах перебувають на території держави, у міру можливості, в усіх аспектах умов життя й праці режим, не менш сприятливий, ніж режим, що надається працівникам, які є власними громадянами» [11]. Відповідні зобов'язання реалізуються щодо житлових, економічних та соціальних прав, які більшою мірою залежать саме від діяльності муніципальної влади. Наприклад ст. 14 Конвенції встановлює гарантії забезпечення трудящим-мігрантам та членам їх сімей «отримання загальної освіти та професійної підготовки та перепідготовки, отримання вищої освіти на загальних умовах, забезпечення вивчення мови країни-перебування», ст.ст. 18-19 встановлюють гарантії отримання медичної та соціальної допомоги, соціального забезпечення на тих самих умовах, що і власні громадяни та ін. [11].

Подальшим етапом розвитку муніципально-правового статусу осіб-негромадян, які постійно проживають в межах окремих муніципальних співтовариств, а отже повинні мати відповідні гарантії щодо повноцінного членства в таких спільнотах, стала розробка та прийняття в 1997 році Конвенції про участь іноземців в суспільному житті на місцевому рівні. В цьому документі містяться норми, які надають іноземцям-постійним мешканцям низу політичних прав на місцевому рівні задля «посилання їх інтеграції в місцеві спільноти, втілення в життя принципів рівності та рівноправності, а також враховуючи, що перебування іноземців на національній території є сьогодні постійною рисою суспільств європейських країн [12]. Конкретно в Конвенції встановлено обов'язок держави-учасниці гарантувати іноземцям-постійним мешканцям право на свободу виявлення поглядів, свободу мирних зборів та асоціацій з іншими, право створювати свої консультативні органи та обирати до них представників та інші.

Висновки. В результаті здійсненого дослідження можна зробити висновок, що важливою складовою муніципально-правового статусу людини в Україні є нормативно-правові гарантії. Під ними розуміються положення національного та міжнародного права, які закріплюють правові та організаційні засоби забезпечення відповідних можливостей в галузі місцевого самоврядування та повсякденного життя особи. Порівняльний аналіз норм вітчизняного та міжнародного законодавства відносно змісту та обсягу гарантій муніципальних прав людини дає змогу стверджувати про необхідність вдосконалення та розширення їх системи в муніципальному законодавстві України. Перш за все мова йде про ст.3 Закону України «Про місцеве самоврядування», в якій слід встановити рівність всіх постійних жителів територіальної громади на участь в місцевому самоврядуванні, а також заборонити будь-які обмеження їх права на таку участь. Окрім того, видається доцільним більш системний виклад гарантій забезпечення органами місцевого самоврядування як найбільш наближеними до людини соціально-економічних, побутових, екологічних, культурно-освітніх, житлових та інших прав та свобод. Відповідні зобов'язання органи місцевого самоврядування сьогодні можуть на себе брати та успішно їх виконувати, враховуючи процеси децентралізації державної влади та перерозподілу фінансових ресурсів на місцях.

Список літератури

- 1 Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/254k/96-вр
- 2 Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 року // Відомості Верховної Ради України. – 1997. – № 24. – Ст. 170.
- 3 Баймуратов М. О. Феноменологія муніципальних прав людини [Електронний ресурс] / М. О. Баймуратов // Місцеве самоврядування та регіональний розвиток в Україні. – 2013. – № 1. – С. 52-56. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/mcstu_2013_1_20.
- 4 Батанов О. Місцеве самоврядування та право людини в Україні [Електронний ресурс] // Світогляд. – 2010. – № 6. – С.72-77. – Режим доступу: <ftp://ftp.mao.kiev.ua/pub/biblio/jscans/batanov6-2010.pdf>.
- 5 Зайчук О. В., Оніщенко Н. М. Теорія держави і права: Академічний курс [Електронний ресурс]. Підручник. – К.: Юрінком Інтер, 2006. – Режим доступу: http://www.ebk.net.ua/Book/law/zaychuk_tdp/annotation.htm
- 6 Левенец А. В. Участие иностранцев в осуществлении местного самоуправления государства пребывания (домицилия): европейский опыт и украинские тенденции [Текст] // Jurnalul juridic national: teorie și practică. – 2016. – № 1 (17). – С. 25-30.

7. Європейська Хартія місцевого самоврядування від 15.10.1985 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
8. Рекомендація конгресу місцевих і регіональних влад Європи 280 (2010) про роль місцевих і регіональних органів влади у дотриманні прав людини (переглянута) від 19 жовтня 2011 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://tm.coe.int/168071b6bc>.
9. European Charter for the Safeguarding of the Human Rights in the City: Approved in St Denis on the 18th May 2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.idhc.org/cat/documents/Carta_ingles.pdf.
10. Конвенція про права осіб з інвалідністю від 13.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.
11. Європейська конвенція про захист прав трудящих-мігрантів від 24.11.1977 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_307.
12. Конвенція про участь іноземців в суспільному житті на місцевому рівні від 05.02.1997 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_318/print1509607490361357.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. В. Левенец, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЫЕ ГАРАНТИИ МУНИЦИПАЛЬНЫХ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В УКРАИНЕ

Резюме

Рассмотренные в статье вопросы сущности и содержания нормативно-правовых гарантий муниципальных прав человека в Украине свидетельствуют о их важной роли в составе муниципального статуса личности. Автор исследует тенденции развития соответствующих гарантий в положениях международно-правовых актов; осуществляет сравнительный анализ между нормами национального и международного права по установлению гарантий муниципальных прав членов территориальной общины, рассматривает особенности международных нормативно-правовых гарантий муниципальных прав отдельных категорий лиц. Особое внимание уделяется обоснованию совершенствования национальной системы нормативно-правовых гарантий муниципальных прав человека в Украине.

Ключевые слова: муниципальные права, гарантии прав и свобод, лицо-член территориальной общины, международно-правовые гарантии муниципальных прав.

A. V. Levenets, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

NORMATIVE AND LEGAL GUARANTEES OF MUNICIPAL HUMAN RIGHTS IN UKRAINE

Summary

The issues of essence and content of regulatory and legal guarantees of municipal human rights in Ukraine, examined in the article, testify to their important role in the composition of the municipal status of a person. The author studies the trends in the development of appropriate safeguards in the provisions of international legal acts; carries out a comparative analysis between the norms of national and international law on the establishment of guarantees of municipal rights of members of the territorial community, examines the specifics of international legal and regulatory guarantees for municipal rights of certain categories of persons. Particular attention is paid to justifying the improvement of the national system of regulatory and legal guarantees of municipal human rights in Ukraine.

Key words: municipal rights, guarantees of rights and freedoms, a member of the territorial community, international legal guarantees of municipal rights.

УДК 342.1

О. В. Прієшкіна, докт. юрид. наук, професор
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра конституційного права та правосуддя
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

А. С. Кривошликова, студентка 3 курсу навчання
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ СТАНДАРТІВ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ У КОМПЕТЕНЦІЮ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ У СФЕРІ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ДИТИНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

У статті здійснено аналіз факторів, що здійснюють вплив на процес втілення основних міжнародних стандартів захисту прав людини у компетенцію органів місцевого самоврядування, який має суттєвий вплив на локальну систему соціального захисту прав дитини.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти, права людини, соціальний захист прав дитини, компетенція, місцеве самоврядування.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвиток та розбудова України як демократичної, правової і соціальної держави потребує принципово нового та комплексного підходу до проблеми забезпечення прав і свобод людини і громадянина, у тому числі до соціального захисту прав дитини.

Залучення до активного суспільного та економічного життя територіальних громад є невід'ємною умовою побудови в Україні громадянського суспільства, що, у свою чергу, має стати обов'язковим кроком на шляху до інтеграції України у світову та європейську спільноти [1, с. 114].

Уповноважений Верховної Ради України з прав людини у своїй доповіді переконаний, що забезпечення прав дітей відповідно до вимог конвенції ООН про права людини потребує консолідації зусиль органів державної влади, органів місцевого самоврядування та громадськості з метою вирішення численних проблем, що досі існують у цій сфері. У доповіді було зазначено, що доля дітей, захист їхніх прав та людської гідності – це головне, що має об'єднати все українське суспільство [2].

Цим, передусім, обумовлені актуальність та теоретична значимість даного дослідження, яке присвячено визначенню місця та значення міжнародних стандартів захисту прав дитини у компетенцію органів місцевого самоврядування України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню фундаментальних засад функціонування інститутів місцевого самоврядування присвячені праці багатьох науковців, таких як, зокрема, В. Б. Авер'янов, Б. П. Андресюк, М. О. Баймуратов, О. В. Зайчук, А. О. Селіванов, О. Л. Копиленко, В. Ф. Погорілко, О. В. Прієшкіна, О. Ф. Фрицький, О. О. Харченко, Ю. С. Шемшученко, О. Н. Ярмиш. Крім цього, спробам вирішити проблеми здійснення захисту соціальних прав дитини присвячено багато ґрунтовних наукових досліджень, серед яких праці О. В. Безпалько, О. В. Вакуленко.

Проте, незважаючи на наявність численних праць, у яких були розглянуті особливості здійснення народовладдя в Україні на місцевому рівні та були визначені аспекти ролі і місця взаємодії органів місцевого самоврядування з іншими соціально-правовими інституціями, недостатньо висвітленою у правовій науці залишається проблема втілення основних міжнародних стандартів захисту прав людини у компетенцію органів місцевого самовря-

дування, яке має суттєвий вплив на локальну систему соціального захисту прав матері та дитини.

Метою цієї статті є здійснення аналізу компетенції органів місцевого самоврядування у галузі захисту прав дитини та вплив міжнародних стандартів на її практичну реалізацію, що дозволить визначити шляхи вдосконалення компетенції названих органів у досліджуваній сфері.

Виклад основного матеріалу. Як член Ради Європи, Україна, відповідно до Паризької Хартії для нової Європи від 21 листопада 1990 р. [3], взяла на себе обов'язки приєднатися до міжнародних стандартів у галузі прав людини, створити внутрішньодержавні гарантії їх здійснення, що ґрунтуються на загальновизнаних міжнародно-правових гарантіях, закріплених у відповідних міжнародно-правових нормах.

Значення соціальних прав людини полягає у тому, що саме їх реалізація повинна забезпечувати громадянам гідний життєвий рівень, кваліфіковану медичну допомогу тощо. Без цих умов неможливо забезпечити гідність людини та особистості, як це передбачено у ст. 3 Конституції України, відповідно до якої «людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю» [4].

Це положення підтверджує Декларація соціального прогресу та розвитку, проголошена Генеральною Асамблеєю ООН 11 грудня 1969 року. Згідно з положенням ст. 1 Декларації серед соціальних прав, які сучасні держави повинні забезпечувати кожному, основним є право жити в гідних умовах та використовувати досягнення соціального прогресу [5].

Відповідно до ст. 51 Конституції України [4] та ст. 5 Сімейного кодексу України [6] держава охороняє сім'ю, дитинство, материнство, батьківство, забезпечує охорону прав матері та батька, створює умови для зміцнення сім'ї. Кожна дитина має право на проживання в сім'ї разом з батьками або в сім'ї одного з них та на піклування батьків.

Міністерство соціальної політики України здійснює координацію та методологічне забезпечення діяльності органів місцевого самоврядування та їх структурних підрозділів. Крім цього, на обласному, міському та районному рівнях реалізацію державної політики у сфері захисту прав дітей, запобігання дитячій бездоглядності та безпритульності, а також координацію діяльності у сфері захисту прав дитини забезпечують служби у справах дітей [7].

В грудні 2017 року Верховна Рада України прийняла Закон України «Про внесення змін в деякі законодавчі акти України про посилення захисту прав дитини на належне утримання шляхом удосконалення порядку вимушеного стягнення заборгованості по сплаті аліментів», відповідно до якого злісних неплатників будуть направляти на громадські роботи, позбавляти поїздки за кордон, права управляти автотранспортом та можливості ходити на полювання (охоту) [8].

Організація Об'єднаних Націй (далі – ООН) приділяє особливу увагу захисту прав дітей. У 1959 році ООН приймає Декларацію прав дитини, основною тезою якої є: «Людство зобов'язане давати дитині все краще, що воно має». У преамбулі Декларації відзначається: «...приймаючи до уваги, що дитина, через її фізичну, розумову незрілість, має потребу в спеціальній охороні і турботі, включаючи належний правовий захист, як до, так і після народження» [9, с. 3].

Крім цього, згідно зі ст. 9 Конституції України набули чинності і стали складовою національного законодавства такі міжнародні документи у галузі прав дитини, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України:

- Угода про співробітництво держав – учасниць Співдружності Незалежних Держав з питань повернення неповнолітніх у держави їх постійного проживання (ратифіковано 12 січня 2005 р.);
- Конвенція про стягнення аліментів за кордоном (приєднання – 20 липня 2006 р. із заявою);
- Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ратифіковано 3 серпня 2006 р. із заявою);

- Європейська соціальна хартія (переглянута) (ратифіковано 14 вересня 2006 р. із заявами);
- Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей у рамках Гаазької конференції з міжнародного приватного права (приєднання – 14 вересня 2006 р. із заявами та застереженням);
- Європейська конвенція про контакт з дітьми (ратифіковано 20 вересня 2006 р. із заявою);
- Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми (ратифіковано 6 березня 2008 р. із заявами та застереженням);
- Європейська конвенція про правовий статус дітей, народжених поза шлюбом (ратифіковано 14 січня 2009 р.) та інші.

Слід зазначити, що з урахуванням названих документів, Конвенції ООН про права дитини та Конституції України у 2001 році був прийнятий Закон України «Про охорону дитинства», відповідно до якого охорона дитинства в Україні визначається як стратегічний загальнонаціональний пріоритет, що має важливе значення для забезпечення національної безпеки України, ефективності внутрішньої політики держави, і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист, всебічний розвиток та виховання в сімейному оточенні встановлює основні засади державної політики у цій сфері, що ґрунтуються на забезпеченні найкращих інтересів дитини [10].

Окремої уваги заслуговує той факт, що важливим аспектом функціонування локальної системи соціального захисту прав дитини є здійснення соціального управління, що становить собою один із видів управління в суспільстві, функції якого полягають у нормативному регулюванні соціального стану всіх суб'єктів – учасників громадського життя у забезпеченні їх належного розвитку як суб'єктів суспільних відносин, а також суб'єктів конституційного та муніципального права [11, с. 8].

Компетенція органів місцевого самоврядування у сфері захисту прав дитини органічно впливає і з міжнародних стандартів локальної демократії, що містяться в міжнародних угодах, розроблених і підписаних державами-членами найбільших міжнародних організацій регіонального характеру, зокрема таких, як Рада Європи [11, с. 17].

На локальному рівні соціальне управління у сфері захисту прав дитини здійснюється районними, районними у містах Києві та Севастополі державними адміністраціями, виконавчими органами міських, районних у містах, сільських, селищних рад відповідно до постанови Кабінету Міністрів України № 866 від 24 вересня 2008 р., які визначені як органи опіки і піклування, що провадять діяльність з надання статусу дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківського піклування, влаштування цих дітей, встановлення опіки та піклування над ними, із захисту особистих, майнових та житлових прав дітей.

Відповідно до зазначеної постанови Кабінету Міністрів України та з метою ефективного здійснення її положень головою районної, районної у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчого органу міської, районної у місті ради повинен бути утворений консультативно-дорадчий орган – комісія з питань захисту прав дитини.

Ці громадські комісії покликані забезпечувати соціальний захист дітей, які опинилися у складних життєвих обставинах, передусім дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування.

На жаль, як засвідчують звернення до Уповноваженого з прав людини, результати роботи таких комісій поки що не є успішними. Слід зазначити, що у зверненнях громадяни повідомляють про зловживання окремими органами опіки і піклування деякими повноваженнями як, наприклад, на відібрання дітей від батьків та позбавлення батьківських прав [12].

Уповноважений Верховної Ради з прав людини у своїй доповіді зазначає, що головною причиною недотримання соціальних прав людини, зокрема дитини, є неефективне виконання повноважень органами виконавчої влади та місцевого самоврядування [12]. Це від-

бувається внаслідок недостатнього фінансування цього напрямку з боку держави. Місцеві органи влади повинні мати право на відповідні фінансові ресурси, відокремлені від коштів інших рівнів управління, своєчасно отримувати та вільно розпоряджатися грошовими надходженнями в межах своїх повноважень з метою реалізації цільових програм у галузі захисту прав дитини.

Окремою проблемою є те, що з другої половини ХХ століття і до сьогодні соціальна політика щодо роботи з дітьми в Україні у різних інституціях організовувалась у більшості випадків за вертикальним принципом «зверху-донизу», тобто від розпоряджень міністерств і відомств до практичної реалізації на місцях. Накази та інструкції щодо організації роботи готувалися, здебільшого, з метою вирішення загальнодержавних соціальних проблем. До того ж, часто не бралися до уваги проблеми певного регіону та можливості територіальних громад щодо їх вирішення. Зважаючи на це, робота з дітьми на місцях не завжди була результативною, оскільки вона базувалася не на потребах членів громад або спільнот, а на пріоритетах державної соціальної політики [13, с. 5].

Суттєвими перешкодами для ефективного здійснення соціальної політики щодо захисту прав людини з урахуванням міжнародних стандартів на локальному рівні також є відсутність дитячої, молодіжної інфраструктури за місцем проживання для більшості громад та недостатня кількість цільових місцевих програм щодо попередження соціального сирітства.

Проблематика компетенції органів місцевого самоврядування в Україні об'єктивно виступає як одне з найважливіших і основних питань сучасного державного і муніципального розвитку, бо компетенція виступає: 1) провідною категорією переважно юридичної науки; 2) засобом вирішення колізій; 3) найважливішим елементом (критерієм) державного управління, за допомогою якого можливо реалізувати публічну владу [11, с. 14].

Крім того, принцип захисту дітей від дискримінації у Конституції України не закріплений. Так само не знайшли свого відображення в Основному законі такі принципи, як визнання за дитиною права на ім'я та на громадянство, визнання за дитиною низки соціальних прав загального та особливого характеру, посиленого державного піклування про дітей з особливостями розвитку, сприяння забезпеченню повного та гармонійного розвитку дитини, пріоритетності захисту та допомоги дітям, співмірності фізичного та морального впливу на дитину.

Висновки і пропозиції. На сучасному етапі проблеми соціального захисту прав дитини можуть бути вирішені лише шляхом вдосконалення місцевого механізму такого захисту, а саме: удосконалення діяльності органів опіки та піклування сільського та міського рівня, поступового переходу від великих інституційних форм надання соціальної допомоги до запровадження та розвитку на рівні громад малокомплектних центрів з денним або стаціонарним утриманням для надання комплексних послуг превентивного характеру [14, с. 274].

Тому кардинальне вирішення «дитячого питання» – на часі. Розпорядженням уряду від 5 квітня 2017 року було схвалено Концепцію державної соціальної програми щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини. Передбачаються значні субвенції з державного бюджету на створення дитячих будинків сімейного типу, патронажних сімей тощо. А завдання місцевої влади – активно долучатися до реалізації програми «Громада дружить до дитини».

Таким чином, без створення міцного економічного фундаменту соціальної політики та соціального захисту прав дитини органами місцевого самоврядування, розвитку ефективних організаційних засад його реалізації міжнародні стандарти, навіть впровадженні у національне законодавство та конкретизовані у компетенції конкретних органів за найбільш сучасними зразками, не можуть бути практично реалізовані у повному обсязі, а місцеві органи влади повинні мати право на відповідні фінансові ресурси, відокремлені від коштів інших рівнів управління, своєчасно отримувати та вільно розпоряджатися грошовими надходженнями в межах своїх повноважень з метою реалізації цільових програм та проектів у галузі захисту прав дитини.

Список літератури

1. Глевацька Н. М. Міжнародні стандарти у системі місцевого самоврядування України [Текст] / Н. М. Глевацька // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки. – 2009. – Вип. 15. – С. 114-122.
2. Спеціальна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України «Стан дотримання та захисту прав дитини в Україні» 2010 року. До 20-річчя ратифікації Україною Конвенції ООН про права дитини [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/07022011/S_Dopovid_4.pdf. – Назва з екрана.
3. Паризька Хартія для нової Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ru/995_058. – Назва з екрана.
4. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>. – Назва з екрана.
5. Декларація соціального прогресу та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_116. – Назва з екрана.
6. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2947-14/page>. – Назва з екрана.
7. Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи у справах дітей [Електронний ресурс] : Закон України від 24 січня 1995 року № 20/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20/95-вр>. – Назва з екрана.
8. Еженедельник 2000. – № 50 (846). – 15-21 декабря 2017 г. – С. 5.
9. Права дитини та механізм їх захисту [Текст] / Об'єднана асоціація студентів-юристів Закарпаття. Благодійний фонд «Фонд розвитку Карпатського Євросерегіону». – Ужгород, 2009. – 46 с.
10. Про охорону дитинства [Електронний ресурс] : Закон України від 26 квітня 2011 року №2402-14. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2402-14>. – Назва з екрана.
11. Харченко О. О. Роль органів місцевого самоврядування в становленні локальної системи соціального захисту прав матері та дитини [Текст] : автореферат... канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право» [Текст] / О. О. Харченко. – Маріуполь : Маріупольський держ. ун-т, 2012. – 19 с.
12. Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради з прав людини про стан дотримання прав і свобод людини і громадянина у 2013 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www1.ombudsman.gov.ua/ru/images/stories/062013/Dopovid_062013.pdf. – Назва з екрана.
13. Покращення якості соціальних послуг дітям та сім'ям в громаді: узагальнення досвіду проекту : інформ.-метод. матеріали [Текст] / за заг. ред. О. Безпалько. – К., 2007. – 144 с.
14. Олифіренко Ю. І. Шляхи вдосконалення державного управління у сфері захисту прав дитини [Текст] / Ю. І. Олифіренко // Вісник Чернігівського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – 2014. – № 2 (74). – С. 264-275.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

О. В. Приешкина, докт. юрид. наук, профессор
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра конституционного права и правосудия
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

А. С. Кривошлыкова, студентка 3 курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ МЕЖДУНАРОДНЫХ СТАНДАРТОВ ЗАЩИТЫ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА В КОМПЕТЕНЦИЮ ОРГАНОВ МЕСТНОГО САМОУПРАВЛЕНИЯ В СФЕРЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ ПРАВ РЕБЕНКА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ

Резюме

В статье осуществлен анализ факторов, которые оказывают влияние на процесс внедрения международных стандартов защиты прав человека в компетенцию органов местного самоуправления, который оказывает существенное влияние на локальную систему защиты прав ребенка.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты, права ребенка, социальная защита прав ребенка, компетенция, местное самоуправление.

O. V. Prieshkina, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Constitutional Law and Justice
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

A. S. Kryvoshlykova, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Faculty of Economics and Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

IMPLEMENTATION OF INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS TO THE COMPETENCE OF LOCAL SELF-GOVERNMENT BODIES IN THE FIELD OF SOCIAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF THE CHILD: PROBLEMS AND PROSPECTS OF DEVELOPMENT

Summary

The article analyzes the factors which have an influence on the process of implementing international standards for the protection of human rights in the competence of local government bodies, which has a significant impact on the local system for protecting the rights of the child.

Key words: international legal standards, the human rights, social protection of the rights of the child, competence, local government.

АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 340.23

В. В. Гаркуша, канд. юрид. наук, доцент
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
Кафедра адміністративного права, процесу та адміністративної діяльності
пр. Гагаріна, 26, Дніпро, 49000, Україна

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ

Статтю присвячено розгляду сучасного стану матеріального забезпечення Національної поліції, виявленню недоліків в цій сфері та розробленню напрямків вдосконалення матеріально-технічного забезпечення Національної поліції.

Ключові слова: Національна поліція, матеріально-технічне забезпечення, фінансування МВС України.

Постановка проблеми. Національна поліція відіграє важливу роль у захисті прав, свобод та законних інтересів громадян, боротьбі зі злочинністю, адміністративними правопорушеннями, забезпеченні територіальної цілісності та національної безпеки нашої країни. Реформування Національної поліції проходить під лозунгом служити та захищати.

Однією зі складових успішного виконання покладених на цей державний орган функцій є належне матеріально-технічне забезпечення його діяльності. Без цього повною мірою не будуть виконуватись правові приписи та принципи на яких будується діяльність МВС України. Неналежне фінансування МВС України може призвести до зниження ефективності діяльності його структурних підрозділів, а наслідки від цього для держави можуть бути просто жахливими. І для їх подолання потрібно буде набагато більше коштів. Тому дане питання є важливим та потребує комплексного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням належного забезпечення діяльності правоохоронних органів займалися такі провідні вчені як В. Б. Авер'янов, М. І. Ануфрієв, Д. М. Бахрах, Ю. П. Битяк, В. І. Борисов, І. Л. Бородін, І. П. Голосніченко, Є. В. Додін, В. О. Євдокимов, Р. А. Каложний, В. В. Коваленко, Л. В. Коваль, І. Б. Коліушко, Л. М. Колодкін, В. К. Колпаков, А. Т. Комзюк, М. В. Корнієнко, В. С. Куйбіда, Л. Р. Наливайко, О. В. Негодченко, В. І. Олефір, В. Л. Ортинський, О. С. Передерій, С. В. Петков, В. М. Плішкін, В. Я. Тацій, Ю. С. Шемшученко, О. Г. Шило, В. К. Шкарупа та інші.

Але, враховуючи процес реформування МВС України та його складових підрозділів, це питання потребує додаткового вивчення, зокрема в частині матеріально-технічного забезпечення Національної поліції.

Метою статті є розгляд сучасного стану матеріально-технічного забезпечення Національної поліції та розроблення пропозицій щодо вдосконалення цього напрямку.

Виклад основного матеріалу. Якщо проаналізувати діяльність Міністерства за роки незалежності нашої країни можна стверджувати, що відбувалось постійне недофінансування цього державного органу. Причиною такого стану справ в Міністерстві внутрішніх справ є не тільки недостатність фінансування, а й недостатньо ефективне використання виділених коштів. Однією з причин цього є надмірна централізація та не раціональний менеджмент. Це призводить до порушень принципів ефективності, раціональності та оптимальності при закупівлі форменого одягу та інших товарів, ремонту та експлуатації транспортних засобів тощо. Тому важливим є не тільки належне матеріально-технічне забезпечення діяльності Національної поліції, тобто виділення необхідного бюджету на відомство, а й ефективне адміністрування наявними коштами.

У більшості районних, міських відділів поліції на сьогодні існує певна недостатність у забезпеченні транспортними засобами (потребує оновлення автомобільного парку), палив-

но-мастильними матеріалами, технічними засобами, комп'ютерною технікою, меблями, канцелярськими товарами, папером.

Низький рівень фінансового та матеріально-технічного забезпечення підрозділів Національної поліції призводить до того, що навіть на рівні загальних потреб, таких як канцтовари, паливо тощо, поліцейські у більшості випадків мають забезпечуватися самостійно, умови праці персоналу Національної поліції залишаються вкрай незадовільними: відсутня необхідна кількість приміщень, оргтехніки, навіть меблів [1].

Одним із засобів забезпечення дотримання законності в діяльності працівників підрозділів Національної поліції є встановлення в приміщеннях засобів відео спостереження. Але такими технічними засобами підрозділи поліції не забезпечені навіть на половину.

Виправлення такого становища вимагає обґрунтованих управлінських рішень щодо придбання необхідних товарів та послуг за результатами проведення прозорих тендерів. При цьому потрібно враховувати реальну потребу підрозділів Національної поліції, фінансові можливості та кон'юнктуру ринку, а також діюче законодавство в цій сфері. Практика показує, що ефективне адміністрування такої сфери можливе за переходу до децентралізованої системи, при якій здійснюється аналіз потреб підрозділів МВС України, перевірка якості необхідних товарів та послуг, цінова політика, раціональне використання логістики.

Складовою матеріально-технічного забезпечення підрозділів МВС є оплата праці та соціальне забезпечення його працівників. Відсутність забезпечення практичного соціального захисту працівників, недосконала система оплати, коли майже 30 % зарплати підлеглих залежить від суб'єктивного ставлення до них керівника. Недоліки управління призводять до непропорційного функціонального навантаження, коли, наприклад, на одного дільничного інспектора в середньому припадає 3 тисячі мешканців міста або 2,2 тисячі жителів сільської місцевості. Укоренилася невинуватана практика тривалості робочого дня понад 12 годин на добу, невикористання всіх вихідних днів у місяці для значної частини персоналу. Майже третина працівників не відпочиває у вихідні дні [1].

Соціологічні дослідження показують, що більше 90 % поліцейських мають ненормований робочий день, змушені працювати більше ніж 56 год. на тиждень. Умовами праці задоволені не більше 30 % поліцейських. Більше 87 % опитаних не задоволені своєю заробітною платою, з них майже половина або ж не знають з яких частин складається їх заробітна плата або ж не правильно назвали її складові. Це пояснюється доволі запутаною системою нарахування заробітної плати поліцейським, при якій її розмір значною мірою залежить від суб'єктивної волі керівника підрозділу.

Для боротьби зі злочинністю, профілактики вчинення адміністративних та кримінальних правопорушень на сучасному етапі правоохоронна система потребує впровадження нових технологій з урахуванням міжнародного досвіду. Це в свою чергу потребує відповідного фінансування.

З цього приводу, як приклад можна зазначити відкриття сучасної системи відео контролю за ситуацією в м. Маріуполь Донецької області. Таку систему мають тільки 3 міста в світі. Це Сінгапур, Лондон та Дубаї.

Зазначену систему відкрили за кошти державного та місцевого бюджету за сприяння та фінансової участі Державної воєнно-цивільної адміністрації області та місцевих рад. Але досить багато прикладів фінансової допомоги, направленої на реформування МВС надійшло від представництв інших держав.

Так, за дорученням Уряду, Міністр внутрішніх справ України Арсен Аваков підписав угоду з Послом Сполучених Штатів Америки Джеффри Пайеттом про допомогу у галузі правоохоронної діяльності та кримінальної юстиції. Понад 26 млн. доларів фінансової допомоги Уряд Сполучених штатів Америки виділив Україні на реформування МВС та на потреби прикордонної служби.

За словами посла Сполучених Штатів Америки Джеффри Пайетта, заплановані угодою заходи втілюються саме тоді, коли Україна веде і концентрує зусилля на двох військових фронтах. Один, внутрішній, – викоринити корупцію і збудувати нове суспільство. Другий фронт – на сході України. Тож, ресурси, які надає ця угода допоможуть Україні укріпити

свої кордони, щоб протистояти агресії від атак Кремля. Документ, який ми підписали підкреслює наші спільні цінності, – наголосив Джеффри Пайтт. Він також висловив сподівання, що сьогоднішню угоду буде оцінено, як допомогу США для проведення реформ. «Ми й далі будемо підтримувати вас», зазначив Джеффри Пайтт [2].

Ці кошти були спрямовані на створення нової патрульної поліції, перетворення МРЕО у сервісні центри МВС, боротьбу з корупцією та інші реформи в МВС. Допомога надавалась не тільки фінансова, а й методична від підготовки методичних програм, інструкторів та безпосередньо курсантів.

Ще одним прикладом, який можна привести – виділення Україні Урядом Японії в рамках Кіотського протоколу по програмі зелених інвестицій 1,5 тисячі автомобілів з екологічними двигунами Toyota Prius для підрозділів нової патрульної поліції по всій Україні [3].

МВС України як центральний орган виконавчої влади у відносинах з приводу його фінансового забезпечення виступає суб'єктом бюджетних правовідносин. При цьому МВС України може здійснювати свою діяльність за рахунок грошових надходжень з Державного бюджету України та коштів, отриманих від спонсорської допомоги.

В цьому аспекті слід виділити спеціальну правоздатність, якою наділено МВС України у фінансовій сфері діяльності. Вона полягає у тому, що МВС України має право займатись фінансово-господарською діяльністю, але тільки в суворо окреслених межах Закону. Така діяльність може бути пов'язана з наданням платних послуг, отриманням фінансування з джерел не заборонених законом тощо.

Висновки. Таким чином, завдання матеріально-технічного забезпечення реформування системи МВС є одним із визначальних чинників успішності проведення всіх складових реформи, їх розв'язання дозволить досягти:

- поліпшення якісного складу органів та підрозділів Національної поліції, забезпечення матеріальної привабливості служби в Національній поліції, запобігання корупції в середовищі працівників поліції та державних службовців МВС України і підпорядкованих йому органів державної виконавчої влади;
- забезпечення особистої безпеки працівників Національної поліції;
- належного забезпечення оперативної-службової та управлінської діяльності в системі МВС України приміщеннями, різноманітними полігонами, спортивними залами, тирами тощо, транспортом, найновішими зразками озброєння та спеціальних засобів, криміналістичної та спеціальної техніки, засобами зв'язку, накопичення, обробки, аналізу та використання інформації;
- реалізації соціальних програм у системі Національної поліції, забезпечення працівників житлом, зручним і якісним форменим одягом, харчуванням тощо.

МВС України повинно виконувати функцію накопичення коштів, отриманих з державного бюджету, бюджету органів місцевого самоврядування, а також залучення коштів від надання послуг відповідно до чинного законодавства та ефективного їх використання, яке залежить від правильного планування і розподілу між структурними підрозділами МВС.

Для реформування діяльності МВС щодо матеріально-технічного забезпечення його підрозділів необхідно:

- провести аудит фінансової сфери Міністерства з метою виявлення системних проблем для вдосконалення формування бюджету МВС та захисту прав персоналу;
- оптимізувати видатки МВС за рахунок скорочення апарату управління та бюрократичних процедур. Досягнути цього можна шляхом запровадження сучасних інформаційно-комунікаційних систем адміністрування;
- забезпечити дієве планування та відомчий контроль у сфері фінансового забезпечення та матеріально-технічного постачання, що полягає в обґрунтованих заходах щодо визначення матеріально-технічних потреб підрозділів Національної поліції та реалізації їх відповідно до чинного законодавства, а також перевірки уповноваженими на те органів законності фінансової діяльності Національної поліції.

Список літератури

1. Реформа системи органів внутрішніх справ: аналіз державних рішень. Міжнародний центр перспективних досліджень (МЦПД) 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/17_11_reforma_mv_s.pdf
2. Підписання угоди – це додатковий доказ ефективності і правильності наших кроків – Арсен Аваков. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.npu.gov.ua/uk/publish/printable_article/1395048
3. Японія передала Україні 1,5 тисячі новеньких Toyota Prius для патрульних поліцейських [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/yaponiya-peredala-ukraine-1,5-tysyachi-novenkih-toyota-prius-dlya-patrulnyh-policeyskih-621711.html>

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

В. В. Гаркуша, канд. юрид. наук, доцент
Днепропетровский государственный университет внутренних дел
Кафедра административного права, процесса и административной деятельности
пр. Гагарина, 26, Днепр, 49000, Украина

НАПРАВЛЕНИЯ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ МАТЕРИАЛЬНО-ТЕХНИЧЕСКОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ НАЦИОНАЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

Резюме

Статья посвящена рассмотрению современного состояния материального обеспечения Национальной полиции, выявлению недостатков в этой сфере. На основании этого разработаны направления совершенствования материально-технического обеспечения Национальной полиции, основными из которых являются: проведение аудита финансовой сферы Национальной полиции с целью выявления системных проблем для совершенствования формирования бюджета Национальной полиции и защиты прав персонала; оптимизация расходов Национальной полиции за счет сокращения аппарата управления и бюрократических процедур и другие. Достичь этого можно путем внедрения современных информационно-коммуникационных систем администрирования.

Ключевые слова: Национальная полиция, материально-техническое обеспечение, финансирование МВД Украины.

V. V. Garkusha, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
of Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs
the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity
Gagarin Avenue, 26, Dnieper, 49000, Ukraine

DIRECTIONS OF IMPROVING THE MATERIAL-TECHNICAL SUPPORT OF THE NATIONAL POLICE

Summary

The article is devoted to the examination of the current state of material security of the National Police, the identification of shortcomings in this area. Based on this, directions have been developed for improving the logistics of the National Police, the main of which are: conducting an audit of the financial sphere of the National Police in order to identify systemic problems for improving the formation of the National Police budget and protecting the rights of personnel; optimization of the costs of the National Police by reducing the administrative apparatus and bureaucratic procedures, and others. This can be achieved through the introduction of modern information and communication systems of administration.

Key words: National Police, logistics, financing of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine.

- терміналів реєстрації відвідувачів із зазначенням часу перебування в окремих приміщеннях органів внутрішніх справ;
- системи безготівкової оплати штрафів [1].

Стосовно інтерактивних ресурсів з можливістю відображення в режимі реального часу вчинених правопорушень, локалізації та позиціонування сил та засобів правоохоронних органів слід згадати презентовану в м. Маріуполь Донецької області сучасної системи відеоконтролю.

Ця система функціонує на базі Єдиного сервісно-аналітичного центру (UASC), створеного при управлінні поліції Донеччини. Центр – поки єдиний в Україні, а за рівнем свого технічного забезпечення – четвертий у світі.

Можливості цієї системи полягають в тому, що за допомогою камер, встановлених на вулицях Маріуполя, поліцейські зможуть в режимі реального часу відстежувати переміщення автомобілів, які з тих чи інших причин розшукуються правоохоронцями. Зокрема, йдеться про розшук викрадених авто, а також тих транспортних засобів, водії яких порушили Правила дорожнього руху або причетні до скоєння злочину.

Система дозволяє фіксувати і обробляти досить значні масиви інформації одразу за кількома параметрами: оточуюча обстановка (пора доби, погодні умови), обробка інформації про тип, марку, модель і колір автомобіля, його номерний знак. Крім того, система дозволяє проводити пошук збігів за обличчями тощо.

Також система дає змогу робити аналіз необхідної інформації упродовж відрізка часу, заданого оператором. У разі виявлення розшукуваного автомобіля система виділяє номерний знак автомобіля-порушника червоним кольором та інформує оператора звуковим сигналом.

Зараз оператори аналітичного центру обробляють інформацію з 37 відеокамер, які транслюють відео з вулиць міста. У перспективі кількість камер буде збільшена до 70. Зазначена система є дуже корисною в роботі поліції. Вона виконує превентивну функцію, аби поліцейські могли протидіяти будь-якому порушенню [2].

В єдину систему зведені всі дзвінки на лінії 102 (на першому етапі Маріуполь, Краматорськ, Слов'янськ та Торецьк, на другому етапі буде підключена вся територія області), обробка та аналіз дзвінків, забезпечення управління нарядами патрульної поліції та обробка інформації системи інтелектуального відео нагляду.

Система інтелектуального відеоспостереження складається з мережі відеокамер, встановлених на ключових перехрестях, на блокпостах, в місцях масового скупчення людей і інших стратегічних точках. Зараз вже закуплено 37 інтелектуальних відеокамер виробництва німецької фірми Mobotix, які призначені для роботи в складних погодних умовах і технологічних умовах.

Далі інформація з камер спостереження передається на сервери, де обробляється за спеціально розробленим саме для Донецької області алгоритму. В автоматичному режимі система здатна аналізувати наступні параметри:

- розпізнавати номер автомобіля і перевіряти, чи не знаходиться даний автомобіль в розшуку, визначати відповідність автомобіля і його номерного знака реєстраційної документації на цей автомобіль;
- розпізнавати колір, тип, марку та модель транспортного засобу;
- розпізнавати обличчя в різному ракурсі на відеоматеріалах з різних джерел (відеопотік, файли), пошук відповідності в базі даних розшукуваних осіб;
- детектор осіб, які перебувають на передніх сидіннях автомобіля;
- виявлення скупчення людей, в тому числі в несанкціонованих або незвичайних місцях;
- оцінка щільності людей в стратегічних місцях населених пунктів;
- індексування подій в умовах дорожнього руху (щільність потоку, затори, масове скупчення автотранспорту), в тому числі в зонах паркування;
- детектор забутих (залишених) речей і об'єктів та їх власників;
- детектор забороненого або незвичайного пересування транспорту або людей;

А. Н. Коптев, адъюнкт

Днепропетровский государственный университет внутренних дел
Кафедра административного права, процесса и административной деятельности
пр. Гагарина, 26, Днепр, 49000, Украина

ПЕРЕДОВОЙ ОПЫТ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ АВТОМАТИЗИРОВАННЫХ СИСТЕМ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СЕРВИСНЫХ ЦЕНТРОВ МВД

Резюме

Статья посвящена рассмотрению особенностей практики использования современных автоматизированных систем в деятельности Министерства внутренних дел, в частности интерактивных ресурсов с возможностью отображения в режиме реального времени совершенных правонарушений, локализации и позиционирования сил и средств Национальной полиции и других. На примере Единого сервисно-аналитического центра г. Мариуполь Донецкой области, созданного при Главном управлении полиции в Донецкой области рассмотрен передовой опыт использования автоматизированных систем в деятельности Национальной полиции.

Предложены меры по совершенствованию использования автоматизированных систем в деятельности Министерства внутренних дел, в частности нормативного обеспечения. Предложено принять приказ «Об утверждении Инструкции по формированию подсистемы ИТТ custodyrecords» в составе Информационного портала Национальной полиции Украины».

Ключевые слова: автоматизированные системы, информационные ресурсы, сервисные центры МВД, Национальная полиция.

A. N. Koptev, Post-graduate Student
of Dnepropetrovsk State University of Internal Affairs
the Department of Administrative Law, Process and Administrative Activity
Gagarin Avenue, 26, Dnieper, 49000, Ukraine

BEST PRACTICES OF THE USE OF AUTOMATED SYSTEMS IN THE ACTIVITIES OF THE SERVICE CENTERS OF THE MIA

Summary

The article is devoted to the peculiarities of the practice of using modern automated systems in the activities of the Ministry of Internal Affairs, in particular interactive resources with the ability to display in real time the committed offenses, localization and positioning of forces and assets of the National Police and others. On the example of the Single Service and Analytical Center of Mariupol, Donetsk region, established under the Main Police Directorate in Donetsk region, the best practices of using automated systems in the activities of the National Police were reviewed.

Measures are proposed to improve the use of automated systems in the activities of the Ministry of Internal Affairs, in particular regulatory support. It was proposed to adopt the order «On approval of the Instruction on the formation of the ITT subsystem custodyrecords» in the Information Portal of the National Police of Ukraine».

Key words: automated systems, information resources, service centers of the Ministry of Internal Affairs, the National Police.

І перший, і другий підходи є помилковими, бо один повністю ігнорує значення науки для розвитку національного законодавства, а інший розглядає практику як щось другорядне і похідне від науки, тобто практика взагалі позбавлена самостійного значення для розвитку адміністративної юстиції в Україні. На практиці, і особливо при розробці нових адміністративних процесуальних норм, повинні одночасно враховуватись теоретичні напрацювання науки адміністративного права і процесу та аналіз практики діяльності адміністративних судів.

Переконані, що при розробці КАСУ, який був прийнятий в 2005 році, була проігнорвана і не реалізована прогностична функція науки адміністративного права і процесу. Це призвело до того, що на протязі 2005 року (тобто в рік прийняття нормативно-правового акту) в КАСУ було внесено суттєві зміни трьома Законами України [2; 3; 4]. Якщо ж брати весь період дії норм КАСУ (приблизно дванадцять років), то до його змісту періодично вносились чисельні зміни, які містились в більш як восьмидесяти нормативно-правових актах (лише невелика частина із них пов'язана з реформою судоустрою в Україні). Це яскравий приклад того, що в Україні при правовому регулюванні адміністративного судочинства керуються виключно поверхневим аналізом практики і ігнорують науку адміністративного права і процесу як засіб уникнення передбачуваних і очевидних проблем, які можуть виникнути при прийнятті і реалізації тих чи інших адміністративно-процесуальних норм. Такий підхід суб'єкта правотворчої діяльності можна назвати «методом тикун». Особливість цього способу правового регулювання полягає в тому, що:

1) спочатку вносяться зміни в КАСУ, при цьому суб'єкт законодавчої ініціативи навіть уяви не має про те, які наслідки будуть мати на практиці внесені зміни (з певних причин він не здатний їх передбачувати – небажання займатися складною аналітичною і творчою діяльністю, низький рівень професійності, відсутність аналітичного мислення тощо);

2) потім відслідковуються негативні і позитивні наслідки внесених в КАСУ змін;

3) якщо є негативні наслідки внесених в КАСУ змін, то пропонуються нові зміни, які, на думку суб'єкта законодавчої ініціативи, можуть усунути вже існуючі негативні наслідки.

Далі алгоритм повторюється, якщо нові зміни в КАСУ теж мали негативні наслідки на практиці. І так до безкінечності.

Якість і ефективність норм КАСУ повинна бути забезпечена не тільки аналізом практики, а й ґрунтовними теоретичними напрацюваннями представників науки адміністративного права і процесу.

Саме в цьому аспекті хочемо звернути увагу на категорію «процесуальна форма», яка довгий час ігнорувалася представниками науки адміністративного права і процесу та лише сьогодні її зміст починають розкривати в межах науково-дослідних праць, які присвячені адміністративному судочинству.

В історії розвитку наукової думки про процесуальну форму можна виділити наступні періоди:

1) період з середини 70-х років ХХ століття по 1996 рік – про процесуальну форму в наукових працях все частіше згадують при характеристиці адміністративно-юрисдикційних проваджень і діяльності органів державного управління. При цьому процесуальна форма розглядається як одне з основних понять юридичного процесу чи як особлива «наукова юридична конструкція» (В. М. Горшеньов, Ю. І. Мельников, П. Є. Недбайло і ін.) [5, с. 71-84; 6, с. 135-172];

2) період з 1997 по 2005 роки – переважна більшість праць з питань адміністративного права і процесу була присвячена обґрунтуванню необхідності створення в Україні адміністративної юстиції та визначенню переліку тих справ, які адміністративні суди повинні були розглядати після їх створення (Ю. В. Георгієвський, Ю. С. Педько, О.І. Шостенко і ін.) [7; 8; 9]. Окремо слід виділити працю В. Г. Перепелюка, який в навчальному посібнику, присвяченому загальним питанням адміністративного процесу, запропонував своє бачення змісту та структурних елементів процесуальної форми [10, с. 14-27];

3) період з 2006 по 2010 роки – процесуальна форма як категорія адміністративного права і процесу не досліджувалася, а вся науково-дослідна діяльність проводилася за дво-

ма напрямками: *перший* був зосереджений на розкритті змісту поняття «адміністративний процес» та його співвідношенні з поняттям «адміністративна процедура» (А. Т. Комзюк, О. В. Кузьменко, Р. О. Куйбіда і ін.) [11; 12; 13], а *другий*, уникаючи ґрунтовних теоретичних розробок, в основному характеризував специфіку практичної діяльності адміністративних судів та практичні аспекти адміністративного процесуального регулювання адміністративного судочинства (О. В. Анпілогов, К. О. Клименко, А. О. Неугодніков і ін.) [14; 15; 16];

4) період з 2011 року по сьогодні – серед науково-дослідних праць з проблем адміністративного судочинства з'явилися роботи з високим рівнем теоретичного обґрунтування, наприклад, присвячені принципам адміністративного судочинства, судовому розсуду в адміністративному судочинстві, примусу та примусовим заходам в межах адміністративного судочинства, інституту доказування в адміністративному судочинстві тощо (С. А. Бондарчук, О. І. Сеньків, О. Р. Трещова і ін.) [17; 18; 19]. Серед таких робіт, з'явилися і перші праці, які почали використовувати термін «процесуальна форма» та розкривати його зміст з урахуванням специфіки адміністративного судочинства (наприклад, І. М. Завальнюк, О. І. Миколенко і Ю. Л. Шеренін) [20; 21; 22]. Але слід відзначити, що єдиний підхід в межах теорії адміністративного процесу так і не був сформований щодо поняття «процесуальна форма в адміністративному судочинстві».

У зв'язку з цим, розглянемо сучасні підходи до поняття і структури процесуальної форми в адміністративному судочинстві.

В юридичній літературі «процесуальна форма» характеризується як одне з основних понять юридичного процесу і визначається наступним чином [23, с. 182-187]:

а) процесуальна форма це точно регламентований законом порядок здійснення процесуальної діяльності. Запропоноване визначення потребує уточнення двох понять «порядок» та «процесуальна діяльність». Термін «порядок» має різноманітне смислове навантаження, але всі існуючі визначення свідчать про те, що цим словом позначаються статичні явища в нашому житті. Наприклад, «порядок» визначають: як чистоту, лад; як звичне або правильне розташування чого-небудь; стан, коли все виконується за певними правилами; державний устрій чи суспільний лад; модель, за якою здійснюються певні дії [24, с. 705]. Процесуальна діяльність теж визначається по-різному в юридичній літературі, але всі ці визначення об'єднує одна ознака – така діяльність здійснюється виключно державними органами (їх посадовими особами), які ведуть процес (наприклад, органи досудового розслідування в кримінальному процесі, адміністративний суд в адміністративному процесі тощо). Таким чином, поняття «процесуальна діяльність» не охоплює собою ті процесуальні дії, що здійснюються, наприклад, в межах адміністративного судочинства учасниками процесу (позивачем, відповідачем, третіми особами, представниками, свідком, експертом, спеціалістом та ін.). Тому не заперечуючи проти вживання у визначенні процесуальної форми терміну «порядок», вважаємо методологічно невірним використання у цьому визначенні терміну «процесуальна діяльність»;

б) процесуальна форма це закріплена процесуальним правом структура всього процесу і окремих його стадій, а також встановлені умови, послідовність і порядок здійснення процесуальних дій. У цьому визначенні, на нашу думку, необґрунтовано вживається поняття «структура процесу», адже воно, як і поняття «склад правопорушення», вже набуло свого специфічного змісту в юридичній науці. Ці поняття не закріплюються нормами права, їх зміст розкривається шляхом тлумачення відповідних правових норм. До того ж структура юридичного процесу являє собою дещо незмінну сукупність елементів – проваджень, стадій, етапів та процесуальних дій, тоді як порядок (алгоритм, конструкція) здійснення, наприклад, окремих етапів адміністративного судочинства може змінюватись за вимогами законодавства. Тому переконані, що при характеристиці процесуальної форми, акцент слід робити не на елементах структури процесу, що є результатом наукового абстрагування, а на зовнішніх проявах послідовної діяльності суб'єктів юридичного процесу;

в) процесуальна форма це встановлений законом порядок та умови здійснення окремих процесуальних дій і всієї їх сукупності та офіційне закріплення їх ходу та результатів. На

відміну від попереднього, дане визначення акцентує увагу на офіційному закріпленні результатів процесуальних дій. Це питання, на нашу думку, є цікавим в юридичній літературі, адже, наприклад, ухвалення рішення за позовною заявою (ст. ст. 169-171 КАСУ) в одних випадках розглядається вченими як процесуальна дія, а в інших як офіційне закріплення результату процесуальних дій. Оформлення будь-якого процесуального документу завжди є сукупністю процесуальних дій і відповідно можна говорити про певний процесуальний порядок складання і оформлення документу. Але кожен процесуальний документ може виступати і в якості результату більш узагальненого процесуального порядку. Наприклад, в адміністративному судочинстві рішення за позовною заявою (ст.ст. 169-171 КАСУ) є результатом такої стадії адміністративного судочинства як відкриття провадження у справі, а процесуальні дії, що пов'язані з оформленням рішення за позовною заявою (відкриття провадження в адміністративній справі, залишення позовної заяви без руху, відмова у відкритті провадження в адміністративній справі) є не що інше як процесуальний порядок оформлення рішення за позовною заявою. Тобто поняття «оформлення процесуального документу» може мати одночасно два змісти: динамічний – як сукупність послідовних процесуальних дій щодо оформлення документу, та статичний – як результат певних процесуальних дій, коли складений документ відповідає вимогам щодо його оформлення та змісту;

г) процесуальна форма це процесуальна процедура. Тобто поняття «процесуальна форма» і «процесуальна процедура» в даному випадку виступають як тотожні поняття. Схожу концепцію висловлює в своїх публікаціях О. В. Кузьменко, яка при порівнянні таких понять як «адміністративний процес» та «адміністративна процедура» наголошує на тому, що адміністративний процес завжди пов'язаний з динамікою, тоді як адміністративна процедура – із статичними явищами в адміністративному процесі. Процес, на думку О. В. Кузьменко, – це динамічна діяльність, а процедура – його статичний, нерухомий елемент (наприклад, стадії чи етапи процесу) [12, с. 203-222]. З цим визначенням важко погодитись, адже поняття «адміністративна процедура», як і поняття «адміністративний процес», є поняттями динамічними, тоді як поняття «процесуальна форма» свідчить про наявність статичних явищ в адміністративному процесі;

г) процесуальна форма це вчорашній день теорії юридичного процесу. Наприклад, В. М. Протасов вважає, що використання даної категорії у всеохоплюючому значенні в якійсь мірі було виправдано в ті часи, коли ще не виникало питань про розробку загальних для всіх процесуальних галузей закономірностей, про процесуально-правовий механізм і його елементи. При сучасному рівні розвитку категоріального апарату загально-правової процесуальної теорії поняття «процесуальна форма», зазначає В. М. Протасов, може використовуватись лише для того, щоб підкреслити загальне призначення юридичного процесу як засобу (форми) реалізації інших, матеріально-правових відносин [25, с. 141-142].

З висновками В. М. Протасова можна погодитись лише частково. Дійсно категорії «форма» і «зміст» не розраховані на детальний аналіз складних системних правових явищ, до яких відноситься і юридичний процес. Вони можуть лише відобразити досить узагальнені зв'язки між окремими елементами певної правової структури чи системи. Але розгляд, якогось конкретного юридичного процесу, наприклад, адміністративного судочинства, з одного боку, як явища динамічного (дії суб'єктів і учасників провадження), а, з другого боку, як явища статичного (процесуальна форма), дає можливість виявити такі його властивості, які при однобокому дослідженні упускаються та губляться.

Розвиток науки адміністративного права і процесу вплинув на появу нових цікавих думок щодо змісту адміністративно-процесуальної форми [10, с. 61; 23, с. 182-189; 26, с. 23].

Наприклад, В. Г. Перепелюк визначає три елементи, що характеризують зміст процесуальної форми адміністративного розгляду: 1) порядок його ведення; 2) методи адміністративного розгляду; 3) форми (актів) прояву [10, с. 14]. Проаналізуємо задекларовану вченим позицію.

Адміністративний процес це завжди врегульована адміністративними процесуальними нормами послідовність дій суб'єктів правозастосовної діяльності. Зміст такої діяльності проявляється у послідовних діях суб'єктів процесу задля досягнення певної мети,

а зовнішній вираз така діяльність набуває у процесуальному порядку, тобто алгоритмі, за яким слід здійснювати послідовні дії. Така послідовна діяльність має різні зовнішні прояви (форми). Наприклад, діяльність щодо розгляду скарг на дії державних органів (посадових осіб) може здійснюватись згідно з чинним законодавством у судовій чи адміністративній формі. Перша характеризується судовим порядком розгляду, а друга – розглядом в адміністративних органах. Характеризуючи, наприклад, адміністративне судочинство можна говорити про існування двох його процесуальних форм: 1) провадження в спрощеній формі, коли чинне законодавство передбачає спрощення процесуальних дій суб'єктів процесу (наприклад, скорочене провадження), та 2) провадження в звичайній формі, коли процесуальні дії відбуваються за загальними правилами адміністративного судочинства. Тому, погоджуючись з позицією В. Г. Перепелюка, вважаємо, що перший елемент процесуальної форми слід назвати «порядок діяльності суб'єктів процесу» чи «порядок ведення процесу».

Даний елемент адміністративної процесуальної форми дозволяє проводити різницю, по-перше, між процесуальною діяльністю в судах та іншою схожою діяльністю в органах публічної адміністрації (судовий порядок та адміністративний порядок розгляду скарг), по-друге, між різними видами юридичного процесу (порядок розгляду публічних спорів в межах адміністративного судочинства та в межах конституційного судочинства), по-третє, між різними провадженнями в межах одного юридичного процесу (наприклад, перегляд справ в порядку апеляції та перегляд справ в порядку касації), і, по-четверте, між різними видами одного і того ж провадження, що різняться між собою послідовністю (порядком) процесуальної діяльності (звичайне та спрощене провадження в адміністративному судочинстві).

Другим елементом адміністративно-процесуальної форми В. Г. Перепелюк називає метод адміністративного розгляду, який проявляється у способах волевиявлення зацікавлених осіб стосовно змісту рішення, процесуальних дій, спрямованих на досягнення локальної мети і розв'язання більш чи менш виокремленого в рамках адміністративного процесу завдання [10, с. 17]. Не заперечуючи проти використання в даному випадку терміну «метод діяльності», хочемо все таки акцентувати увагу на тому, що зв'язки між суб'єктами і учасниками процесу теж мають свої зовнішні прояви. Найбільш чітко вони виражені на стадіях і етапах процесу. Наприклад, зміст ст. 12 КАСУ дає можливість говорити про те, що розгляд адміністративної справи може відбуватися у двох формах – у порядку загального або спрощеного позовного провадження. Тому вважаємо, що другим елементом адміністративної процесуальної форми є зовнішньо виражений прояв зв'язків між суб'єктами і учасниками процесу на його певних стадіях і етапах.

Третім елементом змісту адміністративно-процесуальної форми, на думку В. Г. Перепелюка, є форма прояву дій (актів) учасників адміністративного процесу та його організатора. Вимоги до такого прояву полягають у переліку обов'язкових реквізитів письмових актів і в системі умов вчинення усних актів [10, с. 18]. Особливість адміністративного процесу, як і будь-якого іншого юридичного процесу, є те, що він складається не тільки з дій суб'єктів, які безпосередньо ведуть процес, а й з актів поведінки інших учасників процесу. Такі дії мають свій зовнішній вираз (форму). На прикладі адміністративного судочинства видно, що зовнішній вираз (форму) має не тільки діяльність суб'єктів адміністративного процесу (форма та вимоги до змісту судового рішення за результатами підготовчого провадження – ст. 183 КАСУ; форма та вимоги до змісту постанови суду – ст.ст. 241, 246 КАСУ тощо), а також акти поведінки інших учасників процесу (форма та зміст адміністративного позову – ст.ст. 160 КАСУ, форма та зміст висновку експерта у галузі права – ст. 112 КАСУ тощо).

Перспективи вдосконалення адміністративного судочинства в Україні тісно пов'язані з перспективами вдосконалення його процесуальної форми. В цьому аспекті, хочемо звернути увагу на науково-дослідну роботу І. В. Завальнюка «Спрощене провадження в адміністративному судочинстві», в якій автор на високому теоретичному рівні:

- по-перше, досліджує і оцінює збалансованість і формалізм сучасного судового провадження та економічність адміністративного процесу шляхом аналізу положень теорії процесуальної економії, завдань і принципів адміністративного судочинства;
- по-друге, один із перших, звертає увагу на особливості прояву процесуальної форми в межах адміністративного судочинства та пропонує цілісну концепцію спрощеного провадження як специфічної процесуальної форми адміністративного судочинства;
- по-третє, впроваджує в науку адміністративного права нову термінологію (мова йде про термін «спрощене провадження»), обґрунтовує доцільність використання цього терміну в чинному адміністративно-процесуальному законодавстві, а також аргументує перелік обов'язкових умов і підстав щодо випадків застосування спрощеного провадження в адміністративному судочинстві [20].

Висновки. На підставі викладеного можна зробити наступні висновки.

Аналіз думок вчених з приводу поняття «процесуальна форма» показує, що:

- по-перше, це поняття не має в юридичній науці чіткого змістовного визначення, а запропоновані в спеціальній літературі формулювання підміняють собою зміст інших правових явищ (наприклад, правових процедур, процесуальних норм тощо);
- по-друге, розвиток загальної теорії юридичного процесу та науки адміністративного права і процесу потребують уточнення змісту поняття «процесуальна форма» таким чином, щоб воно не збігалось зі змістом інших правових явищ та зайняло своє достойне місце в категоріальному апараті адміністративного права і процесу.

Пропонуються адміністративну процесуальну форму визначати як встановлений адміністративно-процесуальними нормами порядок (стан, лад), в межах якого здійснюється послідовна діяльність суб'єктів адміністративного процесу та дії інших його учасників. До елементів змісту адміністративної процесуальної форми слід відносити: 1) порядок ведення адміністративного процесу; 2) форму зв'язків, що виникають між суб'єктами і учасниками адміністративного процесу на його певних стадіях і етапах; 3) форму прояву окремих дій (актів) суб'єктів та учасників адміністративного процесу.

Подальші дослідження процесуальної форми адміністративного судочинства будуть сприяти: впровадженню додаткових гарантій права особи на справедливий суд; оптимізації діяльності адміністративного суду та усіх учасників адміністративного судочинства на всіх його стадіях та в усіх інстанціях; загальному прискоренню розгляду і вирішенню справ в межах адміністративного судочинства.

Список літератури

1. Миколенко О. М. Прогностична функція науки адміністративного права [Текст] / О. М. Миколенко // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету Серія: Юриспруденція. – Випуск 10-1 Том. 1. – 2014. – С. 136-139.
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України [Текст] : Закон України від 08.09.2005 № 2875-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 562.
3. Про внесення змін до Кодексу адміністративного судочинства України [Текст]: Закон України від 06.10.2005 № 2953-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – № 1. – Ст. 16.
4. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сприяння реалізації виборчих прав громадянами, забезпечення свободи політичних дебатів, неупередженого ставлення засобів масової інформації до кандидатів у депутати, партій (блоків) – суб'єктів виборчого процесу [Текст] : Закон України від 17.11.2005 № 3099-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 52. – Ст. 566.
5. Теория юридического процесса : монография / В. М. Горшенев, В. Г. Крупин, Ю. И. Мельников, И. М. Погребной [и др.] ; под общ. ред. проф. В. М. Горшенева. – Х. : Вища школа, 1985. – 192 с.
6. Юридическая процессуальная форма. Теория и практика / Н. В. Виртук, В. М. Горшенев, Т. Н. Добровольская, И. А. Иконицкая [и др.] ; под ред. В. М. Горшенева, П. Е. Недбайло. – М. : Юрид. лит., 1976. – 279 с.
7. Георгієвський Ю. В. Адміністративна юстиція [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Ю. В. Георгієвський ; Національна юридична академія України імені Ярослава Мудрого. – Харків, 2003 – 173 с.
8. Педько Ю. С. Становлення адміністративної юстиції в Україні [Текст] : монографія / Ю. С. Педько. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2003. – 208 с.
9. Шостенко О. І. Особливості запровадження адміністративної юстиції в Україні в контексті світової адміністративної теорії та практики [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління, ад-

- міністративне право і процес; фінансове право, інформаційне право / О. І. Шостенко ; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – 188 с.
- 10 Перепелюк В. Г. Адміністративний процес. Загальна частина [Текст] : навчальний посібник / В. Г. Перепелюк. – Чернівці : Рута, 2003. – 367 с.
 - 11 Комзюк А. Т. Адміністративний процес України : навчальний посібник [Текст] / А. Т. Комзюк, В. М. Бевзенко, Р. С. Мельник. – К. : Прецедент, 2007. – 531 с.
 - 12 Кузьменко О. В. Адміністративний процес у парадигмі права [Текст] : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. В. Кузьменко ; Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2006. – 401 с.
 - 13 Основи адміністративного судочинства та адміністративного права [Текст] : навчальний посібник / В. Б. Авер'янов, Н. В. Александрова, О. А. Банчук, І. Б. Коліушко [та ін.] ; за заг. ред. Р. О. Куйбіди, В. І. Шишкіна. – К. : Старий світ, 2006. – 576 с.
 - 14 Анпілогов О. В. Правове регулювання участі прокурора в адміністративному судочинстві щодо захисту прав та свобод громадянина [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. В. Анпілогов ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2008. – 179 с.
 - 15 Клименко К. О. Правозастосування в судовому адміністративному процесі України [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / К. О. Клименко ; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2008. – 194 с.
 - 16 Неугодніков А. О. Правовой статус адміністративного суду в Україні: адміністративно-правовий аспект [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / А. О. Неугодніков ; Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2006. – 166 с.
 - 17 Бондарчук С. А. Принципи адміністративного судочинства України [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / С. А. Бондарчук ; Харківський національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2011. – 206 с.
 - 18 Сеньків О. І. Судовий розсуд в адміністративному судочинстві [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. І. Сеньків ; Національний університет державної податкової служби України. – Ірпінь, 2012. – 181 с.
 - 19 Трещова О. Р. Державний примус в адміністративному судочинстві України [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. Р. Трещова ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – 191 с.
 - 20 Завальнюк І. М. Спрощене провадження в адміністративному судочинстві [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. М. Завальнюк ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2017. – 274 с.
 - 21 Миколенко О. І. Місце адміністративного процедурного права в системі юридичних знань та системі права України [Текст] : дис. ...доктора юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. І. Миколенко ; Класичний приватний університет. – Запоріжжя, 2011. – 444 с.
 - 22 Шеренін Ю. Л. Процесуальні форми перегляду судових рішень адміністративними судами України [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Ю. Л. Шеренін ; Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2012. – 191 с.
 - 23 Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права [Текст] : монографія / О. І. Миколенко. – Х. : Бурун Книга, 2010. – 336 с.
 - 24 Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів [уклад. Н. Д. Кусайкіна, Ю. С. Цибульник] ; за заг. ред. проф. В. В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
 - 25 Протасов В. Н. Основы общеправовой процессуальной теории [Текст] / В. Н. Протасов. – М. : Юридическая литература, 1991. – 144 с.
 - 26 Котюргин С. И. Понятие, принципы и формы административно-процессуальной деятельности милиции [Текст]. Лекция / С. И. Котюргин. – Томск : Научно-исследовательская и редакционно-издательская группа, 1973. – 73 с.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. И. Миколенко, докт. юрид. наук, профессор, заведующий кафедрой
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРОЦЕССУАЛЬНАЯ ФОРМА В АДМИНИСТРАТИВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ И ПРОБЛЕМЫ ЗАКОНОТВОРЧЕСТВА В УКРАИНЕ

Резюме

В статье определены этапы исторического развития научной мысли о процессуальной форме в административном судопроизводстве, акцентируется внимание на том, что понятие «процессуальная форма» еще не имеет в юридической науке четкого содержания, а предложенные в специальной литературе формулировки подменяют собой содержание других правовых явлений. Предлагается авторское определение категории «процессуальная форма» в современной доктрине административного права и процесса.

Ключевые слова: административное судопроизводство, процессуальная форма, административный процесс, структура административного процесса.

O. I. Mykolenko, Doctor of Juridical Sciences, Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
Head the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PROCESSIONAL FORM IN ADMINISTRATIVE JUDICIAL PROBLEMS AND PROBLEMS OF LEGALITY IN UKRAINE

Summary

The article identifies the stages of the historical development of scientific thought regarding the procedural form in administrative legal proceedings, emphasizes the fact that the concept of «procedural form» does not yet have a clear content in the legal science, and the formulations proposed in the special literature substitute the content of other legal phenomena. Proposed author's definition of the category «procedural form» in the modern doctrine of administrative law and process.

Key words: administrative procedure, procedural form, administrative process, structure of the administrative process.

УДК 342.96.21

О. М. Миколенко, канд. юрид. наук, доцент
 Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
 Кафедра кримінального права, кримінального процесу та криміналістики
 Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДИСКУСІЙНІ ПИТАННЯ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПРЕДМЕТУ АДМІНІСТРАТИВНО-ДЕЛІКТНОГО ПРАВА ТА ЙОГО ФУНКЦІОНАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ В СИСТЕМІ ПРАВА УКРАЇНИ

В статті акцентується увага на дискусійних питаннях теорії адміністративного права щодо визначення предмету адміністративно-деліктного права, розкривається взаємозв'язок предмету правового регулювання і функцій адміністративно-деліктного права, деталізуються суспільні відносини, які регулює сучасне адміністративно-деліктне право.

Ключові слова: адміністративне право, адміністративно-деліктне право, предмет правового регулювання, функції адміністративно-деліктного права.

Постановка проблеми. Перед науковцями, які займаються проблемами адміністративного права, стоїть важке завдання – знайти єдиний критерій (єдину системоутворюючу категорію), на підставі якого (якої) можна було б об'єднати сьогодні відносини, які входять в предмет адміністративного права. Запропонована в юридичній літературі категорія «публічне адміністрування», на жаль, має ті ж самі вади, що були свого часу притаманні поняттю «державне управління». Його зміст трактується науковцями по-різному, що нівелює методологічне значення цієї категорії при визначенні предмету як адміністративного права, так і його частини – предмету адміністративно-деліктного права. Наприклад, В. О. Орлова стосовно цього зазначає, що у всіх із запропонованих у юридичній літературі класифікацій суспільних відносин, які входять в предмет адміністративного права, є раціональне зерно, але і кожна з них має певні недоліки, які не дозволяють говорити про таку класифікацію як про загальновизнану в науковій спільноті [1, с. 26].

Адміністративно-деліктні відносини дуже рідко виділяються в якості специфічної групи суспільних відносин, що регулює адміністративне право. Зазвичай такі відносини включають до групи правоохоронних відносин, де поряд з адміністративно-деліктними відносинами називають відносини щодо розгляду адміністративними судами публічних спорів, відносини щодо застосування заходів адміністративного примусу, а також відносини щодо дисциплінарної відповідальності публічних службовців. Переконані, що вирішення концептуальних питань, наприклад, стосовно місця та функціонального призначення адміністративно-деліктного права в системі права України, необхідно починати з детального аналізу суспільних відносин, які регулює сучасне адміністративно-деліктне право як частина адміністративного права України.

На жаль, майже всі дослідження предмету адміністративного права та предмету адміністративно-деліктного права, намагаючись узагальнити результати науково-дослідної роботи, упускають деталі і нюанси, які безпосередньо і характеризують суспільні відносини, які регулюються адміністративним та адміністративно-деліктним правом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання предмету правового регулювання адміністративного та адміністративно-деліктного права фрагментарно висвітлені в науковій і навчально-методичній літературі у працях В. Б. Авер'янова, О. Ф. Андрійко, Ю. П. Битяка, І. П. Голосніченка, Р. А. Калужного, Л. В. Коваль, Ю. М. Козлова, Т. О. Коломосьць, В. К. Колпакова, Ю. М. Старілова, А. П. Шергіна та інших видатних вчених України і зарубіжжя. Але в юридичній літературі відсутнє комплексне дослідження, яке б об'єднувало в собі детальну характеристику предмету адміністративно-деліктного права.

Метою написання статті є розкриття дискусійних питань теорії адміністративного права щодо визначення предмету адміністративно-деліктного права.

Виклад основного матеріалу. Поспішний погляд на адміністративно-деліктне право та суспільні відносини, що воно регулює, не викликають ніяких запитань, адже ключовими поняттями, навколо яких будуватиметься адміністративно-деліктне право, це «адміністративний проступок», «адміністративне стягнення» та «адміністративна відповідальність».

Разом з тим, більш поглиблений аналіз адміністративно-деліктного правового регулювання суспільних відносин показує, що:

по-перше, зміст предмету адміністративно-деліктного правового регулювання тісно пов'язаний з визначенням та конкретизацією предмету адміністративного права України. Останні п'ятнадцять років це одна із ключових проблем теорії адміністративного права, яка вирішена сьогодні лише частково. Наприклад, А. П. Шергін, намагаючись розмежувати між собою норми адміністративного права та норми адміністративно-деліктного права, стверджує, що формування сучасного адміністративно-деліктного права передбачає взаємодію з інститутами адміністративного права, перш за все такими, як статус органів виконавчої влади, їх система, компетенція. Відомо, що більшу частину суб'єктів адміністративної юрисдикції складають органи виконавчої влади та їх посадові особи. Загальний статус і систему цих суб'єктів визначають норми адміністративного права, адміністративно-деліктне ж право формує їх спеціальний статус як суб'єктів, які уповноважені розглядати і вирішувати справи про адміністративні правопорушення. Такий зв'язок чітко простежується при реформуванні системи органів виконавчої влади. Реорганізація, ліквідація чи створення нового органу виконавчої влади, зміна його компетенції, як правило, тягне за собою внесення відповідних змін до законодавства про адміністративну відповідальність [2, с. 180]. Отже існує нагальна необхідність визначення загальних рис, які притаманні адміністративно-деліктним відносинам як виду адміністративних відносин, і, в той же час, потреба в розкритті особливостей адміністративно-деліктних відносин, завдяки яким вони об'єднуються в однорідну групу, що входить в предмет правового регулювання одного із інститутів адміністративного права;

по-друге, на низькому теоретичному рівні сьогодні розроблена концепція адміністративних санкцій, а тому відсутнє загальне уявлення про місце адміністративних стягнень в системі адміністративних санкцій. І це при тому, що наполегливо і детально за роки незалежності України розроблялися системні уявлення про адміністративний примус. В цьому сенсі можна згадати праці відомих адміністративістів України (Т. О. Коломоєць, А. Т. Комзюк) [3; 4] та інших науковців, які присвятили свої комплексні наукові роботи проблемам адміністративного примусу (А. В. Гайдук, Ю. Я. Кінаш, І. В. Мельник, В. О. Продаєвич, О. Р. Трещова, Т. М. Філоненко) [5; 6; 7; 8; 9; 10; 11]. Але в цих працях аналіз адміністративних санкцій зводився лише:

- до виділення критеріїв розмежування санкцій та інших заходів примусу (А. В. Гайдук, Т. О. Коломоєць, В. О. Продаєвич, О. Р. Трещова);
- до характеристики адміністративних стягнень як санкцій, які передбачені чинним адміністративно-деліктним законодавством (Ю. Я. Кінаш, А. Т. Комзюк);
- до характеристики заходів адміністративного примусу без використання і залучення у дослідженнях понять «санкція» та «адміністративна санкція» (А. О. Виприцький, І. В. Мельник);
- до ототожнення заходів адміністративного примусу та адміністративних санкцій (Т. М. Філоненко).

Тобто системного комплексного уявлення про зміст адміністративної санкції та системи адміністративних санкцій так і не було запропоновано в науково-дослідних працях та юридичній літературі України. А тому існує нагальна необхідність визначення кола суспільних відносин, які входять в предмет адміністративно-деліктного регулювання, та їх відмежування від інших суспільних відносин, пов'язаних із застосуванням заходів адміністративного примусу та адміністративних санкцій. Наприклад, проблемним є визначення правової природи суспільних відносин, які виникають у зв'язку із застосуванням такого заходу адміністративного примусу як доставлення порушника (ст. 259 КУпАП). Ці відносини є виключно адміністративно-правовими, тобто такими, що не мають відношення

до адміністративно-деліктного права, чи, все ж таки, входять в предмет адміністративно-деліктного права? Подібні проблемні питання виникають з приводу багатьох суспільних відносин, які пов'язані із застосуванням заходів адміністративного примусу та адміністративних санкцій в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення (заходи впливу, що застосовуються до неповнолітніх, – ст. 24-1 КУпАП, покладення на правопорушника обов'язку відшкодувати заподіяну майнову шкоду – ст. 40 КУпАП, та ін.);

по-третє, в науковій літературі є тенденції щодо трансформації уявлень про адміністративний проступок як підставу адміністративної відповідальності та про саму адміністративну відповідальність. Пояснюється це тим, що і на теоретичному, і на законодавчому рівні не вирішені наступні питання: 1) чи існує адміністративна відповідальність юридичних осіб?; 2) якщо підставою притягнення до адміністративної відповідальності фізичної особи є вчинення адміністративного проступку, то що тоді є підставою для притягнення юридичної особи до адміністративної відповідальності?; 3) чи слід у майбутньому обмежити підстави адміністративної відповідальності виключно порушеннями норм адміністративного права, адже сьогодні адміністративна відповідальність накладається і за порушення норм цивільного, трудового та інших галузей права?; 4) чи можна до заходів адміністративної відповідальності віднести заходи виховного характеру, які застосовуються до неповнолітніх, а також санкції, які накладає адміністративний суд в результаті розгляду публічного спору? Тобто традиційні уявлення про адміністративний проступок і адміністративну відповідальність, які до нас прийшли з радянського адміністративного права, сьогодні потребують переосмислення у зв'язку з виникненням нових форм реагування держави на діяння, що порушують вимоги чинного адміністративного та інших галузей законодавства. Зрозуміло, що уявлення про предмет адміністративно-деліктного права залежить від чітких відповідей на поставлені питання. У зв'язку з цим, ми можемо лише зафіксувати сучасний стан адміністративно-деліктного правового регулювання, розкрити перспективи розвитку адміністративно-деліктного права, які представлені у законопроектах та науковій літературі, а також запропонувати своє бачення ідеального адміністративно-деліктного правового регулювання;

по-четверте, потребують свого уточнення і суспільні відносини, які регулюються процесуальними нормами адміністративно-деліктного права. Наприклад, А. П. Шергін у своїх працях піднімає питання щодо належності до адміністративно-деліктного права усіх норм, які містяться у його джерелах. Його висновок – не всі, а лише їх частка. На його думку, у процесі боротьби з адміністративними правопорушеннями розвивається і припиняється значна кількість різноманітних правовідносин. Ця розмаїтість визначається «довжиною» охоронного варіанта правового регулювання, диктується самою логікою адміністративно-юрисдикційного процесу і залежить від багатьох факторів (стадія процесу, суб'єкти відносин, об'єкт останнього, юридичний факт, з яким зв'язується виникнення відносин та ін.). Достатньо порівняти відносини, що виникають з приводу адміністративного затримання, накладення адміністративного стягнення, оскарження постанови юрисдикційного органу, щоб помітити складний структурний склад відносин [12, с. 57]. Тобто у межах адміністративно-деліктних відносин важливо визначити не тільки групи матеріальних відносин, на які в основному звертається увага в науковій літературі, а й виділити групи процесуальних відносин, що складають предмет адміністративно-деліктного регулювання. Розкривати таку складну проблему, на нашу думку, недоречно лише однією фразою, що «процесуальні адміністративно-деліктні відносини це відносини, які складаються під час реалізації передбаченого чинним законодавством порядку притягнення осіб до адміністративної відповідальності». Потрібна їх конкретизація та докладний опис.

Обґрунтовується це тим, що в межах провадження у справах про адміністративні правопорушення виникає багато правовідносин, які не завжди із впевненістю можна віднести до адміністративно-деліктних відносин. А традиційні визначення предмету адміністративно-деліктного права, як, наприклад, це зробив А. П. Шергін, дають лише загальне уявлення про адміністративно-деліктні відносини, де не береться до уваги специфіка та окремі нюанси. Так, А. П. Шергін стверджує, що предметом адміністративно-деліктного права є відносини, в рамках яких реалізується адміністративна відповідальність [2, с. 177].

В попередніх положеннях вже зверталась увага на те, що в науці адміністративного права відсутня чітка увага: про місце адміністративних стягнень в системі адміністративних санкцій; про місце адміністративної відповідальності в системі заходів юридичної відповідальності, яка передбачена чинним адміністративним законодавством; про підстави адміністративної відповідальності, особливо, коли мова йде про відповідальність юридичних осіб; про місце заходів процесуального забезпечення провадження у справах про адміністративні правопорушення у загальній системі заходів адміністративного примусу, тощо. Тому не вдаючись до аналізу думок науковців, представлених в спеціальній літературі, та положень чинного і перспективного адміністративно-деліктного законодавства, хочемо запропонувати наступну розгорнуту систему суспільних відносин, які входять в предмет сучасного адміністративно-деліктного права.

Висновки. Враховуючи особливості правового регулювання кримінального і кримінального процесуального права, цивільного та цивільного процесуального права, де предмет правового регулювання матеріальних відносин чітко відмежований від предмету правового регулювання процесуальних відносин, вважаємо за необхідне таке розмежування суспільних відносин зробити і в межах предмету адміністративно-деліктного права.

В предметі адміністративно-деліктного права необхідно виділяти наступні матеріальні суспільні відносини:

1) які виникають у зв'язку із встановленням підстав адміністративної відповідальності (ст.ст. 9, 10, 11 та статті Особливої частини КУпАП);

2) які виникають у зв'язку із визначенням видів адміністративних стягнень та виконанням додаткових умов їх застосування. Тобто мова йде не про процесуальний порядок застосування адміністративних стягнень, а про додаткові умови, які висуває законодавець і які слід враховувати при застосуванні матеріальних адміністративно-деліктних норм щодо конкретного адміністративного стягнення. Наприклад, ст. 31 КУпАП висуває наступні додаткові умови: а) виправні роботи застосовуються на строк до двох місяців; б) виправні роботи відбуваються за місцем постійної роботи особи, яка вчинила адміністративне правопорушення; в) негативний наслідок виправних робіт для правопорушника полягає у відрахуванні до двадцяти процентів його заробітку в доход держави; г) виправні роботи можуть бути призначені тільки районним, районним у місті, міським чи міськрайонним судом (суддею);

3) які виникають у зв'язку із визначенням статусу суб'єкта адміністративної відповідальності. Особливості правового статусу суб'єкта адміністративної відповідальності містяться в матеріальній частині КУпАП (ст.ст. 12, 13, 14, 14-1, 15, 16 ті інші статті КУпАП). Наприклад, ст. 12 КУпАП закріплює, що адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку;

4) які виникають у зв'язку із застосуванням обставин, що виключають адміністративну відповідальність (ст.ст. 17, 18, 19, 20 КУпАП). Наприклад, ст. 20 КУпАП закріплює, що не підлягає адміністративній відповідальності особа, яка під час вчинення протиправної дії чи бездіяльності була в стані неосудності, тобто не могла усвідомлювати свої дії або керувати ними внаслідок хронічної душевної хвороби, тимчасового розладу душевної діяльності, слабоумства чи іншого хворобливого стану;

5) які виникають у зв'язку із звільненням особи від адміністративної відповідальності та застосуванням до неї інших заходів державного примусу чи заходів морального впливу (ч. 1 ст. 15, ст.ст. 21, 22 КУпАП). Наприклад, ч. 1 ст. 15 КУпАП закріплює, що військовослужбовці, військовозобов'язані та резервісти під час проходження зборів, а також особи рядового і начальницького складів Державної кримінально-виконавчої служби України, служби цивільного захисту і Державної служби спеціального зв'язку та захисту інформації України, поліцейські несуть відповідальність за адміністративні правопорушення за дисциплінарними статутами. Тобто передбачається можливість накладення дисциплінарних стягнень на фізичних осіб за вчинення адміністративних правопорушень;

6) які виникають у зв'язку із призначенням заходів впливу, що застосовуються до неповнолітніх, та пов'язані з виконанням додаткових умов їх застосування (ст. 24-1 КУпАП);

7) які виникають у зв'язку із накладенням на особу додаткових зобов'язань, наприклад, направлення на проходження програми для особи, яка вчинила домашнє насильство чи насильство за ознакою статі (ст. 39-1 КУпАП) чи накладення обов'язку відшкодувати майнову шкоду, заподіяну правопорушником в результаті вчинення адміністративного проступку (ст. 40 КУпАП);

8) які виникають у зв'язку із дотриманням загальних правил накладення адміністративних стягнень, наприклад, щодо врахування при накладенні стягнення характеру вчиненого правопорушення, особи порушника, ступеня його вини, його майнового стану, обставини, що пом'якшують чи обтяжують відповідальність та ін. (ст. ст. 33-39 КУпАП);

9) які виникають у зв'язку із встановленням підстав відповідальності юридичних осіб за нормами адміністративного законодавства, а також у зв'язку із дотриманням загальних правил накладення санкцій до юридичних осіб. Наприклад, ч. 2 ст. 21 Закону України «Про виключну (морську) економічну зону України» закріплює, що юридичні особи за порушення законодавства про виключну (морську) економічну зону України несуть відповідальність, встановлену статтями 22-26 цього Закону, а саме, за незаконну промислову діяльність, за порушення правил безпечної експлуатації споруд, за незаконну експлуатацію природних ресурсів, за незаконне ведення морських наукових досліджень та за забруднення морського середовища [13].

В предметі адміністративно-деліктного права необхідно виділяти наступні процесуальні суспільні відносини:

1) які виникають у зв'язку із порушенням справи про адміністративне правопорушення (ст. 254-258 КУпАП);

2) які виникають у зв'язку із застосуванням заходів процесуально-забезпечувального характеру (ст.ст. 259-267 КУпАП і ч. 2 ст. 268 КУпАП);

3) які виникають у зв'язку із розглядом справи органами адміністративної юрисдикції та їх посадовими особами (Глави 17, 22 і 23 КУпАП);

4) які виникають у зв'язку із визначенням процесуального статусу учасників провадження у справах про адміністративні правопорушення (Глава 21 КУпАП);

5) які виникають у зв'язку із переглядом постанови по справі (Глави 24 і 24-1 КУпАП);

6) які виникають у зв'язку із виконанням постанови про накладення адміністративного стягнення (Глави 25 – 33 КУпАП).

Запропонований вище перелік суспільних відносин, по-перше, деталізує предмет адміністративно-деліктного права, по-друге, допомагає визначитись з ознаками, які об'єднують та відрізняють адміністративні і адміністративно-деліктні відносини, по-третє, розкриває функціональне призначення адміністративно-деліктного права як в системі права України в цілому, так і в системі адміністративного права, зокрема.

Список літератури

- 1 Орлова В. О. Управлінські процедури в діяльності виробничих організацій (адміністративно-правовий аспект) [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. О. Орлова ; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2013. – 197 с.
- 2 Шергин А. П. Размышления об административно-деликтном праве [Текст] / А. П. Шергин // Актуальные проблемы российского права. – 2017. – № 5 (78) – С. 175-182.
- 3 Коломоєць Т. О. Адміністративний примус у публічному праві України [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Т. О. Коломоєць ; Національний університет внутрішніх справ. – Харків, 2005. – 456 с.
- 4 Комзюк А. Т. Адміністративний примус в правоохоронній діяльності міліції в Україні [Текст] : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право / А. Т. Комзюк ; Національний університет внутрішніх справ, Україна. – Харків, 2002. – 408 с.
- 5 Гайдук А. В. Заходи адміністративного примусу у боротьбі з корупцією в Україні [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / А. В. Гайдук ; Київський національний університет внутрішніх справ. – Київ, 2006. – 211 с.
- 6 Виприцький А. О. Адміністративний примус в умовах надзвичайного стану [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / А. О. Виприцький ; Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ. – Дніпропетровськ, 2011. – 221 с.

7. Кінаш Ю. Я. Засоби адміністративного примусу в сфері забезпечення безпеки у вугільних шахтах [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / Ю. Я. Кінаш ; Національна академія державної податкової служби України. – Ірпінь, 2003. – 200 с.
8. Мельник І. В. Застосування заходів адміністративного примусу в умовах розбудови правової держави [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / І. В. Мельник ; Національна академія внутрішніх справ України. – Київ, 2004. – 154 с.
9. Продаєвич В. О. Місце адміністративної відповідальності в системі заходів адміністративного примусу [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / В. О. Продаєвич ; Інститут законодавства Верховної Ради України. – Київ, 2007. – 200 с.
10. Трещова О. Р. Державний примус в адміністративному судочинстві України [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право / О. Р. Трещова ; Національний університет «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». – Харків, 2012. – 191 с.
11. Филоненко Т. М. Административно-правовое принуждение в деятельности органов прокуратуры Украины [Текст] : дис. ...канд. юрид. наук : 12.00.07 – административное право и процесс; финансовое право; информационное право / Т. М. Филоненко ; Национальный авиационный университет. – Киев, 2013. – 192 с.
12. Шергин А. П. Проблемы административно-деликтного права [Текст] / А. П. Шергин // Государство и право. — 1994. — № 8-9. — С. 52-65.
13. Про виключну (морську) економічну зону України [Текст] : Закон України від 16.05.1995 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – № 21. – Ст. 152.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. Н. Миколенко, канд. юрид. наук, доцент
 Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
 Кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики
 Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ДИСКУССИОННЫЕ ВОПРОСЫ ПРЕДМЕТА АДМИНИСТРАТИВНО-ДЕЛИКТНОГО ПРАВА И ЕГО ФУНКЦИОНАЛЬНОЕ ПРЕДНАЗНАЧЕНИЕ В СИСТЕМЕ ПРАВА УКРАИНЫ

Резюме

В статье акцентируется внимание на дискуссионных вопросах теории административного права по определению предмета административно-деликтного права, раскрывается взаимосвязь предмета правового регулирования и функций административно-деликтного права, детализируются общественные отношения, которые регулирует современное административно-деликтное право.

Ключевые слова: административное право, административно-деликтное право, предмет правового регулирования, функции административно-деликтного права.

O. M. Mykolenko, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 Odessa I. I. Mechnikov National University
 the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics
 Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

DISCUSSION QUESTIONS ON THE DEFINITION OF THE ADMINISTRATIVE-TORTABLE LAW AND ITS FUNCTIONAL PURPOSE IN THE SYSTEM OF THE LAW OF UKRAINE

Summary

The article focuses on the discussion issues of the theory of administrative law on the definition of the subject of administrative and tort law, discloses the relationship between the subject of legal regulation and the functions of administrative and tort law, and details the social relations that are regulated by the current administrative and tort law.

Key words: administrative law, administrative and tort law, subject of legal regulation, functions of administrative and tort law.

ставленной проблемы являются также комплексные работы, сфокусированные на проблемах незаконного ввоза мигрантов по морю Д. К. Бекяшева, Н. В. Остроухова, Ю. С. Ромашева, А. А. Сергеева, М. Н. Ракова и др.

Несмотря на наличие большого количества источниковой базы, элементы научной новизны, обусловленные спецификой, широтой и репрезентативностью настоящего исследования, ранее не становившейся предметом научного анализа.

Целью статьи является анализ особенностей правового регулирования незаконного ввоза мигрантов, в т. ч. и по морю. Подробно рассматривается текущая ситуация с незаконным ввозом мигрантов, беженцев в ЕС, которая уже получила название «крупнейший миграционный кризис в Европе». Рассматриваются вопросы, связанные с раскрытием правовой природы терминов «незаконная миграция», «нелегальная миграция», систематизации и классификации законодательных актов Евросоюза в данной сфере, а также перспектив развития миграционного законодательства ЕС в свете обострения ситуации, связанной с ростом незаконного ввоза мигрантов.

Прежде всего, следует установить, какое содержание вкладывается в понятия «миграция», «незаконная миграция» и «незаконный мигрант» в источниках современного международного и национального права, а также в работах ученых, исследовавших проблемы незаконной миграции.

Научная новизна исследования состоит, прежде всего, в привлечении внимания научной общественности к такому феномену, как незаконный ввоз мигрантов. Основную источниковую базу для написания статьи составили документы ООН, ЕС, СНГ, а также законодательство Украины.

Изложение основного материала. Сегодня трудно представить торговое мореплавание без соответствующей правовой системы обеспечения его безопасности. Поэтому целью данного исследования является анализ особенностей международно-правового регулирования незаконного ввоза мигрантов по морю.

Незаконный ввоз мигрантов происходит, когда человек добровольно заключает договор с контрабандистом, чтобы нелегально въехать в другую страну, и пересекает международную границу. Необходимо отметить, что незаконный ввоз мигрантов – это не новая практика, и все больше и больше людей обращается к лицам, занимающимся незаконной переправкой мигрантов, для облегчения международной миграции.

Как отмечает Д. К. Бекяшев незаконный ввоз мигрантов означает обеспечение с целью получения, прямо или косвенно, какой-либо финансовой или иной материальной выгоды, незаконного въезда в какое-либо государство-участник любого лица, которое не является его гражданином или не проживает постоянно на его территории. Незаконный въезд означает пересечение границ без соблюдения необходимых требований для законного въезда в принимающее государство [7, с. 772].

Незаконный ввоз мигрантов часто включает в себя изготовление и продажу поддельных документов, транспортировку через государственную границу, а в некоторых странах – перевозку и укрыительство по прибытии в страну назначения. Мигрант дает согласие на перемещение, и связь между мигрантом и контрабандистом, как правило, прекращается после пересечения границы и полной выплаты контрабандисту оговоренной суммы.

При этом мигрант может использовать помощь третьих лиц для получения визы, изготовления поддельных документов, аренды транспорта и т. д. Однако эти действия неформируют состав такого правонарушения, как незаконное пересечение границы, а выступают самостоятельными правонарушениями либо вообще не являются наказуемыми деяниями [2].

Незаконно ввозимые мигранты иногда бегут от насилия в их родной стране; другие просто стремятся к лучшей жизни, расширению экономических возможностей или хотят воссоединения с членами семьи за рубежом.

Нелегальная переправка мигрантов является как формой миграции, так и средством миграции. Как таковая, она имеет две причины: личные и вызванные окружающей об-

или выдавать документ на въезд/выезд или удостоверение личности от имени государства; или

ii) были ненадлежащим образом выданы или получены с помощью представления неверных данных, коррупции или принуждения или каким-либо иным незаконным образом; или

iii) используются лицом, иным, чем законный владелец.

В определении незаконного ввоза мигрантов указание на «финансовую или иную материальную выгоду» было включено для того, чтобы подчеркнуть, что намерение состоит во включении деятельности организованных преступных групп в корыстных целях, но исключении деятельности тех, кто оказывал поддержку мигрантам по гуманитарным соображениям или на основе тесных семейных связей.

Следует констатировать, что в Протоколе отсутствует понятие термина «незаконный мигрант». Хотя логически можно предположить, что если речь идет о незаконном ввозе мигрантов, то они являются незаконными мигрантами, так как нарушают правила въезда и выезда или транзитного проезда через территории государств.

Нелегальную переправку мигрантов различают по следующим признакам: кого нелегально переправляют, как и почему. Также меняется объем нелегальных переправок и их влияние на общество и отдельных людей. То есть нелегальную переправку мигрантов следует рассматривать в контексте нелегальной перевозки людей [15, с. 105].

Важное значение имеет Раздел II Протокола, который посвящен незаконному ввозу мигрантов по морю и является более специализированной и касается взаимосвязи между Протоколом и уже существующими нормами морского права. Он содержит положения, разрешающие государствам-участникам, у которых возникают подозрения в том, что судно участвует в незаконном ввозе мигрантов, при определенных обстоятельствах высаживаться на такое судно и производить его досмотр. В этой связи возникли опасения в отношении элементарной безопасности мигрантов и других лиц на борту, учитывая ветхое состояние судов, которые часто используют лица, занимающиеся незаконной транспортировкой мигрантов, и тот факт, что высадка на судно может производиться в море, где отсутствуют безопасные портовые условия.

Незаконный ввоз мигрантов – это преступление, которое по-прежнему нередко остается безнаказанным. Законодательные меры зачастую направлены на мигрантов или незаконную миграцию, а не на лиц, занимающихся незаконным ввозом мигрантов, и это означает, что законодательные нормы, скорее всего, не отвечают требованиям, необходимым для борьбы с преступными элементами, стоящими за этим явлением.

Протокол против незаконного ввоза мигрантов в сочетании с Конвенцией против транснациональной организованной преступности определяет комплекс законодательных мер, которые могут быть приняты в целях усиления борьбы с незаконным ввозом мигрантов и ликвидации не только низшего звена исполнителей, но и сетей организованной преступности, стоящих за этим явлением.

Даже в тех случаях, когда незаконно ввозимые мигранты в процессе незаконного ввоза сами не становятся жертвами преступлений, некоторые из них являются свидетелями преступления подобного рода.

Статья 24 Конвенции против организованной преступности предусматривает обязанность государств-участников принимать надлежащие меры по защите участвующих в уголовном производстве свидетелей, которые дают показания в связи с различными преступлениями, и в том числе незаконным ввозом мигрантов. Кроме того, в Протоколе против незаконного ввоза мигрантов устанавливается, что мигранты не могут быть подвергнуты уголовному преследованию в соответствии с Протоколом только в силу того обстоятельства, что они стали объектом незаконного ввоза (статья 5). Это базовое положение обеспечивает гарантии, побуждающие таких лиц выступать на соответствующих судебных процессах в принимающем государстве в качестве свидетелей и давать показания против тех, кто осуществлял их незаконный ввоз.

Незаконно ввезенное лицо является не преступником, не жертвой, а просто объектом незаконного ввоза [19, п. 3].

В то же время следует констатировать, что отсутствие единого стандарта в формулировании определения «международная миграция» привело к тому, что в разных странах существуют различные стандарты и характеристики международной миграции, в основу которых положена продолжительность пребывания и цель приезда. Это приводит к сохранению различных способов регистрации мигрантов в национальных статистиках и, соответственно, к несопоставимости данных, что затрудняет научный анализ международной миграции и препятствует разработке эффективной миграционной политики [20, с. 58].

По нашему мнению, единый подход к использованию терминов или, по крайней мере, понимание особенностей, связанных с использованием специфических терминов в соседних странах и регионах, дает возможность значительно укрепить взаимопонимание, улучшить обмен информацией, совместимость статистики, а также наладить сотрудничество по конкретным вопросам между и среди миграционных органов как внутри страны, так и на международном уровне.

Ведь миграционными вопросами занимаются различные структуры, включая правительства как отправляющих, так и принимающих стран, полицию, пограничные службы, правительственные и неправительственные организации, а также самих мигрантов. Если отсутствуют универсальные определения, существует возможность того, что каждая из этих групп может (формально или неформально) выработать свои, в соответствии со своей точкой зрения [6, с. 3].

Некоторые термины могут иметь несколько иное значение, в зависимости от того, используются ли они в украинском, европейском или глобальном контексте. Это вызвано тем, что миграция традиционно рассматривалась только на национальном уровне, и как результат использование миграционных терминов варьируется в зависимости от страны. Более того, даже в пределах одной страны термины могут различаться по значению или смыслу. Определения – и это верно для любой терминологии, а не только относящейся к миграции – могут меняться в зависимости от существующей точки зрения или подхода.

Наряду с дефиницией «международная миграция» для описания перемещения людей используются термины и другие термины, например «мигрант» и «миграция», «беженцы и лица, ищущие убежища». Эти термины нередко используются в международных документах и национальном законодательстве многих стран как взаимозаменяемые, в тоже время, на наш взгляд, между ними есть существенные различия. Понимание самого процесса миграции достаточно неоднозначно, поэтому они требуют особого рассмотрения.

Как отмечается в научной литературе юридически согласованного четкого определения термина «мигрант» как международных документах, так и в миграционном законодательстве Украины не существует.

Однако статья 3 Протокола против незаконного ввоза мигрантов придерживается широкого подхода к толкованию понятия «мигрант», включая как добровольные, так и недобровольные перемещения. Вместе с тем необходимо проводить различие между мигрантами, под которыми, как правило, понимаются добровольно перемещающиеся лица, и беженцами, которые перемещаются недобровольно и которые, чтобы избежать преследований, могут не иметь иного выхода, кроме как воспользоваться услугами лиц, занимающихся незаконным ввозом мигрантов. Беженцы имеют конкретные права, предусмотренные международным правом, прежде всего Конвенцией о статусе беженцев 1951 года, что признается в пункте 1 статьи 19 Протокола против незаконного ввоза мигрантов. Эти моменты следует учитывать при рассмотрении вопросов толкования и осуществления данного Протокола [10, п. 145].

В течение последних лет люди пускаются по морю в поисках убежища, которых в статистических отчетах иногда указывают как «нелегальные мигранты». Хотя термин «беженец» является строгим термином, т.е. его содержание определяется в соответствии с принципами общего международного права. При обыденном употреблении он более широк и менее ограничен, обозначая любого, кто бежит, кто стремится спастись от обстоятельств

естественного или личного характера, которые он считал нетерпимыми. Куда бежит человек – неважно: речь идет о бегстве от несвободы и от опасности.

Спасенные лица, которые не соответствуют международно-правовым критериям определения «беженец», установленным этим и другими документами, но которые опасаются применения пыток или других серьезных нарушений прав человека или которые покинули территорию вооруженного конфликта, также могут быть защищены от возвращения в определенное место («выдворения») на основании других международных или региональных документов по правам человека или по праву беженцев (праву убежища) [16, с. 16].

Среди незаконно ввезенных мигрантов, конечно, есть лица, которые ищут убежище в другой стране. Иногда всех прибывших морским путем называют беженцами. Не все прибывающие в Европу нелегальные мигранты подают документы на статус беженца. Проблема определения статуса беженца осуществляется органами государственной власти страны прибытия в соответствии с международным и внутригосударственным правом.

В соответствии со ст. 1 Конвенции о статусе беженцев 1951 года, беженцем является любое лицо, которое в силу вполне обоснованных опасений стать жертвой преследований по признаку расы, вероисповедания, гражданства, принадлежности к определенной социальной группе или политических убеждений находится вне страны своей гражданской принадлежности и не может пользоваться защитой этой страны или не желает пользоваться такой защитой вследствие таких опасений.

10 января 2002 г. Украина присоединилась к Конвенции о статусе беженцев 1951 года и Протоколу 1967 года, касающийся статуса беженцев [3].

В связи с этим Украина взяла на себя обязательство относительно не привлечения беженцев к административной и уголовной ответственности за нарушение миграционного законодательства и незаконное пересечение государственной границы.

Данный принцип закреплен в пункте 1 статьи 31 Конвенции 1951 года о статусе беженцев, которая гласит: Договаривающиеся государства не будут налагать взысканий за незаконный въезд или незаконное пребывание на их территории беженцев, которые, прибыв непосредственно из территории, на которой их жизни или свободе угрожала опасность, предусмотренная в статье 1, въезжают или находятся на территории этих государств без разрешения, при условии, что такие беженцы без промедления сами явятся к властям и представят удовлетворительные объяснения своего незаконного въезда или пребывания.

Это положение ни в коем случае не предусматривает защиту тех лиц, занимающихся незаконным ввозом мигрантов, которые сознательно злоупотребляют процессом предоставления убежища или недобросовестно его используют. Их действия, по всей вероятности, будут подпадать под действие Протокола против незаконного ввоза мигрантов.

Пункт 2 статьи 16 Протокола против незаконного ввоза мигрантов требует, чтобы государства-члены принимали «надлежащие меры по предоставлению мигрантам соответствующей защиты от насилия, которому они могут подвергнуться со стороны лиц, занимающихся незаконным ввозом мигрантов». Протокол не дает разъяснений относительно того, что следует считать «надлежащими мерами» защиты, оставляя толкование этого положения на усмотрение государств-членов.

Важное значение имеет пункт 3 статьи 16 Протокола против незаконного ввоза мигрантов, которое требует от государств-участников предоставлять надлежащую помощь мигрантам, жизнь или безопасность которых поставлены под угрозу по той причине, что они стали объектом незаконного ввоза. В зависимости от обстоятельств, в которых осуществляется незаконный ввоз мигрантов, ключевыми факторами могут стать положения законодательства или другие меры по обеспечению физической безопасности, например для защиты мигрантов от мести со стороны лиц, занимающихся незаконным ввозом, предоставление экстренной продовольственной помощи, крова и медицинской помощи, обеспечение доступа к консульским услугам и консультирование по юридическим вопросам [21, п. 12].

На наш взгляд необходимо рассмотреть проблему незаконного ввоза мигрантов в контексте незаконной миграции. Незаконный ввоз мигрантов можно рассматривать в более

как в отношении иностранных граждан и лиц без гражданства таким основанием может стать также нарушение порядка въезда или пребывания.

С точки зрения стран назначения это незаконный въезд, пребывание или работа в стране, означающие, что у мигранта нет необходимой авторизации или документов, требуемых положениями об иммиграции для въезда, пребывания или работы в определенной стране. С точки зрения отправляющей страны нерегулируемость, например, видна в случаях, когда человек пересекает международную границу без действительного паспорта или проездного документа или не выполняет административных требований, касающихся отъезда из страны. Синонимами нерегулируемой миграции являются нелегальная миграция, подпольная миграция.

Термин «нелегальная миграция» используется для описания целого ряда явлений. Под него подпадают и граждане третьих стран, которые нелегально въезжают на территорию государства-члена по суше, по воде или по воздуху, включая транзитные зоны в аэропортах. Часто это делается с использованием фальшивых или поддельных документов либо с помощью организованных преступных сетей контрабандистов или торговцев людьми. Помимо этого, значительное количество людей легально въезжают в страну по действительной визе или по безвизовому режиму, но находятся в стране свыше разрешенного срока или меняют цель приезда без разрешения властей.

Нерегулируемая миграция (Irregular migration) движение, происходящее вне норм регулирования стран отправления, транзита и приема. Нет четкого или повсеместно принятого определения нерегулируемой миграции [17, с. 346].

Например, в глоссарии терминов в области миграции отмечается, что существуют некоторые различия между терминами «незаконная миграция» (illegal migration), «тайная миграция» (clandestine migration), «недокументированная миграция» (undocumented migration), «нерегулярная миграция» (irregular migration). Однако в большинстве случаев их используют неточно, довольно часто подменяя один термин другим [6, с. 4].

В Резолюции № 2059 (2015) Парламентской Ассамблеи «Криминализация нерегулярных мигрантов: преступление без потерпевшего» указано, что термин «мигрант» несет в себе определенную степень стигматизации групп или лиц, в отношении которых он применяется, особенно это когда ассоциируется с нарушением закона.

Ассамблея также отмечает, что политика контроля внешних границ Европейского Союза выстроена вокруг определений, которые ассоциируют миграцию с явлениями криминального характера, делая миграцию вопросом внутренней безопасности и ассоциируя миграцию с угрозой общественному порядку и социальной системе.

В этом контексте Парламентской Ассамблеи подчеркивается значение надлежащего употребления терминов, а именно термина «нерегулярные» мигранты в отличие от «нелегальных» или «незарегистрированных» мигрантов. Неправильное использование терминологии, относящейся к миграции, способствует нарастанию ксенофобии и расистских воззрений, а также подогревает страх перед мигрантами, который уже подпитывается экономическим кризисом и политической нестабильностью, особенно в странах Южного Средиземноморья.

В подпункте 11. 2. Резолюции № 2059 (2015) Парламентской Ассамблеи указано, что государства-члены должны способствовать использованию нейтральной терминологии и заменять в выступлениях и официальных документах термин «нелегальные мигранты» термином «нерегулярные мигранты» [14].

Как отметил Генеральный директор Международной организации по миграции (МОМ) Уильям Лейси Свинг: «Вопрос заключается в том, сможем ли мы изменить ситуацию, сказать, что люди настолько важны, что нам нужно внимательно посмотреть, как мы обращаемся с ними. Даже язык имеет значение. Поэтому каждый раз, когда люди используют слово «нелегальный» в отношении мигрантов, мы говорим: «Нет, люди не могут быть нелегальными, у них может быть нерегулированный статус, потому что у них нет нужных документов». Давайте, с помощью улучшенных систем идентификации и регистрации, выясним, кто эти люди. И тогда мы узнаем, кто должен быть защищен в соответствии с

Конвенцией о статусе беженцев 1951 года; кто будет претендовать на статус временной защиты до тех пор, пока не закончатся проблемы в их странах и кто может претендовать на место на рынке труда» [4].

Однако это не означает, что сотни тысяч людей, вынужденно покидающих страну своего гражданства и вливающих в мировые миграционные потоки, должны рассматриваться как потенциальные преступники.

Необходимо отметить, что в миграционном законодательстве Украины также употребляются термины «нелегальный мигрант» и «незаконный мигрант».

Так, в пункте 14 части первой статьи 1 Закона Украины «О правовом статусе иностранцев и лиц без гражданства» дается следующее определение термина «нелегальный мигрант» – иностранец или лицо без гражданства, которые пересекли государственную границу вне пунктов пропуска или в пунктах пропуска, но с укрытием от пограничного контроля и безотлагательно не обратились с заявлением о предоставлении статуса беженца или получения убежища в Украине, а также иностранец или лицо без гражданства, законно прибыли в Украину, но по истечении определенного им срока пребывания утратили основания для дальнейшего пребывания и уклоняются от выезда из Украины [2].

С нашей точки зрения указанные термины являются синонимами, ибо они по своему содержанию всегда связаны с нарушением закона, и прежде всего, правил выезда из страны, въезда в страну и пребывания.

Выводы. Проведенный анализ разнообразия вышеуказанной терминологии, используемой в международных документах, национальном миграционном законодательстве, а также научной литературе в отношении незаконного ввоза мигрантов, в т.ч. по морю, будет способствовать продолжению научных исследований.

На наш взгляд, отдельные положения настоящего исследования могут быть использованы при гармонизации миграционного законодательства Украины к требованиям и стандартам ЕС.

Список литературы

1. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності та протоколів, що її доповнюють (Протоколу про попередження і припинення торгівлі людьми, особливо жінками і дітьми, і покарання за неї і Протоколу проти незаконного ввозу мігрантів по суші, морю і повітря) [Текст] : Закон України від 4 лютого 2004 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 19. – Ст. 263.
2. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства [Текст] : Закон України // Відомості Верховної Ради України. – 2012. – № 19-20. – Ст. 179.
3. Про приєднання України до Конвенції про статус біженців 1951 року та Протоколу щодо статусу біженців 1967 року [Текст] : Закон України від 10.01.2002 р. // Відомості Верховної Ради. – 2002. – № 17. – Ст. 118.
4. Антимігрантська політика в Європе може вызвать только больше проблем и смертей // Интервью Владислава Кудрика с Генеральным директором Международной организации по миграции (МОМ) Уильямом Лейси Свингом. Апостроф. – 2016. – 11 октября. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://apostrophe.ua/article/society/2016-10-11/mojno-postroit-stenyi-no-migranty-i-ih-prosto-oboydut---gendirektor-mom-/7674>.
5. В 2017 году в Европу по морю прибыли более 171 тысяч мигрантов. – 2018. – 05 января [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.eurointegration.com.ua/rus/news/2018/01/5/7075730/>
6. Глоссарий терминов в области миграции. Международное миграционное право/ под. ред. Р. Перрушу. Международная организация по миграции. Женева. 2005. – № 2. – 98 с.
7. Бекашев Д. К. Незаконный ввоз мигрантов по морю: международно-правовые аспекты [Текст] // Lex Russica. Научные труды МГЮА. – 2006. – № 4. – С. 770-781.
8. Ионцев В. А. Международная миграция населения: теория и история изучения [Текст]. – М., 1999. – Вып. 3. – С. 312.
9. Красинец Е. С., Кубишин Е. С., Тюрюканова Е. В. Нелегальная миграция в Россию [Текст]. М., 2000. – С. 29-36.
10. Международная платформа действий в целях выполнения Протокола против незаконного ввоза мигрантов [Текст]. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности// ООН. – Нью-Йорк.– 2012. – 180 с.
11. МОМ: миллион мигрантов и беженцев могут прибыть в Европу в 2016 году – 8 февраля 2016 г. [Электронный ресурс] // <http://tass.ru/mezhdunarodnaya-panorama/2647157>.
12. Незаконный ввоз мигрантов – суровый поиск лучшей жизни. Управление Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности// [Электронный ресурс] www.unodc.org/toc.

ГОСПОДАРСЬКЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК: 346+347.6

А. М. Апаров, доктор юрид. наук, професор,
професор кафедри господарського та транспортного права
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

Я. Г. Коваленко, студент магістратури
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ КОРПОРАТИВНИХ ПРАВ

У статті проведено аналіз законодавчих норм в аспекті спадкування корпоративних прав, розглянуті всі можливі випадки та проблеми з якими юристи стикаються на практиці. Здійснено визначення об'єкта спадкування, спираючись на чинні норми цивільного та господарського законодавства, а також спираючись на думки видатних науковців.

Ключові слова: спадкування, об'єкт спадкування, корпоративні права, господарські товариства, статутний капітал, учасник.

Постановка проблеми. Суспільно-правовий розвиток в Україні не стоїть на місці, адже ще з моменту проголошення української незалежності в нашій державі відбуваються безперервні процеси трансформації вітчизняного законодавства та формування правової держави. Як наслідок, можна спостерігати постійні зміни в нормативній базі країни, утворення нових правових галузей та інститутів тощо.

Так, станом на сьогодні інститут спадкування теж піддався істотним змінам, зокрема за останні два десятиліття років з'явилося більше нових об'єктів спадкування. У цьому контексті наголосимо, що з моменту прийняття ряду нормативно-правових актів про підприємництво та господарську діяльність, про цінні папери та фондовий ринок, про товариства тощо у правовій системі України почав існувати такий об'єкт спадкування як корпоративні права. Однак, з цього ж приводу зазначимо, що досліджувана тематика завжди залишатиметься актуальною, оскільки існують певні протиріччя в законодавстві щодо корпоративних прав в цілому, а виходячи з цього, також щодо проблеми спадкування корпоративних прав.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуваному питанню присвячується значна увага правників. Зокрема, особливої уваги приділяли вивченню цього питання такі науковці як: В. А. Васильєва, Б. О. Булаєвський, Г. О. Буніч, Ю. О. Заїка, В. М. Кравчук, В. В. Луць, І. Б. Саракун, Є. О. Рябоконт, С. Я. Рабовська, І. В. Спасибо-Фатєєва, Є. І. Фурса, С. Я. Фурса, К. Б. Ярошенко, І. В. Жилінкова, О. П. Печерний, В. В. Носік та інші.

Мета статті. Метою роботи є здійснення аналізу чинного законодавства України в частині правового регулювання питання набуття корпоративних прав учасника господарського товариства спадкоємцями в порядку спадкування, а також з'ясування протиріч, котрі існують між цивільним і господарським законодавством в питанні визначення понять, що стосуються корпоративних прав, їх спадкування тощо.

Виклад основного матеріалу. Отже, в наукових колах існує велика кількість суперечок стосовно того, що стосується корпоративних прав та їх спадкування. Все це зумовлено по-перше, тим, що не існує конкретного визначення об'єкту спадкування, яким в даному випадку є право на участь в організації, а, по-друге, те, що в цивільному законодавстві відсутнє легальне визначення поняття «корпоративні права», яке, однак, присутнє у господарському законодавстві, а також деякі інші складнощі, котрі детально будуть розглянуті далі в роботі.

Л. В. Сіщук в своїй праці зазначає, що зумовленість наукового дослідження порядку спадкування корпоративних прав пов'язана з відсутністю легального визначення поняття «корпоративні права» в цивільному законодавстві. Адже у ЦК законодавець закріпив такі терміни, як акція, частка (пай) у статутному (складеному) капіталі товариства, які можуть відчужуватися і переходити в порядку універсального правонаступництва (під час реорганізації і в порядку спадкування) (ст. 116, 127, 137, 147, 166 ЦК), та право участі як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі (ст. 100 ЦК). Суперечливим відносно вищесказаного є поняття корпоративних прав, котре міститься у ч. 1 ст. 167 ГК України, із нормативного закріплення якого можна дійти висновку, що корпоративні права є сукупністю немайнових (право участі, право на інформацію) та майнових прав (право отримання дивідендів, право на отримання активів при ліквідації товариства), що визначаються часткою (акцією) у статутному капіталі товариства або, як зазначається у ГК України, господарській організації [8].

На нашу думку, в першу чергу варто з'ясувати, що є об'єктом спадкування в даному випадку. Як зазначають І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова, О. П. Печений та В. В. Носік, практикою правозастосування, котра виникла в цьому питанні, пропонуються такі варіанти спадкування: а) право на участь у товаристві; б) право на частку в статутному (складеному) капіталі; в) корпоративних прав учасника товариства. Існування декількох варіантів зумовлено відсутністю легального визначення об'єкта, але також і існуванню різних видів товариств, підприємств та організацій [4].

Відповідно до ст. 100 ЦК України право на участь у товаристві визначене як особисте немайнове право, яке не може окремо передаватися іншій особі. Звичайно, що одразу постають питання про можливість його передання в сукупності з іншими правами, а якщо така можливість існує, то з якими саме. Не вирішує цього питання й ч. 1 ст. 1219 ЦК України, в якій зазначається, що не входять до складу спадщини право на участь у товаристві, якщо інше не встановлено законом або установчими документами. Найприйнятнішим є розуміння спадкування права на частку в статутному (складеному) капіталі (на кшталт договорів про відчуження цих прав). Корпоративні права об'єктом спадкування безпосередньо бути не можуть, оскільки до спадкоємців вони безумовно не переходять. Спадкоємець може набути корпоративних прав (прав учасника господарського товариства) лише за згодою інших учасників на його вступ до товариства. Якщо корпоративні права втілено в акції (тобто, коли йдеться про спадкування прав акціонера), то об'єктом виступає акція як цінний папір [4].

Наша думка в повній мірі збігається із запропонованими варіантами вирішення цієї проблеми вищезгаданими науковцями. Хоча в деяких формах товариств варіант спадкування частки в статутному капіталі є не прийнятним та деякою мірою неможливим, що ми спробуємо довести в даній роботі. Але вирішивши конкретне правове питання, варто закріпити його нормативним підґрунтям. Так, Міністерство юстиції, проаналізувавши роботи науковців, практику, яка склалась, звісно дає роз'яснення перш за все нотаріусам та юристам загалом. Звісно вони доходять висновку, що спадкування права на частку в статутному (складеному) капіталі є найправильнішим варіантом, виходячи з практики, яка існує в оформленні договорів про відчуження цих прав. Корпоративні права висвітлюються науковцями з різних позицій. В законодавстві багато прогалин, тому при вирішенні питання про видачу свідоцтв про право на спадщину на корпоративні права застосовується і аналогія закону, і аналогія права. На нашу думку, це питання не можна залишати не вирішеним, варто втілити ці думки в норми законодавства та конкретно передбачити об'єкт спадкування, можливість спадкування корпоративних прав чи права на участь у товаристві.

Існування різних видів товариств, підприємств та організацій зумовлює ще деякі проблеми в аспекті спадкування корпоративних прав, а тим більше визначення та надання статусу об'єкту спадкування. В кожному з видів господарських товариств право на участь в ньому відрізняється, тому й практика спадкування корпоративних прав є різною. Внаслідок цього в кожному товаристві виникають свої складнощі для спадкування. Тому, ми вважаємо за доцільне розглянути кожне з товариств окремо.

У випадку акціонерних товариств все доволі просто. Акція як об'єкт цивільних прав та цінний папір успадковується, і до спадкоємців акціонера переходять усі права, що надаються нею. Тобто спадкоємці стають акціонерами, та учасниками акціонерного товариства, а значить, до них переходять як майнові так і немайнові права участі в товаристві. При цьому, немає ніяких розбіжностей між спадкуванням акцій та інших речей. Законом не передбачено необхідності отримання згоди інших акціонерів на вступ до акціонерного товариства. Переважне право на придбання акцій приватного акціонерного товариства, якщо таке право прямо передбачене статутом такого товариства, не поширюється на випадки переходу права власності на цінні папери цього товариства в результаті їх спадкування чи правонаступництва, що передбачено ч. 7 ст. 7 Закону України «Про акціонерні товариства» [3]. Акція, як й інші цінні папери не є новизною в нотаріальній практиці. Практика спадкування цінних паперів та акцій зокрема склалась досить прозора в контексті законодавчої урегульованості цього питання та успішна в аспекті нотаріальної практики.

Ситуація, яка складається з командитними та повними товариствами має певні свої особливості. Складним вважається спадкування у командитних товариствах, оскільки до їх складу входять як повні учасники, так і вкладники командитного товариства. Як зазначає Л. В. Сіщук, особливість правового статусу вкладника полягає в тому, що особа зобов'язана зробити вклад до складеного капіталу, що засвідчується свідоцтвом про участь у командитному товаристві та несе відповідальність перед товариством лише в межах його вкладів. Проте вкладники не мають права брати участь в управлінні діяльністю командитного товариства та заперечувати проти дій повних учасників щодо управління діяльністю товариства (ч. 1 ст. 137, ч. 2 ст. 136 ЦК України) [2]. Нормативні положення, що визначають особливості правового становища вкладника командитного товариства не містять заборон на набуття їх частки у порядку спадкування та/або вчинення додаткових дій спадкоємцями для набуття статусу вкладника, крім тих, що передбачені нормами спадкового права [8]. Це знову підтверджує необхідність в законодавчому закріпленні порядку вирішення таких проблемних питань або надання певних роз'яснень органами державної влади наділеними на це певною компетенцією.

Звертаючись знову до праці Л. В. Сіщука, що стосується повних учасників командитного товариства, відзначимо, що у ч. 1 ст. 135 ЦК України [2] закріплено положення, відповідно до якого правовий статус повних учасників командитного товариства та їх відповідальність за зобов'язаннями товариства встановлюються положеннями про учасників повного товариства. Згідно ст. 122 ЦК України [2] за засновницьким договором вести справи повного товариства можуть всі учасники спільно або ведення доручається окремим учасникам. Виходячи з цього, питання про введення нових членів до складу вкладників командитного товариства мають вирішувати повні учасники, які можуть приймати рішення про компенсацію належної померлому повному учаснику частки за рахунок майна підприємства тощо. Лише потім може надаватись право набувати відчужувану частку (її частину) в складному капіталі товариства, вкладникам командитного товариства, які мають встановлені законодавством переваги на придбання таких часток [8]. Відповідно до вищевказаного можна зробити логічний висновок, що спадкування частки у статутному капіталі не є вірним вирішенням цієї проблеми. Про це говорять у своїй праці І. В. Спасибо-Фатєєва, І. В. Жилінкова, О. П. Печений та В. В. Носік вказуючи на те, що спадкоємець набуває лише право вимоги проведення з ним розрахунків, якщо він не вступив до товариства. І навпаки, якщо він вступає до товариства, то це робиться шляхом його прийняття до складу учасників, тобто він не тільки є учасником спадкових відносин, а й корпоративних, які в сукупності нададуть йому права участі в товаристві (корпоративних прав) [4].

Практика спадкування часток в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю є найрозвинутішою. Так склалось, що товариство з обмеженою відповідальністю є найбільш поширеною формою господарських товариств, котру вибирають засновники при створенні певної організації. Згідно з положеннями чинного законодавства передбачено два можливі варіанти спадкування корпоративних прав учасника товариства, а саме: 1) набуття корпоративних прав із моменту

прийняття спадщини; 2) набуття корпоративних прав шляхом вступу до товариства у порядку, передбаченому законом. Відповідно до цього, може скластися думка, що ситуація подібна до командитних та повних товариств. Але в даному випадку все зовсім інакше. У ст. 1219 ЦК України [2] не досить чітко визначено можливість і, зокрема, особливість спадкування корпоративних прав товариства з обмеженою відповідальністю. Виникають спірні моменти внаслідок чого потребують вирішення певні проблеми в законодавстві. Адже ст.ст. 147, 166 ЦК України [2] затверджують можливість закріплення в установчих документах обов'язковості згоди засновників на прийняття спадкоємців у товариство. Тобто, тут діє правило немов би прямо протилежне: якщо спадкоємцю учасника повного товариства насамперед треба отримати згоду на прийняття його до складу учасників, то спадкоємцеві учасника товариства з обмеженою відповідальністю це належить зробити лише в разі, якщо такий порядок встановлює статут самого товариства. Таким чином, як зазначає Л. В. Сішук [8], якщо виходити із законодавчих положень Цивільного кодексу і Закону України «Про господарські товариства», що право на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить у порядку спадкування, а право участі набувається внаслідок вступу до товариства з обмеженою відповідальністю, то виникає питання, чи взагалі доцільним є отримання згоди інших учасників на отримання частки у статутному капіталі товариства, а також надання можливості закріплення такого положення у статуті товариства, що передбачено ч. 5 ст. 147 ЦК України [2]. Адже, виходячи з наведених вище аргументів, право на частку у статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю є майновим правом, яке включається до спадкової маси і має набуватися з моменту прийняття спадщини спадкоємцями незалежно від волі учасників товариства з обмеженою відповідальністю. Хоча існує судова практика, котра вирішує ці питання неоднозначно. Так, у постанові від 27 березня 2013 року у справі № 5010/674/2012-К-25/15 [5] Вищий господарський суд України вказав, що якщо статутом товариства з обмеженою відповідальністю не передбачено, що перехід частки в статутному капіталі до спадкоємців допускається лише за згодою інших учасників товариства, то перехід права на частку в статутному капіталі тягне перехід до спадкоємця прав, що належали учасникові спадкодавцеві, а отже, право на участь в товаристві. При цьому існує Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 від 30.05.2008 р. «Про судову практику у справах про спадкування» [6], у змісті якої зазначається, що під час вирішення спору про спадкування частки учасника підприємницького товариства, спадкується не право на участь, а право на частку у статутному (складеному) капіталі [6]. Як зазначає І. В. Спасибо-Фатєєва, спадкоємцем успадковується частка в статутному/складеному капіталі господарського товариства. При цьому до спадкоємців переходить право на частку в статутному капіталі, поєднане з можливістю стати учасником товариства або з правом вимоги виплати вартості частини майна товариства, пропорційної частці в статутному капіталі. Однак і в останньому випадку не має місце спадкування підприємства, а може йтися лише про майнове право вимоги [4].

Наступна та не менш важлива проблема у випадку спадкування частки в статутному капіталі чи корпоративних прав виникає в «проблемі кворуму». Але це стосується лише тих випадків коли спадкоємець дійсно має намір вступити до господарської організації. Це пов'язано із встановленими законом вимогами щодо кворуму при прийнятті рішення та можливими наслідками прийняття рішення за його відсутності у вигляді визнання такого рішення недійсним.

Так, відповідно до ч. 1 ст. 60 Закону України «Про господарські товариства» загальні збори учасників вважаються повноважними, якщо на них присутні учасники (представники учасників), що володіють у сукупності більш як 60 відсотками голосів. Будь-яких виключень щодо зменшення кворуму при прийнятті рішення про вступ спадкоємця учасника господарського товариства до цього товариства вказана та інші норми Закону України «Про господарські товариства» не містить [6].

Як зазначає У. Яримович, для вирішення цієї проблеми Пленум Вищого господарського суду України в п. 4.8 постанови від 25.02.2016 р. № 4 [7] зазначив таке: «Господарським судам слід мати на увазі, що голоси, які припадають на частку померлого (ліквідованого)

учасника, не враховуються під час голосування з питання про прийняття спадкоємця або правонаступника до товариства, під час визначення правомочності загальних зборів щодо рішення про прийняття спадкоємця або правонаступника учасника товариства до цього товариства, а також під час вирішення інших питань. Отже, під час установлення легітимності загальних зборів учасників ТОВ (ТДВ) та наявності кворуму для проведення цих зборів слід враховувати голоси інших учасників товариства, які без голосів, що припадають на частку померлого (ліквідованого) учасника, становлять у сукупності 100% голосів, які мають враховуватися під час визначення кворуму» [10].

Висновки. Отже, практика спадкування корпоративних прав виникла в Україні відносно донедавна. Разом із започаткуванням цього нового об'єкту спадщини виникло досить багато складнощів, непорозумінь, протиріч, суперечок, прогалин у практикуючих юристів, науковців та у законодавців. Перш за все це стосується не однакового бачення корпоративного права як окремого об'єкту спадкування у науковців та зокрема в цивільному та господарському законодавстві. Звісно, що на разі це питання є вирішеним з точки зору практики й ця практика набута роками в аспекті спадкування права на участь у господарській організації. Ми не можемо не підкреслити те, що судові рішення з цього питання посприяли формування яснішого бачення ситуації, роз'яснення органів державної влади надають юристам можливість побудови правових позицій з питань, котрі стосуються спадкування корпоративних прав. У той же час, залишається відкритим вирішення цього питання на законодавчому рівні. Зокрема, необхідним є внесення змін і доповнень до чинних норм цивільного та господарського законодавства, а саме: 1) визначити в нормах Цивільного кодексу корпоративні права в якості окремого об'єкта спадкування; 2) нормами цивільного та господарського законодавства передбачити процедуру спадкування корпоративних прав у кожному з видів товариств окремо.

Список літератури

1. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18. – Ст. 144.
2. Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №№ 40-44. – Ст.356.
3. Відомості Верховної Ради України. – 2008. – № 50-51. – Ст. 384.
4. Проблемні питання нотаріальної практики / [В. В. Носік, І. В. Спасибо-Фатеева, І. В. Жилінкова, О. П. Печений]. – Х., 2008. – 96 с.
5. Постанова Вищого господарського суду України від 27 березня 2013 року у справі № 5010/674/2012-К-25/15.
6. Постанова Пленуму Верховного Суду України № 7 «Про судову практику у справах про спадкування» від 30. 05. 2008 р.
7. Постанова Пленуму Вищого господарського суду України від 25.02.2016 р. № 4 «Про деякі питання практики вирішення спорів, що виникають з корпоративних правовідносин».
8. Сіщук Л. В. Спадкування корпоративних прав учасниками господарського товариства [Текст] // Науковий вісник Ужгородського національного університету, Серія ПРАВО. Частина II. Том 1. – № 23. – 2013. – С. 172-177.
9. «Піти у набуття» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://protokol.com.ua/ua/piti_u_nabuttya/.
10. Яримович У. Перехід корпоративних прав до спадкоємця учасника товариства з обмеженою відповідальністю [Текст] // Підприємництво, господарство і право. – 2017. – № 4. – С. 48-53.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. Н. Апаров, доктор юрид. наук, профессор,
профессор кафедры хозяйственного и транспортного права
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

Я. Г. Коваленко, студент магистратуры
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

ОСОБЕННОСТИ НАСЛЕДОВАНИЯ КОРПОРАТИВНЫХ ПРАВ

Резюме

В статье проведен анализ законодательных норм в аспекте наследования корпоративных прав, рассмотрены все возможные случаи и проблемы, с которыми юристы сталкиваются на практике. Осуществлено определение объекта наследования, опираясь на действующие нормы гражданского и хозяйственного законодательства, а также на мнения выдающихся ученых.

Ключевые слова: наследование, объект наследования, корпоративные права, хозяйственные общества, уставный капитал, участник.

A. N. Aparov, Doctor of Law, Professor
Professor of the Department of Commercial and Transport Law
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

Ya. G. Kovalenko, Student of Magistracy
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

FEATURES OF CORPORATE RIGHTS INHERITANCE

Summary

The legislation in the aspect of inheritance of corporate rights is analyzed in the article and all possible cases and problems which lawyers encounter in practice are reviewed. The definition of the objects of inheritance is made, based on current rules of civil and commercial legislation, as well as based on the views of prominent scholars.

Key words: inheritance, object of inheritance, corporate rights, commercial societies, authorized capital, participant.

УДК: 346.1

А. М. Апаров, доктор юрид. наук, професор,
професор кафедри господарського та транспортного права
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

В. О. Котул, студент магістратури
Державний університет інфраструктури та технологій
вул. Кирилівська, 9, Київ, 04080, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО СТАНОВЛЕННЯ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА В РАДЯНСЬКИЙ ПЕРІОД

У статті поетапно розглядається становлення та місце господарського права та законодавства в радянській правовій дійсності, теоретичні концепції існування даної галузі права.

Ключові слова: господарське право, цивільне право, двосекторність, господарський кодекс.

Постановка проблеми. На початку 20-х років минулого століття на світовій арені з'явився новий суб'єкт міжнародного права – Союз Радянських Соціалістичних Республік (далі – СРСР). Його становленню як держави передувало підписання Союзного договору між чотирма незалежними соціалістичними республіками. На основі зазначеного акту була створена перша Конституція Країни Рад. З цього моменту почалося формування нової правової системи.

Політика воєнного комунізму, яка існувала в роки більшовицької революції і базувалася на націоналізації всіх підприємств, забороні торгівлі, обмеженні грошового обігу, зазнала краху. Нові реалії державотворення змусили вище партійне керівництво взяти курс на формування нової економічної політики, яка, по суті, відновила підприємництво. Ці події й стали передумовою для виникнення в радянській правовій дійсності господарських відносин і господарського права. Хоча і у цьому питанні вже у той час існували значні складнощі. Розглянемо їх більш докладніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуваному питанню присвячується значна увага правників. Однак, при цьому відсутні єдині підходи, а тому відповідне питання потребує додаткового дослідження.

Мета статті. Метою роботи є здійснення аналізу історичних аспектів становлення господарського права та законодавства в радянський період, а також теоретичних концепцій існування даної галузі права.

Виклад основного матеріалу. Отже, розвиток господарського права в СРСР прийнято поділяти на чотири етапи: 1) 1922-1928 роки – співіснування цивільно-правової та господарсько-правової концепції; 2) 1929-1937 роки – утвердження господарсько-правової концепції з повною заборонаю цивільного права, навіть як навчальної дисципліни; 3) 1938-1955 роки – перехід до концепції єдиного соціалістичного цивільного права з повною відмовою від концепції господарського права; 4) 1956-1991 роки – повне панування концепції цивільного права з відродженням науки господарського права і майже безуспішною боротьбою за право на існування і вихід на практичні результати [1].

Перший етап характеризується тим, що вся увага була присвячена питанням визначення предмета господарського права, встановлення ключових категорій господарських відносин, які є предметом регулювання норм господарського права. У вказаний період вчені підкреслили одну істотну межу наміченого регулювання економіки – виділення самостійного, комплексного і такого, що динамічно розвивається, утворення норм права, яке на сьогодні має назву господарського права [2].

У жовтні 1923 р. Комісією з внутрішньої торгівлі при Раді праці та оборони РРФСР був внесений у законодавчий орган проект Торговельного Зведення, доцільність прийняття якого обґрунтовувалася необхідністю зовнішнього (з боку держави) регулювання «торгово-промислової стихії», що була притаманна для того періоду – введені у зв'язку з реалізацією політики НЕПу приватноправові елементи господарювання необхідно було пов'язати з державним сектором економіки та державним регулюванням [3]. Даний проект був відхилений. Причиною цього, скоріше всього, був той факт, що деякі представники тодішньої владної верхівки не підтримували політику НЕПу та вважали її буржуазною. Відносини у сфері господарювання тоді регулювались виключно Цивільним кодексом 1922 року [4].

Але на той час продовжують з'являтися напрацювання вчених, де обґрунтовувалось існування господарського права, зокрема: С. Аскназій «Нариси господарського права в СРСР», 1926 р.; Є. Данилова, И. Претерський, С. Раєвич «Радянське господарське право», 1926 р.; А. Гойхбарг «Нариси господарського права», 1927 р. та ін. [5].

Р. А. Майданик зазначає, що в соціалістичному суспільстві 20-30-х років навіть сама назва «цивільне право» в деяких випадках замінювалася на термін «господарське право», яке в той період за своєю сутністю нічим не відрізнялося від цивільного права. При цьому нерідко останнє називали господарським правом, пояснюючи це тим, що після процесу виділення із цивільного права сімейного права як самостійної галузі права його предметом став виключно господарський обіг [6].

Особливістю другого етапу стало протистояння двох наукових теорій розвитку господарського права – перша являла собою концепцію єдиного господарського права (Л. Я. Гінцбург і Є. Б. Пашуканіс), а друга була заснована на двосекторному характері цієї галузі (П. І. Стучка).

Останній проголосив теорію двосекторного права: господарсько-адміністративного та цивільного. Згідно з нею господарсько-адміністративне право регулює відносини всередині соціалістичного сектору, засновані на підпорядкованості та плановості. Відносини приватних власників між собою і частково міжсекторні відносини складають предмет цивільного права. Якщо сфера дії господарсько-адміністративного права з розповсюдженням соціалістичної власності розширюється, то цивільне право у зв'язку із знищенням приватної власності при соціалізмі відмирає [6]. Відповідно до цього пропонувалось підготувати і прийняти два окремих нормативних акти: Основи цивільного законодавства СРСР та Господарсько-адміністративний кодекс. Проте теорія П. Стучки не вплинула на законодавчу діяльність держави, її піддав критиці Л. Гінцбург у роботі «Курс советского хозяйственного права» (1935), після чого вона практично зійшла зі сцени [2].

Представники теорії єдиного господарського права бачили в ньому особливу форму політики держави «в галузі організації управління господарством і організації господарських зв'язків». Була сформульована концепція єдиного підходу до регулювання економічних відносин, центром якого повинен стати Господарський кодекс, проект якого був запропонований у 1935 році. Відстоювалася теза про неприпустимість поділу єдиного господарського права на дві самостійні частини – господарсько-адміністративне і цивільне [7].

В 1938 році (період сталінського терору) на Першій всесоюзній нараді з питань науки радянського права Генеральний прокурор СРСР і директор Інституту права Академії наук СРСР А. Я. Вишинський піддав сумніву вищезгадану теорію [6]. Її представників було репресовано, а господарське право з легкої руки функціонера визнали псевдонаукою.

Третій період ознаменувався існуванням концепції єдиного соціалістичного цивільно-господарського права та повним запереченням існування господарського права [1].

Четвертий етап завдячує своїм існуванням приходу до влади М. С. Хрущова та його курсу політики лібералізації суспільного життя, яке в народі називали «відлигою». В світлі цих подій фактично відроджується ідея концепції єдиного господарського права (В. В. Лаптев, В. К. Мамутов), прихильники якої намагаються обґрунтувати існування поряд з цивільним правом іншої самостійної галузі – господарського права. Прибічники

згаданої теорії наголошували на тому, що майнові відносини громадян повинні регулюватися цивільним правом, а відносини між соціалістичними організаціями, які виникають у зв'язку з організацією та здійсненням їх господарської діяльності, – господарським правом. Пропонувалося поряд з Основами цивільного законодавства і Цивільним кодексом прийняти Основи господарського законодавства або Господарський кодекс [8].

На той час прийняття такого нормативного акту було в повній мірі доцільним через те, що заходи, які були спрямовані на поліпшення правової роботи в народному господарстві, вдосконалення законодавства, яке регулювало господарські відносини, виявились або нереалізованими, або неефективними [9].

В. В. Лаптев вказує на те, що робота у напрямку загального впорядкування законодавства на основі Зводу Законів СРСР не привела до істотного поліпшення масиву господарських норм, так як в ньому немає стрижня, навколо якого можна було б побудувати систему актів. Вони були зведені в основному в галузевому розрізі, містили багато повторів, розових пунктів з дорученнями і т.д. Постійна робота по створенню нових актів через вищевказане була позбавлена системності, тягла за собою чималу відомчу нормотворчість [9].

Слід зазначити, що господарські правовідносини у СРСР регулювалися виключно нормативними актами – законами та підзаконними актами, причому існувала величезна кількість відомчих підзаконних актів, що заповнювали прогалини декларативних цивільних кодексів республік та малочисельних законів господарського спрямування. Міжнародні договори у сфері господарської діяльності СРСР були практично відсутні, за винятком ряду конвенцій про захист інтелектуальної власності [10].

Але поряд з концепцією єдиного господарського права існував науковий напрям господарсько-адміністративного права. Його засновники – С. Н. Братусь та С. С. Алексєєв розглядали останню як підгалузь адміністративного права та обґрунтовували її існування обширністю й складністю норм адміністративного права, які регулювали господарські відносини та своєрідністю останніх. Однак така концепція виходить з того, що керівництво господарством повинно проводитися тільки в рамках адміністративного права. Тим самим зберігається недолік, який піддавався критиці ще в 30-ті роки, – зведення всіх відносин господарсько-адміністративного права тільки до відносин підпорядкування [9].

Особливу думку мали цивілісти (О. С. Іоффе, Я. М. Магазинер та ін.), які вважали господарське право комплексним нормативно-правовим утворенням, що існувало лише в рамках цивільного права й не могло бути самостійною галуззю [11].

Але науковці відстоювали право на існування окремої галузі права. Сприятливою для цього подією стало створення єдиної на той час в СРСР кафедри господарського права в 1976 році на базі Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка завдяки зусиллям професора І. Г. Побірченка. Крім того, в даному закладі було запроваджено господарсько-правову спеціалізацію з підготовки висококваліфікованих юристів [12]. В подальшому такі кафедри були засновані в Харківському та Свердловському інститутах, Ленінградському університеті [11].

Остання спроба ввести в правову систему Господарський кодекс була реалізована на спільному засіданні бюро Відділення філософії і права й Відділення економіки Академії наук СРСР у 1985 році. На ньому була прийнята постанова про погодження проекту Господарського кодексу СРСР. Проте обговорення проекту Верховною Радою СРСР не відбулось. Як це не парадоксально, але підготовці та прийняттю згаданого акту протидіяли, перш за все, окремі представники юридичних наук, оскільки кодифікація господарського законодавства підірвала їх концепції та корпоративні інтереси як викладачів цивільного права, які безпідставно претендують на статус науки управління адміністративного права. Їх позиція влаштувала ту частину правлячих кіл, які боялися, що створення Господарського кодексу обмежує сферу адміністративного впливу в економіці і тому вірогідно обмежить вплив багатьох високопосадовців [2]. Фактично, поява такого акту не суперечила новим реаліям, які виникли у зв'язку з політикою перебудови, але тогочасна бюрократична система пішла назустріч одіозним науковцям.

Висновки. Посилаючись на вищевикладені тези, варто вказати, що визначення місця господарського права в правовій системі радянської держави завжди залишалось проблемним і дискусійним. Цю галузь забороняли, цивільне право деякий час називали господарським, прихильників його концепцій визнавали ворогами народу. Але попри всі намагання теоретиків викреслити з реальності явище господарського права, воно все ж існувало в силу наявності окремого предмета правового регулювання та суб'єктного складу. Крім того, з часом були впроваджені в життя спеціальні закони, підзаконні нормативні акти, які регулювали відносини у сфері господарювання того часу, хоча й вони мали свою специфіку, адже регламентували відносини виключно між підприємствами соціалістичної форми власності.

З часом наука господарського права відновилася та почала активно розвиватися, курс господарського права розпочали викладати на юридичних факультетах вищих навчальних закладів. Разом з тим, на сьогоднішній день суперечка щодо статусу господарського права як самостійної галузі не є вирішеною, а тому питання залишається відкритим для досліджень.

Список літератури

1. Прилуцький Р. Б. Цінність, перевірена часом: господарському праву сто років [Текст] // Юридична наука. – 2011 – № 1(1) – С. 93-100.
2. Остапенко Ю. І. Основні історичні етапи становлення радянського господарського права [Текст] // Економічна теорія та право. – 2015 – № 2 (21) – С. 142-153.
3. Вінник О. М. Господарське право [Текст]: навчальний посібник / О. М. Вінник – 2-е вид., змін. та доп. – К.: Правова єдність, 2009. – 766 с.
4. Гражданский кодекс РСФСР от 25 ноября 1922 г. // Собрание узаконений и распоряжений рабочего и крестьянского Правительства за 1922 год. – М., 1950. – 1932 с.
5. Гинцбург Л. Я. История гражданского (хозяйственного) права в двадцатые годы (1921 – 1928 гг.) [Текст] // Проблемы государства и права. – 1976. – Вып. 12. – 276 с.
6. Майданник Р. А. Українська цивільстика: дореволюційний і радянський періоди [Текст] // Юридична Україна. – 2009. – № 1. – С. 49-55.
7. Господарське право [Текст]: Підручник / О. П. Подцерковний, О. О. Квасніцька, А. В. Смітюх та ін.; За ред. О. П. Подцерковного. – Х.: Одиссей, 2010. – 640 с.
8. Громенко Ю. Розвиток ідей та уявлень про предмет цивільного права в дореволюційний час і радянський період [Текст] // Підприємництво, господарство і право. – 2002. – № 4. – С. 31-33.
9. Лаптев В. В. Предмет и система хозяйственного права [Текст]. – М.: Юридическая литература, 1969. – 175 с.
10. Апаров А. М. Господарське право [Текст]: Курс лекцій. Навчальний посібник для студентів спеціальності «Правознавство». – К.: КДАВТ, 2009. – 416 с.
11. Актуальные проблемы науки и практики коммерческого права: сб. науч. ст. / С.-Петербург. гос. ун-т, Юрид. фак.; [Попондопуло В. Ф. и др.]; под общ. ред. В. Ф. Попондопуло и О. Ю. Скворцова. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 432 с.
12. Довідково-біографічне видання «Юристи України. Правова еліта держави» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.logos.biz.ua/proj/yur/155.html>.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. Н. Анаров, доктор юрид. наук, профессор,
профессор кафедры хозяйственного и транспортного права
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

В. О. Котул, студент магистратуры
Государственный университет инфраструктуры и технологий
ул. Кирилловская, 9, Киев, 04080, Украина

К ВОПРОСУ О СТАНОВЛЕНИИ ХОЗЯЙСТВЕННОГО ПРАВА В СОВЕТСКИЙ ПЕРИОД

Резюме

В статье поэтапно рассматривается становление и место хозяйственного права и законодательства в советской правовой действительности, теоретические концепции существования данной отрасли права.

Ключевые слова: хозяйственное право, гражданское право, двосекторность, хозяйственный кодекс.

A. N. Aparov, Doctor of Law, Professor
Professor of the Department of Commercial and Transport Law
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

V. O. Kotul, Student of Magistracy
State University of Infrastructure and Technology
Street Kirillovskaya, 9, Kiev, 04080, Ukraine

TO THE QUESTION OF THE FORMATION OF COMMERCIAL LAW IN THE SOVIET PERIOD

Summary

This article consistently deals with the development and the place of the commercial law and the legislation in Soviet legal conditions and considers theoretical conceptions of existence of this branch of law.

Key words: commercial law, civil law, two-sectoral, commercial code.

УДК 346.21

А. В. Смітюх, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЩОДО ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ ПРАВА НА ДИВІДЕНД

У статті досліджуються питання правової природи права учасника корпоративного підприємства на дивіденд. Автор вирішує цю проблему через визнання існування двох відмінних прав, що опосередковують майновий інтерес учасника щодо отримання прибутку корпоративного підприємства: майнового корпоративного права на дивіденд, яке безумовно існує стільки, скільки тривають відносини участі у корпоративному підприємстві, представлене в обороті транзитивним знаком – корпоративною часткою, а також підлягає захисту, зокрема – через визнання його судом, але є умовним у тому, що стосується аспекту його реалізації, оскільки є лише прообразом зобов'язальних прав вимоги, які походять з цього корпоративного права за кожного настання визначених законом умов, є безумовними в аспекті отримання блага, яке складає їх предмет, але умовними в аспекті їх виникнення.

Ключові слова: корпоративні права, зобов'язальні права, право на дивіденд.

Постановка проблеми. Право учасника корпоративного підприємства на дивіденди виявляється найбільш специфічним майновим правом учасника, оскільки, по-перше, може реалізовуватися неодноразово, регулярно, по-друге – має два різновиди, а саме – принципово по-різному врегульоване для акціонерів – власників простих і привілейованих акцій відповідно. Утім, правова природа цього права залишається спірною і є однією із складним, невирішених проблем корпоративного права.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В. В. Луць, Р. Б. Сивий, О. С. Яворська називають право на дивіденди зобов'язальним правом, що реалізується у триваючих відносинах, у яких праву акціонера отримати частину прибутку відповідає обов'язок товариства сплатити його, водночас, ці дослідники визнають умовний характер зазначеного права, оскільки його виникнення залежить від обставин, настання яких сторонам невідоме: від наявності у товариства прибутку та від прийняття загальними зборами рішення, у яких і визначається конкретний розмір дивідендів [1, с. 138-139].

Утім, у межах цієї позиції неможливо пояснити природу права на дивіденди у двох аспектах – по-перше до того, як буде визначений обсяг вимоги учасника до корпоративного підприємства, по-друге – ця концепція не пояснює регулярний характер права на дивіденди: виявляється, що існує певне триваюче суб'єктивне, нібито зобов'язальне право, не визначене за обсягом вимоги, яке неодноразово, більш того – регулярно, за настання певних умов може породжувати певні вимоги зобов'язального характеру.

Саме з огляду на це низка дослідників виходить з існування двох відмінних суб'єктивних прав на дивіденди.

Зокрема, О. В. Щербина розрізняє право на отримання дивідендів і право на отримання оголошених дивідендів: ця дослідниця вважає право на отримання дивідендів корпоративним, поділяє корпоративні права на безумовні (реалізація яких не залежить від інших обставин), та умовні (що виникають і можуть бути реалізовані за умови та у зв'язку із настанням певних обставин), при цьому на її думку «право акціонера на отримання дивідендів є основним безумовним правом, яке не залежить від наявності прибутку товариства, або прийняття загальними зборами рішення про спрямування частини прибутку на виплату дивідендів. Проте за певних умов акціонер набуває додаткового права – права вимагати оголошених дивідендів» [2, с. 102].

Такі автори як О. А. Лавягіна [3, с. 95], Д. В. Ломакін [4, с. 25], С. Д. Могілевський [5, с. 94], І. В. Спасибо-Фатєєва [6, с. 7] розрізняють корпоративне і зобов'язальне право на отримання дивідендів. Узагальнюючи їх позиції із зазначеного питання можна сказати,

що корпоративне право на дивіденд на їх думку – це право учасника на частину прибутку, натомість відповідне зобов'язальне право – це вимога до товариства про сплату певної грошової суми у якості доходу, зобов'язальне право на отримання дивідендів не існує до моменту прийняття рішення про їх виплату та затвердження їх розміру і припиняється з моменту фактичної виплати дивідендів, тоді як корпоративне право існує протягом всього періоду участі у товаристві, при цьому корпоративне право на дивіденд лежить в основі виникнення зобов'язального права [3, с. 95; 4, с. 25; 5, с. 94; 6, с. 7].

Утім, за такого підходу залишається незрозумілим – у чому, власне, полягає зміст невизначеного за обсягом корпоративного права на дивіденди і як воно проявляється: якщо суб'єктивне право – це міра можливої поведінки, то виникає питання, у якій якості це корпоративне право існує.

З викладеного вище вбачається необхідність більш глибокого підходу до проблеми майнових прав учасника корпоративного підприємства.

Метою написання цієї статті є визначення правової природи права на дивіденди.

Вихідними точками тут мають бути наступні міркування. Перш за все, чинне законодавство характеризує право учасника на дивіденди як *корпоративне право* (ст. 167 ГК України, п. 8 ч. 1 ст. 2 Закону України «Про акціонерні товариства»), воно посвідчується корпоративною часткою (акцією) і переходить до набувача при її відчуженні.

З іншого боку, у момент здійснення право на дивіденди має усі ознаки суб'єктивного зобов'язального права: це право вимагати у визначеного суб'єкта (корпоративного підприємства) сплати визначеної грошової суми, але зобов'язальне суб'єктивне право не існує до того, як будуть мати місце певні юридичні факти: для акціонера – власника привілейованої акції це наявність нерозподіленого прибутку звітного та попередніх періодів та коштів у резервному фонді, а для акціонерів – власників простих акцій та учасників усіх інших корпоративних підприємств додатково ще й прийняття загальними зборами рішення про розподіл усього прибутку чи його частини як дивідендів.

Виклад основного матеріалу. Нам представляється перспективною теза про умовний характер права на дивіденди, але якщо такі дослідники як В. В. Луць, Р. Б. Сивий та О. С. Яворська [1, с. 138-139] вважають умовним зобов'язальне право на дивіденди, на нашу думку варто поєднати тезу про умовний характер права на дивіденди з тезою про існування двох відмінних прав на дивіденди – умовного корпоративного і безумовного зобов'язального.

Категорія умовних прав у доктрині тісно пов'язана з категорією умовних правочинів, при цьому єдина думка з приводу природи як умовного правочину так і прав, які з нього походять до настання відповідної обставини у доктрині відсутня.

Зокрема, Ю. С. Гамбаров зауважує, що у стані, який передує настанню умови, «умовне право не може вважатися таким, що вже виникло, як і зародок людської істоти (*nasciturus*) не може вважатися особою і суб'єктом права... Умовне право не може бути здійснене до настання його умов... є лише юридично захищеним очікуванням права, яке за ненастання умови позбавляється свого змісту і зникає. Але настання умови робить це очікування права справжнім правом і, відкриваючи можливість його здійснення, перетворює умовний правочин на безумовний» [7, с. 767].

Слід відзначити, що Ю. С. Гамбаров порівнює умовне право з умовним правочину з правом спадкування ненародженої особи – *nasciturus* [7, с. 767], утім, ще у Давньому Римі Тертуліан зауважував, що «той, хто буде людиною – вже людина» [8, с. 170], а у сучасному праві права таких осіб безперечно визнаються та охороняються попри усю специфічність їх суб'єкта.

На думку К. П. Победоносцева доки обставина ще не настала, право за договором безсумнівно вже існує і не підлягає зміні без згоди обох сторін. Кредитор, що отримуватиме виконання, має не лише очікування (*spes debitum iri, jus futurum*), але й може розраховувати на виконання, але, поки умова ще не настала, це право не підлягає виконанню. У цьому стані між сторонами, що уклали договір існує юридичний зв'язок, без прямого здійснення. Практична дія цього зв'язку має вираз у взаємному обов'язковому відношенні до предмету очікуваного виконання [9, с. 14].

Нарешті, на думку Н. А. Єрмолової до змісту правовідношення, що існує в період до настання відкладальної умови за умовним правочином входять, серед іншого, умовні права і умовні обов'язки, які перетворюються в безумовні в результаті настання умови і при цьому: а) вже в момент укладання правочину визначені за суб'єктами і змістом, утім б) не передбачають реального виконання, а є унікальною моделлю тих прав і обов'язків, які виникнуть з настанням відкладальної умови, можуть мати грошову оцінку, бути предметом застави або цесії, передаватися в результаті правонаступництва [10, с. 7].

На нашу думку, концепція умовних прав Н. А. Єрмолової може стати базисом для розуміння корпоративного майнового права на дивіденди як умовного права з урахуванням наступних зауважень:

– Умовні права в умовних правочинах базуються на взаємному волевиявленні сторін, і визначаються умовним правочином, натомість корпоративне майнове право на дивіденд визначається законом;

– Істотною відмінністю корпоративного права на дивіденди від умовних прав з правочинів є те, що воно хоча й визначено за суб'єктом (учасник корпоративного підприємства), утім його зміст визначений лише за предметом (частина прибутку пропорційна розміру корпоративної частки), але не за обсягом (сума невідома). Це є необхідним наслідком ризикового характеру підприємницької діяльності, привласнення результатів якої право на дивіденд і опосередковує. Можливість походження безумовного зобов'язального права з умовного корпоративного залежить перш за все – від самої наявності придатного до розподілу прибутку, обсяг якого визначається триваючою та ризиковою підприємницькою діяльністю.

Слід зауважити також наступне: як вже зазначалося вище О. В. Щербина називає право на отримання дивідендів «основним безумовним правом, яке не залежить від наявності прибутку товариства, або прийняття загальними зборами рішення про спрямування частини прибутку на виплату дивідендів» [2, с. 102], і, на нашу думку, слід погодитися із тим, що майнові корпоративні права безумовно виникають із юридичним фактом набуття права власності на корпоративну частку, тоді як для виникнення зобов'язальних прав вимоги щодо сплати відповідних сум необхідне настання певних умов, утім, з іншого боку – такі зобов'язальні права вимоги у разі їх виникнення є безумовними, натомість майнові корпоративні права не реалізуються як такі – вони є лише прообразом похідних від них зобов'язальних прав. Отже, майнові корпоративні права є безумовними в аспекті їх виникнення, але є умовними в аспекті можливості отримання блага, яке складає їх предмет, тоді як похідні від них зобов'язальні права навпаки – є безумовними в аспекті отримання блага, яке складає їх предмет, але є умовними в аспекті їх виникнення.

Таким чином, на нашу думку, майнові корпоративні права є умовними, але у зв'язку з принциповою невизначеністю їх обсягу мають, на відміну від умовних прав з правочинів, розглядатися не стільки як модель, скільки як прообраз зобов'язальних прав вимоги.

Із зазначеного вище прямо випливає наступне: майнове корпоративне право на дивіденд окреслюється, іменується, проголошується як міра дозволеної поведінки, але не реалізується: у аспекті реалізації воно є *ноуменом*: це право, закріплене у позитивному праві і ми можемо уявити таке право, але не можемо мати чуттєвий досвід його реалізації, що і складає відмінність ноумена від феномена [11, с. 720], натомість зобов'язальне право, яке походить від нього – це справжній *феномен*: саме воно, втілене у вимозі є мірою **МОЖЛИВОЇ** поведінки.

Отже, в аспекті реалізації майнове корпоративне право на дивіденд є прообразом, ноуменом майбутніх зобов'язальних прав, як феноменів.

З іншого боку, майнове корпоративне право на дивіденди, попри його умовний характер по-перше – має оцінку і представлене в обороті транзитивним знаком – корпоративною часткою, по-друге – воно підлягає захисту саме як суб'єктивне право, зокрема – через його визнання судом: наприклад у разі, якщо учасника не включили до переліку осіб, що мають право на отримання дивідендів, такий учасник подаватиме перш за все вимогу про визнання його корпоративного права на отримання дивідендів, похідними від якої виявляти-

муться усі інші його заявлені до суду вимоги. Таким чином, майнове корпоративне право на дивіденд представлене в обороті, може бути порушене, і, відповідно, захищене. Все це свідчить про його існування: тобто – це право проголошується, захищається, але не реалізується, оскільки є прообразом інших, зобов'язальних прав вимоги, що походять від нього за настання певних обставин.

Якщо у відносинах з умовних правочинів, як зауважує Н. А. Єрмолова наслідком настання умови є завершення стану невизначеності, тобто – припинення умовних прав і обов'язків [10, с. 5], у корпоративних правовідносинах існує можливість (якщо йдеться про права на дивіденди) неодноразової еманации з корпоративного майнового права відповідних зобов'язальних прав: майнове корпоративне право на дивіденд існує до і незалежно від зобов'язального суб'єктивного права на дивіденд, яке виникає кожного разу як еманация корпоративного права, натомість саме корпоративне право на дивіденд залишається незмінною, ідеальною формою, від якої, за певних умов, походить зобов'язальне право на дивіденд. Термін еманация у цьому випадку використовується, звичайно у найбільш загальному його значенні, як витікання з об'єкту свого роду модельних копій [12, с. 1313], без урахування специфічних смислових аспектів, притаманних, зокрема, філософії неоплатонізму та деяким іншим філософським системам.

Висновки. Таким чином, майновий інтерес учасника щодо отримання прибутку корпоративного підприємства опосередковують два майнових права: майнове корпоративне право на дивіденд, яке безумовно існує стільки, скільки тривають відносини участі у корпоративному підприємстві, представлене в обороті транзитивним знаком – корпоративною часткою, а також підлягає захисту, зокрема – через визнання його судом, але є умовним у тому, що стосується аспекту його реалізації, оскільки є лише моделлю, прообразом, ноуменом зобов'язальних прав вимоги, які походять, еманують з цього корпоративного права за кожного настання визначених законом умов (для акціонера – власника привілейованої акції це наявність нерозподіленого прибутку звітного та попередніх періодів та коштів у резервному фонді, а для акціонерів – власників простих акцій та учасників усіх інших корпоративних підприємств додатково ще й прийняття загальними зборами рішення про розподіл усього прибутку чи його частини як дивідендів). Зобов'язальні права вимоги сплати дивідендів є похідними від відповідного корпоративного права, а також безумовними в аспекті отримання блага, яке складає їх предмет, але умовними в аспекті їх виникнення.

Список літератури

1. Луць В. В., Сивий Р. Б., Яворська О. С. Акціонерне право [Текст]: Навчальний посібник / За заг. ред. В. В. Луця, О. Д. Крупчана. – К.: «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 256 с.
2. Щербина О. В. Правове становище акціонерів за законодавством України [Текст] / О. В. Щербина. – Київ: Юрінком Інтер, 2001. – 157 с.
3. Лавягина Е. А. Общества с ограниченной ответственностью: нормативная база. Комментарий [Текст] / Е. А. Лавягина. – М.: Приор., 1998. – 452 с.
4. Ломакин Д. В. Акционерное правоотношение [Текст] / Д. В. Ломакин. – М.: Спарк, 1997. – 156 с.
5. Могилевский С. Д. Общество с ограниченной ответственностью: законодательство и практика его применения [Текст] / С. Д. Могилевский. – М.: Статут, 2010. – 421 с.
6. Спасибо-Фатеева І. В. Цивільно-правові проблеми акціонерних правовідносин [Текст]: Автореф. дис ... д-ра юрид. наук / І. В. Спасибо-Фатеева. – Харків: Б. в., 2000. – 36 с.
7. Гамбаров Ю. С. Курс гражданского права. Часть общая. [Текст] Т. 1 / Ю. С. Гамбаров – С.-Пб.: Тип. М. М. Стасюлевича, 1911. – 793 с.
8. Мумриков А. М. Тертуллиан и его «Апология» [Текст] // Богословские труды. – 1984. – № 25. – С. 169-175.
9. Победоносцев К. П. Курс гражданского права. Часть третья: Договоры и обязательства [Текст] / К. П. Победоносцев. – М.: «СТАТУТ», 2003. – 622 с.
10. Ермолова Н. А. Условные сделки в российском гражданском праве [Текст]: автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.03 / Н. А. Ермолова. – Краснодар.: Кубанский государственный аграрный университет, 2011. – 25 с.
11. Можейко М. А. Ноумен // История философии: Энциклопедия. [Текст] – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2002. – С. 720.
12. Грицанов А. А. Еманация // История философии: Энциклопедия. [Текст] – Мн.: Интерпрессервис; Книжный Дом. 2002. – С. 1313-1314.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

А. В. Смитюх, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОТНОСИТЕЛЬНО ПРАВОВОЙ ПРИРОДЫ ПРАВА НА ДИВИДЕНД

Резюме

Исследуя вопрос правовой природы права участника корпоративного предприятия на дивиденд автор признает существования двух различных прав, опосредующих имущественный интерес участника на получение прибыли корпоративного предприятия. Это, во-первых, корпоративное право на дивиденд, безусловно существующее столько, сколько длится отношения участия в корпоративном предприятии, представленное в обороте транзитивным знаком – корпоративной долей, а также подлежащее судебной защите, но вместе с тем, условное в том, что касается аспекта его реализации. Корпоративное право на дивиденд является прообразом происходящих из него при каждом наступлении определенных законом условий обязательственных прав требования, безусловных в аспекте получения блага, составляющего их предмет, но условных в аспекте их возникновения.

Ключевые слова: корпоративные права, обязательственные права, право на дивиденд.

A. V. Smitiukh, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ON THE LEGAL NATURE OF THE RIGHT FOR DIVIDENDS

Summary

Investigating the issue of the legal nature of the shareholder's right for a dividend, the author shows that there are two different rights mediating the property interest of a participant to receive profit of a corporate company. The first one is a corporate right for a dividend existing as long as the participation in the corporate company lasts. It is represented in the turnover by a corporate share as a transferable symbol. This right is under the judicial protection, but at the same time it is impossible to realize it. The corporate right for a dividend is a prototype of obligatory rights arising from it each time the conditions provided by law occurs.

Key words: corporate rights, obligatory rights, right for a dividend.

ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 347.5:347.122

Ю. Є. Борисова, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

Кафедра цивільно-правових дисциплін

Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ТА УМОВИ ДЕЛІКТНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ НЕПОВНОЛІТНІХ ОСІБ

Стаття присвячена дослідженню особливостей та умов деліктної відповідальності неповнолітніх осіб, з'ясуванню умов покладення на батьків та осіб, що їх замінюють, субсидіарної відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми. Крім того, вивчаються особливості притягнення до субсидіарної відповідальності батьків, позбавлених батьківських прав. Окрема увага приділяється спеціальним умовам відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми особами.

Ключові слова: деліктна відповідальність, умови деліктної відповідальності, неповнолітні особи, субсидіарна відповідальність.

Постановка проблеми. У науці цивільного права проблематика цивільно-правової відповідальності в цілому та окремих її видів (в тому числі – деліктної відповідальності) відноситься до найдискусійніших питань, які вивчаються цивілістами дуже активно протягом останніх десятиліть. При цьому окрема увага приділяється питанням про підстави та умови деліктної відповідальності неповнолітніх осіб. Але враховуючи кількість випадків завдання шкоди неповнолітніми та проблеми, що виникають на рівні правозастосування у відповідній сфері, питання, яким присвячується дана стаття, не втрачають своєї актуальності й сьогодні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Умови деліктної відповідальності неповнолітніх вивчали такі науковці, як: А. М. Белякова, І. С. Канзафарова, О. О. Отраднова, І. С. Тімуш, Ж. Л. Чорна, Я. М. Шевченко, Г. Ф. Шершеневич та ін. Однак до цього часу не можна стверджувати, що всі аспекти зазначеної проблематики знайшли вичерпне висвітлення в юридичній літературі.

Метою статті є визначення особливостей та умов деліктної відповідальності неповнолітніх осіб.

Виклад основного матеріалу. У юридичній літературі зазначається, що порядок притягнення неповнолітніх до цивільно-правової відповідальності (а також відшкодування завданої шкоди) визначається об'ємом і характером їх цивільної дієздатності [1, с. 99].

Як відомо, згідно зі ст. 34 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України), повну цивільну дієздатність має фізична особа, яка досягла вісімнадцяти років (повноліття). Поряд із цим, у разі реєстрації шлюбу фізичної особи, яка не досягла повноліття, вона набуває повної цивільної дієздатності з моменту реєстрації шлюбу. Якщо ж шлюб припиняється до досягнення фізичною особою повноліття або визнається недійсним з підстав, не пов'язаних з протиправною поведінкою неповнолітньої особи, набута нею повна цивільна дієздатність зберігається [2].

Крім того, відповідно до ст. 35 ЦК України, повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і працює за трудовим договором, а також неповнолітній особі, яка записана матір'ю або батьком дитини. Також повна цивільна дієздатність може бути надана фізичній особі, яка досягла шістнадцяти років і бажає займатися підприємницькою діяльністю. Причому надана у зазначених випадках фізичній особі повна цивільна дієздатність зберігається й у разі припинення трудового договору або припинення підприємницької діяльності [2].

На підставі аналізу вищезазначених положень ЦК України можна дійти висновку, що законодавець пов'язує набуття статусу повнолітньої особи (і відповідно – повної дієздатності), за загальним правилом, з досягненням певного віку. При цьому допускається можливість набуття повної дієздатності на підставі інших юридичних фактів.

Обсяг цивільної дієздатності осіб, що не досягли повноліття, диференціюється залежно від їх віку. Як вірно зазначається в юридичній літературі, «закон поділяє фізичних осіб, які не досягли повноліття, на дві вікові категорії, виходячи, по-перше, з того, що вони не володіють здатністю до самостійних вольових дій, а, по-друге, враховуючи те, що вони, між тим, поступово набувають зрілості: фізичні особи, які не досягли чотирнадцяти років (малолітні особи), і фізичні особи у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років (неповнолітні особи)» [3, с. 96-97].

Враховуючи предмет нашого дослідження, визначений у назві цієї наукової статті, ми зосередимо увагу не на правочинах, які можуть вчиняти особи, що не досягли повноліття, а на особливостях та умовах їх деліктної відповідальності.

Як відомо, малолітні особи є неделіктоздатними, а тому не несуть відповідальності за завдану ними шкоду. Неповнолітні особи, навпаки, за загальним правилом, несуть самостійну відповідальність за завдану шкоду.

Загальні положення щодо цивільно-правової відповідальності останніх визначені у ст. 33 ЦК України, яка встановлює, що неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення договору, укладеного нею самостійно відповідно до закону. Якщо договір було укладено за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника, то і у даному разі неповнолітня особа особисто несе відповідальність за порушення такого договору. Але якщо у неповнолітньої особи недостатньо майна для відшкодування збитків, додаткову відповідальність несуть її батьки (усиновлювачі) або піклувальник. Що стосується деліктної відповідальності неповнолітніх, то норма ч. 3 ст. 33 ЦК України відсилає нас до ст. 1179 ЦК України «Відшкодування шкоди, завданої неповнолітньою особою», яка розміщена у главі 82 ЦК України «Відшкодування шкоди» [2].

Частина 1 ст. 1179 ЦК України встановлює, що неповнолітня особа (у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років) відповідає за завдану нею шкоду самостійно на загальних підставах. Але це правило, як вірно зазначає Ж. Л. Чорна, має виняток, а саме: відповідно до ч. 2 ст. 1179 ЦК України, у разі відсутності у неповнолітньої особи майна, достатнього для відшкодування завданої нею шкоди, ця шкода відшкодовується в частці, якої не вистачає, або в повному обсязі її батьками (усиновлювачами) або піклувальником, якщо вони не доведуть, що шкоди було завдано не з їхньої вини. Крім цього, зазначена норма встановлює аналогічне правило і для випадків, коли неповнолітня особа перебувала у закладі, який за законом здійснює щодо неї функції піклувальника [2; 4, с. 52-53].

Особливості та підстави субсидіарної відповідальності у даному разі пояснював свого часу Г. Ф. Шершеневич, який звертав увагу на те, що «розглядаючи встановлені законом випадки відповідальності одних осіб за інших а) коли одні особи зобов'язані здійснювати нагляд за іншими; б) коли одні особи виконують доручення інших; в) коли правопорушення скоєно за співучасті; г) коли майно «винувника» перейшло у спадщину)», «ми повинні дійти висновку, що вони не порушують основного принципу, в силу якого кожен відповідає тільки за свої дії. У всіх наведених випадках тільки існує видимість того, що особа відповідає за чужі дії, а насправді вона відповідає за свої дії». «Наприклад, батьки, опікуни відповідають за недостатність нагляду, який вони, відповідно до закону, були зобов'язані здійснювати стосовно тих осіб, котрі вчинили недозволені дії, – отже, вони самі вчиняють недозволені дії, вчиняють зі своєї вини протизаконне упушення» [5, с. 579-580].

О. О. Отраднова, вивчаючи питання про відповідальність за шкоду, завдану неповнолітньою особою, стверджує, що вперше правило про відповідальність батьків за шкоду, завдану неповнолітнім, з'явилося у Цивільному кодексі УРСР 1922 р., який покладав на батьків неповнолітнього обов'язок відшкодування шкоди поряд із самим неповнолітнім. У зв'язку з цим Пленум Верховного Суду СРСР у Постанові від 10.06.1943 р. «Про судову практику за позовами із заподіяння шкоди» називав таку відповідальність солідарною,

хоча в науці цивільного права вже тоді висловлювалася думка, що така відповідальність є не солідарною, а субсидіарною. Але у 1950 р. Пленум Верховного Суду СРСР зазначив, що майнова відповідальність батьків як додаткова настає у випадку, якщо у неповнолітнього немає достатніх коштів для відшкодування шкоди [6, с. 126].

І. С. Канзафарова, досліджуючи питання про підстави субсидіарної відповідальності та їх співвідношення з підставами основної цивільно-правової відповідальності, зазначає: «За логікою речей, субсидіарна відповідальність повинна наступати лише у разі недостатності майна боржника. Але ЦК України відходить у цьому питанні від логіки. Так, згідно з ч. 2 ст. 619 ЦК України, до пред'явлення вимоги особі, яка несе субсидіарну відповідальність, кредитор повинен пред'явити вимогу до основного боржника. Якщо основний боржник відмовився задовольнити вимогу кредитора або кредитор не одержав від нього в розумний строк відповіді на пред'явлену вимогу, кредитор може пред'явити вимогу в повному обсязі до особи, яка несе субсидіарну відповідальність [7, с. 194-195].

На думку І. С. Канзафарової, встановлене ЦК України правило, згідно з яким не вимагається встановлення факту недостатності майна боржника і кредитор має змогу спрямувати свою вимогу субсидіарному боржникові одразу ж після простої відмови основного боржника задовольнити її чи після того, як кредитор не одержав у розумний строк відповіді від боржника, не є вірним. «Кредитор повинен спочатку пред'явити позов до основного боржника. І тільки у разі встановлення у судовому порядку факту недостатності майна основного боржника для задоволення вимог кредитора необхідно притягувати до відповідальності субсидіарного боржника. Саме цей факт і буде підставою виникнення обов'язку останнього вчинити відповідні дії замість основного боржника. І тільки тоді відповідальність додаткового боржника може кваліфікуватись як субсидіарна. Та ж конструкція відповідальності, що закріплена у ст. 619 ЦК України є не чим іншим, як звичайною (основною) цивільно-правовою відповідальністю з альтернативністю боржників» [8, с. 215-218].

Ж. Л. Чорну формулювання положень ст. 619 ЦК України в цілому влаштовує і вона, здійснюючи проєкцію зазначеного правила на випадки субсидіарної відповідальності батьків (усиновителів), лише констатує, що спочатку слід пред'явити вимогу до неповнолітньої особи, а у разі незадоволення цієї вимоги – до батьків (усиновлювачів), піклувальника [4, с. 52-53].

На нашу думку, аргументи І. С. Канзафарової є переконливими, а тому в цілому можна погодитись з такою науковою позицією. Дійсно, простої відмови неповнолітньої особи (як основного боржника) недостатньо, оскільки зазначена особа може діяти недобросовісно і, маючи необхідний обсяг майна для задоволення вимоги кредитора, відмовити у наданні відшкодування безпідставно, а отже, необхідно встановлення дійсної відсутності такого майна як юридичного факту.

Така позиція в цілому узгоджується з існуючими у сучасній науці цивільного права уявленнями про підстави відповідальності неповнолітніх та їх батьків (усиновлювачів). Так, як вже зазначалося, батьки (усиновлювачі), піклувальник неповнолітнього та заклад, який здійснює щодо неповнолітнього функції піклувальника, звільняються від відповідальності, якщо доведуть, що шкода була завдана неповнолітнім не з їх вини. З цього випливає, що обов'язок неповнолітнього та обов'язок зазначених вище осіб є змістом двох різних зобов'язань, що виникають з різних підстав. Так, неповнолітній відповідає за завдання ним шкоди, а зазначені вище особи відповідають за винне невиконання обов'язку по вихованню дитини та здійсненню нагляду за нею [6, с. 127].

Якщо батьки неповнолітньої особи були позбавлені батьківських прав, то, згідно зі ст. 1183 ЦК України, вони зобов'язані відшкодувати шкоду, завдану дитиною, щодо якої вони були позбавлені батьківських прав, якщо вони не доведуть, що шкода не є наслідком невиконання ними своїх батьківських обов'язків.

Як вірно зазначає Ж. Л. Чорна, «правовий зв'язок між такими батьками і дітьми не припиняється, а спрямовується на захист інтересів неповнолітніх. Втрата батьками батьківських прав, з одного боку, призводить до позбавлення права на особисте виховання своїх дітей, а з іншого – на них покладається додатковий обов'язок за неналежне виховання своїх дітей, який проявляється у притягненні їх до відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми» [4, с. 55].

Але необхідно враховувати, що покласти відповідальність на батьків, позбавлених батьківських прав, можна лише протягом трьох років після позбавлення батьківських прав. Після цього відповідальність зазначених осіб виключається.

Висновки. Підсумовуючи, варто зазначити, що закон, встановлюючи як загальне правило самостійну відповідальність неповнолітніх за завдану шкоду, поряд із цим, передбачає можливість покладення субсидіарної відповідальності на батьків (усиновлювачів), піклувальника неповнолітнього та заклад, який здійснює щодо неповнолітнього функції піклувальника. Зазначені особи звільняються від відповідальності, якщо доведуть, що шкода була завдана неповнолітнім не з їх вини. З цього випливає, що обов'язок неповнолітнього та обов'язок зазначених вище осіб є змістом двох різних зобов'язань, що виникають з різних підстав.

Для покладення відповідальності за шкоду, завдану неповнолітньою особою, на субсидіарного боржника недостатньо простої відмови неповнолітнього (як основного боржника), оскільки зазначена особа може діяти недобросовісно і, маючи необхідний обсяг майна для задоволення вимоги кредитора, відмовити у наданні відшкодування безпідставно, а отже, необхідно встановлення дійсної відсутності такого майна як юридичного факту.

Список літератури

1. Чорна Ж. Л. Особливості цивільно-правової відповідальності за шкоду, завдану неповнолітніми [Текст] / Ж. Л. Чорна // Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права. – 2004. – № 3. – С. 98-103.
2. Цивільний кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 16 січня 2003 р. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.
3. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / Борисова В. І. (кер. авт. кол.), Баранова Л. М., Жилінкова І. В. та ін.; За заг. ред. В. І. Борисової, І. В. Спасибо-Фатєєвої, В. Л. Яроцького. – К.: Юрінком Інтер, 2007. – Т. 1. – 480 с.
4. Чорна Ж. Л. Відповідальність за шкоду, завдану неповнолітніми, у цивільному праві України [Текст] // Університетські наукові записки. – 2015. – № 55. – С. 51-58.
5. Шершеневич Г. Ф. Учебник русского гражданского права [Текст] / Г. Ф. Шершеневич. – СПб: Изд-е Бр. Башмаковых, 1907. – 815 с.
6. Отраднова О. О. Недоговірні зобов'язання в цивільному праві України [Текст]: навч. посіб. / О. О. Отраднова. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 240 с.
7. Канзафарова І. С. Теоретичні основи цивільно-правової відповідальності в Україні [Текст]: дис. на здоб. наук. ступеня докт. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право» / І. С. Канзафарова. – К.: ІДП НАНУ, 2007. – 453 с.
8. Канзафарова І. С. Юридична конструкція субсидіарної відповідальності: окремі критичні зауваження [Текст] / І. С. Канзафарова // Держава і право: Зб. наук. пр. Юрид. і політ. науки. Вип. 31. – К.: ІДП НАНУ, 2006. – С. 215-218.

Стаття надійшла 25.02.2018 р.

Ю. Е. Борисова, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Кафедра гражданско-правовых дисциплин

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ОСОБЕННОСТИ И УСЛОВИЯ ДЕЛИКТНОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ЛИЦ

Резюме

В статье исследованы особенности и условия деликтной ответственности несовершеннолетних лиц. Выявлены условия возложения на родителей и лиц, которые их заменяют, субсидиарной ответственности за вред, причиненный несовершеннолетними. Определены особенности привлечения к субсидиарной ответственности родителей, лишенных родительских прав. Отдельное внимание уделено специальным условиям ответственности за вред, причиненный несовершеннолетними лицами.

Ключевые слова: деликтная ответственность, условия деликтной ответственности, несовершеннолетние лица, субсидиарная ответственность.

Yu. E. Borisova, Graduate Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzsky Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

FEATURES AND CONDITIONS OF TORT LIABILITY OF JUVENILES

Summary

In the article features and conditions of a tort liability of juveniles are investigated. There are found out conditions of assignment of subsidiary responsibility on the parents and persons replacing them for the harm done by juveniles. Features of attraction to subsidiary responsibility of the parents deprived of the parental rights are defined. Special attention is paid to special conditions of responsibility for the harm done by juveniles.

Key words: tort liability, conditions of tort liability, juveniles, subsidiary responsibility.

УДК 346.34

В. А. Завертнева-Ярошенко, старший викладач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

А. С. Кисель, студентка 3 курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРОБЛЕМИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Статтю присвячено аналізу законодавства України та Європейського Союзу у сфері захисту прав споживачів, висвітлено проблемні питання гармонізації у цій сфері. У роботі зазначені основні директиви ЄС про захист прав споживачів, розглянуті деякі положення нормативно-правових актів нашої держави, які регулюють дану сферу. Обґрунтована необхідність вдосконалення законодавства України у конкретних напрямках відповідно до європейських вимог.

Ключові слова: споживач, захист прав споживачів, гармонізація, якість товарів, директива Європейського Союзу.

Постановка проблеми. Одним з основних завдань законодавця є забезпечення пріоритету прав і свобод людини. Неабияку роль у цьому відіграє закріплення вимог до якості товарів та послуг.

На даний момент існує значна кількість нормативно-правових актів, які націлені на захист інтересів покупців як в Європейському Союзі, так і в Україні. У суспільстві все більша увага приділяється саме споживачу, становлення прав якого відбувалось досить довго. Світова практика розробила систему основоположних гарантій у цій сфері, яка вплинула на формування національних споживчих політик. Тому сьогодні, ми можемо вважати захист прав споживачів, окремим правовим інститутом, який потребує розвитку та вдосконалення.

На думку авторів, залишається велика кількість проблем у цій сфері, однією з яких є недосконалість правової бази, що сприяла б ефективному захисту споживача.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значну увагу проблемам захисту прав споживачів у своїх працях приділили Л. М. Іваненко, С. А. Косінов, Г. А. Осетинська, О. П. Письменна, О. Ю. Черняк та інші. Діяльність органів ЄС у сфері захисту прав споживачів була розглянута в монографії Є. А. Арабей. Деякі вчені, наприклад, Р. Ю. Ханік-Посполітак вважають, що нормативні акти України в цій області є узгодженими, інші ж, наприклад, С. А. Косінов, стверджують, що чинне законодавство, а саме, Закон України «Про захист прав споживачів» не може забезпечити ефективного вирішення окремих практичних питань захисту споживача [1].

Мета статті. Мета даного дослідження полягає у здійсненні аналізу української системи захисту прав споживачів, обґрунтуванні необхідності реформування законодавства України у цій сфері та встановленні напрямів такого реформування, в аналізі положень захисту прав споживачів у ЄС та виявленні проблем гармонізації, також вбачається за необхідне, зробити спробу надати пропозиції щодо усунення колізій, що існують.

Виклад основного матеріалу. Становлення прав споживачів у світі є досить довгим процесом, який бере свій початок з часів появи перших законів, що сприяли запобіганню фальсифікації продуктів внаслідок поширення практики використання хімікатів. У США перший закон щодо продуктів харчування з'явився в 1785 році. Протягом 1789 – 1906 рр. Конгресом США було прийнято більше 100 законів стосовно харчових продуктів [2, с. 40].

Ще в 1879 році, законодавство Німеччини, стало охороняти продукти харчування, іграшки, обої, фарбу, посуд та ін. Якщо особа порушувала поліцейське розпорядження стосовно правил торгівлі, то вона мала сплатити штраф у розмірі 150 марок, якщо ж підробляла харчові продукти, то сплачувала штраф до 1500 марок або мала бути арештована [3].

У 1935 році був заснований союз споживачів США, аналогічні організації також виникли у Франції, Німеччині, Великобританії, Канаді.

У Договорі про створення Європейського Економічного Співтовариства від 1957 р. не містилося прямого визначення щодо необхідності захисту прав споживачів. Проте, його преамбула закріплювала положення про спільну мету шести країн, що підписали його.

У Договорі про ЄЕС містяться такі непрямі посилання на політику Співтовариства щодо захисту прав споживачів:

- відповідно до ст. 31, одним із завдань сільськогосподарської політики є забезпечення постачання продукції споживачам за розумною, прийнятною ціною;
- згідно зі ст. 34, спільна організація сільськогосподарського ринку має уникати «будь-якої дискримінації між виробниками чи споживачами в межах співтовариства»;
- згідно зі ст. 81, сумісним з принципами спільного ринку, є укладення угоди між компаніями за наявності належної частки кінцевого прибутку для споживачів;
- у сфері конкурентної політики, компанії не можуть «обмежувати виробництво, розповсюдження і технічний розвиток на шкоду споживачам» (ст. 82) [4].

В 1960 році при ООН було засновано Консюмерс Інтернешенл (Consumers International) – Міжнародна організація споживчих товариств та незалежних споживачів, яка об'єднує майже 200 країн світу, членом якої з 1997 року є Україна [2, с. 40-41].

Вперше права споживачів отримали чітке закріплення в Посланні Джона Кеннеді до Конгресу 15.03.1962 р. У Біллі Президента були закріплені такі права, як право на безпеку, на інформацію, на вибір. З часом до наведеного переліку додалися право на освіту, на захист економічних інтересів споживачів, на утворення консюмерських організацій, на здорове довкілля. Права споживачів вдосконалювались в процесі розвитку консюмеризму. Важливу роль в цьому відіграла Хартія захисту споживачів 1973 р. Розробку прав споживачів здійснювали такі міжнародні організації, як Консюмерс Інтернешенл (1960 р., Лондон), Європейське бюро споживачів (1962 р., Брюссель) та ін. [5, с. 39].

Захист прав споживачів у Європейському Союзі розвивався і набув значної ваги протягом останніх десяти років, що насамперед, було пов'язано з необхідністю кращого захисту здоров'я та безпеки громадян європейських держав. В законодавстві ЄС були визначені основні ризики, на які найчастіше наражаються споживачі, а саме:

- нещасні випадки, спричинені споживанням неякісних товарів та послуг (наприклад, транспортних);
- умови договорів, які обмежують права споживачів, оманлива реклама та неправдива інформація (при маркуванні харчових продуктів, в т. ч. екологічне маркування);
- відмова у доступі до правосуддя;
- маніпуляція дитячою психікою шляхом використання реклами, телерадіотрансляції, друкованих ЗМІ;
- шкода навколишньому середовищу, що впливає на здоров'я людей [6, с. 17].

Одразу відмітимо, що законодавство ЄС не регулює усі аспекти захисту прав споживачів. Як правило, таке регулювання здійснюється Директивами, що є доволі різноплановими і детально врегульовують лише певні сфери, закріплюють базові стандарти. Держави-члени ЄС можуть у своєму національному законодавстві змінювати дані норми у разі, якщо це не буде ускладнювати рух товарів на внутрішньому ринку. Суттєві розбіжності, наприклад, існують у законодавстві, спрямованому на регулювання комерційної діяльності. Окрім цього, у європейських державах, досить широко застосовуються кодекси поведінки. У Данії, Швеції та Фінляндії, використання кодексів, заохочується з метою надання практичного змісту загальним правилам. Отже, держави самі можуть встановлювати відмінні одна від одної системи захисту прав споживачів, що обумовлюється рівнем розвитку ринкових відносин у конкретній країні, особливостями державної споживчої політики тощо [7, с. 88-89].

Для того, аби проаналізувати відмінності в правовому регулюванні якості та безпеки продукції, необхідно визначитись з основними категоріями споживчого права, зокрема з категорією «споживач», адже законодавство Європейського Союзу та України розуміють її по-різному. Споживачем у законодавстві ЄС визнається тільки фізична особа. При цьому, споживачем у праві ЄС визнається не лише особа, яка придбала товар, замовила виконання послуг, а й особа, яка лише мала намір це зробити. Такий підхід видається зрозумілим, адже право на отримання інформації, як одне з базових прав споживача, не потребує укладення певної угоди [8, с. 44-45].

Українське законодавство не містить єдиного визначення споживача. Ст. 1 Закону України «Про природні монополії» та ст. 1 Закону України «Про телекомунікації» встановлюють, що до споживачів належать фізичні та юридичні особи; ст. 1 Закону України «Про електроенергетику» відносить до споживачів фізичних осіб та суб'єктів господарської діяльності. На практиці, відсутність уніфікованого визначення може призвести до виникнення проблем у розумінні даної категорії [9, с. 22].

Неможливо залишити поза увагою питання визначення змісту прав споживачів та поділ їх на групи за різними підставами. Законодавство ЄС не містить чіткого визначення прав споживачів, які б були об'єднані одним актом і загальними ознаками. На думку О. Ю. Черняк, такі права можна класифікувати за сферою правового регулювання: на права у сфері безпеки іграшок; безпеки ліків; реклами, заохочення, інформування споживачів; якості послуг у сфері туризму; укладення контрактів між постачальниками та споживачами; транспорту; якості послуг, що надаються засобами телекомунікацій; маркування продукції; фінансових послуг; якості послуг в енергетичній сфері; загальної безпеки продукції; відповідальності за недоброякісну продукцію; безпеки та якості продуктів харчування та продовольчої сировини [10, с. 461]. У наукових працях вищевикладені права часто підлягають подальшій деталізації, поділу та визначенню у загальній системі прав споживача. Автори статті згодні з позицією О. Ю. Черняк та визначають, що саме така класифікація є найбільш зрозумілою для розкриття змісту всього комплексу прав споживачів.

Виходячи зі змісту статті, було б доцільним розглянути особливості гармонізації законодавства нашої держави та ЄС у деяких з нижчеперелічених напрямів. Неможливо залишити поза увагою питання гармонізації українського законодавства із постановами ЄС у сфері органічного сільськогосподарського виробництва. Для прикладу, розглянемо особливості еко-маркування. В нашій державі, еко-маркуванню підлягають як харчові так і нехарчові продукти, а в ЄС (згідно з Регламентом Європейського Парламенту і Ради ЄС про знак екологічного маркування Європейського Союзу № 66/2010) – за загальним правилом, нехарчові, харчові ж – лише у випадку наявності сертифікату відповідно до органічного законодавства ЄС (харчові продукти можуть бути марковані «органічний», «біологічний») [11]. В Україні споживачі не розуміють, у чому полягає різниця на полицях магазинів між органічною соняшниковою олією та еко-олією тощо [12]. Отже, дана проблема потребує розв'язання на законодавчому рівні, а саме шляхом гармонізації із Регламентом ЄС щодо еко-маркування № 66/2010 та, як наслідок, одержання дозволу здійснювати еко-маркування в Україні для нехарчових продуктів, виробів, послуг відповідно до міжнародної практики.

ЄС має ґрунтовні напрацювання стосовно захисту права споживача на інформацію про продукцію, які спрямовані на покращення життя населення ЄС. Стандарти ЄС стосовно зазначення ціни на споживчі товари закріплені в Директиві 98/6/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 16.02.1998 року про захист споживачів при зазначенні цін на товари, що пропонуються споживачам. Однак, деякі положення Директиви, національним законодавством України враховані не були. Ч. 3 ст. 15 Закону України «Про захист прав споживачів» вказує лише на те, що «написи щодо ціни реалізації продукції мають бути чіткими і простими для розуміння» [1]. Проте, ст. 4 Директиви, закріплює вимогу, аби ціна продажу та ціна за одну одиницю «повинні зазначатися без розбіжностей, бути простими для ідентифікації та чітко розбірливими». Залишились поза увагою вітчизняного законодавства деякі положення Директиви, які б певною мірою сприяли поліпшенню поінформованості споживачів, а також уникненню неоднозначного розуміння цін: по-перше,

визначення поняття «ціна продажу» та «ціна за одиницю» закріплено в ст. 2 Директиви. В Законі України «Про захист прав споживачів» вищезазначені поняття згадуються лише в ч. 3 ст. 15 та чіткого визначення не містить [1]. По-друге, на сучасному етапі розвитку торгівлі існує обов'язок вказувати у ціннику ціну за одиницю виміру, що може призвести до певних витрат. Тому, спираючись на ст. 6 даної Директиви, доцільним було б закріпити у національному законодавстві, що зобов'язання зазначати ціну за одиницю товарів, інших, ніж ті, які продаються на вагу, для малих підприємств роздрібною торгівлі, пересувної торгівлі, зважаючи на характер та умови продажу, не застосовувати протягом перехідного періоду [13, с. 183, 188].

Також у системі законодавства ЄС значне місце займає Директива 2005/29/ЄС про недобросовісну комерційну практику, мета якої закріплена в ст. 1 і полягає у сприянні забезпечення нормального функціонування внутрішнього ринку, а також досягнення високого рівня захисту споживачів шляхом апроксимації законів, відповідних положень держав-членів ЄС, що стосуються несправедливих комерційних практик, що будуть шкодити економічним інтересам споживачів [14]. В українському законодавстві також є положення про заборону недобросовісних комерційних практик. Проте, більшість положень Директиви, які були б позитивними для національного українського законодавства, не було враховано. На думку авторів, необхідно було б доповнити законодавство України наступними видами недобросовісних комерційних практик, що вводять в оману: по-перше, надання права споживача, встановленого законом, як привілей, наданий продавцем; по-друге, реклама товару, що схожий на товар іншого виробника так, щоб у споживача склалося враження, що рекламований товар був вироблений даним споживачем; по-третє, заява про те, що купівля товару призведе до виграшу чи вилікування тощо. Потребує узгодження поняття несправедливої комерційної практики за Директивою та нечесної підприємницької практики. Окрім цього, законодавцю також необхідно було б врахувати різницю в поняттях оманливої комерційної практики (ст. 6-7 Директиви) та нечесної підприємницької практики, що вводить в оману (ст. 19 Закону) [15, с. 13].

У зв'язку з розвитком договірних правовідносин, все більшої актуальності на сьогодні, набуває захист прав споживачів у сфері укладення договорів між виробниками та споживачами. В цій сфері варто звернути увагу на Директиву 2011/83/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25.10.2011 р. про права споживачів, яка стосується укладення дистанційних договорів та договорів, укладених поза діловими приміщеннями [16]. В українському законодавстві дане питання врегульоване ст. 12 («Права споживача в разі укладення договору поза торговельними або офісними приміщеннями») та ст. 13 («Право споживача у разі укладення договору на відстані») Закону України «Про захист прав споживачів» [1]. Директива передбачає більший обсяг інформації, що повинна надаватися споживачу перед укладенням договору, ніж Закон. Наприклад, в Законі не встановлена необхідність повідомлення про наявність законодавчих зобов'язань надання гарантій відповідності товарів, необхідність зазначення механізму роботи зі скаргами та ін. Також відрізняється можливість подовження строку відмови від договору, як гарантії захисту права споживача: в Україні строк може бути продовжено до 90 днів; в ЄС – до 1 року [15, с. 17].

Все більшого розвитку набуває сфера фінансових послуг. Підхід законодавства ЄС в регулюванні цієї сфери базується на вимозі надання достатньої інформації про фінансові послуги. У кількох Директивах ЄС, що стосуються розкриття інформації та реклами, практики продажів, ведення рахунків клієнтів, компенсаційних та гарантійних схем, а також конкуренції та фінансової стійкості надавачів послуг, закріплена вимога достатньої інформованості при купівлі таких послуг [17].

В Узагальненні судової практики Верховного Суду України «Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009–2012 рр.)» від 01.02.2013 р. йде мова про те, що «в Україні, незважаючи на законодавче закріплення, не повною мірою реалізуються такі права споживачів у кредитно-фінансових правовідносинах, як право на достовірну інформацію про послугу та умови договору. Споживачі не мають ані достатньої інформації про фінансові послуги, які їм надають, ані необхідних знань, щоб їх

зрозуміти. Вони не завжди можуть оцінити рівень ризиків і можливі наслідки набуття додаткових фінансових зобов'язань та порівняти умови надання послуг, що пропонуються різними фінансовими установами» [18]. На думку авторів, необхідно законодавчо закріпити обов'язок осіб, які надають фінансову послугу, який би забезпечував дотримання прав споживача на повну та достовірну інформацію про ризики, що пов'язані з фінансовою послугою, а також про можливість відмовитися від неї; негайно спростовувати інформацію, що може завдати шкоди споживачам фінансових послуг, ввести заборону щодо практики нав'язування послуг. Держава в особі своїх органів повинна забезпечити здійснення нагляду за дотриманням цієї норми.

Можна сказати і про позитивні моменти, які враховані українським законодавцем відносно європейського досвіду. Наприклад, досить ефективно були відображені принципи Директиви Ради 85/374/ЄЕС «Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію» від 25.07.1985 року [19]. У ст. 16 Закону України «Про захист прав споживачів» йдеться про те, що «шкода, завдана внаслідок недоліків продукції (дефекту в продукції)», відшкодовується відповідно до закону [1]. Таким законом, на сьогодні є Закон України «Про відповідальність за шкоду, завдану внаслідок дефекту в продукції» від 19.05.2011 р. № 3390-VI, що містить досить схожі з Директивою ознаки неякісної продукції, положення про необхідність доведення завдання шкоди, строк відшкодування шкоди.

Висновки. Таким чином, у результаті проведеного аналізу, можна дійти висновків, що діюче українське законодавство та законодавство Європейського Союзу не охоплюють своєю дією та змістом усі важливі сфери та напрямки консьюмерського права. За сучасних умов виникла нагальна потреба у переосмисленні проблем, пов'язаних з гармонізацією, яка є необхідною складовою розвитку українського споживчого законодавства. На думку авторів, постає необхідність, по-перше, у гармонізації національного законодавства із Регламентом ЄС щодо еко-маркування № 66/2010 шляхом надання дозволу здійснювати еко-маркування в Україні для нехарчових продуктів; по-друге, у законодавчому закріпленні визначення товарів, що продаються на вагу, ціни продажу, ціни за одиницю; по-третє, в узгодженні поняття несправедливої комерційної практики за Директивою 2005/29/ЄС «Про недобросовісну комерційну практику» та нечесної підприємницької практики, яку закріплює законодавство України; по-четверте, у збільшенні обсягу інформації, що надається споживачу перед укладенням договору; по-п'яте, у закріпленні обов'язку осіб, які надають фінансову послугу, який би забезпечував дотримання прав споживача на повну та достовірну інформацію про фінансову послугу та про ризики, що пов'язані з нею.

І на завершення цього дослідження, слід звернути увагу, що питання гармонізації законодавства України та Європейського Союзу в сфері захисту прав споживачів не є вирішеним до сих пір. Протиріччя, непослідовність деяких положень цивільного законодавства мають місце, як і в національному так і в розглянутих нормативно-правових актах Європейського Союзу. Більш детальне вивчення цих питань може бути предметом інших наукових досліджень.

Список літератури

1. Про захист прав споживачів [Електронний ресурс]: Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1023-12>. – Назва з екрана.
2. Бездітько М. Б. Історія виникнення руху захисту прав споживачів та міжнародний досвід [Текст] / М. Б. Бездітько // Матеріали 8 Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Правозахисний рух: історія та сучасність». – Полтава, 2015. – С. 40–41.
3. Історія та міжнародний досвід захисту прав споживачів [Електронний ресурс] // Головне управління Держпродспоживслужби в Київській області. – Режим доступу: <http://oblvet.org.ua/novini/storya-ta-mjnarodnij-dosvd-zahistu-prav-spojivachv/>. – Назва з екрана.
4. Договір про заснування Європейської Спільноти [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 25.03.1957. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017. – Назва з екрана.
5. Дудла І. О. Захист прав споживачів [Текст]: Навч. посібник. — К.: Центр учбової літератури, 2007. – 448 с.
6. Правове регулювання сфери захисту прав споживачів у Європейському Союзі та в Україні (комплексне порівняльно-правове дослідження) [Текст] / Кол. авт.: Ісічко А., Мінін О. та ін.; За заг. ред. І. А. Грицька. – К.: ТОВ «АТІКА-Н», 2005. – 656 с.

7. Плахтій Ю. Нормативно-правове забезпечення у сфері захисту прав споживачів [Текст] / Ю. Плахтій, Р. Байцар // Вимірювальна техніка та метрологія: міжвід. наук.-техн. зб. / М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка»; відп. ред. Б. І. Стадник. – Львів: Вид-во Львів. політехніки, 2013. – С. 88 – 91.
8. Вишневецька С. В. Колізійно-правові аспекти захисту прав споживачів за законодавством Європейського Союзу [Текст] / С. В. Вишневецька, Х. В. Кметик // Форум права. – 2014. – № 4. – С. 43 – 47.
9. Захист прав споживачів в Європейському Союзі та Україні: аналіз звіт [Текст] / Спільний проект Європейського Союзу та Програми розвитку Організації Об'єднаних Націй; Спільнота споживачів та громадські об'єднання – К., 2007. – 36 с.
10. Черняк О. Ю. Класифікація прав споживача за законодавством України та Європейського Союзу [Текст] / О. Ю. Черняк // Форум права. – 2008. – № 2. – С. 458 – 464.
11. Regulation (EC) No 1980/2000 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?qid=1514123009090&uri=CELEX:32010R0066>. – Назва з екрана.
12. Ініціатива Міністерства аграрної політики та продовольства України. Базові матеріали. Робоча група № 8.2. Виробництво органічної продукції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/system/files/8.2.%20Basis%20Material%20UKR.pdf>. – Назва з екрана.
13. Гембара О. Ю. Правове регулювання ціноутворення в господарській діяльності [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04 / Олена Юріївна Гембара. – Харків. – 2016. – 242 с.
14. Директива Європейського парламенту и Совета ЕС о недобросовестной коммерческой практике по отношению к потребителям на внутреннем рынке (Директива о недобросовестной коммерческой практике) [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 11.05.2005 р. № 2005/29/ЕС. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_b43. – Назва з екрана.
15. Фон Браунмюль П. Захист прав споживачів: стандарти ЄС та України [Текст] / П. Фон Браунмюль, Р. Байко, Л. Васильєва. – К., 2016. – 40 с.
16. Директива Європейського парламенту и Совета Европейского Союза о правах потребителей, изменяющая Директиву 93/13/ЕЭС Совета ЕС и Директиву 1999/44/ЕС Европейского парламента и Совета ЕС и отмечающая Директиву 85/577/ЕЭС Совета ЕС и Директиву 97/7/ЕС Европейского парламента и Совета ЕС [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 25 жовтня 2011 г. № 2011/83/ЕС. – Режим доступу: <http://ozpp.ru/international/directivy-es-po-zpp/>. – Назва з екрана.
17. Поплавська М. Місце права на інформацію про продукцію в системі прав споживачів за законодавством України та ЄС [Електронний ресурс] / М. Поплавська. – 2015. – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/charte/124/1235/44838#charte>. – Назва з екрана.
18. Судова практика з розгляду цивільних справ про захист прав споживачів (2009 – 2012 рр.) [Електронний ресурс]: Узагальнення судової практики від 01.02.2013. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/n0006700-13>. – Назва з екрана.
19. Директива Ради «Про наближення законів, постанов та адміністративних положень держав-членів щодо відповідальності за неякісну продукцію» [Електронний ресурс]: Міжнародний документ від 25 липня 1985 року № 85/374/СЕС. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_348. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 17.03.2018 р.

В. А. Завертнева-Ярошенко, старший преподаватель
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

А. С. Кисель, студентка 3 курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРОБЛЕМЫ ГАРМОНИЗАЦИИ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ И ЕВРОПЕЙСКОГО СОЮЗА В СФЕРЕ ЗАЩИТЫ ПРАВ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ

Резюме

Статья посвящена анализу потребительского законодательства Украины и Европейского Союза, определению основных проблем формирования института защиты прав потребителей и поиску способов решения этих проблем. Обоснована необходимость усовершенствования механизма защиты прав потребителей в Украине. Представлена характеристика основных нормативно-правовых документов, которые регулируют права потребителей. Сделан вывод о том, что действующие нормативно-

правовые акты не охватывают ряд проблем в сфере защиты прав потребителей, хотя основные принципы нашего потребительского законодательства все же соответствуют европейским.

Ключевые слова: потребитель, защита прав потребителей, гармонизация, качество товаров, директива Европейского Союза.

V. A. Zavertneva-Yaroshenko, Senior Lecturer
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

A. S. Kysel, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

PROBLEMS OF HARMONIZATION OF THE LEGISLATION OF UKRAINE AND THE EUROPEAN UNION IN THE FIELD OF PROTECTION OF CONSUMER RIGHTS

Summary

The article is devoted to the analysis of the consumer legislation of Ukraine and the European Union, the definition of the main problems of the institution of protection of consumer rights and the search for ways to solve these problems. The necessity of reforming and improving the mechanism of consumer rights protection in Ukraine is grounded. The characteristic of the basic normative legal documents that regulate the rights of consumers is presented. The conclusion is made that the current regulatory and legal acts do not cover a number of problems in the field of consumer protection, although the basic principles of our consumer legislation still correspond to those in Europe.

Key words: consumer protection, consumer rights, harmonization, quality of goods, directive of the European Union.

УДК 347.1

А. Е. Феденко, старший преподаватель
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра гражданско-правовых дисциплин
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

К ВОПРОСУ О ПРАВОВОМ СТАТУСЕ ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА КАК СУБЪЕКТА ПРОИЗВОДНОГО АВТОРСКОГО ПРАВА

Статья посвящена исследованию правового статуса субъектов производного авторского права, определению правового положения юридических лиц как субъектов авторского права.

Ключевые слова: авторское право, производные субъекты, юридические лица, служебное произведение.

Постановка проблемы. Необходимость изучения правового статуса субъектов производного авторского права позволит должным образом моделировать договорные отношения, связанные с передачей авторских имущественных прав. Кроме того, разрешение вопросов, связанных с определением правового статуса юридических лиц позволит установить их место в системе субъектов авторского права.

Анализ последних исследований и публикаций. Теоретические проблемы, связанные с определением правового статуса субъектов производного авторского права были предметом исследований таких ученых-цивилистов как: Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц, Е. Вакман, Э. П. Гаврилов, И. А. Грингольц, В. А. Дозорцев, М. В. Гордон и др.

Цель статьи. Целью настоящего исследования является определение правового статуса субъектов производного авторского права и их место в системе субъектов авторского права.

Для достижения поставленной цели необходимо разрешить следующие задачи: 1) выявить особенности юридического лица как субъекта авторского права; 2) выяснить, возможно ли возникновение у юридического лица прав первоначального субъекта авторского права.

Изложение основного материала. В соответствии с положениями ч. 2 ст. 435 ГК Украины и ст. 7 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» производными субъектами авторского права признаются физические и юридические лица, которые приобрели права на произведения в соответствии с договором или законом. Таким образом, юридическое лицо может приобрести только имущественные права, которые передаются первоначальными субъектами, т.е. самими авторами объекта авторского права. Способами передачи имущественных прав могут быть: заключение авторского договора, создание служебного произведения, путем наследования.

Исходя из вышеизложенного, можно сделать вывод о правопреемстве в авторских правах. Для правильного понимания правопреемства в авторских правах, следует рассматривать общие положения о правопреемстве. Б. Б. Черепяхин определял правопреемство как «...переход субъективного права... от одного лица (правоателя) к другому (правопреемнику) в порядке производного правоприобретения...» [10, с. 311]. М. А. Мирошникова делает суждение о том, что «правопреемство в гражданских правах как специальное понятие означает одновременное прекращение (изменение или обременение) права одного субъекта гражданского права (правоателя) и возникновение у другого субъекта (правоприобретателя) на основании одного и того же юридического факта (состава) ...» [7, с. 25]. Следует заключить, что при правопреемстве осуществляется переход прав одного лица к другому на основании соответствующего юридического факта. В качестве такого юридического факта можно рассматривать двустороннюю сделку (договор). Следовательно, при заключении авторского договора между автором и юридическим лицом осуществляется переход имущественных прав полностью или частично. Особенностью правопреем-

ства в авторских правах является то, что по договору возможен переход только комплекса имущественных прав. Так, при заключении издательского договора издательство приобретает права и обязанность воспроизвести и распространить созданное автором литературное произведение. Таким образом, издательство становится субъектом производного авторского права. Как пишет Б. Б. Черепяхин «...правомочие возникает у издательства постольку, поскольку оно предоставлено издательству субъектом авторского права и именно потому, что оно им предоставлено» [10, с. 353]. Интересными являются суждения советских ученых-цивилистов о возможности перехода указанных правомочий от автора издателю. В частности, Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц полагали, что «...издательство вовсе не приобретает от автора его авторское право ни в целом, ни в части, ни бессрочно, ни на время...нельзя представить..., что автор передает издательству хотя одно лишь правомочие на издание произведения...у автора такого правомочия нет» [4, с. 163-164]. Подобное мнение было и у Н. А. Райгородского. Автор считал, что «...авторское право возникает в лице издательства в качестве первоначального, что состав правомочий, образующихся у издательства, не тот и не того характера, какой принадлежит автору...издательство получает имущественное право воспроизведения, размножения и распространения произведения, которого не имел автор» [8, с. 223]. Думается, что подобные суждения являются ошибочными, так как авторы подменяют понятия занятие издательской деятельностью и правомочие на издание созданного автором произведения. Б. Б. Черепяхин, дискутируя с обозначенными авторами, пишет следующие: «издательство не вправе издать произведение без согласия автора. А это и означает, что издательство приобретает правомочие именно от автора, которому принадлежит право на опубликование своего произведения и получение вознаграждения за использование произведения другим лицом» [10, с. 354]. Кроме того, современное состояние законодательства в сфере авторского права не ограничивает самого автора в возможности самому использовать созданное им произведение. Об этом свидетельствуют положения п. 1 ч. 1 ст. 440 Гражданского кодекса Украины и п. 1 ч. 1 ст. 15 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах», согласно которым автор обладает исключительным правом на использование произведения.

Таким образом, не вызывает сомнения то обстоятельство, что юридическое лицо (издательство, киностудия и иные), которому автором были переданы имущественные права, связанные с использованием произведения, наделяется статусом производного субъекта авторских прав.

Еще одним способом перехода имущественных прав на произведение юридическому лицу является его создание в силу выполнения автором своих служебных обязанностей. Так, ч. 1 ст. 16 Закона Украины «Об авторском праве и смежных правах» определяет, что исключительное имущественное право на служебное произведение принадлежит работодателю, если иное не предусмотрено трудовым договором и (или) гражданско-правовым договором между автором и работодателем.

Следовательно, презюмируется, что юридическому лицу, как работодателю автора, принадлежат имущественные права на созданное им произведение. За автором произведения сохраняется весь комплекс личных неимущественных прав. Анализ указанных положений законодательства позволяет сделать вывод о том, что автор не может самостоятельно, без разрешения юридического лица – работодателя реализовать правомочия по использованию служебного произведения. В свою очередь за работодателем закрепляется возможность самому использовать такое произведение, а также предоставлять право на его использование третьим лицам. В. В. Сорокинайте по данному поводу высказывает следующее суждение: «...основной особенностью правового режима именно служебных произведений является то, что исключительные имущественные права на результаты творческой деятельности в этом случае принадлежат не создавшему произведение работнику, а его работодателю. Он может использовать произведение в собственных интересах любым способом, а также выдавать разрешение на его использование другим лицам» [9, с. 57].

Как видно, возможность осуществлять авторские имущественные права юридическим лицом-работодателем не вызывает сомнений. При этом хотелось бы обратить внимание

на следующее обстоятельство. Как уже указывалось, личные неимущественные права при создании служебного произведения сохраняются за автором, в том числе и правомочие обнародования. Правовая природа данного правомочия свидетельствует о том, что только автор произведения может принимать решение о доведении его до всеобщего сведения. Следовательно, автор как первоначальный субъект авторских прав, может и не желать обнародовать созданное им произведение. Право на обнародование является предпосылкой для дальнейшего осуществления имущественных прав.

Таким образом, возникает вопрос о том, как будет работодатель реализовывать имущественные права, если автор служебного произведения возражает против его обнародования. По нашему мнению, разрешаться данный вопрос должен в пользу работодателя. Это объясняется тем, что автор, находясь в трудовых отношениях с работодателем, изначально осознает, что созданные им произведения в силу выполнения своих служебных обязанностей должны быть обнародованы. Другими словами, при заключении трудового договора (контракта) автор априори соглашается осуществить принадлежащее ему личное неимущественное право на обнародование. Возникает еще один вопрос, касающийся реализации автором своего личного неимущественного права, связанного с неприкосновенностью созданного им произведения. Сущность указанного личного неимущественного права заключается в том, что никто не вправе искажать, переделывать, вносить какие-либо поправки в созданное автором произведение. Следовательно, если работодатель нарушил данное правомочие, он будет обязан по требованию автора исправить все то, что, по его мнению, искажает произведение. Таким образом, интересы и автора и юридического лица – работодателя будут соблюдены.

В юридической литературе рассматривался вопрос о предоставлении юридическому лицу первоначальных авторских прав. К исследованию данной проблемы обращались видные ученые-цивилисты, такие как: Б. А. Антимонов, Е. А. Флейшиц, Э. П. Гаврилов, В. А. Дозорцев и иные. По общему правилу, юридическому лицу не могут принадлежать авторские правомочия, которые присущи личности автора произведения, т.е. личные неимущественные права. Однако в литературе можно найти высказывания в пользу предоставления юридическим лицам, занимающимся специальной деятельностью (издательства, киностудии и иные), первоначального авторства (Н. А. Райгородский, Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц). По всей вероятности такое суждение основывается на том, что в силу своих особенностей указанные юридические лица организуют деятельность по созданию того или иного объекта авторского права. И во избежание сложностей при использовании таких произведений, авторы данного подхода, предлагают право авторства закреплять за юридическим лицом. По нашему мнению, правы те авторы, которые считают, что наличие «... организационной деятельности юридического лица, о создании им материальной базы для творчества физических лиц... не является основанием для признания за юридическим лицом первоначального авторского права» [5, с. 25]. Полагаем, что только физическое лицо, которое обладает возможностью создавать своим творческим трудом произведение, наделяется всем комплексом личных неимущественных прав. Поскольку юридическому лицу, в силу своих особенностей, не присуще творить, то соответственно быть носителем первоначального авторского права оно не может. Как верно указывает В. А. Дозорцев «... творчество присуще только человеку, из этого исходит закон, определяя первоначального субъекта авторского права. Творчество имеет индивидуальный характер, ему соответствует и индивидуальный характер авторства, которое закрепляется за точно определенным субъектом...» [6, с. 146]. Поэтому, утверждение о том, что юридическое лицо допустимо наделить первоначальными авторскими правами является ошибочным.

Выводы. В настоящей статье были рассмотрены наиболее актуальные вопросы, касающиеся правового статуса субъектов производного авторского права. Установлено, что субъектами авторского права могут быть лица, получившие авторские права по договору. Ими могут быть юридические лица. К ним относятся, прежде всего, пользователи, которые приобретают права на использование произведения конкретными способами. Пользователям может быть предоставлено договором право на предоставление соответ-

ствуючих прав другим лицам. При приобретении прав на них необходимо убедиться в том, что эти права действительно переданы им по договору с автором. В настоящее время существует немало дискуссионных вопросов относительно данной проблемы. Разрешение этих проблем требует самостоятельного научного исследования. Также сделан вывод о том, что одним из способов перехода исключительных имущественных авторских прав юридическому лицу является создание автором служебного произведения. Относительно вопроса о наделении юридического лица первоначальными авторскими правами сделан вывод о том, что невозможно указанным лицам предоставить правомочия автора, которые тесно связаны с его индивидуальностью.

Список литературы

1. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
2. Цивільний кодекс України, прийнятий Верховною Радою України 16 січня 2003. – К.: Юрінком Інтер, 2003.
3. Про внесення змін до Закону України «Про авторське право і суміжні права»: Закон України від 11 липня 2001, № 2627-III // Урядовий кур'єр. – № 159.
4. Антимонов Б. С., Флейшиц Е. А. Авторское право [Текст] / Б. С. Антимонов, Е. А. Флейшиц. – М.: Госюриздат, 1957. – 278 с.
5. Гаврилов Э. П. Советское авторское право. Основные положения. Тенденции развития [Текст] / Э. П. Гаврилов. – М.: Наука, 1984. – 222 с.
6. Дозорцев В. А. Интеллектуальные права: Понятие. Система. Задачи кодификации [Текст] // В. А. Дозорцев. – М.: Статут, 2003. – 416 с.
7. Мирошникова М. А. Сингулярное правопреемство в авторских правах [Текст] // М. А. Мирошникова. – Диссертация на соискание степени канд. юрид. наук. – Санкт-Петербург, 2003. – 262 с.
8. Райгородский Н. А. Юридическое лицо как субъект права [Текст] / Н. А. Райгородский // Очерки по гражданскому праву: Сборник статей. – Л.: ЛГУ, 1957. – 292 с.
9. Сорокинайте В. В. Авторское право на служебное произведение: особенности защиты [Текст] // В. В. Сорокинайте // Справочник кадровика. – 2003. – № 4. – С. 45-51.
10. Черепяхин Б. Б. Труды по гражданскому праву [Текст] // Б. Б. Черепяхин. – М.: Статут, 2001. – С. 479.

Статья поступила 20.03.2018 г.

А. Є. Феденко, старший викладач
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра цивільно-правових дисциплін
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ЮРИДИЧНОЇ ОСОБИ ЯК СУБ'ЄКТА ПОХІДНОГО АВТОРСЬКОГО ПРАВА

Резюме

Стаття присвячена дослідженню правового статусу суб'єктів похідного авторського права, визначення правового становища юридичних осіб як суб'єктів авторського права.

Ключові слова: авторське право, похідні суб'єкти, юридичні особи, службові твори.

A. E. Fedenko, Senior Lecturer
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Civil Law Disciplines
Fransuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

ON THE ISSUE OF THE LEGAL STATUS OF A LEGAL ENTITY AS A SUBJECT OF A COPYRIGHT DERIVATIVE

Summary

The article is devoted to the study of the legal status of subjects of the copyright derivative, the definition of the legal status of legal entities as subjects of copyright.

Key words: copyright, derivative subjects, legal entities, service work,

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС

УДК 343.1

І. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
Університет державної фіскальної служби України
Кафедра кримінального процесу та криміналістики
вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

М. В. Лабадзе, здобувач вищої освіти
Університет державної фіскальної служби України
Навчально-науковий інститут права
вул. Університетська, 31, Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна

ГЛАСНІСТЬ ТА ВІДКРИТІСТЬ СУДОВОГО ПРОВАДЖЕННЯ ЯК ПЕРЕДУМОВИ ЗАКОННОГО ТА СПРАВЕДЛИВОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДОЧИНСТВА УКРАЇНИ

Статтю присвячено проблемі утвердження законного та справедливого кримінального судочинства України шляхом забезпечення гласності та відкритості судового провадження як основних засад здійснення судочинства.

Ключові слова: гласність, відкритість, публічність, судове провадження, кримінальне судочинство.

Постановка проблеми. Побудова правової держави в Україні висуває на передній план завдання щодо забезпечення прав та законних інтересів громадян, верховенства закону у всіх сферах державного та громадського життя. Гарантією прав і свобод людини є Конституція України (далі – КУ). Одним з найважливіших аспектів у виконанні завдання щодо забезпечення прав та законних інтересів громадян є питання про систему засад кримінального провадження. У сфері кримінального судочинства, де має місце застосування різних заходів державного примусу і де обмежуються права та свободи осіб, залучених у сферу кримінального процесу, питання охорони прав і законних інтересів учасників кримінального провадження набуває особливого значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання про систему засад кримінального провадження досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними вченими. У теорії кримінального процесу питанням поняття та системи принципів кримінального процесу присвячені праці Ю. М. Грошевого, Т. М. Добровольської, А. Я. Дубинського, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, В. Т. Нора, М. С. Строговича, І. В. Тирічева, В. М. Тертишника та ін. Але система принципів кримінального процесу суттєво змінилася, з'явилися нові засади, які потребують подальшого дослідження.

Метою статті є з'ясування сутності засади гласності та відкритості судового провадження та його вплив на забезпечення законного та справедливого судочинства України.

Виклад основного матеріалу. У правовій державі судочинство ґрунтується на засадах, які забезпечують права учасників судового процесу, гарантії їх реалізації в такий спосіб, щоб кожній зацікавленій особі створити реальну можливість для здійснення свого права на судовий захист. Засади кримінального процесуального права є гарантією дотримання прав і законних інтересів особи в кримінальному судочинстві; гарантією прийняття законних і обґрунтованих рішень у кримінальному провадженні; вихідними положеннями для тлумачення окремих кримінально-правових засад. В той же час, засади кримінального провадження утворюють систему самостійних, об'єктивно взаємопов'язаних правових положень, які розповсюджують свою дію на все кримінальне судочинство України.

Основні засади судочинства у правовій державі мають демократичну і правозахисну спрямованість. Так, до основних засад судочинства в Україні віднесено гласність судового

процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 1 ст. 129 КУ). Це означає, що гласність і повне фіксування судового процесу технічними засобами є невід'ємними та обов'язковими складовими судового процесу в межах, установлених Конституцією України та деталізованих у процесуальному законодавстві. Звідси, особливої актуальності набуває проблема зазначена у ст. 27 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України). Її положення вимагають ґрунтовного дослідження з метою належного застосування на практиці.

На думку Г. І. Багнюк, не дивлячись на те, що питанню принципу гласності та відкритості у вітчизняній юридичній літературі приділялась значна увага, при цьому, враховуючи положення зазначені в ст. 27 КПК України, все ж таки досить суперечливими залишаються поняття та зміст принципу гласності і відкритості кримінального провадження, зокрема щодо поділу гласності судового процесу на «внутрішню» і «зовнішню», та входження до її змісту інституту участі громадськості у здійсненні правосуддя [1].

Закріплена в статті 27 КПК України засада гласності і відкритості судового провадження та його повне фіксування технічними засобами ґрунтується на конституційному положенні, що визначене як основна засада судочинства – гласності судового процесу та його повне фіксування технічними засобами (п. 6 ч. 1 ст. 129 КУ). Міжнародно-правові акти, які становлять національне законодавство, також передбачають основну частину цієї засади. Так, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права закріплює право кожного, кому пред'явлено обвинувачення у вчиненні кримінального правопорушення, на справедливий, публічний розгляд справи (ст. 14). Рівно ж і Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – КЗПЛ) зазначає, що кожна людина при висуненні проти неї кримінального обвинувачення має право на справедливий і відкритий розгляд такої справи незалежним і безстороннім судом, а судові рішення оголошуються прилюдно (п. 1 ст. 6).

Гласність і відкритість кримінального провадження в судах різних інстанцій є важливою умовою неупередженого, всебічного і повного дослідження обставин кримінального правопорушення та ухвалення на цій основі законного, обґрунтованого і справедливого рішення. Можливість присутності на судовому розписці не лише його учасників, а й широкої публіки сприяє зміцненню в суспільстві впевненості у правильному функціонуванні судів, довіри до них тощо. Така засада покликана спонукати суддів та інших учасників судового розгляду добросовісно реалізовувати права та виконувати свої професійні обов'язки, суворо дотримуватися правил судочинства, етики взаємин між учасниками розгляду, а також здійснює виховний вплив на всіх присутніх у залі засідання суду.

Засада гласності нині однозначно не визначена. Окрім публічності, у науковій літературі йдеться про транспарентність і відкритість. Термін «транспарентність» є здобутком західної політико-правової науки, але останнім часом широко використовується і вченими пострадянського простору.

Термін «транспарентність» є широко вживаним і бере свій початок з давніх-давен та має витоки в різних мовах. Так, зокрема, з англійської «transparency» перекладається як «прозорий» [2], але загальноприйнятим вважається єдине походження відповідного поняття з латини, де «transparere» дослівно перекладається як «щось прозоре та зрозуміле» [3].

На думку О. Кошової, в більшості документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), частіше використовуються поняття «відкритість» і «публічність» [4]. Звідси, термін «транспарентність» змістовно поєднує в собі вказані дві складові.

В той же час, на думку Д. П. Співака, в світі нараховується близько 20 країн, в яких принцип транспарентності державного управління для широкого громадського контролю закріплено на рівні правової норми спеціальним законодавством [4], що говорить про вагомність відповідного принципу та необхідність його імплементації у національне законодавство.

Під засадою гласності кримінального судочинства розуміють звернену до суду конституційно-правову вимогу про відкритий розгляд справ, яка визначає спрямованість та

напрямки реалізації певної групи норм кримінального процесу, впливає на порядок провадження у справі на різних його стадіях, спрямована на реалізацію завдань кримінального судочинства, і є засобом формування громадської думки про судочинство (правосуддя), підвищення соціальної активності громадян, рівня їх правової, моральної та політичної культури, гарантією прав і законних інтересів громадян, реалізації інших засад кримінального судочинства [6, с. 88].

Гласність притаманна всім стадіям судового провадження – судовому розгляду в суді першої інстанції та при перегляді судових рішень у судах апеляційної та касаційної інстанцій, у Верховному Суді України.

Разом з тим, у практиці ЄСПЛ виникали питання про дотримання принципу гласності в апеляційних, касаційних та інших інстанціях, де перевіряються прийняті рішення. У справах «Монель проти Швеції» (рішення від 22 лютого 1984 р.) та «Моріс проти Швеції» (рішення від 2 березня 1987 р.) перед судом постало питання про можливість відходу апеляційної інстанції від принципу відкритого розгляду, на якому обвинувачений може бути присутній і відстоювати свою позицію. ЄСПЛ постановив, що коли розгляд у суді першої інстанції був гласним, то відсутність гласності у судах другої і третьої інстанцій може бути виправдана особливостями процедури. Якщо скарга зачіпає виключно питання права, а не факту, то, на думку ЄСПЛ, вимоги гласного розгляду є дотриманими і тоді, коли заявнику не була надана можливість особисто бути заслуханим в апеляційному або касаційному суді.

Сутність засади гласності і відкритості судового провадження полягає у забезпеченні можливості: 1) кожній повнолітній особі бути присутньою під час судового розгляду в залі судового засідання; 2) висвітлення в засобах масової інформації відомостей про хід і результати судового процесу, а також іншими способами повідомити населення про його перебіг (зовнішня гласність). Зокрема, представники засобів масової інформації мають пріоритетне право бути присутніми під час відкритого судового засідання (ч. 2 ст. 328 КПК України).

Учасники судового провадження, а також особи, які не брали участі у кримінальному провадженні, якщо суд вирішив питання про їхні права, свободи, інтереси чи обов'язки, мають право: 1) одержати інформацію про хід і результати судового розгляду; 2) ознайомитися з прийнятими процесуальними рішеннями та отримати їх копії. Обмеження цих прав не допускається. Згідно з ч. 1 ст. 11 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» кожен, хто не є стороною у справі, має право на вільний доступ до ухвалених судових рішень у порядку, встановленому законом. Сторони повинні бути в належній процесуальній формі своєчасно повідомлені про дату, час і місце судового розгляду. При цьому ніхто не може бути обмежений у праві на отримання в суді такої інформації, крім випадків, передбачених законом. Відповідно до пп. 3-5 ст. 412 КПК України здійснення судового провадження за відсутності представників сторін визнається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону і є підставою для зміни або скасування судового рішення (п. 3 ч. 1 ст. 409; п. 1 ч. 1 ст. 438 КПК України).

Засада гласності і відкритості судового розгляду у встановлених законом випадках може бути обмежена повністю або частково. Частина 2 ст. 27 КПК України перераховує такі випадки, зокрема у чітко обмежених випадках: 1) якщо обвинуваченим є неповнолітній; 2) у разі розгляду справи про злочин проти статевої свободи та статевої недоторканості особи; 3) при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи; 4) якщо здійснення провадження у відкритому судовому засіданні може призвести до розголошення таємниці, що охороняється законом; 5) в разі необхідності забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному провадженні. Таке рішення приймається в підготовчому судовому засіданні (п. 2 ч. 2 ст. 315 КПК України). При цьому передбачений законом перелік виняткових випадків є вичерпним і розширювальному тлумаченню не підлягає.

Рішення про проведення кримінального провадження у закритому судовому засіданні повністю чи лише в окремих його частинах ухвалюється судом як за клопотанням сторін, так і за власною ініціативою суду. Якщо випадки, передбачені ч. 2 ст. 27 КПК України, ви-

никають у ході досудового розслідування під час розгляду і вирішення питань, віднесених до повноважень слідчого судді, рішення про обмеження гласності і відкритості такого розгляду в судовому засіданні ухвалюється слідчим суддею.

Частина 2 статті 27 КПК України першою підставою проведення закритого судового засідання називає неповноліття обвинуваченого, тобто недосягнення ним 18-річного віку. Обмеження гласності і відкритості судового розгляду з участю неповнолітнього обвинуваченого обумовлене, насамперед, інтересами неповнолітнього. Під час кримінального провадження про обвинувачення неповнолітніх необхідно враховувати особливості їх психіки, недостатність соціальної зрілості та життєвого досвіду. Ці фактори зобов'язують суд з особливою турботою віднести до цієї категорії обвинувачених і унеможливити негативний вплив на них.

Закритий судовий розгляд справ про злочини проти статевої свободи і статевої недоторканності продиктований необхідністю охорони суспільної моралі та інтересів потерпілої особи. Чинне кримінальне законодавство України до злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності відносить такі: зґвалтування, насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, примушування до вступу в статевий зв'язок, статеві зносини з особою, яка не досягла статевої зрілості, розбещення неповнолітніх.

Підставою для ухвалення рішення про проведення закритого судового розгляду може бути необхідність в обмеженні розголошення відомостей про особисте та сімейне життя або обставини, які принижують гідність особи. Такі відомості можуть міститися в особистих записах, листах та іншій кореспонденції, в телефонних розмовах та інформації, яка передається електронними та іншими видами зв'язку.

Закрите судове засідання (повністю або частково) за участю лише його учасників проводиться і у випадках необхідності запобігти розголошенню відомостей, що становлять охоронювану законом таємницю. До охоронюваної законом таємниці належить: державна таємниця (статті 1, 8 Закону України «Про державну таємницю»); адвокатська таємниця (ст. 22 Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»); банківська таємниця (ст. 60 Закону України «Про банки і банківську діяльність»), комерційна таємниця (статті 36, 162 Господарського кодексу), таємниця усиновлення (ст. 226 Сімейного кодексу) тощо.

Дія принципу гласності може бути значно обмежена приписами про недопустимість розголошення без дозволу суду свідком, перекладачем, експертом, спеціалістом, присяжним відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього і стали відомі цим учасникам у зв'язку з виконанням їх обов'язків (п. 3 ч. 2 ст. 66; п. 4 ч. 3 ст. 68; п. 4 ч. 5 ст. 69; п. 3 ч. 5 ст. 71; п. 6 ч. 2 ст. 386 КПК України). На потерпілого також покладається обов'язок не розголошувати без дозволу суду відомості, які стали йому відомі у зв'язку з участю у кримінальному провадженні і становлять охоронювану законом таємницю (п. 3 ч. 1 ст. 57 КПК України).

Особисті записи, листи, зміст особистих телефонних розмов, поштових, телеграфних повідомлень та іншої кореспонденції можуть бути оголошені у відкритому судовому засіданні. З метою дотримання положень ст. ст. 31 і 32 КУ щодо таємниці спілкування та невтручання у приватне життя слідчий суддя, суд вправі прийняти рішення про їх дослідження у закритому судовому засіданні при необхідності запобігти розголошенню відомостей про особисте та сімейне життя чи обставин, які принижують гідність особи (п. 3 ч. 2 ст. 27 КПК України). Дане правило застосовується і при дослідженні матеріалів фотографування, аудіо-, відеозаписів, кінозйомки, що мають особистий характер.

Кримінальне провадження у закритому судовому засіданні суд здійснює з додержанням правил судочинства, передбачених КПК України. Особи, які безпосередньо не беруть участь у цьому провадженні, до зали судового засідання не допускаються. При цьому дія принципу гласності не виключається, оскільки на судовому розгляді в закритому судовому засіданні можуть бути присутні сторони та інші учасники кримінального провадження (внутрішня гласність). До того ж суд має право своєю ухвалою тимчасово видалити неповнолітнього обвинуваченого із зали судового засідання на час дослідження обставин,

що можуть негативно вплинути на нього (ч. 1 ст. 495 КПК України). Закон передбачає такі обмеження для: 1) усунення можливого негативного ефекту судового процесу на малолітніх та неповнолітніх; 2) створення найбільш сприятливих умов для одержання від них правдивих показань і для здійснення кримінального провадження в цілому.

З метою дотримання засади гласності та відкритості судового процесу, а також створення необхідних умов для повного, всебічного й об'єктивного дослідження обставин кримінального правопорушення суд вправі ухвалити рішення про здійснення судового провадження у режимі відеоконференції (дистанційне судове провадження), наприклад, у разі необхідності забезпечення безпеки осіб; проведення допиту малолітнього чи неповнолітнього свідка, потерпілого тощо (статті 336, 354 КПК України).

У аспекті гласності судового процесу доцільним здається звернення окремої уваги на права преси в судовому розгляді, їх права щодо публікацій інформації про судові процеси. Згідно зі ст. 26 Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні», здійснюючи свою діяльність на засадах професійної самостійності, журналіст використовує права та виконує обов'язки, передбачені Законом України «Про інформацію» та цим Законом. Журналіст має право: на вільне одержання, використання, поширення (публікацію) та зберігання відкритої за режимом доступу інформації; відвідувати державні органи влади, органи місцевого і регіонального самоврядування, а також підприємства, установи і організації та бути прийнятим їх посадовими особами; відкрито здійснювати записи, у тому числі із застосуванням будь-яких технічних засобів, за винятком випадків, передбачених законом, тощо.

Що стосується публікацій про судові справи у засобах масової інформації, прямої заборони щодо таких обмежень чинне законодавство не містить. Разом з тим уявляється, що допустимість таких публікацій обумовлена неприпустимістю порушення конституційних прав і свобод громадян та здійснення будь-якого стороннього впливу на суддів у будь-який спосіб, що прямо заборонено законодавством.

Вимога публічного проголошення судового рішення закріплена у ч. 1 ст. 6 КЗПЛ. Якщо судовий розгляд відбувався у закритому судовому засіданні, закон вимагає обов'язкового проголошення судового рішення публічно, проте з пропуском тієї інформації, яка стала підставою для проведення закритого судового засідання та яка на момент проголошення судового рішення підлягає подальшому захисту від розголошення.

Суттєвим аспектом гласності і відкритості кримінального судочинства є публікація судових рішень та право на доступ до них. Відповідно до Закону України «Про доступ до судових рішень» від 22 грудня 2005 р. кожен має право на доступ до судових рішень у порядку, визначеному цим Законом. На Державну судову адміністрацію України названим Законом покладено обов'язок ведення Єдиного державного реєстру судових рішень судів загальної юрисдикції. Внесені до Реєстру рішення є відкритими для доступу на офіційному веб-порталі судової влади. Проте в них не можуть розголошуватися відомості, які дають можливість ідентифікувати фізичну особу. Такі відомості замінюються літерними або цифровими позначеннями. Вони можуть публікуватися в друкованих виданнях, з них можна робити електронні копії тощо.

Висновки. З огляду на вище викладене, слід зробити такі висновки що, засада гласності і відкритості в кримінальному судочинстві: а) забезпечує виконання судом його виховної і попереджувальної функцій; б) дозволяє громадськості здійснювати контроль за діяльністю державних органів, що підсилює почуття відповідальності в останніх і піднімає рівень ефективності їхньої роботи; в) підсилює зв'язок суду з громадськістю, спрямовує його на усунення причин і умов вчинення злочинів і їхнє попередження; г) підвищує силу і переконливість судового вироку як акту правосуддя; д) зміцнює гарантії прав і законних інтересів особистості; е) є знярядям пропаганди моральності і права.

Список літератури

1. Багнюк Г. І. Гласність і відкритість судового провадження в кримінальному процесі: проблеми правового врегулювання / Г. І. Багнюк // Проблеми розвитку законодавства і правозастосовчої практики:

- Міжнародна науково-практична інтернет-конференція за різними юридичними напрямками. – Тернопіль, 2013. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.lex-line.com.ua/?language=ua&go=full_article&id=1382.
2. Oxford Advanced Learner's Dictionary / ed. J. Crowther. – Oxford: Oxford University Press, 1998. – 1271 p.
 3. Кудіна О. Транспарентність влади в Україні: проблеми становлення та чинники забезпечення [Текст] / О. Кудіна // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Філософія. Соціологія. Політологія. – 2013. – Т. 21, Вип. 23 (4). – С. 33-38.
 4. Кошова О. Транспарентність сучасної судової влади [Текст] / О. Кошова // Філософські та методологічні проблеми права. – 2015. – № 1-2 (9-10). – С. 209-216.
 5. Співак Д. П. Інститут транспарентності у діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування / Д. П. Співак // Політологічні записки. – 2011. – № 4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Polzap_2011_4_48.
 6. Кримінально-процесуальне право України [Текст]: Підручник / За заг. ред. Ю. П. Аленіна. – Х.: ТОВ «Одіссей», 2009. – 816 с.

Стаття надійшла 25.02.2018 р.

И. В. Грицюк, канд. юрид. наук, доцент, доцент
 Университет государственной фискальной службы Украины
 Кафедра уголовного процесса и криминалистики
 ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

М. В. Лабадзе, соискатель высшего образования
 Университет государственной фискальной службы Украины
 Учебно-научный институт права
 ул. Университетская, 31, Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина

ГЛАСНОСТЬ И ОТКРЫТОСТЬ СУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА КАК ПРЕДПОСЫЛКИ ЗАКОННОГО И СПРАВЕДЛИВОГО УГОЛОВНОГО СУДОПРОИЗВОДСТВА УКРАИНЫ

Резюме

Статья посвящена проблеме утверждения законного и справедливого уголовного судопроизводства Украины путем обеспечения гласности и открытости судебного производства в качестве основных положений осуществления судопроизводства.

Ключевые слова: гласность, открытость, публичность, судопроизводство, уголовное судопроизводство.

I. V. Hrytsiuk, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
 University of the State Fiscal Service of Ukraine
 Department of Criminal Procedure and Criminalistics
 Universitetskaya St., 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

M. V. Labadze, Applicant Higher Education
 University of the State Fiscal Service of Ukraine
 Educational and Scientific Institute of Law
 Universitetskaya St., 31, Irpin, Kyiv region, 08201, Ukraine

TRANSPARENCY AND OPENNESS OF COURT PROCEEDINGS AS A PRECONDITION FOR JUST AND FAIR CRIMINAL JUSTICE UKRAINE

Summary

The article is devoted to the problem of the establishment of legal and just criminal justice in Ukraine by ensuring publicity and openness of court proceedings as the main principles of the implementation of legal proceedings.

Key words: transparency, openness, publicity, litigation, criminal litigation.

УДК 343.228

Б. М. Орловський, канд. юрид. наук, доцент
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра адміністративного та господарського права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КАТЕГОРІЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ЗАКОНОДАВСТВІ АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКИХ КРАЇН: ЇХ СИСТЕМАТИЗАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню категорій кримінально-правового захисту у законодавстві англо-американських країн та формуванню систематизованих результатів у табличній формі для співвідношення зазначених категорій між собою. При здійсненні такого співвідношення автор приходиться до низки послідовних й логічних висновків.

Ключові слова: захист, самозахист, виправдувальна обставина, правомірна поведінка, смертельна сила.

Постановка проблеми. Інститут кримінально-правового захисту фізичної особи від суспільно небезпечних посягань (злочинів) є достатньо широким за змістом інститутом у межах країн англо-американської правової системи, правовому регулюванню якого присвячуються окремі параграфи, статті і навіть глави діючих кримінальних кодексів. Така обширність забезпечується охопленням різних випадків кримінально-правового захисту і правомірного застосування сили в рамках цієї виправдувальної обставини, що виникає не лише при самозахисті, а й при захисті третіх осіб, майна й інших специфічних випадках (застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства, застосування сили викладачами, опікунами тощо). В результаті для системного дослідження цього правового інституту потрібно використовувати певні узагальнені категорії, які забезпечують єдність розуміння його понятійного апарату і розкривають зміст його структурних елементів.

Тому дослідження зазначених категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних представників англо-американської правової системи і проведення їх систематизації у табличній формі, як найбільш ефективної форми представлення певних знань (даних), є актуальним питанням для української кримінально-правової науки, яке допоможе сформулювати єдиний підхід до їх подальшого вивчення, розглянути співвідношення їх між собою та оцінити існуючий зарубіжний досвід провідних англо-американських країн у нормативно-правовому закріпленні відповідних понять і термінів, що є особливо важливим в рамках компаративістського аналізу національного кримінального законодавства. Також актуальність цієї теми підтверджується і відсутністю в існуючих наукових працях належно проведеного систематизованого дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних представників англо-американської правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що окремими дослідженнями кримінально-правових норм про захист у законодавстві англо-американських країн займалися такі вчені як С. І. Міронов, В. Д. Пакутін, Л. М. Гусар, І. Д. Козочкін, А. С. Нікіфоров, Я. Мочкош, Є. Н. Трікоз та інші. Однак проведення загальної систематизації категорій кримінально-правового захисту у законодавстві англо-американських країн та формування критеріїв для вивчення їх співвідношення між собою в українській кримінально-правовій науці допоки не здійснювалось.

Відповідно, **метою і задачами статті** стали: дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних англо-американських країн з урахуванням існування підтипів англійського та американського права; створення систематизованих результатів щодо співвідношення зазначених категорій між собою у виразі форми та вивчення спільних особливостей побудови понятійно-термінологічного апарату цього правового інституту.

Виклад основного матеріалу. Англо-американська правова система, яка існує поряд і на протигау континентальній, є іншим центральним флагманом серед правових систем сучасності. Разом із континентальною правовою системою вона має глибинні історичні корні свого розвитку і значну поширеність у законодавстві багатьох країн світу. Англо-американський тип (сім'я) правових систем – це сукупність національних правових систем країн, що мають загальні закономірності розвитку і подібні ознаки, які склалися на основі судового прецеденту, який домінує серед інших юридичних джерел права. Такий судовий прецедент історично почав формуватися у Великобританії з 1066 року після нормандсько-го завоювання на основі місцевих звичаїв і традицій.

До англо-американського типу правової системи входять такі країни як Великобританія, США, Канада, Австралія, Нова Зеландія, Північна Ірландія, а також в тій чи іншій мірі країни Британської Співдружності, які у минулому були колоніями Англії та зазнали значного впливу англійського права. Враховуючи наявність підтипів англійського й американського права у такій системі доцільно вивчати норми кримінального законодавства таких її основних представників як Великобританія та Сполучені Штати Америки.

Для проведення дослідження інституту кримінально-правового захисту у законодавстві основних країн англо-американської правової системи ми можемо виділити певні узагальнені категорії й критерії (назва правомірного суспільно корисного вчинку, його права регламентація, система об'єктів захисту, особливості законодавчого закріплення тощо), які допоможуть нам сформувані послідовні систематизовані результати щодо оцінки раціональності закріплення відповідних юридичних понять і термінів в межах цього правового інституту та виявлення географічних закономірностей їх нормативного розміщення.

Отже, провівши дослідження категорій кримінально-правового захисту у законодавстві основних країн англо-американської правової системи, автор здійснює їх систематизацію у наступній табличній формі:

АНГЛО-АМЕРИКАНСЬКА ПРАВОВА СИСТЕМА	
1.	ВЕЛИКОБРИТАНІЯ
Назва й природа правомірного вчинку	Самозахист – обставина захисту особи від звинувачення
Правова регламентація (розміщення)	загальне право та ст. 3 Закону Великобританії «Про кримінальне право» 1967 року
Система об'єктів захисту	особа, інша особа, майно
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	злочин – використання сили
Перевищення меж	використання сили в нерозумних межах
Особливості	майно характеризується як окремий об'єкт захисту
СПОЛУЧЕНІ ШТАТИ АМЕРИКИ	
2.	Примірний Кримінальний кодекс США
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: самозахист, захист інших осіб, захист майна, виконання закону) – правомірна поведінка
Правова регламентація (розміщення)	ст. 3.04-3.07 Розділу III «Загальні принципи визнання поведінки правомірною» Частини I «Загальні положення» Примірного КК
Система об'єктів захисту	особа, що захищається («діяч»); інша («третя») особа; майно

Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	неправомірне насильство – правомірне застосування насильства (в т.ч. смертоносного)
Перевищення меж	визначається із прикметником «нерозумний», наприклад, нерозумні заходи, нерозумне застосування насильства тощо
Особливості	окремо описуються випадки застосування смертоносного насильства (при підпалі, берглері, розбої, у відповідь на протиправне смертоносне насильство тощо); окремо характеризується механізм захисту як рухомого так і нерухомого майна (ст. 3.06) із можливістю застосування смертоносного насильства; визначається можливість застосування технічного пристрою для захисту майна, який не повинен заподіяти смерть чи тяжке тілесне ушкодження (ч. 5 ст. 3.06); визначається право на застосування насильства для попередження вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжких тілесних ушкоджень (п. 5 ст. 3.07)
3.	КК штату Нью-Йорк
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: себе, третьої особи, приміщення і будь-якої нерухомості, рухомого майна, в інших випадках) – виправдувальна обставина
Правова регламентація (розміщення)	§§ 35.10 (п. 4), 35.15, 35.20, 35.25, 35.30 (п. 4) ст. 35 «Захисти, пов'язані із виправдувальними обставинами» Розділу «С» («Захисти») КК
Система об'єктів захисту	сама особа, третя особа, майно (приміщення і будь-яка нерухомість, рухоме)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування або нависла загроза застосування протиправної фізичної сили – застосування фізичної сили (в т.ч. смертельної)
Перевищення меж	визначається в протилежність існуючому в кодексі словосполученню «розумно вважає» чи «розумно припускає», тобто не розумно вважає чи не розумно припускає
Особливості	окремо описуються випадки застосування смертельної сили: при викраденні людини, насильницьких статевих зносинах (звалтуванні), берглері, підпалі, пограбуванні, у відповідь на протиправну смертельну фізичну силу тощо; окремо характеризується механізм захисту як рухомого так і нерухомого майна (§§ 35.20, 35.25) із можливістю застосування смертельної фізичної сили; визначається право на застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжкої тілесної шкоди (п. 4 §35.10)
4.	КК штату Техас
Назва й природа правомірного вчинку	Захист (різновиди: самозахист, третьої особи, свого майна, майна третьої особи, в інших випадках) – виправдувальна обставина для звільнення від кримінальної відповідальності
Правова регламентація (розміщення)	§§ 9.31-9.34, 9.41-9.44 підглави «С» («Захист осіб») та «D» («Захист майна») Глави IX «Виправдувальні обставини для звільнення від кримінальної відповідальності» Розділу II «Загальні принципи кримінальної відповідальності» КК
Система об'єктів захисту	сама особа, третя особа, майно (своє або третіх осіб)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування чи спроба застосування незаконної сили – застосування сили (в т.ч. смертельної), яка негайно необхідна
Перевищення меж	невиправдане застосування сили (смертельної сили); не розумне переконання, що застосована сила була негайно необхідною

Особливості	окремо описуються випадки застосування смертельної сили: при викраденні людини, вбивстві, сексуальному насильстві, берглері, підпалі, грабежу, розбою, крадіжки в нічний час, у відповідь на незаконну смертельну силу тощо; окремо характеризується механізм захисту землі та матеріального рухомого майна, як власного, так і третіх осіб (підглава «D» «Захист майна») із можливістю застосування смертельної сили; визначається можливість застосування технічного пристрою для захисту майна, який не повинен заподіяти смерть чи тяжке тілесне ушкодження (§ 9.44); визначається право на застосування сили для запобігання вчинення іншою особою самогубства чи заподіяння собі тяжких тілесних ушкоджень (§ 9.34)
5.	КК Австралії
Назва й природа правомірному вчинку	Самозахист – обставина, що виключає кримінальну відповідальність
Правова регламентація (розміщення)	розділ 10.4 Відділу 10 «Обставини, пов'язані із зовнішніми факторами» Частини 2.3 «Обставини, при яких відсутня кримінальна відповідальність» Глави 2 «Загальні принципи кримінальної відповідальності» КК
Система об'єктів захисту	сама особа, інша особа, власність (в т.ч. земля і приміщення)
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	різні дії (злочинне посягання; привласнення, знищення, пошкодження, втручання, позбавлення волі) – необхідна поведінка
Перевищення меж	нерозумна відповідь за даних обставин
Особливості	окремо описуються випадки захисту власності від незаконного привласнення, знищення, пошкодження або втручання
6.	КК Канади
Назва й природа правомірному вчинку	Захист – підстава, що виключає винність діяння
Правова регламентація (розміщення)	ст.ст. 34, 35 Глави «Захист особи» та «Захист власності» Частини I «Загальна» КК
Система об'єктів захисту	сама особа, третя особа, власність
Дії з боку особи, що посягає та особи, що захищається	застосування чи загроза застосування сили – правопорушення
Перевищення меж	не розумно вчинене діяння за даних обставин, які у широкому переліку законодавчо описані (природа сили чи загрози; розмір, вік, стать і фізичні можливості учасників інциденту; ступінь неминучого застосування сили)
Особливості	окремо описуються механізм та випадки захисту власності, в т.ч. і щодо пошкодження, знищення або відбирання майна (ст. 35)

Висновки. Таким чином, на підставі проведеної систематизації та узагальнюючи її результати, автор приходять до наступних висновків: 1) центральною категорією досліджуваного інституту виступає його назва (найменування), яка у країнах англо-американської правової системи в загальному вигляді формулюється як «захист» (кримінальне законодавство Великобританії, Примірний КК США, КК штату Нью-Йорк, КК штату Техас, КК Канади), який законодавчо поділяється на відповідні різновиди: самозахист; захист іншої (третьої) особи; захист власного рухомого та нерухомого майна (в тому числі і права володіння); захист рухомого та нерухомого майна іншої (третьої) особи. В рамках кожного з цих різновидів відображається: механізм застосування сили при ньому; розмір сили, що може бути застосована в тих чи інших випадках захисту; критерії для визнання такого за-

хисту правомірною поведінкою; випадки, при яких заборонено чи обмежено застосування сили; 2) захист (необхідна оборона) за своєю правовою природою у країнах англо-американської правової сім'ї може характеризуватися як «обставина захисту особи від звинувачення», «правомірна поведінка», «виправдувальна обставина»; 3) об'єктами захисту при необхідній обороні у країнах англо-американської правової сім'ї виступають: «особа, що захищається» (в це поняття судовою практикою включається її життя і здоров'я, права і свободи); «інша (третя) особа» (в це поняття судовою практикою також включається її життя і здоров'я, права і свободи); власність, яка характеризується як «рухоме та нерухоме майно», «земля», «житло», «приміщення»; 4) форма здійснення необхідної оборони у кримінальному законодавстві представників англо-американської правової системи характеризується через «застосування сили (фізичної сили)» й обов'язково містить посилення на критерій розумності захисних дій (застосованої сили), наприклад: «в розумних межах», «розумно вважає», «розумна відповідь», «розумні підстави вважати» тощо; 5) правовою підставою для захисту (необхідної оборони) в кримінальному законодавстві країн англо-американської правової системи загалом може виступати «застосування протиправної (незаконної) сили»; 6) окремо в межах захисту (необхідної оборони) виділяється застосування смертельної (смертоносної) сили, що допускається: при захисті від застосування незаконної смертельної сили (заподіяння смерті чи тяжкого тілесного ушкодження); при викраденні людини або насильницьких статевих зносинах (звальтуванні чи збоченні); при позбавленні особи володіння його житлом, вчиненні або замаху на вчинення підпалу, берглері, розбою; 7) окремо описуються випадки захисту власності від незаконного привласнення, знищення, пошкодження або втручання.

Отже проведена автором систематизація категорій кримінально-правового захисту у табличній формі дозволяє співвіднести їх нормативну структуру, оцінити раціональність та повноту існуючої юридичної термінології в рамках цього правового інституту і сформулювати низку послідовних та логічних висновків, що є важливими для подальших наукових досліджень, пов'язаних із використанням прогресивного зарубіжного досвіду в українському кримінальному законодавстві.

Список літератури

1. Закон Великобританії «Об уголовном праве» 1967 г.: [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://constitutions.ru/?p=8113> – Название с экрана.
2. Миронов С. И. Необходимая оборона по уголовному праву Англии и США: особенности регулирования [Текст] / С. И. Миронов // Государство и право. – 2002. – № 6. – С. 61-67.
3. Примерный уголовный кодекс США. Официальный проект Института американского права [Текст]: Перевод с английского / Под ред.: Никифоров Б. С. (Предисл.); Пер.: Никифоров А. С. – М.: Прогресс, 1969. – 303 с.
4. Теория держави і права [Текст], Скакун О. Ф. Підручник / Пер. з рос. – Харків: Консум, 2001. – 656 с.
5. Уголовный кодекс Австралии [Текст]: Научное редактирование проф. И. Д. Козочкина, Е. Н. Трикоз. Перевод Е. Н. Трикоз. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – 386 с.
6. Уголовный кодекс Канады [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/C-46/> – Название с экрана.
7. Уголовный кодекс штата Нью-Йорк: [Электронный ресурс] / Режим доступа к документу: <http://constitutions.ru/?p=8102> – Название с экрана.
8. Уголовный кодекс штата Техас [Текст]: Принят Законодательным собранием штата Техас (63-я законодательная сессия). С изм. и доп. на 1 июля 2003 г. / Науч. ред. и предисл. И. Д. Козочкина; Пер. Д. Г. Осипова, И. Д. Козочкина; Ассоциация Юридический центр. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2006. – 576 с.

Стаття надійшла 25.02.2018 р.

Б. М. Орловский, канд. юрид. наук, доцент
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра административного и хозяйственного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

**КАТЕГОРИИ УГОЛОВНО-ПРАВОВОЙ ЗАЩИТЫ В
ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ АНГЛО-АМЕРИКАНСКИХ СТРАН:
ИХ СИСТЕМАТИЗАЦИЯ**

Резюме

Статья посвящена исследованию категорий уголовно-правовой защиты в законодательстве англо-американских стран и формированию систематизированных результатов в табличной форме для соотношения указанных категорий между собой. При осуществлении такого соотношения автор приходит к ряду последовательных и логических выводов.

Ключевые слова: защита, самозащита, оправдывающее обстоятельство, правомерное поведение, смертельная сила.

B. M. Orlovskiy, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of Administrative and Commercial Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

**CATEGORIES OF CRIMINAL-LAW DEFENCE
IN THE LEGISLATION OF ENGLISH-AMERICAN COUNTRIES:
THEIR SYSTEMATIZATION**

Summary

The article is devoted to the investigation of categories of criminal-law defense in the legislation of English-American countries and the formation of systematized results in the form of a table for the ratio of these categories among themselves. When effectuation such the ratio, the author comes to a series of consecutive and logical conclusions.

Key words: defense, self-defense, justification, legitimate act, deadly force.

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

УДК 341.1.01

Д. В. Гайдено, аспірантка

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЗАКОННІСТЬ ЯК КАТЕГОРІЯ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

У статті розглянуто законність як одну з категорій міжнародного права, проаналізовано її зміст та особливості з урахуванням специфіки міжнародно-правового регулювання. Авторка дослідила міжнародну законність у її співставленні із такими суміжними категоріями, як режим міжнародної законності, міжнародний правопорядок тощо.

Ключові слова: міжнародна законність, режим міжнародної законності, міжнародний правопорядок, ефективність норм міжнародного права.

Постановка проблеми. Як зазначають дослідники, проблема дотримання законності та забезпечення правопорядку вже давно набула міжнародного характеру [1, с. 426].

Разом з тим у вітчизняній науці міжнародного права цьому питанню приділяється досить небагато уваги. Що ж до закордонних досліджень, то у них поняття міжнародної законності майже не розглядається [2, с. 361]. Як здається, таку ситуацію можна пояснити декількома причинами. По-перше, у закордонній доктрині міжнародного права не надається така значна увага дослідженню теоретичних понять, яка властива нашій науці міжнародного права та юридичній науці взагалі. По-друге, сам термін законність не є цілком прийнятним у контексті міжнародного права, адже під законністю розуміють у найбільш спрощеному вигляді саме дотримання законів. Однак, як відомо, закони та взагалі нормативно-правові акти, окрім певних виключень, не є джерелами міжнародного права, а отже, термін «законність» у цьому контексті є не зовсім коректним.

Однак, незважаючи на відсутність міжнародних законів, для міжнародних відносин, що врегульовані правовими нормами, також має бути властивим такий режим або ж стан, за якого ми можемо спостерігати їх повне та неухильне дотримання всіма суб'єктами міжнародної системи. Отже, як здається, термін «законність» може бути запозичений з національної юридичної термінології та застосовуватися для позначення відповідного стану міжнародних відносин. Але звісно його тлумачення потребує певних корективів з огляду на особливості міжнародного права. Тієї ж думки притримується Ю. А. Казановська, яка зазначає, що «у міжнародно-правовій системі принцип законності має свою специфіку, носить багато в чому умовний, науково-публіцистичний характер» [3, с. 81].

Підтвердженню цієї тези слугує той факт, що «поняття «законність» широко використовується в міжнародному праві. Воно закріплене як в міжнародних договорах, так і в актах органів міжнародних організацій. При цьому принцип неухильного і точного дотримання законності розглядається і як невід'ємна умова діяльності міжнародних органів та організацій, і як стандарт національного законодавства, і як норма, що надає права і покладає відповідні обов'язки на суб'єктів правовідносин» [4, с. 49].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як вже було зазначено, дослідженням законності у міжнародному праві присвячена незначна кількість праць. Серед них, роботи таких вчених, як В. Г. Буткевич, І. М. Забара, О. В. Задорожній, І. І. Лукашук, Л. Х. Мінгазов, А. І. Неделчев, К. К. Сандровський, Н. Є. Тюріна.

Метою статті є розгляд категорії законності у міжнародному праві, визначення її суті та функціонального призначення та виокремлення рис, які б допомогли відрізнити її від суміжних категорій.

Виклад основного матеріалу. Слід зазначити, що міжнародну законність розглядають у контексті міжнародно-правового регулювання та функціонування міжнародного права

(І. І. Лукашук), у зв'язку з міжнародним правопорядком (А. І. Неделчев, Н. Є. Тюріна, І. І. Лукашук, І. М. Забара), як категорію, пов'язану з реалізацією та ефективністю норм міжнародного права (Л. Х. Мінгазов).

Звернемося до тих визначень міжнародної законності, що нам пропонує вітчизняна наука міжнародного права. Вдалий огляд позицій, що існують, зроблено І. М. Забарою. Він зазначає, що міжнародна законність розглядається як режим функціонування системи міжнародних відносин (І. І. Лукашук 1975 р., 1992 р., 2007 р.); особливий стан міжнародних відносин (А. І. Неделчев, 1985 р.); особливе соціальне явище (К. К. Сандровський, 1986 р.); політико-правова реальність міжнародних відносин (В. Г. Буткевич (1998 р., 2002 р.), О. В. Задорожній (2004 р., 2014 р.) [5, с. 73].

Зупинимося на цих позиціях більш детально. І. І. Лукашук, визначаючи міжнародну законність як режим, підкреслює, що «міжнародна законність – це режим функціонування системи міжнародних відносин, заснований на принципі сумлінного виконання зобов'язань із міжнародного права, що забезпечує реалізацію цього принципу» [6, с. 218]. Він не погоджується із визначенням міжнародної законності як «особливого стану міжнародних відносин, який характеризується їх певною відповідністю приписам міжнародного права», що навів А. І. Неделчев [7, с. 9]. На його думку, «такі визначення, відображаючи суть законності, недостатньо виділяють її специфіку. Поняття законності зближується з поняттями ефективності міжнародного права і міжнародного правопорядку» [6, с. 218]. Слід підкреслити, що наведені поняття дійсно не можна змішувати, хоча вони є взаємопов'язаними. Їхнє співвідношення ми розглянемо нижче.

За допомогою дещо інших категорій розкриває поняття міжнародної законності В. Г. Буткевич. На його погляд, «міжнародна законність – це політико-правова реальність міжнародних відносин, яка характеризує міжнародно-правову дійсність під кутом зору правотворчої і правозастосовчої діяльності учасників міжнародного співробітництва, морально-політичні засади системи міжнародного права, оціночні критерії її зв'язків з міжнародними політичними інститутами, політичними режимами членів світового співтовариства» [8, с. 522-523]. Однією з ключових тез цього визначення, як здається, є змішаний політико-правовий характер міжнародної законності. Із такою характеристикою не можна погодитися, зважаючи на той факт, що для міжнародних відносин дійсно властивий значний ступінь урегульованості політичними нормами. У цьому контексті цікаво дослідити зв'язок міжнародної законності із категоріями політики, демократії, моралі, етики.

Продовжуючи розгляд визначень міжнародної законності, зазначимо, що на думку К. К. Сандровського, «міжнародна законність – особливе суспільне явище, що характеризується тим, що для повної і безперешкодної реалізації норм міжнародного права необхідні, по-перше, певні соціально-політичні умови, відповідний рівень демократичної організації міжнародних відносин. По-друге, за наявності зазначених передумов міжнародна законність означає такий стан міждержавних відносин, за яким пануючим політико-правовим принципом є спрямована до усіх держав (і ними ж погоджена і прийнята) вимога неухильного дотримання міжнародно-правових зобов'язань. І, по-третє, міжнародна законність залежить від рівня міжнародної правосвідомості, від наявності такої морально-політичної атмосфери у міжнародному житті, яка характеризується не просто готовністю держав регулювати свої взаємовідносини шляхом прийняття відповідних міжнародно-правових норм, але ще й розумінням необхідності цих норм і, головне, – чіткою настановою відповідних урядів на їх (норм) фактичне виконання» [9, с. 16]. Отже, визначаючи міжнародну законність, К. К. Сандровський погоджується з тим, що являючи собою самостійне суспільне явище, вона відображає певний стан міжнародних відносин.

Із визначенням міжнародної законності саме як стану погоджується також Ю. А. Казановська, що характеризує її як такий стан міжнародно-правової системи, де дотримуються необхідні залежності всередині міжнародного права, що розглядаються з його нормативної сторони, і де міжнародно-правові приписи і принципи міжнародного права знаходять втілення в реальних міждержавних відносинах [3, с. 84]. Отже, на відміну від К. К. Сандровського, дослідниця розглядає міжнародну законність ширше, як характеристику

не тільки міжнародних відносин, але всієї міжнародної системи, до якої, зокрема, входять і міжнародні відносини. Із такою думкою не можна не погодитися, адже законність має пронизувати усі елементи функціонування міжнародної системи, і перш за все, міжнародне право, що є її основним регулятором.

Цікаво, що Ю. А. Казановська пропонує «розмежовувати поняття «міжнародна законність» і «режим міжнародної законності», оскільки в першому випадку мова йде про особливий стан дотримання норм міжнародного права, а в другому – про ступінь нормативної урегульованості» [3, с. 82]. Дещо в іншому контексті розглядає режим міжнародної законності А. І. Неделчев, зауважуючи, що він «представляє собою реалізовані в практиці міжнародних відносин правові вимоги, що визначені нормами міжнародного права. Юридичний зміст режиму міжнародної законності містить у собі сукупність реалізованих правових вимог, що мають місце в області правотворчої, правозастосовної і правоохоронної діяльності суб'єктів міжнародного права» [7, с. 14].

Основні принципи міжнародного права А. І. Неделчев вважає також принципами режиму міжнародної законності [7, с. 14]. У цьому із ним погоджується І. І. Лукашук, який пише, що «крім основних принципів міжнародного права в основі законності лежать і свої специфічні принципи: універсальність законності, загальна і рівна обов'язковість міжнародно-правових норм» [6, с. 218].

Цікаво зупинитися на погляді В. Г. Буткевича на режим міжнародної законності, який він визначає, як «такі міжнародні політичні, економічні, соціальні, моральні та інші обставини, за яких дотримання міжнародних зобов'язань юридичних прав та виконання обов'язків стає правилом поведінки учасника міжнародного співробітництва», як «особливу цілісну систему регулятивного впливу, яка характеризується специфічними засобами регулювання» [8, с. 535].

Важливим елементом режиму міжнародної законності, на його думку, також є принципи законності. Він пише, що «критерієм правомірності режиму міжнародної законності є відповідність його принципам міжнародної законності, які діють у певний період» [8, с. 535]. Окрім принципів, що виокремив І. І. Лукашук, він відносить до принципів міжнародної законності також: примат права в політиці; верховенство Статуту ООН перед іншими міжнародними зобов'язаннями; реальну можливість використання суб'єктивних прав і належне виконання юридичних обов'язків; однакове розуміння і застосування міжнародно-правових актів усіма суб'єктами міжнародного права; своєчасне запобігання міжнародним правопорушенням; невідворотність відповідальності і санкцій за міжнародні правопорушення; особлива роль ООН у підтримці міжнародного миру й безпеки; принципи справедливості, гуманізму, демократії тощо [8, с. 535].

На окрему увагу заслуговує питання співвідношення міжнародної законності та міжнародного правопорядку. Розглядаючи ці категорії, І. М. Забара відзначає, що «на сьогодні превалює думка, що міжнародна законність визначає міжнародно-правову модель, в той час, як міжнародний правопорядок – стан відповідності міжнародних правовідносин цій моделі» [10, с. 9]. З іншого боку, А. І. Неделчев розглядає міжнародну законність та міжнародний правопорядок як кінцеві результати міжнародно-правового регулювання [7, с. 9]. Із такою позицією певною мірою не погоджується Н. Є. Тюріна: «...В деякій мірі це положення може бути застосоване до міжнародного порядку при розгляді його протягом обмеженого проміжку часу. В цілому ж підтримка міжнародного правопорядку відображає динаміку міжнародних відносин. Можна також говорити про результат встановлення міжнародного правопорядку як моделі, втіленої в міжнародному праві і законності. Що ж стосується міжнародної законності як результату, то виступаючи як вимога до реалізації міжнародно-правових норм, вона представляється швидше передумовою, ніж результатом міжнародно-правового регулювання, і необхідною умовою забезпечення міжнародного правопорядку. У свою чергу міжнародний правопорядок як стан миру, дружніх відносин та співробітництва є основою міжнародної законності, і, таким чином, жодна з цих двох категорій не може фактично виступати первинною по відношенню до іншої» [11, с. 19-20].

З приводу первинності зазначених категорій слушно навести думку К. К. Сандровського, який вважає, що «міжнародна законність – це необхідний попередній ступінь на шляху встановлення міжнародного правопорядку. Міжнародний правопорядок – це втілення режиму законності у конкретних міжнародних відносинах, що регулюються міжнародним правом» [9, с. 19].

На функціональному зв'язку цих двох категорій наголошує також В. Г. Буткевич, що вважає міжнародну законність властивістю міжнародного правопорядку, засобом його встановлення та підтримки, умовою функціонування [8, с. 538].

Отже, міжнародна законність та міжнародний правопорядок є пов'язаними категоріями. Встановлення міжнародного правопорядку можливо тільки завдяки встановленню режиму міжнародної законності, що, на наш погляд, є однією з його необхідних складових.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо за потрібне наголосити на значній ролі, яку відіграє міжнародна законність у механізмі функціонування міжнародної системи і, перш за все, у міжнародному праві. Це зумовлює необхідність її дослідження у контексті ефективності норм міжнародного права та міжнародно-правового регулювання у цілому.

«Законність передбачає високий рівень реалізації правових норм з урахуванням того, що реалізація диспозицій правових норм повинна значно переважати реалізацію їх санкцій при загальному високому рівні реалізації тих чи інших» [12, с. 58]. На підтримку цього твердження автор дисертаційного дослідження «Ефективність норм міжнародного права: теоретичні проблеми» Л. Х. Мінгазов зазначає, що «одним з показників ефективності норми права є оптимальний рівень її реалізації. Оптимальному рівню відповідає поняття міжнародної законності, яке визначається як історично обумовлений рівень реалізації принципів і норм. Міжнародна законність є об'єктивним критерієм оцінки цього рівня. У зв'язку з цим навряд чи можна визнати норму міжнародного права високоефективною, якщо вона виконується під примусом, якщо бажаний результат досягається шляхом застосування заходів відповідальності до правопорушника» [13, с. 25].

Отже, міжнародна законність, її рівень є критерієм, завдяки якому ми можемо оцінити ефективність як окремих міжнародно-правових норм, так і міжнародного права у цілому. Більш того, «міжнародна законність є оціночним критерієм обов'язкового (необхідного) функціонування не тільки міжнародного права, а й інших систем управління, що функціонують у міжнародній сфері. В цьому розумінні міжнародна законність виступає в ролі сполучного компонента міжнародного права, політики, релігії, моралі та інших загальнолюдських цінностей» [8, с. 523].

Висновки. У міжнародному праві законність є дуже важливою, але несправедливо занедбаною з точки зору наукових досліджень категорією. Її можна визначати як режим функціонування системи міжнародних відносин або ж як їх особливий стан. Безсумнівним є той факт, що вона є особливим соціальним явищем та реалією міжнародних відносин. На міжнародному рівні важливо розрізнявати такі категорії, як міжнародна законність та міжнародний правопорядок, що є взаємопов'язаними, але відмінними поняттями. На окрему увагу заслуговує роль міжнародної законності для встановлення ефективності окремих норм міжнародного права та міжнародно-правового регулювання у цілому, що є одночасно її передумовою та показником її рівня.

Список літератури

- 1 Мелехин А. В. Теория государства и права [Текст]: учеб. / А. В. Мелехин. – М. : Маркет ДС, 2007. – 640 с.
- 2 Fois, Paolo. Riflessioni sul principio di legalità nel diritto internazionale contemporaneo [Текст] // Rivista di diritto internazionale. – 2013 – Vol. 96. – Fasc. 2 – P. 361-384.
- 3 Казановская Ю. А. Международно-правовая законность и верховенство международного права [Текст] / Ю. А. Казановская / Сбор. науч. трудов ... межд. научно-практ. конф. – Одесса: Черноморье, 2011. – С. 81–85.
- 4 Черняк Б. А. О понятии «законность» в международно-правовых актах [Текст] / Б. А. Черняк // Международно-правовые чтения. – Б.м. – 2003. – Вып. 1. – С. 49–51.
- 5 Забара І. М. Міжнародна законність: концептуальні підходи в українській доктрині міжнародного права [Текст] / І. М. Забара // Вісник Київ. нац. університету ім. Т. Г. Шевченка. Міжнародні відносини. – 2017. – № 1 (46). – С. 73–77.

- 6 Лукашук И. И. Международное право. Общая часть [Текст]: учеб. / И. И. Лукашук. – Изд. 3-е, перераб. и доп. – М.: Волтерс Клувер, 2005. – 415 с.
- 7 Неделчев А. И. Международная законность в механизме международно-правового регулирования [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10 «Международное право» / А. И. Неделчев; Киев. гос. ун-т им. Т. Г. Шевченко. – К., 1985. – 23 с.
- 8 Буткевич В. Г., Мищик В. В., Задорожний О. В. Міжнародне право. Основи теорії : підручник [Текст] / за ред. В. Г. Буткевича. – К.: Либідь, 2002. – 608 с.
- 9 Сандровский К. К. Проблемы законности и правопорядка в международных отношениях [Текст] / К. К. Сандровский // Вестник Киевского университета: Международные отношения и международное право. – 1986. – № 23. – С. 14-20.
- 10 Забара І. М. Міжнародний правопорядок: до питання про визначення правового явища (теоретичні аспекти) [Текст] / І. М. Забара // Альманах міжнародного права. – 2017. – № 1. – С. 4-11.
- 11 Тюрина Н. Е. Международный правопорядок (современные проекты совершенствования и преобразования) [Текст] / Н. Е. Тюрина. – Казань, Издательство Казанского университета, 1991. – 96 с.
- 12 Черниченко С. В. Международное право: современные теоретические проблемы [Текст] / С. В. Черниченко. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 295 с.
- 13 Мингазов Л. Х. Эффективность норм международного права: теоретические проблемы [Текст]: автореф. дис. ... докт. юрид. наук. : 12.00.10 «Международное право» / Л. Х. Мингазов. – Казань, 2000. – 41 с.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

Д. В. Гайдено, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЗАКОННОСТЬ КАК КАТЕГОРИЯ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА

Резюме

В статье рассмотрена законность как одна из категорий международного права, проанализировано ее содержание и особенности с учетом специфики международно-правового регулирования. Автор исследовал международную законность в ее сопоставлении с такими смежными категориями, как режим международной законности, международный правопорядок и пр. Установлено, что международная законность может рассматриваться как особое состояние международных отношений или же как режим функционирования системы этих отношений. Подчеркивается взаимосвязь международной законности и международного правопорядка при необходимости разграничения данных категорий.

Ключевые слова: международная законность, режим международной законности, международный правопорядок, эффективность норм международного права.

D. V. Gaidenko, Postgraduate Student

Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

LEGALITY AS A CATEGORY OF INTERNATIONAL LAW

Summary

The article considers the legality as one of the categories of international law. Its content and peculiarities are analyzed taking into account the specifics of international legal regulation. The author examines the legality in its comparison with such related categories as the regime of international legality, the international legal order, etc. It is established that the international legality can be considered as a special state of international relations or as a mode of functioning of the system of such relations. The interrelation of the international legality and the international legal order is underlined when it is necessary to distinguish these categories.

Key words: international legality, regime of international legality, international legal order, effectiveness of international law norms.

УДК 341.645.5

Т. В. Комарова, канд. юрид. наук, доцент
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Кафедра міжнародного права
вул. Пушкінська, 77, Харків, 61024, Україна

ПРАКТИКА СУДУ СПРАВЕДЛИВОСТІ ЄС ТА КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Стаття присвячена дослідженню практики Суду справедливості ЄС, яка вплинула на процес конституціоналізації права Європейського Союзу. Аналізується зміст поняття та процесу конституціоналізації права ЄС, а саме надання нормам права ЄС прямої дії, встановлення абсолютного верховенства права ЄС та розвиток доктрини відповідальності держав-членів за порушення права ЄС. Особливу увагу приділено демократизації правопорядку ЄС, яка робить право ЄС ще більш наближеним до Конституції.

Ключові слова: Європейський Союз, Суд справедливості ЄС, конституціоналізація права, пряма дія права ЄС, верховенство права ЄС.

Постановка проблеми. Починаючи з 60-х років у європейських наукових колах почали з'являтися згадки про нове явище – конституціоналізацію права ЄС, яке виникло у зв'язку із стрімкою трансформацією установчих договорів, які було прийнято вважати класичними міждержавними домовленостями. Це було викликано розвитком нових якостей, які з'явилися у цих договорах та у інтеграційного права в цілому завдяки правотлумачній діяльності Суду ЄС.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед науковців, які досліджували проблематику конституціоналізації права, необхідно виокремити наступних: М. О. Баймуратова, С. С. Квача, П. Ф. Мартиненко, М. Н. Марченко, Т. С. Подорожну тощо. Однак слід зазначити, що більшість праць, які стосуються конституціоналізації права ЄС, були підготовлені європейськими вченими: Ленаерт К. (*Lenaerts K.*), Манчіні Ф. (*Mancini F.*), Стоун Світ А. (*Stone Sweet A.*), Хальтерн У. (*Haltern U.*).

Метою статті є дослідження змісту поняття конституціоналізації права ЄС та особливої ролі Суду справедливості ЄС, який своєю практикою розвинув установчі договори Союзу, які спочатку були сукупністю домовленостей між державами-членами, до унікального правового режиму, котрий надає права та накладає обов'язки на всіх суб'єктів на території ЄС.

Виклад основного матеріалу. Конституціоналізація взагалі права, а не лише права ЄС стала предметом дискусій у світовій юридичній доктрині. Але при цьому були відсутні глибокі теоретичні дослідження щодо природи цього явища, його принципів тощо. Навіть на теперішній час можна констатувати відсутність єдиного визначення конституціоналізації права. Єдине у чому сходяться дослідники це те, що це – процес надання певним нормам конституційної сили. Але треба усвідомлювати, що це доволі вузьке розуміння явища. Дуже суттєвим тут є не лише визнання високого статусу норми, але й розповсюдження цих норм у якості принципів на всю правову систему, а також їх ефективне втілення у життя. У цьому контексті Т. С. Подорожна виділяє наступні складові верховенства конституцій, які мають реалізовуватися у процесі конституціоналізації права: «1) Конституція відіграє провідну роль у правовому регулюванні основних сфер суспільного і державного життя; 2) норми Конституції є нормами прямої дії у процесі вирішення конкретних справ; 3) найвища юридична сила Конституції в ієрархії нормативно-правових актів; 4) конституційні конфлікти та колізії, що виникають між різними суб'єктами права, вирішуються на підставі конституційних норм; 5) реалізація Конституції передбачає її системне тлумачення для забезпечення комплексного впливу на правову систему» [1, с. 59].

Крім того, дослідники відмічають, що процес конституціоналізації не обмежується національним правом та національними правовідносинами [2; 3, с. 52]. Міжнародне право також залучено до цього процесу.

Що стосується чіткого визначення поняття конституціоналізації права ЄС, то складність полягає ще й у тому, що важко застосовувати принципи конституціоналізму до наддержавного утворення, яке за своєю природою є організацією *sui generis*, що поєднала у собі риси як держав, так і міжнародних організацій, до яких застосовувати ці принципи взагалі вкрай складно. Але, незважаючи на ці складнощі, здебільшого проводяться паралелі із національними поняттями із врахування специфіки правопорядку ЄС.

Таким чином, під конституціоналізацією права ЄС розуміється процес, за яким установчі договори Союзу еволюціонували від сукупності домовленостей, які були обов'язковими лише для держав-членів, до унікального правового режиму, котрий надає права та накладає обов'язки на всіх публічних та приватних осіб на території ЄС. Еволюція відбулася, як слушно відмічає Стоун Світ А. (Stone Sweet A.), від «традиційної, державо-центристської «міжнародної організації» дипломатів та «режиму» вчення про міжнародні відносини» [4, с. 18] до унікального наднаціонального об'єднання, сфокусованого на правах приватних осіб. Його правовому режиму стали притаманні риси конституції, які ми і розглянемо. Сам Суд ЄС неодноразово констатував, що установчий Договір ЄС є «конституційною хартією, заснованою на верховенстві права» [5], або «внутрішньою конституцією» [6], а також звертався до «основ конституційної хартії», «конституційних принципів» та «конституційних гарантій» [7].

Дійсно, норми установчих договорів ЄС відповідають складовим верховенства конституції, що згадувалися вище, які і відрізняють її від інших норм. Так, установчі договори є основою для регулювання інтеграційних процесів, їх норми є нормами прямої дії, вони мають найвищу юридичну силу в ієрархії правових актів, в тому числі і серед національних, реалізація установчих договорів передбачає їх системне тлумачення для забезпечення комплексного впливу на правову систему.

Роблячи висновки із вищенаведеного, хотілося б підкреслити незгоду авторки із певними дослідниками, які визначають конституціоналізацію права ЄС, як процес «інтегрування конституцій держав-членів» або процес «взаємопроникнення норм конституційного права різних країн» [8] або ж як «запозичення конституційно-правових цінностей та нормативів правових систем держав-членів Союзу до системи права ЄС та його нормативно-правових основ, що в результаті і утворює правові надбаня Співтовариства» [9, с. 178]. Конституціоналізація права ЄС відбувається на іншому рівні – не у горизонтальній площині поміж державами-членами, а у вертикальній – від ЄС до національних правопорядків. Тобто на практиці відбувається зворотній процес, коли не ЄС запозичує конституційні положення у держав-членів, а навпаки – встановлює їх для держав. Принципи, які були розвинуті в ЄС, так би мовити націоналізувалися. Якщо конституціоналізацію міжнародного права, дійсно, можна охарактеризувати як процес впливу та взаємопроникнення національних конституцій або перенесення їх принципів до міжнародного права, то у випадку із правом ЄС це категорично не так.

Говорячи про вплив Суду ЄС на конституціоналізацію права Союзу, слід відмітити найголовніше – вироблення ним принципів функціонування права ЄС, саме які і надають праву риси конституції та пояснюють у чому полягає унікальність правопорядку ЄС та відмінність від усіх інших правових систем. Це принципи верховенства права ЄС та його прямої дії.

Так, поряд із правовою системою ЄС існують національні правові системи держав – членів Союзу. Саме тому Суд ЄС вивів та обґрунтував принцип верховенства права Співтовариства над національним правом держав-членів і ствердив його як найвищий принцип, який регулює співвідношення права Співтовариства із національними правовими системами. З набуттям чинності Лісабонського договору, цей принцип почав застосовуватися до права ЄС. Крім того, важливим є те, що всі держави-члени при розробці Лісабонського договору підписали Декларацію № 17 про верховенство, в якій закріплений принцип вер-

ховенства права ЄС над правом держав-членів. Хоча Декларація не має обов'язкової сили, але принцип верховенства закріплений в ній саме в такому вигляді, яким від був виведений Судом ЄС своєю практикою. Цей факт безперечно підкреслює вагому роль Суду ЄС у формуванні наднаціонального права.

Принцип верховенства права Співтовариства спочатку не був закріплений в установчих договорах, що становило проблему, оскільки не всі держави-члени визнавали примат європейського або міжнародного права, а через це така держава-член могла шляхом прийняття більш пізнішого національного законодавчого акту скасувати дію, наприклад, деяких положень установчих договорів. Саме тому у 1964 р. з'явилося загальновідоме рішення Суду ЄС по справі *Costa v E.N.E.L.*, яке закріпило: «Передача державами від своїх правових систем правовій системі Співтовариства прав та обов'язків, які виникають на підставі установчого договору, веде за собою постійне обмеження їх суверенних прав, над котрими не можуть превалювати жодний послідуєчий односторонній акт, який несумісний із основами Співтовариства» [10].

Наступна практика Суду ЄС ствердила, що принцип верховенства права Співтовариства впливає із самої природи цього права. Рішенням по справі *Simmental* він дуже чітко закріпив пріоритет права Співтовариства наступним формулюванням, яке можна вважати хрестоматійним: «У відповідності до принципу пріоритету права Співтовариства, співвідношення між приписами установчого договору та актами інститутів, що підлягають безпосередньому застосуванню, з одного боку, та національним правом, з іншого боку, є таким, що з моменту вступу і силу даних положень вони не тільки автоматично роблять такою, що не підлягає застосуванню будь яку діючу норму національного права, яка їм протирічить, але також перешкоджає законному прийняттю нових національних законодавчих актів, у тій мірі, в якій вони будуть несумісними із приписами Співтовариства» [11]. Його можна тлумачити як таке, що невідповідність національного права праву ЄС повинна не тільки призводити до автоматичного незастосування першого, але й запобігати прийняттю нових національних законів, які б не відповідали нормам наднаціонального права. Ці висновки Суду зробили правову систему ЄС більш ефективною та вказували на спосіб виконання державами-членами своїх зобов'язань за установчими договорами. Дуже важливим є те, що рішення по справі *Simmental* закріпило верховенство інтеграційного права навіть над конституційними нормами держав-членів, які прийнято вважати нормами найвищої юридичної сили.

Наступний основоположний принцип, розроблений Судом ЄС, є принцип прямої дії права ЄС, який спочатку теж стосувався права Співтовариства, а зараз розповсюджується на право ЄС. Цей принцип означає, що право ЄС діє на всій території Союзу та для всіх його суб'єктів, тобто воно розповсюджується на держави-члени, інститути ЄС і головне – надає права фізичним та юридичним особам і для цього воно не має проходити жодних процесів імплементації у національні правові системи. Загальновідомо, що пряма дія норм не є характерною для міжнародного публічного права, оскільки, як вирішив Міжнародний Суд ООН, сторони міжнародного договору можуть за бажанням наділяти деякі його положення прямою дією, але це є виключенням [12]. В інтеграційному ж праві це положення стало основоположним принципом, що свідчить про унікальність правової системи Союзу.

Цікаво, що принцип прямої дії права ЄС не закріплений в установчих договорах (як відомо, ст. 288 Договору про функціонування ЄС закріплює, що тільки регламенти мають пряму дію) і його існування – це кропітка праця та проактивна позиція Суду ЄС. Вперше Судом принцип прямої дії був обґрунтований в рішенні по справі *van Gend & Loos*: «Право Співтовариства незалежно від законодавства держав-членів не тільки накладає обов'язки на приватних осіб, але також наділяє їх правами, котрі стають частиною їх правового надбання» [13]. Ця справа обмежувалася суто прямої дії положень установчого договору. У 70-х роках Суд ЄС звернув увагу на принцип дії щодо вторинного права задля забезпечення ефективності системи права ЄС. В результаті Суд надав розширювальне тлумачення цього принципу та поширив його дію на акти інститутів, які спочатку не наділялися прямою дією та встановив вимоги, яким мають відповідати норми вторинного права ЄС, щоб

мати пряму дію. Рішенням по справі *Defrenne* до цих вимог Суд відніс наступні: норма, що надає права, повинна бути очевидною та недвозначною – мати чіткий характер та ясне закріплення, вона має бути безумовною та її застосування не повинно залежати від видання іншої норми ЄС або державою-членом [14].

Практика Суду ЄС розповсюдила принцип прямої дії не лише на регламенти та певні положення установчих договорів, але й частково на інші акти. Наприклад, Судом ЄС окремо розглядалося питання щодо прямої дії директив. Які самі по собі є актами вторинного права ЄС та встановлюють лише загальну мету, якої мають досягти держави-члени, а ось вибір методів та засобів, якими вони це будуть робити – це компетенція держав-членів. Тобто директиви – це акти, які потребують імплементації у національне право, але практика показала, що держави-члени іноді з певних причин нехтують належним виконанням директив, а через це приватні особи не можуть скористатися правами та можливостями, які були закладені у директивах. Зважаючи на це, Суд зайняв дуже важливу для приватних осіб позицію та уточнив, що директива може мати пряму дію, але лише в тому випадку, якщо держава не виконала свого обов'язку її імплементувати, тобто після спливу періоду, котрий наданий останній для інкорпорації директиви у власний правопорядок. Крім того, положення директиви мають відповідати вимогам прямої дії: норма має бути очевидною, недвозначною та безумовною. Для приватних осіб це означає, що якщо держава-член знехтує своїм обов'язком по імплементації директиви у встановлені строки, то на положення такої директиви можна посилалися перед національними судами, незважаючи на норми внутрішнього права [15].

Саме так і було у відомій справі *Van Duyn* [16], коли у 1973 р. громадянці Нідерландів Ван Дюн (*Van Duyn*) була надана відмова міграційної служби Великобританії у наданні права на роботу у британському відділенні Американської церкви Саєнтології у зв'язку з її релігійними переконаннями. Відмова була надана на підставі рішення уряду щодо діяльності церкви Саєнтології та визнання її такою, що несе суспільну загрозу через авторитарні тенденції у відносинах членів церкви. Ван Дюн оскаржила це рішення на підставі того, що воно протирічило Директиві щодо заборони обмежень свободи пересування осіб 1964 р. На той момент Великобританія ще не імплементувала Директиву у національне законодавство, а отже у національному суді вона не могла посперечатися на жодну національну норму. У преюдиціальному рішенні Суд ЄС вказав на можливість у цьому випадку застосувати положення директиви приватними особами.

Рішення у справі *Von Colson* [17] заклало ще одну складову прямої дії директив – у випадку не імплементації або некоректної імплементації директиви, національні суди мають тлумачити національне право у світлі права ЄС.

Пряма дія права ЄС полягає ще й у тому, що національні суди повинні застосовувати ці норми права ЄС навіть якщо вони протирічать нормам національного законодавства. Цей принцип встановлює найбільш вигідну для досягнення цілей ЄС взаємодію національного права держав-членів із наднаціональним правом, оскільки за порушення права ЄС, в тому числі і принципів верховенства та прямої дії, держави-члени несуть матеріальну відповідальність як на рівні Союзу, так і перед приватними особами. Це положення є вкрай важливим у процесі конституціоналізації права ЄС, оскільки, як було відмічено раніше, цей процес полягає не лише у номінальному закріпленні відповідного статусу за нормою, але й у її реальній дії та переходу на рівень загальнозастосованого принципу.

Саме ці два принципи – верховенства права ЄС та його прямої дії – можна назвати двома основоположними опорами всієї правової системи Союзу, що заклали основи для конституціоналізації інтеграційного права.

Задля того, щоб норма була дієвою і щоб вона набувала статус конституційної, вона завжди має бути підкріплена механізмами захисту. Щодо принципів верховенства права ЄС та його прямої дії таким механізмом є доктрина відповідальності держави за порушення права ЄС, розробленої рішенням по справі *Francovich* [18]. Відповідальність держави полягає у зобов'язанні відшкодувати збитки, завдані індивідам порушенням права ЄС. Відповідальність держав-членів перед Союзом закріплена ст. 258-260 ДФЄС [Див.:

19; 20, с. 90-121], а ось доктрина відповідальності перед приватними особами у формі компенсації державою-порушницею шкоди, завданої індивідам через порушення права ЄС розвивалася практикою Суду ЄС. Вона є особливо важливою, оскільки не всі його норми права ЄС мають пряму дію, а отже не всіма ними можуть скористатися приватні особи в національних судах для захисту своїх прав.

Своєю практикою Суд ЄС вивів основні умови, які мають існувати для настання відповідальності держави за порушення права ЄС: акт ЄС має надавати права індивідам, порушення цих прав державою має бути доволі серйозним та між збитками та порушенням має бути прямий зв'язок. При цьому відповідальність може наставати за будь-які порушення будь-якої норми ЄС незалежно від того, чи має ця норма пряму дію, а також не залежить від того, яка гілка державної влади допустила порушення.

Завдяки розвинутим концепціям верховенства, прямої дії права ЄС та існування можливості притягнення до відповідальності держав-членів у разі недотримання інтеграційного права як за допомогою централізованої процедури в Суді ЄС, так і за допомогою децентралізованої системи в національних судах, відбувається процес конституціоналізації масиву права ЄС. Тим самим Суд ЄС підтримує головну ідею Європи – міцний союз між народами, який багато в чому забезпечується авторитетом наднаціонального права.

Конституціоналізація права ЄС надало унікальну можливість використовувати його норми – чи то первинні, чи то вторинні – безпосередньо у національних правопорядках держав-членів, в тому числі, приватними особами. Безпрецедентна для міжнародного співтовариства конституціоналізація права ЄС призвела до того, що національні суди почали ефективно використовувати право ЄС (іноді навіть у випадку відсутності відповідних національних норм), а це, в свою чергу, призвело до зміни національної судової практики, яка почала адаптуватися до основних принципів права Союзу. Крім того, приватні особи стали відігравати активну роль у реалізації цього права в рамках національних правових систем, що є екстраординарною ситуацією для звичайних міжнародних організацій. По суті відбулася «націоналізація» права ЄС.

Хотілося б додати, що в останні роки відбулося ще більш глибоке осмислення процесу конституціоналізації права ЄС. Так, Шнайдер Ф. (Snyder F.) відмічає, що процес конституціоналізації, поряд із наданням конституційного статусу правовим основам Союзу, означає ще й демократизацію, створення солідарності та закріплення й знаходження у цих рамках [21, с. 61-61]. З цією позицією перекликається позиція нормативістів, які вважають, що конституції мають містити у собі три основні принципи: права, розподіл влади та представницьку демократію. Усі ці принципи у процесі еволюції правової системи ЄС стали їй притаманні.

Так, фундаментальні права стали невід'ємною частиною правопорядку ЄС. Суд ЄС визначив, що основні права людини як правовий принцип, спільний для усіх держав-членів, є загальним принципом права Союзу та має захищатися ним. Хоча на початку європейської інтеграції захист права людини не був предметом регулювання співтовариств, які були зацікавлені у розвитку економіки, з часом ці питання почали потрапляти у поле зору наднаціональних інститутів без певного закріплення в установчих договорах. Але апогеєм ствердження прав людини у ЄС стало прийняття та набуття чинності Хартії про основоположні права ЄС, яку дослідники називають «вісником переорієнтації історичної місії Співтовариства» [22]. До речі, слід відмітити, що сам розвиток та еволюція фундаментальних прав ЄС – це результат судового діалогу між Судом ЄС та конституційними судами держав-членів, в результаті котрого і відбулося прийняття Хартії. У Преамбулі Хартії рішення Суду ЄС визнані одним з джерел прав людини, а це є ще одним доказом плідної праці Суду щодо конституціоналізації права ЄС.

Щодо розподілу влади, то у ЄС є певна специфіка і чітко розподілити усі інститути на три гілки влади виявляється неможливим, але компетенція кожного інституту є закріпленою та за цим ведеться постійний контроль як з боку інститутів ЄС, так і з боку держав-членів, яким надано відповідні повноваження. Також принцип субсидіарності допомагає

чіткому перерозподілу компетенції між державами-членами та ЄС і він також підкріплений відповідними дієвими механізмами двостороннього контролю.

Протягом свого існування ЄС критикувався на предмет дефіциту демократії, але в останні роки багато чого було зроблено для подолання цього явища, в тому числі через розвиток принципу представницької демократії. Так, Дей С. (Day S.) та Шо Дж. (Shaw J.) наполягають на тому, що конституціоналізація полягає у введенні принципів, пов'язаних із представницькою демократією, в установчі договори [23]. І це питання, безперечно, тісно пов'язане із закріпленням основоположних прав на найвищому рівні. Безперечно, принцип представницької демократії на рівні ЄС пов'язаний із статусом Європейського Парламенту, який завжди знаходився у фокусі практики Суду ЄС. Так, Генеральний Адвокат Гілхоед Л. А. (L.A. Geelhoed) відмічає: «Інституційний баланс відіграє значну роль у рішеннях Суду ЄС. Він встановлює прямий зв'язок між прерогативами Парламенту та демократичними принципами, які підкреслюють їх» [24]. З початку європейської інтеграції Парламент був інститутом з консультативними функціями, а завдяки реалізації принципу представницької демократії на рівні ЄС, зараз – це повноцінний законодавчий інститут. Суд ЄС також зробив свій внесок у цю еволюцію. Суд при нагоді стверджував, що Парламент – це можливість громадян опосередковано брати участь у прийнятті рішень на рівні ЄС через представницький орган [25], тож укріплення статусу та функцій цього інституту є вкрай важливим.

Крім того, із набуттям чинності Лісабонської угоди, яку вважають серйозним кроком вперед щодо демократизації ЄС, національні парламенти держав-членів здобули реальні повноваження щодо нагляду за дотриманням принципів субсидіарності та пропорційності, що також слугує подоланню дефіциту демократії та впливає на конституціоналізацію права ЄС. Задля цього був прийнятий Протокол 1 щодо ролі національних парламентів у ЄС, а також Протокол 2 щодо застосування принципів субсидіарності та пропорційності, які становлять невід'ємну частину установчих договорів. Все це призводить до опосередкованої участі народів Європи в управлінні інтеграційними процесами. Свій вклад у це внесла і громадська законодавча ініціатива, яка надає можливість громадянам ініціювати прийняття законодавчих актів Парламентом та Радою ЄС. Всі ці зміни призводять до реальної конституціоналізації права ЄС.

Висновки. Можна із впевненістю сказати, що процес конституціоналізації правопорядку ЄС ще не добіг свого кінця, а знаходиться у постійному процесі розвитку та розширення. Безперечно, Суд ЄС відіграв у цьому процесі значущу роль і цього слід чекати від нього і в майбутньому. Тим паче, що на сучасному етапі розвитку суспільства вчені все частіше говорять про юридикацію суспільства, оскільки все більше сфер соціального життя починає регулюватися правовими нормами. Це, в свою чергу, призводить до того, що все в більшій мірі суди починають впливати на життя, в тому числі, це відбувається і на рівні ЄС.

Список літератури

1. Подорожна Т. С. Концепція конституціоналізації вітчизняного законодавства: постановка проблеми [Текст] / Т. С. Подорожна // Науковий вісник Чернівецького університету. – Випуск 728. Правознавство. – 2014. – С. 59-63.
2. Квач С. С. Особливості та основні складові процесу конституціоналізації права [Текст] / С. С. Квач // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. юриспруденція. – № 9-2, том 1. – 2014. – С. 58-60.
3. Конституционное право Украины [Текст] / под ред. М. А. Баймуратова, А. В. Батанова. – Х., 2008. – 672 с.
4. The State of the European Union, Vol. 6: Law, Politics, and Society [Текст] / ed. by A. Cichowski R., A. Borzel T. – Oxford: Oxford University Press, 2003. – 428 p.
5. Case 294/83, Parti écologiste «Les Verts» v European Parliament Ltd // European Court Reports. – 1986. – P. 1339.
6. Opinion 1/76, Draft Agreement establishing a European laying-up fund for inland waterway vessels Ltd // European Court Reports. – 1977. – P. 741.
7. Joined Cases C-402/05 P and C-415/05 P, Yassin Abdullah Kadi and Al Barakaat International Foundation v. Council and Commission// European Court Reports. – 2008. – P. I-06351.
8. Петерс А. Правовые системы и процесс конституционализации: новое определение соотношения [Електронний ресурс] / Петерс А. – <http://www.libed.ru/knigi-nauka/822235-2-pravovie-sistemi-process-konstitucionalizacii-novoe-opredelenie-sootnosheniya-anne-peters-anne-peters-profes.php>

- 9 Чернопищук Я. В. Конституціоналізація процесів європейської інтеграції України: Етимологія змісту [Текст] / Я. В. Чернопищук // Держава і право. – Випуск 49. – 2010. – С. 174-179.
- 10 Case 6/64, Flaminio Costa v. E.N.E.L. // European Court Reports. – 1964. – P. 585.
- 11 Case 106/77, Amministrazione delle Finanze dello Stato v Simmenthal SpA // European Court Reports. – 1978. – P. 629.
- 12 Competence des tribunaux de Dantzig // Publications de la Cour permanente de justice. – No. 15. – Serie B. – 1928. – P. 15-34.
- 13 Case 26/62, NV Algemene Transport- en Expeditie Onderneming van Gend & Loos v Netherlands Inland Revenue Administration // European Court Reports. – 1963. – P. 1.
- 14 Case 43/75, Defrenne v SABENA // European Court Reports. – 1976. – P. 455.
- 15 Case 8/81, Becker v Finanzamt Munster – Innestadt // European Court Reports. – 1982. – P. 53.
- 16 Case 41/74, Van Duyn v Home Office // European Court Reports. – 1974. – P. 1337.
- 17 Case 14/83, Sabine von Colson and Elisabeth Kamann v Land Nordrhein-Westfalen / European Court Reports. – 1984. – P. 1891.
- 18 Joined cases 6/90, 9/90, 6/90, 9/90, Francovich and Others v Italian Republic // European Court Reports. – 1991. – P. I-5357.
- 19 Комарова Т. В. Припинення невиконання зобов'язання державами – членами ЄС [Текст] / Т. В. Комарова // Пробл. законності. – Вип. 91. – 2007. – С. 173-179.
- 20 Комарова Т. В. Юрисдикція Суду Європейського Союзу [Монографія] / Т. В. Комарова. – Харків: Право, 2010. – 360 с.
- 21 European Constitutionalism Beyond the State [Текст] / ed. by JHH Weiler and Marlene Wind. – Cambridge: Cambridge University Press, 2003. – 244 p.
- 22 De Burca G. Human Rights: the Charter and Beyond [Електронний ресурс] / G. De Burca // Jean Monnet Working Paper. – No. 10/01. – <http://www.jeanmonnetprogram.org/papers/01/013601.html>
- 23 Era of European citizenship in The State of the European Union [Текст] / ed. by Borzel T. A., Cichowski R. A. – Oxford University Press, 2003. – 257 p.
- 24 Висновок Генерального адвоката по справі 491/01 (Case 491/01, Imperial Tobacco Limited v Secretary of State for Health // European Court Reports. – 2002. – P. I-11453.
- 25 Case 138/79, SA Roquette Freres v Council of the European Communities // European Court Reports. – 1980. – P. 3333.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

Т. В. Комарова, канд. юрид. наук, доцент
Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого
Кафедра международного права
ул. Пушкинская, 77, Харьков, 61024, Украина

ПРАКТИКА СУДА СПРАВЕДЛИВОСТІ ЕС І КОНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПРАВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗА

Резюме

Стаття посвячена изучению практики Суду справедливости ЕС, которая повлияла на процесс конституционализации права Европейского Союза. Анализируется содержание понятия и процесса конституционализации права ЕС, а именно наделение норм права ЕС прямым действием, установление абсолютного верховенства права ЕС и развитие доктрины ответственности государств-членов за нарушение права ЕС. Отдельное внимание уделено демократизации правопорядка ЕС, которая делает право ЕС еще более схожим с Конституцией.

Ключевые слова: Европейский Союз, Суд справедливости ЕС, конституционализация права, прямое действие права ЕС, верховенство права ЕС.

T. V. Komarova, PhD, Associate Professor
Yaroslav Mudryi National Law University
the Department of International Law
Pushkinska Str., 77, Kharkiv, 61024, Ukraine

THE PRACTICE OF THE COURT OF JUSTICE OF THE EUROPEAN UNION AND CONSTITUTIONALIZATION OF THE EU LAW

Summary

The article is devoted to practice of the Court of Justice of the EU, which has influenced on the process of European Union law constitutionalization. It is analyzed the concept and the process of the EU law constitutionalization, particularly the direct effect of EU norms, their primacy and the development of the doctrine of state liability for its breach. Special attention is paid to the process of democratization of the EU legal order, which makes EU law similar to constitution.

Key words: European Union, Court of Justice of the EU, constitutionalization of law, EU law direct effect, EU law primacy.

УДК 341.1/8

К. М. Левандовскі, кандидат юридичних наук (Україна)
А. В. Левандовскі, LL.M (University Freiburg, Germany)

ЕКОНОМІЧНІ САНКЦІЇ В МІЖНАРОДНОМУ ПУБЛІЧНОМУ ПРАВІ. ЧАСТИНА I: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ ОГЛЯД

Предметом дослідження даної статті є розвиток поняття економічних санкцій в історико-правовому аспекті. Прийняте на сьогоднішній день його трактування як примусової міри економічного характеру по відношенню до держави-порушника міжнародних норм склалося лише в другій половині ХХ сторіччя. Однак, на відміну від самого терміну, історія економічних санкцій як явища поринає у глибину століть. Проїшовши довгий шлях від всеохоплюючих до індивідуальних, самі економічні санкції не змінили свою суть – залишаючись як і раніше стадією довійськової ескалації конфлікту.

Ключові слова: міжнародне публічне право, економічні санкції, розумні санкції, накреслені санкції, односторонні санкції, колективні санкції, санкційний механізм, ембарго, примусова міра, санкції ООН.

Постановка проблеми. В останні роки в інформаційне поле кожного українця тема економічних санкцій щільно увійшла в контексті Кримської кризи та критичної ситуації на сході країни. Став невід'ємною частиною повсякденного лексикону, економічні санкції з складної публічно-правової категорії стали асоціюватися лише з інструментом політичної боротьби та її спекулятивним аргументом. Не останню роль в цьому відіграє й складність порівняльно-правового дослідження цієї проблематики та конкуренція в підходах трактування економічних санкцій різними авторами, як представниками своїх правових шкіл.

Багато питань з окресленої проблематики потребують переосмислення й уточнення, оскільки світогляд суб'єктів міжнародних відносин постійно змінювався за різних історичних обставин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Для поширення наукового світогляду, в контексті зазначеної проблематики, доцільно виокремити передові роботи закордонних правознавців – фон Арнаульда (von Arnould), фон Шнайдеру (von Schneider), Шоттену (Schotten), Іпсена (Ipsen), Пика (Pyka), Дрезнера (Drezner), Шойаї (Shojai), Рути (Root), Хуфбауера (Hufbauer), Шотта (Schott), Елліотту (Elliott), Оеггу (Oegg), ін. Серед українських авторів свій внесок в дослідження цієї проблематики внесли К. В. Мануїлова, Ю. В. Малишева, В. Г. Панченко, М. О. Левчій, М. М. Король, В. А. Шинкар, Ю. Б. Качур, Р. Біланчук, А. В. Трояновський. У свою чергу російська правова школа представлена роботами таких авторів як Г. І. Курдюкова, І. М. Крючкової, М. В. Кешнер, А. В. Калініна та ін.

Метою написання цієї статті є дослідження історичного розвитку поняття економічних санкцій з давніх часів й до сьогодні, яка відкривається першою частиною циклу статей присвячених цієї проблематиці.

Незважаючи на те, що сам термін економічних санкцій в сучасному його розумінні сформувався лише в другій половині ХХ сторіччя, існування економічних санкцій як явища протягом усієї історії людства жодним чином не відмінюється.

Виклад основного матеріалу.

1.1. Від давніх часів до Першої світової війни

Якщо поглибитися в давнину, то як приклад економічних санкцій можна навести конфлікт між Афінами та Мегарою в 432 р. до н.е. В наслідок підписаного *Мегарського декрету* передбачалася блокада товарів та портів для мегарських торговців. Така заборона імпорту де-факто сприяла згодом появи *Пелопоннеської війни* (431-404 рр. до н.е.). Зауважимо, що такий сценарій був типовий для цього періоду. В цей час впроваджені економічні санкції проти держави автоматично діяли як об'ява війни чи були частиною військової операції, спочатку обіймаючи форму осади.¹

¹ Див.: Pyka (2015) P. 27, Ganguli (2013) P. 33

Однак, вже на перших етапах впровадження постає необхідність проведення дій санкційного характеру – колективно, оскільки впровадження економічних санкцій лише однією державою виявило свою неефективність. Подальша практика лише доводить цей тезис.

Заслугує уваги також й та обставина, що не тільки держави, а згодом також і торговельні союзи вживали економічні санкції. Скажімо, в багаточисленних конфліктах Ганза застосовувала часто свою силу задля захисту власних інтересів за кордоном.¹ До однієї з таких успішних мір належить *бойкот Фландрії* з 1358, що призвів до відновлення привілеє-герованих позицій Ганзи. Таким чином, цей союз мав певний структурний контроль над її членами завдяки невійськовим санкціям.

З розвитком судобудівництва та створення колоніальної системи найбільш привабливим засобом досягнення політичної та військової мети стало торговельне ембарго.² Відомий приклад тому є континентальна блокада Англії з боку Франції в період Наполеонівської війни (1806 – 1813 рр.).³ Правовою підставою для блокади британського острова став *Берлінський декрет* 21.11.1806, який згодом через низку декретів було продовжено.⁴ Однак слід зазначити, що поставлена мета повної блокади та падіння британської економіки не була досягнута попри охоплюючий характер введених санкцій.⁵

Якщо за часи континентальної блокади санкційні міри були лише етапом до підготовки війни, то так звана *Опіумна війна* між Англією та Китаєм (Імперією Цинь 1840 – 1842 рр.) стала новою віхою економічно-політичної полеміки. Причиною конфлікту стала активна торгівля опіуму британцями, яка поширила наркоманію, деградацію та масове вимирання серед місцевого населення. В якості превентивної міри з боку Китаю впровадилося торговельне ембарго. Це є чи не єдиний приклад атипового застосування економічних санкцій. Проте міри захисту були неналежні для самооборони. Як наслідок принизливі для Китаю умови Нанкійського договору (29.08.1842) сильно послабили державу, оскільки нав'язана контрибуція за знищений під час війни опіум сягала 21 000 000 доларів. До того ж іноземцям за договором відкривалися чотири порти для торгівлі та відходив Гонконг.

1.2. Між світовими війнами

Можливо такий інструментарій впливу та тиску й надалі застосовувався, як би не *Перша світова війна* (28.07.1914 – 11.11.1918). Війна абсолютно зруйнувала старий європейський принцип «Дуельної війни» (нім. Duell-Krieg)⁶. Все ж попри широку свободу слова в цей час, емансипацію, впровадження правового захисту найбільш незахищених верств населення, розквіту науки, відкриття публічних бібліотек, ставлення хімічної індустрії, створення значимих технічних досягнень, широким поступом по всій Європі просувалися ксенофобія, панславизм, пангерманизм.⁷

Після закінчення війни, з метою роззброєння воюючих держав, запобіганню військових дій в подальшому, гарантії забезпечення колективної безпеки, врегулювання спорів між державами дипломатичним шляхом була заснована Ліга Націй (1919-1946). Підписання *Версальського мирного договору* (28.06.1919) сприяло заснуванню міжнародної кримінальної відповідальності індивідів (монархів). Взагалі вперше в історії вводилися санкції проти державного керівництва, власне проти німецького Кайзера Вільгельму II (ст. 227 Версальського мирного договору). Говорячи сучасною мовою, ці санкції стали примусом до миру амбіційного монарха, якому були властиві дипломатично некоректні публічні заяви. І хоча в цей період інші держави також здійснювали колоніальну експансію, все ж – на фоні спроби остаточного об'єднання німецькомовних земель – німецька анексія Ельзасу-Лотарингії в рамках Європи сприймалась як неприпустима.

¹ Див.: Berg (1996) P. 21

² Прим.автора: Сучасною мовою можливо означити таку тенденцію як реакцію на новий етап розвитку міжнародної торгівлі з її меркантилізмом. Меркантилізм — перша теоретична школа періоду зародження ринкових економічних відносин.

³ Див.: Mann (1991) P. 126

⁴ Див.: von Büsch (1992) P. 36

⁵ Див.: Dicke (1978) P. 20

⁶ Див.: Wengler (2013) P. 363-364; Menk (1992) P. 1374; Ipsen (2014) P. 1183.

⁷ Див.: Моруа (2017) С. 235-251.

Й не дивно що в цей період позначилась тенденція індивідуалізації санкцій, оскільки закінчення Першої світової війни ознаменувало розпад чотирьох імперій: Російської, Австро-Угорської, Османської та Німецької, що мало вплив на сословну структуру суспільства. Тому відповідальність вищих органів державної влади перед виборцями в республіканській формі правління натомість повинна була стати протилежністю монархії.¹

Цікавим є й те, що до початку Першої світової війни санкції взагалі були вкрай рідкісним явищем, але після неї – стрімко зростає кількість випадків їх застосування. Не остання роль в цьому процесі належить Лізі Націй. Правовою підставою їх застосування була ч. 1 ст. 16 Статуту Ліги Націй: «якщо Член Ліги вдається до війни, всупереч зобов'язанням, прийнятим у статтях 12, 13 або 15, то він ipso facto розглядається, як той, хто вчинив акт війни проти всіх інших Членів Ліги. Останні зобов'язуються негайно порвати з ним усі торговельні або фінансові відносини, заборонити всі зносини між своїми громадянами та громадянами держави, що порушив Статут, і припинити всякі фінансові, торговельні або особисті стосунки між громадянами цієї держави і громадянами будь-якої іншої держави, чи є вона Членом Ліги чи ні». Передбачені за цією статтею міри охоплюють перші правові та зовнішньополітичні умови вирішення конфлікту: як вдатися до військових дій, так і впровадити економічні санкції.

Проте, як відомо, Перша світова війна спровокувала сильну внутрішню кризу багатьох європейських країн через небувалу кількість жертв, тому держави в подальшому схилилися здебільше до мирного вирішення конфліктів. Безумовно, *Пакт Бріана-Келлога* (англ. Kellogg–Briand Pact), підписаний 27 серпня 1928, відомий також як Паризький пакт, став наступним кроком на міжнародному рівні в відмові від війни, як знаряддя національної політики. Укладення такого рівня договору ставило за мету створення системи колективної безпеки в Європі. На превеликий жаль, ця угода все одно не вберегла світ від подальшої війни.

Що ж до економічних санкцій з боку Ліги Націй,² то вони були вперше впроваджені в період *Чакської війни* (англ. Chaco War) (1932 – 1935 рр.), передумовою якої ще 1928 р. стало припущення про великі запаси нафти в районі Чако. В боротьбу в цьому регіоні вступили дві нафтові корпорації: американська Standard Oil підтримувала Болівію, та британська Shell Oil – Парагваї. Від тоді поширювалося масове озброєння населення обох країн, тому війна стала неминучою. Спроби Ліги Націй переговорами врегулювати становище лише загострювало протиріччя. Керуючись ст. 16 Статуту, як єдиним виходом з кризи, Ліга Націй наклала загальне ембарго на зброю на обидві сторони конфлікту. На превеликий жаль, офіційний мирний договір сторони підписали лише 21.07.1938 року. Кровопротиття зупинилося, однак за іронією долі нафту в цьому районі так не знайшли до зазначеного року. Не менш довгим був процес врегулювання державного кордону Чакської області, який остаточно відбувся 27 квітня 2009 року.

Другим приводом впровадити економічні санкції з боку Ліги Нації стала анексія Абіссинії Італією в 1935 року з застосуванням першої хімічної зброї. Заборона імпорту та експорту зброї повинні були змінити дії та амбіції Муссоліні щодо створення колонії Італійської Східної Африки (поєднати Еритрею, Сомалі та Ефіопію). Однак *друга Абіссінська війна* (1935-1936) остаточно показала неспроможність Ліги Нації врегулювати конфлікт між її членами – Італією та Ефіопією. Таку думку однак не поділяють Шоттен та Доксей,³ які розглядають вчинені заходи Ліги Нації чи не єдиним випадком практичного застосування ч. 1. ст. 16 Статуту.

На жаль наголос на посилення нового мирного світового устрою не зупинив війну світових військово-політичних коаліцій. Ні *Японсько-китайський конфлікт* (1931), ні *Іспанська громадянська війна* (1936-1939) не продемонстрували належні санкції з боку Ліги Націй. Ні *Аншлюс Австрії* (1938), ні *німецьке вторгнення до Чехословаччії* (1938), ні *Радянсько-фінська війна* (1939-1940) не показали практичного застосування ст. 16 Статуту

¹ Прим. автора: Можливою причиною є також зародження демократичних інститутів, де особа (індивідуум) як суб'єкт права наділяється правом приймати участь в управлінні державою, правом бути обраним та обиратися.

² Див.: Wolftrum (2018) P. 323; Pyka (2015) P. 28; Hufbauer/Schott/Elliott/Oegg (2007) P. 20.

³ Див.: Schotten (2007) P. 84; Doxey P. 44

Ліги Націй. Саме нездатність вирішувати конфлікти мирним шляхом поклала кінець існуванню Ліги Націй, яка припинила своє юридичне існування лише в 1946 році.

1.3. Утворення ООН і ренесанс економічних санкцій

Закінчення Другої Світової Війни (1939-1945) та прагнення нового справедливого устрою світу стало підґрунтям для створення ООН (від 1945). Метою нової коаліції держав стало невійськове вирішення конфлікту. Через бажання уникнути негативний досвід Ліги Нації в основу статуту ООН лягли відмінні принципи роботи. Якщо Статут Ліги Нації зобов'язував держави-членів не розпочинати війну, доки не мине три місяця від дня ухвалення рішення щодо певного спору міжнародним арбітражем, судом або Лігою Націй, то Статут ООН закріплює інший принцип: «вирішувати свої міжнародні спори мирними засобами так, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку та справедливість» [9, с. 255-256].

Пошук миру віднині вважається єдиним абсолютним рішенням, тому в політичний обіг, а згодом й в правовий, вводиться його родове поняття «примусова міра». ¹ Не дивно, що характерною рисою ООН діяльності є: 1) операції з підтримки миру та безпеки, які проводяться відповідно угод про припинення вогню з боку усіх конфліктуючих сторін, що спрямовані на їх контроль та виконання. Відповідно до ст. 50 Статуту ООН «якщо Радою Безпеки вживаються превентивні або примусові заходи проти будь-якої держави, будь-яка інша держава, незалежно від того, чи є вона Членом Організації, перед якою постануть спеціальні економічні проблеми, що виникли з проведення вищезгаданих заходів, має право радитися з Радою Безпеки на предмет вирішення таких проблем»; 2) операції з примушення до миру, задля створення умов для перемир'я чи припинення вогню. До таких належать операції по відновленню порядку, примусове розведення воюючих сторін, створення заборонених зон й контроль їх дотриманням. Цікавим є те, що акція примушення до миру не припускає згоди на втручання з боку конфліктуючих нести свій внесок в справу підтримки міжнародного миру та сторін. Відповідно до ч. 1 ст. 43 Статуту ООН «Усі Члени Організації для того, щоб внести свій вклад в справу з підтримки міжнародного миру та безпеки, зобов'язуються надавати в розпорядження Ради Безпеки на її вимогу та відповідно до особливої угоди або угод необхідні задля підтримки міжнародного миру та безпеки збройні сили, допомогу й відповідні засоби обслуговування, включаючи право проходу».

Звідси питання міжнародної безпеки тісно пов'язано з джерелами міжнародного права (однак не лише рішеннями Ради Безпеки ООН).

Але серед усіх примусових мір ООН невійськового характеру найбільш ефективними й неминучих безслідно для країн-порушників є економічні санкції. Правовим підґрунтям яких є ст. 41 Статуту ООН за якою «Рада Безпеки уповноважена вирішувати, які заходи, що не пов'язані з використанням збройних сил, повинні застосовуватися для здійснення її рішень, і вона може зажадати від Членів Організації застосування цих заходів. Ці заходи можуть включати повну або часткову перерву економічних стосунків, залізничних, морських, повітряних, поштових, телеграфних, радіо або інших засобів сполучення, а також розрив дипломатичних стосунків».

Міжнародно-правовою основою введення санкцій в системі ООН є кваліфікація ситуації як «погрози миру, порушення миру чи акту агресії», що відповідають розділу VII Статуту ООН. Однак жодна зі статей цього розділу не розкриває поняття, залишаючи, таким чином, завдання їх визначення на практиці за Радою Безпеки ООН в кожному окремо-му випадку.

В відомих випадках за яких обґрунтовувалось втручання та обмеження державного суверенітету держави з боку Ради Безпеки ООН, піднімалося дискусійне питання вживання самого терміну «примус до миру» та критерії за якими він повинен впроваджуватись.

Причиною таких дебатів з приводу регіональної, міжнародної та глобальної безпеки є зростання взаємозалежності країн. При цьому вихідним чинником держави, що здобуде

¹ Прим. автора: В своєму докладі № А/51/950 (1997) Генеральний секретар ООН Кофі Аннан застосовував часто не лише поняття санкції, а також економічні санкції. При цьому термін санкції застосовувався ним як родове поняття, де його економічна сутність є лише частковою з усього спектру можливих варіантів. Див. : Schotten (2007) P.81

авторитет на світовій арені, може впливати на міжнародну ситуацію та реалізує свої національні інтереси, є переважно її військова сила, а не фундаментальна культура, тощо.

Якщо простежити розвиток економічних санкцій, то 1960-1970-ти відзначаються як період їх становлення, де вони стали проміжним ланцюжком між дипломатичним попередженням та військовою дією. Тому в цей період їх впровадження діяло чи відповідно до резолюцій Ради Безпеки ООН, чи на власний розсуд окремих держав з метою захисту національних колоніальних інтересів.

Однак *Родезійська криза* привнесла нове розуміння поняття економічних санкцій (англ. Rhodesia Crisis 1965-1979). Коли власні зовнішньополітичні наміри Великобританії отримали підтримку держав-членів ООН та мали форму колективного ембарго. Керуючись статтями 25 та 41 Статуту ООН, встановлені санкції щодо Родезії носили обов'язковий та всебічний характер (Res. 232 (16.12.66), Res. 277 (15.03.1970)). Окрім санкцій Ради Безпеки, європейські країни вирішили забезпечити їх виконання ще й через національні санкційні механізми. Така практика отримала назву «*родезійської доктрини*». ¹

В цей час в самій Європі завершується процес врегулювання територіальних конфліктів, які були пов'язані з колоніальним минулим. Наприклад, Іспанські санкції проти Великобританії (1954). Процес розширення та консолідації Європейської спільноти (1957) сприяв розвитку «*мальвінської доктрини*» та реалізації санкцій через колективні міри за допомогою інститутів Європейської економічної спільноти (ЄЕС) [11, с. 95]. В рамках Європейської політичної співпраці про впровадження санкцій Європейська комісія приймала постанови для їх виконання. Легальною підставою слугувала ст. 113 Римського Договору про заснування ЄЕС (1957), яка обумовлювала «застосування загальної торгової політики».

В подальшому санкції набувають статус інструменту міжнародної політики. Такі автори, як Фрост, Мані, Коннагтон, Камінські, Фитджеральд вважають, що США первісно виступало за інструменталізацію санкцій та вважали їх виправданим засобом для досягнення своєї політичної мети [12, с. 172].

Це й не дивно. Як відомо, довгий час проблема саме військової сили країни була центральною в міжнародних відносинах. Прикладом тому є, скажімо, багатополосний мир після Великої французької революції з йому притаманними протиріччями між державами-націями; біполярний мир між двома соціальними системами – де США та СРСР обіймали статус великих держав, були переможцями Другої світової війни, поширювали свою ідеологію та володіли ядерною зброєю. Біполярний устрій світу не залишив можливості для тотальної прямої чи непрямой конфронтації.

Тим не менш, приводом для конфлікту стала *Радянська війна в Афганістані* (1979-1989). СРСР мотивував введення свого військового контингенту проханням керівництва Афганістану, підставою якого діяв Договір про дружбу, добросусідство та співпрацю (05.12.1978). Натомість Генеральна Асамблея ООН в резолюції «Стан в Афганістані та його наслідок для міжнародного миру та безпеки» висловила стурбованість щодо стану біженців та закликала ввести «всі іноземні війська» та впровадити санкції; ця резолюція не набула обов'язкової сили через те, що СРСР наклало вето. Однак проявом колективних санкцій проти СРСР поза рішенням Ради Безпеки з цього приводу стало зернове ембарго Європейської спільноти, в тому числі й бойкот Олімпійських ігор (1980). ²

Все ж офіційною підставою для впровадження на міжнародному рівні економічних санкцій проти СРСР стало введення військового положення в Польщі (1981).³ Звинувачення західних країн було безпідставним, оскільки СРСР виступало в ролі спостерігача!

З цього приводу з боку США затверджується широкомасштабне ембарго на продаж нафтогазового та електронного обладнання для СРСР (1981) не лише американськими компаніями, а й фірмами, що мають ліцензію на продаж. За мету стало підривання бу-

¹ Див.: Galtung (2011); Portela (2010) P.20; Portela (2015)P. 39–61

² Див.: Hufbauer/Schott/Elliott/Oegg (2007) P. 11 ; EG VO (EWG) Nr. 69/80 vom 15.01.1980, ABl. L 11/8 vom 16.01.1980; EG VO (EWG) Nr. 107/80 vom 18.01.1980 ABl. L 14/24 vom 19.01.1980

³ Див. : Schneider (1999) P. 66-71

дівництва газопроводу Уренгой-Помари-Ужгород, який, на думку американського керівництва, ввів би європейських партнерів до енергетичної залежності від СРСР. У свою чергу, Європейська спільнота встановила обмеження на імпорт.

Цей приклад є підтвердженням тези про те, що санкції за своїми наслідками не завжди пропорційні шкоді, заподіяній правопорушником, вони можуть перевищувати обсяг і характер шкоди.

1.4. Багатовекторність замість монополії

Проте постає риторичне питання визначення правомірності чи неправомірності дій інших світових організацій окрім Ради Безпеки ООН, що запроваджують економічні санкції, оскільки вони також виступають від імені міжнародної спільноти.

Такі автори як Бреуер, Дрейст, Функе звертають нашу увагу на те, що єдність впровадження примусових мір стосується лише в питаннях «погрози силою» (ч. 4 ст. 2 Статуту ООН). Усі інші невійськові міри, в тому числі економічні санкції, можливо впроваджувати без узгодження з Радою Безпеки однією чи кількістю держав.

Підтвердженням цієї тези є приклад коли співпадіння національних інтересів групою держав породжує різного роду регіональні й міжнародні союзи, що керуються з певним власним уявленням.

Наприклад, в 1946 року з боку Арабської Ліги¹ впроваджувалися економічні санкції спершу проти палестинських євреїв, згодом проти Ізраїлю з причини Палестинського питання². Не менш організовану політику з приводу впровадження санкцій веде Організація Американських держав³. Ще одним прикладом таких впроваджень є дії країн НАТО у Боснії (1995), в Косово (1999), Іраку (2003).

Таки дії лише поширюють дискусію про потребу введення сурової заборони впровадження примусових мір без узгодження з Радою Безпеки. Однак серед критики наводився приклад випадку, коли робота Рада Безпеки, з причини вето одного з постійних членів, не можлива; тоді надається субсидіарна компетенція (ранговість) прийняття примусових мір регіональній системі забезпечення безпеки миру (ч. 1 ст. 53 Статуту ООН), що намагатиметься оминати людську катастрофу. Таким чином, надаючи звіт відповідно ст. 54 Статуту в рамках Розділу VIII ООН, регіональні органи тим не менш не обмежені в «невід'ємному праві на індивідуальну та колективну самооборону» (ст. 51 Статуту ООН).

Як приклад можна навести реакцію на окупацію Аргентиною Фолклендських островів (1982), коли Рада Міністрів Європейської Спільноти вводить заборону на імпорт з Аргентини (Регламент Ради ЄС 877/82), а також ембарго на поставку зброї Аргентині. Цікавим є те, що в цей період економічні санкції не підпадали під ст. 113 Римського Договору про заснування ЄС, оскільки держави-члени Європейської Спільноти мали свободу застосовувати їх в односторонньому порядку, якщо вони не йшли в протиріччя зі зовнішнім політичним курсом Європейської Спільноти та в своїй основі опиралися на резолюції Ради Безпеки ООН.

До того ж огляд міжнародної практики свідчить, що паралельно зі збільшенням кількості недержавних організацій та їх участі в міжнародних процесах, збільшилася й їх роль в формуванні відношення до тієї чи іншої проблеми у учасників міжнародних відносин. За доктриною недержавні організації не виступають суб'єктами міжнародного права, проте після 2000 року вони все більше виступають в якості спостерігачів та консультантів міжнародних переговорів та мають в арсеналі непрямі засоби впливу на рішення (наприклад: FATF, USA-Engage). Відповідно до ст. 58 та 71 Статуту ООН Міжнародні Недержавні Організації мають змогу отримати консультативний статус при Економічній та Соціальній Раді ООН.

Час та форму авторизації регіональних організацій, які можуть застосовувати примусові дії, відповідно до ч. 1 ст. 53 Статуту ООН, текст статуту не розкриває. Проте вони отримують конклюдентні повноваження через наступні узгодження з Радою Безпеки. Таким чином, легалізація їх дій повинна впровадитися до моменту сповнення санкцій.

¹ Див.: Schneider (1999) P.55

² Арабська Ліра Resolution Nr. 16 02.02.1946; Res. Nr. 849 11.12.1954

³ Resolution 44491 04.11.1961; Resolution VIII vom 31.01.1962 (OAS Dok. OEA/Ser.F/11.8)

1.5. Пошук нових рішень в санкційній політиці

Впровадженні економічні санкції як то Радою Безпеки ООН, чи ЄЕС, чи будь-яким іншим об'єднанням держав, чи будь-якою окремою державою складають правову основу міжнародного публічного права.

Проте, для того, щоб зрозуміти існуючі протиріччя між правовими доктринами в оцінці рішень по резолюціям, слід поглибитися в історію. Наявні на сьогоднішній день відмінності в підходах до визначення обсягу та спрямованості економічних санкцій між континентально-європейською та англо-американською правовими системами слід шукати, перш за все, в різниці сталих методів ведення військових дій (оскільки довгий час економічні санкції були складовою їх частиною).

Так, відповідно до класичної континентально-європейської військової доктрини військові дії розглядаються як протистояння сторін («Дуельна війна»), де первісно чітко проведена межа між військовими та цивільними протиборствующими сторін та не учасниками конфлікту, які дотримуються нейтралітету. Як наслідок, війна зачіпає безпосередньо лише визнані сторони конфлікту.

Практично повним антиподом класичній континентально-європейській доктрині є англо-американське уявлення про війну. Історично воно сформувалося під впливом морського панування та колоніальних експансій. Англо-американська система завжди надавала особливе значення торговим відношенням як міцному військово-політичному інструменту впливу на своїх опонентів. Внаслідок такого уявлення, торговельні та блокадні війни визнавалися легітимним засобом проведення військових дій. В свою чергу заборона на проведення будь-яких торговельних операцій з ворогом стосувалася не тільки держави, а й громадян між цими державами, з усіма зумовленими з цього наслідками.

1.6. Санкційна декада

Якщо 80-тим рр. характерно «безпрецедентне прийняття санкційних рішень за своїми масштабами та швидкості» [27, с. 140], то в період 90-х рр. число впровадження економічних санкцій отримує назву «санкційного божевілля» (англ. Sanctioning Madness), відомою в правовій літературі також як «санкційна декада» (англ. Sanctions Decade):¹

Югославія (Res. № 713, № 757, № 1160, № 1199); *Сомалі* (Res. № 733, № 767, № 1972); *Лівія* (Res. № 748, № 883, № 1973); *Ліберія* (Res. № 788); *Гаїті* (Res. № 841); *Заїр* (Res. № 1078); *Бурунді* (Res. № 1072); *Албанія* (Res. № 1101); *ПАР* (Res. № 1125); *Ангола* (Res. № 846, № 1127, № 1135, № 1173); *Руанда* (Res. № 918, № 1011, № 1165); *Судан* (Res. № 1044, № 1054, № 1070, № 1982); *Сьєрра-Леоне* (Res. № 1132, № 1171, № 1306); *Афганістан* (Res. № 1076, № 1267, № 1333); *Ефіопія / Еритрея* (Res. № 1298); *Ірак* (Res. № 1441); *Кот-д'Івуар* (Res. № 1975).

Звичайно, зміна геополітичних реалій в світі після розпаду СРСР (1991) відкрила нові перспективи для впровадження економічних санкцій. Безперечно, одностороння політична сила США позначилася й на підходах винесення резолюцій Радою Безпеки, які віднині набирають риси властиві прецедентному праву.² Все це стало причиною до відновлення з новою силою конкуренції каузальних та кодифікованих підходів в формуванні міжнародно-публічного права.

Тому зростання цінності людської особистості, її прав та свобод в цей період сповнює поняття «суверенітет держави» в міжнародному публічному праві новим змістом. Й не дивно, що підставою нового бачення є навмисне уникнення паралелей між старими та новими резолюціями, що на практиці реалізується в формуванні нової термінології. Це спричинено новим підходом до розуміння відповідальності – відповідальності держави перед суспільством та кожною окремою людиною. Так, кваліфікація конфлікту як «погроза міжнародному миру чи порушення міжнародного миру» змінилася на визначення ситуації як «завада миру і безпеки», «дестабілізація миру та безпеки регіону», «серйозна погроза стабільності й мирному розвитку регіону».

¹ Див.: Haas (1997) P. 74-85 ; Cortright/Lopez (2000)

² Прим. автора: Як відомо, поділ права на приватне й публічне притаманно романо-германській правовій сім'ї. Англо-саксонська правова сім'я такого поділу не має, право є публічним; воно служить державним й публічним інтересам, а також інтересам приватних осіб.

1.7. Накресленість економічних санкцій

Наголосу потребує й зміни сприйняття обсягу санкцій, в тому числі й економічних. Якщо на початку 90-х мова йшла про всеосяжність санкцій (як у випадку з Іраком та Югославією), то на початку 2000-х підхід впровадження змінився від загального до індивідуального. Подальша практика введення «розумних санкцій» (англ. Smart Sanctions) була спрямована на вплив не «загальної економіки держави, а на певних осіб».¹ Наприклад, на військових злочинців, ватажка повстанців, терористів, політичну еліту.² Такі санкції також стосуються здебільше певних галузей економіки (наприклад: нафти, діамантів, деревини).³ Цікавим є те, що в правовій літературі поняття розумних санкцій дорівнюється поняттю «накреслених санкцій» (англ. Targeted Sanctions, рус. целевые санкции).⁴ За мету останніх постає мінімізація збитків для мирного населення та обминання гуманітарної катастрофи. Підставою поширення таких санкцій пояснюють ще й тим, що для багатьох держав-членів ООН «з етичного міркування, а також витрат» не можливо прийняти активну участь в впровадженні «повних економічних санкцій» [20, с. 36].

Подібна практика була активно прийнята багатьма державами для проведення самостійної санкційної політики. Яскравим сучасним прикладом тому є Закон США «Про протидію противникам Америки за допомогою санкцій» (Countering America's Adversaries Through Sanctions Act) 02.08.2017 [17].

1.8. Оцінка ефективності застосування санкцій

З етичної та гуманітарної точки зору політика впровадження санкцій взагалі є досить вразливою. Існують міркування, що санкції є не тільки більш гуманним шляхом ніж війна, а й більш впливовим інструментом примусу до зміни поведінки держави-об'єкта санкції на дипломатичному рівні. Однак як влучно зазначають критики [2, с. 341], впровадження санкцій проти тієї чи іншої держави не підвищує статус держави, коаліції держав чи навіть міжнародної організації в очах мирного населення, оскільки вони не схильні аналізувати причини їх впровадження. Де-факто санкції призводять до падіння життєвого рівня місцевого населення, деградації соціальної сфери, збільшення смертності, масової міграції.

Підпадає під критику також оцінка вартості ефективності санкцій методом аналізу статистичних даних. З багатьох міжнародних джерел, в тому числі МВФ, доступна лише статистика ефективності торгових санкцій. Скажімо, санкційний досвід Південної Африки та Ірану дорівнював 1,5% ВВП в рік. Однак така статистика не є всеосяжною, оскільки використання відкритих джерел про повний обсяг витрат як з боку держави-об'єкта санкцій та і міжнародних організацій не є можливим. В якості критики в правовій літературі наводиться спотворення дійсної інформації державою-об'єктом санкцій та вибірковість міжнародної статистики через вирахування ефективності санкцій в період ескалації. Наприклад, в умовах регулярної зміни санкційного режиму в Ірані вартість санкцій не була лінійною та могла збільшитися на момент, коли санкційний примус зростав. Говорячи мовою політиків, вартість санкцій непрямо вираховується вартістю економіки держави за її геополітичні рішення.

Зростаюча тенденція «накреслених санкцій» призвела до того, що в грудні 2003 року була прийнята Європейська стратегія безпеки (ЄСБ). Програма стала новим повівом в розвитку зовнішньої політики та політики безпеки ЄС, оскільки Європейський Союз вперше виробив стратегію сумісної оцінки загрози та визначив чіткі завдання в сумісній роботі.

Останні десятиліття ознаменувалися ростом конкурентної боротьби між США та Європейським Союзом на світовій арені, що позначилася на політику та інтенсивність впровадження економічних санкцій, особливо після 2003-2006 років. Новим підходом стало введення **обмовки про закінчення строку дії санкцій** (англ. Sunset Clause, нім. Auslaufklausel), оскільки на меті здебільше визначення фактичного правового положен-

¹ Див.: Schotten (2007) P. 90; Brzoska (2001) P. 316;

² Див.: Schotten (2007) P. 91 ; Pyka (2015) P. 32

³ Див.: Rittberger/ Zangl/Kruck (2012) P. 140; Cortight/Lopez (2000) P. 4 та P.47; Janik (2012) P. 84; Wahl (2009) P. 15

⁴ Прим.автора: Такі автори як Азімі (Sahra Roja Azimi), Зак (Michael Sack), Дрезнер (Daniel Drezner), Фарраллс (Jeremy Matan Farralls), Егеде (Edwin Egede), Зутча (Peter Sutch) вживають розумні та накресленні санкції як рівнозначні.

ня держави – об'єкта санкцій та звернення якомога більше уваги світової спільноти до конфлікту. На практиці це віднайшло своє закріплення в *Резолюцію № 1298 (2000)* щодо Ефіопії/Еритреї та *Резолюцію № 1333 (2000)* щодо Афганістану [34, с. 91].

Проте в дослідженнях Д. В. Дрезнера зауважується, що результативність економічних санкцій зменшується в умовах глобалізації світової економіки [18, с. 4-6]. Держава-об'єкт санкцій не виокремлюється повністю зі світової торгівлі, оскільки завжди має альтернативні ринки збуту та закупу. Впровадженні санкції, по суті, не блокують зовнішньоекономічну діяльність держави, а лише збільшують вартість витрат по зовнішньоекономічній діяльності. На його думку, практика застосування економічних санкцій в своєму подальшому розвитку змінюватиметься в напрямок фінансових санкцій.

Фактично мова йде про те, що чим більше технологічний рівень розвитку держави, тим більш впливовим має бути інструмент розумних економічних санкцій проти цієї держави, політичної еліти чи певних її громадян.

На думку М. В. Братерського, ефективність санкцій в більшій мірі залежить від географічної та економічної близькості країн-учасниць з стороною – об'єктом санкцій, ніж величини країни та їх економічний потенціал [2, с. 340].

Слушним з цього приводу є питання оцінки ефективності економічних санкцій. Аналіз правової літератури свідчить, що в своїх дослідженнях науковці часто спираються на роботу Хуфбауера/Шотта/Елліот, з огляду на висновки авторів про те, що санкції досягнуть успіху якщо: між державами – об'єктом та суб'єктом – існують значні за обсягом торгіві відносини; країна-об'єкт санкцій менше ніж країна – суб'єкт, що їх впроваджує; мета санкцій помірною; витрати для держави-суб'єкта не значні; впровадження санкції миттєве та переконливе [35, с. 1479]. В наведених ними таблицях успішність санкцій стосується здебільше США.

Однак, обрані критерії оцінки успіху цими авторами піддаються різкій критиці на предмет своєї дійсності.¹ Г. Вільсон в своїй роботі «ООН та колективна безпека» відмічає, що «(невійськові) санкційні режими стали політизованими» та «наслідки санкцій підривають їх передбачену легітимність» з огляду на гуманітарний ефект [38, с. 102].

Висновки. Підсумовуючи першу частину, автори статті дійшли висновку, що протягом усієї історії розвитку економічних санкцій так і не відбулася консолідація їх розуміння між представниками різних правових сімей. Зауважується, що й до сьогодні спостерігається процес вдосконалення санкційного механізму та засобів їх впровадження. Однак як і раніше постійним залишається їх місце в ранговості застосування примусових мір – стадії довійськових дій.

Відносно постійного запитання про ефективність економічних санкцій, слід зазначити, що часто вона залежить від вибору форми (односторонньої чи колективної) та засобу їх впровадження, за умови активної участі країни-об'єкта санкцій в глобальних економічних процесах. Не останню роль в цьому відіграє й широка автономія учасників.

На сьогоднішній день у світі також відбувається переоцінка розуміння поняття економічних санкцій. Сучасна доктрина трактує економічні санкції як інструмент примусу до зміни поведінки держави-об'єкта санкцій, що приймає форму відмови від доведення розпочатого правопорушення. Тим самим відбувається спроба відійти від колишнього сприйняття економічних санкцій як складової частини військового конфлікту.

Список літератури

1. ООН. Резолюции Совета Безопасности с 1946 по 2018 годы. Документы. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.un.org/ru/sc/documents/resolutions/>.
2. Братерский М. В. Торгово-экономические санкции: эффективность, цена, проблемы использования [Текст] // Безопасность Евразии, 2008. – № 3. – С. 335-347.
3. Калинин А. В. Экономические санкции ООН и односторонние экстратерриториальные меры экономического принуждения: сравнительный анализ [Текст] // «Юрист-международник». – 2005. – № 4. – С. 30–37.
4. Карамев Сергей. Унесенная ветром. От Родезии до Зимбабве, или Как за 25 лет развалить успешную страну.// «Лента.ру» Электронное периодическое издание. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://lenta.ru/articles/2015/02/16/zimbabwe/> от 19 апреля 2005.

¹ Див.: Паре R.A. (1997) P.90-136

5. Кешнер Мария Валерьевна. Экономические санкции в современном международном праве [Текст]. Монография. – Москва: Проспект, 2015. – 184 с.
6. Курдюков Г. И. Международные экономические санкции (применение в практике совета безопасности ООН) [Текст] // Марийский юридический вестник. – № 1. – С. 170-176.
7. Крючкова Ирина Николаевна. Влияние экономических санкций Совета Безопасности Организации Объединенных Наций на исполнение частно-правовых договоров международного характера [Текст]. – дис. на соискание степени к.ю.н. – М.: 2005. – 213 с.
8. Моруа Андре. История Германии [Текст] / перев. с фран. С. Васильевой. – М.: «КоЛибри», «Азбука-Аттикус», 2017 – 320 с.
9. Теліпко В. Е., Овчаренко А. С. Міжнародне публічне право [Текст]. Навчальний посібник. – К.: «Центр учбової літератури», 2010. – С. 255-256.
10. Трояновский А. В. К вопросу о защите интересов участников внешнеэкономических договоров, которые понесли убытки в результате введения международных экономических санкций [Текст] // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – Випуск 122 (частина I). – 2014. – С. 88-95.
11. Саргсян Анна. Европейские санкции: от национальных до коллективных [Текст] // Журнал «Современная Европа». – 2014. – Выпуск III. Июль-Сентябрь. – С. 90-105.
12. Arnaud Andreas von. Völkerrecht. – 2 Aufl. – C.F.Müller, 2014. – 610 s.
13. Berg Dieter. Deutschland und seine Nachbarn 1200-1500./ Enzyklopädie deutscher Geschichte. – Bd. 40. – Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 04.12.1996. – 164 s.
14. Brzoska Michael. Sanktionen gegen politische Akteure in Russland und der Ukraine. //Sicherheits politik-blog. – 22.05.2014, abgerufen am 27.07.2016 URL: - <http://www.sicherheitspolitik-blog.de/2014/05/22/sanktionen-gegen-politische-akteure-in-russland-und-der-ukraine/>.
15. Büsch Otto von. (Hrsg.) Handbuch der preußischen Geschichte. – Bd. 1. – Verlag Walter de Gruyter, 1992 – 868 s.
16. Cortright David /Lopez, Georg A. The Sanctions Decade: Assessing UN Strategies in the 1990s. – Lynne Rienner Publishers Inc., 31.03.2000. – 274 s.
17. Countering America's Adversaries Through Sanctions Act. – 08/02/2017 Became Public Law No: 115-44. – <https://www.congress.gov/bill/115th-congress/house-bill/3364/text>.
18. Drezner Daniel W. The Sanctions Paradox: Economic Statecraft and International Relations. – Cambridge University Press, 26.08.1999 – 342 s.
19. Galtung Johan. On the Effects of International Economic Sanctions, With Examples from the Case of Rhodesia. <https://doi.org/10.2307/2009785> Published online: 01 July 2011.
20. Ganguli Indranil. Smarte Finanzsanktionen der EU. Eine politikwissenschaftliche und bankpraktische Effektivitätsanalyse ausgewählter Maßnahmen. – Verlag: Nomos, 2013. – 383 s.
21. Haas Richard N. Sanctioning Madness.// Foreign Affairs. – № 76/6. – Nov./Dez. 1997 – S. 74-85.
22. Hufbauer Gary Clyde/ Schott, Jeffrey J./ Elliott, Kimberly Ann/ Oegg, Barbara. Economic Sanctions Reconsidered. – Peterson Institute for international economics, 2007. – 3Ed. – 233 s.
23. Ipsen Knut. Völkerrecht. / Lehrbuch. – 6., völlig neu bearbeitete Auflage – 2014. – Buch. Lx. – 1280 s.
24. Janik Cornelia. Die Bindung internationaler Organisationen an Internationale Menschenrechtsstandards: Eine Rechtsquellenrechtliche Untersuchung Am Beispiel der Vereinten Nationen, der Weltbank und des Internationalen Währungsfonds. – Mohr Siebeck, 2012 – 608 s.
25. Mann Golo / Heuß, Alfred (Hrsg.) Weltgeschichte. / Das neunzehnte Jahrhundert. – Bd.8. –Propyläen: Berlin, 1991. – 802 s.
26. Menk Thomas Michael. Gewalt für den Frieden.: Die Idee der kollektiven Sicherheit und die Pathognomie des Krieges im 20. Jahrhundert. (Schriften zum Völkerrecht) Broschiert – 1992. – 489 s.
27. Martin Lisa L. Coercive Cooperation: Explaining Multilateral Economic Sanctions. – Princeton University Press. – 16. Januar 1994. – 299 s.
28. Pape Robert A. Why economic sanctions do not work? // International Security. – 1997– Vol. 22. – Iss.2 – P. 643-659.
29. Portela Clara. European Union Sanctions and Foreign Policy: When and why Do They Work? – Routledge, 2010 – 206 s.
30. Portela Clara. 'Member States Resistance to EU Foreign Policy Sanctions' (2015) 20 European Foreign Affairs Review, Issue 2/1, pp. 39–61.
31. Pyka Alexander. Wirtschaftssanktionen der Vereinten Nationen und der Europäischen Union Eine Analyse anhand des Sanktionsregimes gegen den Iran. – Nomos Verlagsges. MBH & Co, 2015. – 1 Aufl. – 250 s.
32. Rittberger Volker/ Zangl, Bernhard/ Kruck, Andreas. Internationale Organisationen. – VS Verlag für Sozialwissenschaften, 2013. – 279 s.
33. Schneider Henning C. von: Wirtschaftssanktionen: die VN, EG und Bundesrepublik Deutschland als konkurrierende Normgeber beim Erlaß paralleler Wirtschaftssanktionen. – Druncker und Humblot, 1999 (Hamburger Studien zum Europäischen und Internationalen Recht; Bd. 16 Zugl.: Hamburg, Univ. Diss., 1997) – 287s.
34. Schotten Gregor. Wirtschaftssanktionen der Vereinten Nationen im Umfeld bewaffneter Konflikte: zur Bindung des Sicherheitsrates an individualschützende Normen. – BWV Verlag, 2007 – 394 s.
35. Shojai Siaamak/ Root, Patricia S. Effectiveness of economic sanctions: Empirical research revisited. – International Business & Economics Research Journal – November 2013 – Volume 12, Number 11 – P. 1479-1489.
36. Wahl Katja. Rechtsschutz gegen Individualsanktionen der UN am Beispiel der Finanzsanktionen des Taliban-Sanktionsregimes. – LIT Verlag Münster, 2009 – 310 s.
37. Wengler Wilhelm. Völkerrecht: Erster und Zweiter Teil. Springer-Verlag, 11.11.2013 – 1530 s.

- 38 Wilson Gary. The United Nations and Collective Security – Routledge, 03.02.2014 – 264 Seiten.
- 39 Wolfrum Rüdiger (Hrsg.) The Max Planck Encyclopedia of Public International Law. – Bd. 3 – Oxford, 2012.
- 40 Малишева Ю. В. Цілеспрямовані санкції та їх застосування Радою Безпеки ООН [Текст]: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11 / кер. роботи К. О. Савчук ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – Київ, 2016. – 22 с.
- 41 Біланчук Руслана. Необхідність встановлення нормативно-правового регулювання застосування економічних санкцій [Текст] // Підприємництво, господарство і право. – № 11. – 2017. – С. 234-237.
- 42 Панченко В. Г. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики в контексті реалізації національних інтересів [Текст] // Інвестиції: практика та досвід. – 2017. – № 17. – С. 10-16.
- 43 Левчий М. О. Проблеми застосування міжнародних економічних санкцій: економічні наслідки для третіх країн [Текст] // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. – Серія : Економіка і менеджмент. – 2015. – С. 43-46.
- 44 Шинкар В. А., Король М. М., Качур Ю. Б. Особливості введення економічних санкцій України щодо Росії [Текст] // Науковий вісник Ужгородського національного університету. – Вип. 11. – 2017 – С. 188-193.
- 45 Мануїлова К. В. Економічні санкції як інструмент зовнішньої політики [Текст] // Actual problems of international relations. – Release 122 (part II). – 2014 – С. 38-44.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

Е. Н. Левандовски, кандидат юридических наук (Украина)
А. В. Левандовски, LL.M (University Freiburg, Germany)

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ САНКЦИИ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПУБЛИЧНОМ ПРАВЕ. ЧАСТЬ I: ИСТОРИКО-ПРАВОВОЙ ОБЗОР

Резюме

Предметом исследования данной статьи является развитие экономических санкций в историко-правовом аспекте. Принятое на сегодняшний день его трактование как принудительной меры экономического характера по отношению к государству-нарушителю международных норм сложилось лишь во второй половине XX века. Однако, в отличие от самого термина, история экономических санкций как явления уходит в глубину веков. Пройдя долгий путь от всеобъемлющих до индивидуальных, сами экономические санкции не меняли свою суть – оставаясь, как и прежде стадией довоенной эскалации конфликта.

Ключевые слова: международное публичное право, экономические санкции, разумные санкции, намеченные санкции, односторонние санкции, коллективные санкции, санкционный механизм, эмбарго, принудительная мера, санкции ООН.

Catherine Lewandowski, Candidate of Juridical Sciences (Ukraine)
Alexander Lewandowski, LL.M (University Freiburg, Germany)

ECONOMIC SANCTIONS IN INTERNATIONAL PUBLIC LAW. PART I: HISTORICAL LEGAL REVIEW

Summary

The subject for study of this article is the development of economic sanctions in a historical-legal aspect. Existing at the moment its interpretation as a force measure with economical character to the state that has violated international norms was developed in the second part of the XX century. However, in contrast with the term, the history of economic sanction as phenomena deeply rooted in depth of centuries. Going a long way from comprehensive to individual, the economic sanctions do not change its essence – staying the stage before military escalation of conflict.

Key words: International public law, economic sanctions, smart sanctions, targeted sanctions, one-sided sanctions, collective sanctions, sanctions mechanism, embargo, enforcement measures, UN resolutions.

МОЛОДІ ВЧЕНІ

УДК 341.1/8.

Є. О. Каташинський, студент 3 курсу
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Економіко-правовий факультет
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

Науковий керівник: *О. О. Нігресва*
кандидат юридичних наук, доцент
Кафедра загальноправових дисциплін та міжнародного права
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

КОНЦЕПЦІЯ «RESPONSIBILITY TO PROTECT» ЯК ПІДСТАВА ДЛЯ ВТРУЧАННЯ У ВНУТРІШНІ СПРАВИ ДЕРЖАВИ

У статті розглянуто концепцію втручання у внутрішні справи держави для захисту прав людини, яка носить назву «Responsibility to Protect» або «обов'язок захищати». У роботі приділяється увага елементам концепції, що представляють собою три види відповідальності держави перед її населенням. Автор аналізує можливі варіанти втручання у внутрішні справи держави, а також пропонується врегулювати ці відносини в єдиному міжнародному договорі.

Ключові слова: Responsibility to Protect, обов'язок захищати, втручання, гуманітарна інтервенція, захист прав людини, ООН, Рада Безпеки.

Постановка проблеми. Актуальність цієї теми полягає в тому, що на сьогоднішній день існує проблема забезпечення і надання допомоги людям, що стали жертвами в результаті масових порушень фундаментальних прав людини. Міжнародне співтовариство прийнявши на себе зобов'язання надавати допомогу населенню тих держав, в яких поширені акти порушення прав людини, зобов'язана також дотримуватися принципу невтручання у внутрішні справи держави, закріпленого в п. 7 ст. 2 Статуту ООН. На наш погляд, в цьому питанні існує колізія, оскільки реалізація концепції «Responsibility to Protect» (далі – R2P) може розглядатися як втручання у внутрішні справи держави. Саме тому реалізація концепції R2P, особливо військові форми надання такої допомоги, вимагають чіткого узгодження волі суб'єктів цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченням питань, які розглядаються у цій роботі, в різний час займалися такі вчені, як Л. Аксуорсі, А. Беллами, О. Бутевич, Т. Вейс, Е. Довгань, Дж. Доннеллі, Е. Лак, Л. Павлова, М. Пейндхен, А. Рок, В. Субочев, Р. Тхакур, Ю. Хаак та інші.

Метою статті є розгляд основних положень сучасної концепції «Responsibility to Protect» у контексті захисту прав людини та надання рекомендацій щодо розробки проекту міжнародного договору, який би регулював втручання у внутрішні справи держави для захисту прав людини у контексті цієї концепції.

Виклад основного матеріалу. R2P або «обов'язок захищати» – це концепція, в основі якої лежить ідея про те, що держава має не тільки права щодо свого населення, але також і обов'язки, головним серед яких є обов'язок захищати населення від широко розповсюджених актів насильства, військових злочинів, геноциду, етнічних чисток, а також інших злочинів проти людяності.

Сама R2P не є новелою в міжнародному праві, а представляє видозмінену концепцію гуманітарної інтервенції. В її основі покладена ідея про новий підхід до тлумачення поняття суверенітет. Так, колишній посол і постійний представник Канади в ООН П. Хайнбекер заявляє, що суверенітет держави являє собою не владу, як вважалося раніше, а відповідальність, яку держава взяла на себе, підписавши Статут ООН [1, с. 22].

Вперше термін R2P був вжитий в доповіді Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету, створеної урядом Канади в грудні 2001 року [2, с. 11]. R2P має трьохелементну природу, сутність якої полягає в наявності у держави трьох основних видів відповідальності: 1) відповідальність за запобігання: вживати заходів щодо усунення як корінних, так і безпосередніх причин внутрішніх конфліктів та інших кризових ситуацій, що виникли через людину; 2) відповідальність за реагування: реагувати на ситуації, коли люди знаходяться в безвихідному становищі, належними діями, які можуть включати заходи примусу, наприклад санкції і міжнародне судове переслідування, і в крайніх випадках – військове втручання; 3) відповідальність за відновлення: забезпечити надання в повному обсязі допомоги у відновленні, реконструкції та примиренні, вживаючи заходи щодо усунення причин заподіяння шкоди, на припинення або попередження якого було направлено втручання [1, с. 20; 2, с. 11].

Окрім цього, П. Хайнбекер зазначає, що існують приклади, коли за повноваженнями на проведення військового втручання до РБ зверталися *ex post facto* – заднім числом (ситуації в Ліберії і Сьєрра-Леоне). «Можливо, це дає деяку свободу дій для здійснення подібних акцій в майбутньому», – переконаний П. Хайнбекер [1, с. 62]. Ці положення були повністю підтримані Кофі Аннаном в його доповіді «При більшій свободі: до розвитку, безпеки і прав людини для всіх» від 21 березня 2005 р. На наш погляд, санкціонування проведення військового втручання «заднім числом» неприпустимо, оскільки в даному випадку мова йде про оперативне втручання, постраждати від якого може також і мирне населення.

У той же час, не всі держави-члени ООН погоджуються із цією концепцією. Так, наприклад, Саудівська Аравія 6 вересня 2017 року заявила, що, беручи до уваги нездатність СБ вирішити окремі проблеми, зокрема, питання про палестинські та арабські окуповані території та нещодавню ситуацію в М'янмі, а також недосконалу систему ООН, викликану або вибірковістю, або подвійними стандартами, Саудівська Аравія як і раніше відноситься до цієї концепції з підвищеним скептицизмом [3].

Китай стоїть на позиції того, що сьогодні немає єдиної стандартної моделі реалізації концепції R2P. Саме тому пріоритетними превентивними діями повинні бути діалог, переговори, а також добрі послуги. Примусове втручання і застосування сили повинні бути останнім засобом [4].

Ізраїль же хоч і визнає, що концепція R2P повинна бути в міжнародно-правовому інструментарії врегулювання міжнародних конфліктів, але при цьому підкреслює, що такий захід є крайньою мірою [5].

Російська Федерація підкреслює, що, розглядаючи концепцію R2P виключно через призму Підсумкового документа Саміту-2005, вона високо оцінює цю концепцію. У той же час РФ турбує спроби впровадити в ООН щодо геноциду, військових злочинів і злочинів проти людяності загальний термін «звірячі злочини» (*atrosity crimes*), який не відомий міжнародному праву і створює широкий простір для його вільного трактування [6].

Саме тому ми пропонуємо власний варіант міжнародно-правового регулювання втручання у внутрішні справи держави для захисту прав людини. У цьому контексті корисним виявилось звернення до низки джерел: Статуту ООН, Статуту Міжнародного кримінального суду, Закону України «Про судову експертизу» від 25.02.1994, розділу 19.2. «Кримінальний процес» Кодексу штату Вірджинія (США), частини 2 («Кримінальний процес») Кримінального кодексу штату Каліфорнія (США) та ін.

1. Ми пропонуємо вживати термін «заходи оперативного впливу» (далі – ЗОВ) – це засоби оперативного характеру, що включають в себе проведення операції або ряду операцій з використанням сил однієї або декількох держав, або військового блоку, альянсу, об'єднання, організації, мандат яких санкціонований Радою Безпеки ООН (далі – РБ ООН) або Генеральною Асамблеєю ООН в порядку та у випадках, передбачених цією конвенцією, з метою захисту населення від грубого та систематичного порушення його прав.

В контексті конвенції ми пропонуємо використовувати терміни в наступному тлумаченні: «заходи» означають засоби для здійснення втручання; «оперативність» означає зв'язаність з проведенням будь-якої операції, зокрема, військового характеру. В цьому ви-

падку акцент робиться на оперативності як пов'язаності з проведенням операцією. Під «впливом» слід розуміти дію, спрямовану на що-небудь, кого-небудь з метою домогтися бажаного результату.

2. Підставами застосування ЗОВ військового характеру є наявність підтверджених з достовірних джерел фактів широко поширених систематичних актів порушення фундаментальних прав людини, які проявляються у вигляді: 1) геноциду; або 2) військових злочинів; або 3) злочинів проти людяності; а також 4) можуть мати місце при екологічних або техногенних катастрофах. Терміни, зазначені в пунктах 1–3 цієї статті, вживаються в значенні, передбаченому Римським статутом Міжнародного кримінального суду.

3. Для цілей цієї конвенції під достовірними джерелами слід розуміти: 1) однозначні, що не допускають подвійного тлумачення, офіційні письмові (ноти, протести, депеші і т.п.) або усні (в ЗМІ, на брифінгах, прес-конференція тощо) заяви вищих посадових осіб держави (глави держави, глави уряду, спікера парламенту і т.п.), на території держави яких відбуваються вищевказані акти; або 2) отримана спеціально уповноваженою РБ ООН або Генеральною Асамблеєю ООН посадовою особою, яка свідчить про наявність широко поширених актів, зазначених вище, інформація, що підтверджується беззаперечними доказами (фото- і відеозйомкою, виконаної в якості, яке не припускає сумнівів в їх справжності (фото і відео з роздільною здатністю 1080x720 пікселів і вище; відео безперервне); або 3) інформація, отримана шляхом використання різних літальних засобів (дронів, аеропланів, інших літальних апаратів тощо), яка свідчить про наявність широко поширених актів, зазначених вище (фото і безперервне відео, виконані в дозволі не менше 1080x720 пікселів і вище); або 4) інші докази, які підтверджують наявність актів, передбачених як підстави для застосування ЗОВ.

4. Ця інформація може послужити підставою застосування ЗОВ лише в тих випадках, коли її справжність, сенс і значення підтвержені відповідними висновками експертної комісії в порядку, передбаченому цією конвенцією.

5. З метою попередньої оцінки ситуації та можливості застосування ЗОВ створюється новий орган – Секретаріат з питань застосування ЗОВ ООН (далі – Секретаріат). Ми пропонуємо створити секретаріат як допоміжний орган РБ ООН та Генеральної Асамблеї ООН.

При вирішенні питання про санкціонування ЗОВ РБ ООН або Генеральна Асамблея ООН передає матеріали, надані їй як такі, що підтверджують наявність актів, які є підставою застосування ЗОВ, спеціально уповноваженому органу – Секретаріату. Секретаріат направляє ці матеріали для надання експертної оцінки експертній комісії.

6. Тільки при наявності висновку експертної комісії, яка підтверджує достовірність і автентичність досліджуваних матеріалів, Рада Безпеки ООН має право санкціонувати проведення ЗОВ. Рішення про застосування ЗОВ приймається РБ ООН відповідно до статті 27 Статуту ООН. Якщо РБ ООН не прийме відповідне рішення, її повноваження в цій сфері передаються Генеральній Асамблеї ООН. Якщо Генеральна Асамблея вже завершила свою чергову сесію, то скликається спеціальна сесія в порядку, передбаченому статтею 20 Статуту ООН.

Рішення про можливість застосування ЗОВ приймається Генеральною Асамблеєю ООН в порядку прийняття рішень по важливим питанням, передбаченому частиною 2 статті 18 Статуту ООН.

7. Сили, які будуть використовуватися при застосуванні ЗОВ, визначаються у відповідній резолюції РБ ООН або Генеральної Асамблеї ООН. В цілях цієї конвенції такими силами можуть бути: 1) військовий контингент однієї держави; або 2) військовий контингент кількох держав; або 3) військовий контингент міждержавного військового блоку, альянсу, союзу, об'єднання, організації.

8. Санкціонування застосування ЗОВ ex post facto або ж в результаті застосування підроблених доказів, чи інших неправомірних дій, без здійснення яких санкціонування застосування ЗОВ було б неможливо, заборонені. Держави, а також особи, які беруть участь

в процесі застосування ЗОВ, несуть юридичну відповідальність за свої діяння (дії або бездіяльність).

Таким чином, ми рекомендуємо внести зміни в п. 7 ст. 2 Статуту ООН і викласти його в такій редакції: «Цей Статут ні в якій мірі не дає Організації Об'єднаних Націй права на втручання в справи, що по суті входять у внутрішню компетенцію будь-якої держави, і не вимагає від Членів Організації Об'єднаних Націй представляти такі справи на дозвіл в порядку цього Статуту; проте цей принцип не торкається застосування примусових заходів на підставі Глави VII та заходів оперативного впливу».

Висновки. Отже, приймаючи до уваги все вищезазначене, ми переконані, що концепція R2P не може застосовуватися як правомірний засіб врегулювання втручання у справи держав з огляду на: 1) можливість санкціонування проведення військового втручання *ex post facto*; 2) відсутність чітко визначених і закріплених на міжнародно-правовому рівні критеріїв, які б були підставою для правомірного оперативного втручання; 3) спроби впровадження в концепцію R2P термінів, які створюють велике поле для їх тлумачення (як-от, *atrocities crimes*); 4) нездатність РБ ООН як головного органу, компетентного в прийнятті рішень щодо реалізації R2P, в деяких випадках приймати оперативні заходи, необхідні для підтримання миру і порядку; 5) встановлення відповідальності держав-членів ООН захищати населення *ex post facto* шляхом тлумачення норм міжнародного права на користь концепції R2P вже після вступу більшості держав в ООН, що може свідчити про потенційну повторну зміну вектора трактування інших правових норм, що є, на нашу думку, неприпустимим. Як наслідок, ми вважаємо, що концепція R2P може бути використана як підстава для втручання у внутрішні справи держави під прикриттям захисту прав людини, що є неприпустимим з позиції сучасного міжнародного права. У зв'язку з цим виникає гостра необхідність врегулювання цієї проблеми шляхом створення єдиного міжнародного договору, який чітко регламентував би цю концепцію.

Саме тому ми пропонуємо включити у порядок денний Комісії міжнародного права ООН на 2018 рік питання про розробку та прийняття Конвенції ООН про застосування заходів оперативного впливу задля захисту прав людини на території держав.

Список літератури

1. Письмо Постоянного представителя Канады при Организации Объединенных Наций от 26 июля 2002 года на имя Генерального секретаря [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/57/303&referer=http://www.un.org/en/preventgenocide/rwanda/about/bgresponsibility.shtml&Lang=R. – Назва з екрана.
2. The Responsibility To Protect [Електронний ресурс] // Report of the International Commission on Intervention and State Sovereignty. – 2001. – Режим доступу: <http://responsibilitytoprotect.org/ICISS%20Report.pdf>. – Назва з екрана.
3. Statement of the Principality of Saudi Arabia, 6 September, 2017 [Електронний ресурс] // Informal Interactive Dialogue on R2P. – Режим доступу: [http://responsibilitytoprotect.org/DPRK%20R2P%20Dialogue,%20informal%20transcription%20\(1\).pdf](http://responsibilitytoprotect.org/DPRK%20R2P%20Dialogue,%20informal%20transcription%20(1).pdf). – Назва з екрана.
4. Statement by the People's Republic of China at the Informal Interactive Dialogue on R2P, 6 September, 2017 [Електронний ресурс] // Informal Interactive Dialogue on R2P. – Режим доступу: <http://www.globalr2p.org/media/files/peoples-republic-of-china.pdf>. – Назва з екрана.
5. Statement by Israel at Informal Interactive Dialogue on R2P, 8 September, 2014 [Електронний ресурс] // Informal Interactive Dialogue on R2P. – Режим доступу: <http://statements.unmeetings.org/media2/4493835/israel.pdf>. – Назва з екрана.
6. Выступление представителя Российской Федерации на интерактивной дискуссии по теме: «Осуществление нашей коллективной ответственности: международная помощь и ответственность по защите», 8 сентября 2014 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://statements.unmeetings.org/media2/4493819/russian-federation.pdf>. – Назва з екрана.

Стаття надійшла 20.03.2018 р.

Е. А. Каташинский, студент 3 курса
Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова
Экономико-правовой факультет
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

Научный руководитель: *А. А. Нигреева*,
кандидат юридических наук, доцент
Кафедра общеправовых дисциплин и международного права
Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

КОНЦЕПЦИЯ «RESPONSIBILITY TO PROTECT» КАК ОСНОВАНИЕ ДЛЯ ВМЕШАТЕЛЬСТВА ВО ВНУТРЕННИЕ ДЕЛА ГОСУДАРСТВ

Резюме

Автор пришел к выводу о том, что R2P представляет собой концепцию, в основу которой положена идея о наличии у государства обязанности защищать свое население от систематических актов нарушения его прав.

В рамках статьи была рассмотрена современная концепция вмешательства во внутренние дела государства с целью защиты прав человека – «Responsibility to Protect» («обязанность защищать»). Была изучена трехэлементная природа концепции, заключающаяся в наличии трех видов ответственности государства перед своим населением. Учитывая отсутствие конвенции, которая бы регламентировала правоотношения в сфере вмешательства во внутренние дела государства, автор предлагает собственный вариант конвенции, а также дает четкие рекомендации относительно ее отдельных положений: оснований вмешательства, доказательственной базы, процедуры принятия решений и ответственности субъектов данных процессов.

Ключевые слова: Responsibility to Protect, обязанность защищать, вмешательство, гуманитарная интервенция, защита прав человека, ООН, Совет Безопасности.

Ye. O. Katashynskiy, Student
Odessa I. I. Mechnikov National University
Economics and Law Faculty
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

Scientific supervisor: *O. O. Nigreeva*
PhD in Law, Associate Professor
the Department of General Law Disciplines and International Law
Frantsuzskiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

THE «RESPONSIBILITY TO PROTECT» CONCEPT AS A GROUND FOR INTERVENTION IN INTERNAL AFFAIRS OF THE STATES

Summary

The author concludes, that R2P is a concept based on the idea that a state shall protect its people from systematic acts of violation of its rights. Within the framework of the article, the modern concept of interference in the internal affairs of a state with the aim of protecting human rights – «Responsibility to Protect» – was considered. The three-element structure of the concept was studied. It consists of three types of state responsibility to its population. Given the absence of a convention that regulated legal relations in the field of interference in the internal affairs of a state, the author proposes his own version of the convention, and also gives recommendations on some its provisions: grounds for intervention, evidence base, decision-making procedure and responsibility of the subjects of these processes.

Key words: responsibility to protect, duty to protect, interference, humanitarian intervention, protection of human rights, the UN, the Security Council.

УДК. 327:328.131(410):061.1ЄС»20»

В. А. Соколова, аспірантка
Одеський національний університет імені І. І. Мечникова
Кафедра міжнародних відносин
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ НАПРЯМОК У ЗОВНІШНІЙ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ДІЯЛЬНОСТІ ЇЇ ЛІДЕРІВ У ХХІ СТОЛІТТІ

У статті розглядається еволюція європейського треку у зовнішній політиці Сполученого Королівства. Для цього автором використовується аналіз прем'єрства «нових» лейбористів (а саме: другого строку Тоні Блера та неповного строку Гордона Брауна) та консерваторів (Девіда Кемерона).

Ключові слова: Велика Британія, зовнішня політика, ЄС, Євросоюз, Тоні Блер, Гордон Браун, Девід Кемерон, Брекзїт.

Постановка проблеми. Європейський трек зовнішньої політики Великої Британії завжди викликав багато дискусій в уряді та за його межами. Традиційно, після зміни лідируючої партії на виборах – змінювався й стан стосунків між Європейським Союзом та Сполученим Королівством. Якщо до влади приходили консерватори, то починали вимагатися унікальні профіції для Великої Британії, яких немає в інших країнах-учасницях ЄС. Якщо ж у Парламенті більшість була за ліберальною (що стала згодом лейбористською) партією, то з Європейською спілкою відновлювався активний діалог та уряд Великої Британії йшов на деякі поступки для підкреслення вірності європейському напрямку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Про діяльність Великої Британії у рамках ЄС та про ЄС в цілому, як структуру серед представників сучасного дискурсу писали дисертацію О. Романова з ОВПБ ЄПБО ЄС, колективну статтю Д. Кузьмін, І. Максименко «Відносини Україна–ЄС крізь призму стратегічної культури» та Н. Яковенко у своїй монографії «Велика Британія у сучасних міжнародних організаціях».

Мета статті. Проаналізувати європейський трек за останні 15 років у Великій Британії через аналіз діяльності її прем'єр-міністрів: Тоні Блера (2-й період) і Гордона Брауна від лейбористської партії та Девіда Кемерона від партії консерваторів, відповідно.

Виклад основного матеріалу. У період з 2001 по 2007 роки політика Сполученого Королівства на європейському напрямлі втрачає динамізм у зв'язку з принциповим конфліктом інтересів між «ною» Великобританією і лідируючим франко-німецьким тандемом з питань щодо інституціональної реформи ЄС. Було виділено три основні причини явних невдач зовнішньої політики «нових» лейбористів на європейському напрямку. Перша причина – це незацікавленість лідируючого франко-німецького тандему в британських політичних важливих ініціативах щодо напрямків інституційної реформи і національних контурів мінливої архітектури ЄС. Друга причина – це безпрецедентно сильний «дрейф» стратегічних цілей, інтересів і пріоритетів правлячої політичної еліти Великої Британії в сторону поновлення і пожвавлення інституту «особливих» трансатлантичних відносин. Третя причина – цілеспрямованість і невмотивоване використання воєнної сили у врегулюванні міжнародних конфліктів в нестабільних і гарячих регіонах на Балканах (Косівська криза 1999 г.), в Афганістані (2001 – 2010) і Іраку (2003-2010) [3, с. 261].

Це дистанціювало Велику Британію від нагальних європейських справ. Дані ситуації підтвердили, що інституційний каркас ЄС не готується в плані єдності прийнятих рішень. Ідеологічний розкол на стару і нову Європу з часом може перетворитися на нездоланну перешкоду на шляху подальшої інтеграції. Встановлення особливих трансатлантичних відносин не дали Тоні Блеру преференцій. Виною тому – постійна жорстка критика, якої зовнішня політика лейбористів піддавалася з усіх боків. В такій ситуації треба було переключити увагу британської громадськості на інші теми. Лейбористи вважали за краще перевести зовнішньополітичний діалог на глобальний рівень. Нові пріоритети були пред-

ставлені в період другого «президентства» Великобританії в ЄС, яке прийшлося на липень-грудень 2005 року і за часом збіглося з головуванням в «групі восьми». Для лейбористів це був унікальний шанс знову заявити про розуміння актуальних проблем міжнародного співробітництва одночасно на британському, європейському і глобальному рівнях [3, с. 262].

На посту «президента» Європейського Союзу Т. Блер сформулював пріоритетні глобальні завдання для Великобританії: а) політично форсувати конкурентоспроможність ЄС на глобальному ринку; б) зробити Європу більш спокійній і безпечній для її громадян; в) посилити контроль над глобальною зміною клімату і системно посилити охорону навколишнього середовища; г) підтримувати держави, що розвиваються (зокрема, Африки) [3, с. 262].

Більш детально дані стратегічні пріоритети були представлені у відповідній урядовій програмі, яка складалася з трьох базових блоків: 1. Економічна і соціальна справедливість (реформування структури бюджету ЄС і комплексна реформа загальної аграрної політики, поліпшення регулювання (спрощення бюрократичних процедур); контроль трудового часу; сприяння розвитку ринку послуг; розвиток фінансової системи; контроль за виробництвом хімічних речовин). 2. Безпека і стабільність (протидія міжнародному тероризму, боротьба з «трафіком» і нелегальною імміграцією; розширення ЄС (відкриття переговорів з Туреччиною, старт переговорного процесу з Хорватією відразу після очікуваного на початку січня 2007 р. вступу Болгарії та Румунії). 3. Роль Європи у сучасному світі (продовження Дохійського раунду Всесвітньої торгової організації; Африка; зміна клімату (глобальне потепління та ін.); мир, стабільність і реформи на Близькому Сході; мир і стабільність на Балканах, розвиток та укріплення європейської оборонної ідентичності; реформа політики експорту цукру [3, с. 262, 263].

Стратегічні пріоритети Великобританії на період президентства в ЄС і «великій вісімці» стосувалися міжнародного тероризму, питання протидії міжнародному тероризму в рамках ЄС для Великобританії з формальності перетворилися в життєву необхідність. 7 червня 2005 року під час саміту G8 в Гленіглс (Шотландія) в самому центрі Лондона сталася серія терористичних актів. За офіційними даними, чотири вибухи в громадському транспорті забрали життя 54 осіб. Не виникло і тіні сумніву, що це був демонстративний виклик, який міжнародні «ісламські терористи» кинули політиці Великобританії в Афганістані і Іраку, а також політиці держав, лідери яких зібралися в Шотландії. Після цієї трагедії уряд «нових» лейбористів мав зробити відповідні висновки про необхідність перегляду глобальних пріоритетів національної зовнішньої політики. На словах Тоні Блер і представники правлячої еліти висловили готовність активно продовжувати глобальну геополітичну лінію, що і було однозначно відображено в офіційних документах «після Гленіглс». Але трагедію в Лондоні і зірваний саміт можна сприймати як початок надлому політики «нових» лейбористів. Можливо, в Лондоні пролунав не сигнал до продовження колишньої генеральної лінії, а вирок невдалої нової європейської політики Великої Британії [3, с. 263, 264].

Після подій літа 2005-го року у лейбористській партії назрів конфлікт інтересів щодо майбутнього на європейському треку. Цей конфлікт виник між тодішнім прем'єр-міністром Тоні Блером та міністром економіки Великої Британії Гордоном Брауном.

Саме він завадив Блеру форсувати це питання. Як людина, що несе відповідальність за економічне благополуччя країни, підтриманий іншими впливовими євроскептиками – членами лейбористської партії – міністр економіки був впевнений, що процвітання можна забезпечити, знаходячись поза єврозоною. У результаті цього Блер був змушений заявити, що Велика Британія не приєднається до євро, бо це не відповідає її національним інтересам [5, с. 299].

Про роль Великої Британії у ЄС у 2006 році Гордон Браун сказав: «Якщо наша ідентичність буде харчуватися нашими ідеями, то ми відчуємо себе більш впевненими перед обличчям важких проблем у відносинах з іншим світом. Зрозумівши свої цінності не буде Британії, що бачить свій шлях, як боротьбу проти, а не у складі Європи, та я представляю європейський вибір як альтернативу між неучастю та повним поглинанням. Базуючись на

своїх цінностях, вона запропонує новий глобальний підхід, а не тільки подвоєння гуманітарної допомоги» [2].

Ставши прем'єр-міністром у 2007 році, Браун віддавав перевагу не коментувати свій конфлікт з Тоні Блером. Щоправда, у ході візиту до Німеччини у липні, він заявив, що Велика Британія ще перегляне своє рішення щодо входу в євросону, правда не даючи точної гарантії, коли це станеться [4].

Гордон Браун був євроскептиком. Він більше орієнтувався на настрої населення, яке дивилося у той час на європейські проекти з скепсисом [7].

Вже з самого початку свого прем'єрства Гордон Браун зіткнувся з серйозною проблемою на європейському напрямку. Німеччина, тоді ще як країна – голова Євросоюзу, ініціювала новий договір, який повинен замінити так ще і не прийняту загальноєвропейську Конституцію. Три роки тому, коли вперше виникло конституційне питання, Браун підтримав ідею проведення референдуму. До того ж Браун стверджував, що прийняття Конституції призведе до стагнації в британській економіці, так як передасть частину пов'язаних з фінансовим розподілом функцій на наднаціональний рівень брусельських єврооптимістів. Однак тоді проблема відпала сама собою, оскільки Франція і Нідерланди, де пройшли референдуми, відкинули єдину Конституцію [7].

Також, після цих невдалих референдумів у уряді Великої Британії наступив своєрідний «час роздумів». Коли цей період завершився, Гордон Браун вніс пропозиції стосовно реформування Європейського Союзу, які частково збігалися з положеннями документа Європейської комісії, що мав назву «Лісабонська програма для Співтовариства». Між іншим, програма включала підтримку інновацій, реформу політики державної підтримки і регіональними програмами надання допомоги, завершення формування ринку послуг [5, с. 299].

Договір було підписано 13 грудня 2007 року в Лісабоні, але на його ратифікацію усіма країнами – членами ЄС і вступ в силу пішло ще два роки (спочатку передбачалося, що ратифікація завершиться до кінця 2008 р.) [5, с. 301].

Показовим було те, що сама церемонія підписання Лісабонського договору підкреслила особливий характер відносин Великої Британії з Євросоюзом. Браун не був на ній разом із головами країн-членів та підписав договір на декілька годин пізніше. У якості виправдовування своєї відсутності він казав про необхідність його присутності у засіданні Палати Громад [5, с. 299, 300].

За перші 8 місяців свого прем'єрства Браун не знайшов часу, щоб відвідати Єврокомісію, хоча демонстративно запросив канцлера Німеччини Ангелу Меркель та экс-президента Франції Ніколя Саркозі у Лондон у лютому 2008 року, щоб поговорити про тристороннє урегулювання фінансової кризи [5, с. 302].

Перші роки нового уряду цього разу були позбавлені гучних проєвропейських гасел та палких промов. Новий коаліційний уряд Великої Британії одразу висловив наміри щодо подальшої конструктивної співпраці з ЄС. Водночас в Палаті Громад під час дебатів щодо європейських справ 3 червня цього ж року пролунало прагнення наполегливіше захищати національні інтереси Великої Британії, ніж попередній уряд [8, с. 130].

Міністром у справах Європи було призначено Д. Лідінгтона. 13 вересня він оприлюднив офіційну заяву про хід роботи уряду над законопроектом про ЄС, оголошеного навесні того ж року королевою Єлизаветою II серед інших 22 нових законодавчих актів, запропонованих чинним урядом [8, с. 130].

Ухвалення відповідного закону, який би регламентував відносини Великої Британії з ЄС був одним із пунктів передвиборчої кампанії Партії консерваторів цього разу. Це стало елементом програми новообраного уряду. Головною метою законопроекту було посилення громадського та парламентського контролю Великої Британії над процесом вироблення рішень у ЄС, а також унеможливлення подальшого делегування частин суверенних повноважень наднаціональним структурам Євросоюзу [8, с. 130].

Девід Лідінгтон констатував «велику відстань» між волевиявленням британців і тим, як від імені британців приймаються урядові рішення заради ЄС. Тому уряд планував дати

можливість населенню країни відігравати активнішу роль у виробленні політики Великої Британії щодо Євросоюзу. Законопроектом про ЄС визначалося, що будь-які майбутні угоди, якими передбачалося делегування частини влади або компетенції Сполученого Королівства, зокрема питання сфери зовнішньої та безпекової політики, оборонної політики, охорони державних кордонів тощо, мають обов'язково виноситися на національний референдум [8, с. 131].

Така заява Лідінгтона зафіксувала наміри правлячої коаліції не приєднуватися до євросони та не погоджуватися на заснування посади Генерального секретаря ЄС [8, с. 131].

У 2011 році хвилю незадоволення у Брюсселі викликало рішення Девіда Кемерона передивитись участь країни у імміграційній політиці ЄС. Справа в тому, що він намагався створити альянс з іншими країнами Євросоюзу, щоб заблокувати пропозиції голови Єврокомісії Жозе Мануеля Баррозу щодо надання притулку іммігрантам. У цей період Єврокомісія була втягнута у переговори з країнами Євросоюзу з питань про функціонування регулятивного механізму «Дублін II», за яким країни – члени Союзу мають висилати біженців назад у країни Євросоюзу, звідки вони вперше прибули на територію ЄС. Переговори почалися з судового рішення Європейського Суду з прав людини у зв'язку з тим, що Бельгія порушила фундаментальні права біженців тим що відправила їх до Греції, де нема відповідних умов щодо їх утримання. Таким чином, переговори були направлені на відміну існуючих положень механізму «Дублін II» про репатріацію біженців. Велика Британія у цій дискусії залишила за собою право у випадку негативного рішення утриматися від подальшої участі у ньому та розповсюдженні на себе результатів [1, с. 27].

Окрім цього, Британія намагалася гальмувати ініціативи ЄС у сфері соціального законодавства. Так, у середині 2011 року британці активно стали обговорювати можливості відміни відрядження за вагітністю та пологами, законодавства з прав споживачів, тощо [1, с. 28, 29].

Британський уряд дав згоду та з готовністю очікувало внесення будь-яких змін у договір ЄС, викликаних необхідністю урегулювання ситуацією у євросоні, оскільки відкривалася можливість повернути Британії від Брюсселю частину повноважень. Однак такі переговори могли здійснитися не раніше 2013 року. Тільки тоді Британія могла представити умови по поверненню своїх прав від ЄС у рамках більш широких переговорів щодо реформування управління євросоною [1, с. 29, 30].

Девід Кемерон мав представити точку зору коаліційного уряду щодо ратифікації ще декількох змін у договорі з ЄС, доповнюючи змінами про створення Європейського стабілізаційного механізму для євросони. Таким чином, до 2013 року Велика Британія мала ратифікувати договір з Хорватією щодо її членства у ЄС, Ірландський протокол, що давав би Ірландії низку поступок заради підтримки у Лісабонському договору пункту про те, що кожен член ЄС може мати свого єврокомісара, а також Чеський протокол, який змусив підписати чеського президента Лісабонський договір [1, с. 30].

Британська сторона скористалася ООН як трибуною для того, щоб продемонструвати свою незгоду з ситуацією, коли важливі права були передані ЄС відповідно до Лісабонського договору. При цьому британці прагнули, якщо не повернути їх, то хоча б показати свою незгоду з використанням Союзом цих прав. Наприклад, Великобританія заблокувала понад 70 заяв Євросоюзу в комітеті ООН такі, як комітет з фінансових та економічних справах, комітет з роззброєння, комітет з тероризму і прав людини, вимагаючи, щоб ці заяви робилися від імені «ЄС і його країн-членів», а не просто від імені Союзу [1, с. 32, 33].

Справа в тому, що завдяки рішенням в Генеральній Асамблеї ООН ЄС отримав місце спостерігача при ООН. Так, у Кетрін Ештон, Високого представника ЄС із закордонних справ і політики безпеки, і деяких інших вищих офіційних осіб ЄС з'явилося право говорити від імені ЄС на Асамблеї ООН. А британський уряд прагнуло перешкодити поширенню цієї практики на інші органи ЄС, і особливо на ті питання, де залишається «змішана компетенція», тобто, де у ЄС і його членів є юрисдикція [1, с. 33].

Д. Кемерон став першим в історії Сполученого Королівства британським прем'єр-міністром, який наклав вето на укладення нового договору ЄС, але практично відразу по-

яснив, що членство в ЄС залишається в інтересах Великобританії. В результаті було прийнято рішення розробити до березня 2012 р. міжурядову угоду 26 держав (тобто ЄС без Великої Британії). Фактично, прем'єр не змірився з «договором всередині договору», який підривав позиції країни в європейському єдиному ринку [1, с. 47, 48].

На саміті ЄС 30-31 січня 2012 р. Великобританія не приєдналася до «Пакту про стабільність, координацію і управління ЕВС» або «бюджетного союзу» (раніше нею заблокованим), хоча визнала необхідність більш жорсткої фіскальної дисципліни. Цей документ набув чинності 1 січня 2013 року після його ратифікації 12 країнами-підписантами і встановив більш жорсткі вимоги дотримання бюджетної дисципліни країнами ЄС – «золоті правила». Хоч Британія більше не заважала використанню інститутів ЄС єврозоною, Д. Кемерон пояснив, що вона почне реагувати на це в разі, якщо під загрозою опиняться її національні інтереси. Він підкреслив, що в рівній мірі важливі і жорстка фіскальна дисципліна, і проведення єврозоною рекапіталізації своїх банків, і припинення стану невпевненості в Греції, і «створення захисної стіни досить високою, щоб впоратися з кризою» [1, с. 66].

В кінці лютого 2012 року розпочався черговий саміт ЄС, на якому обговорювалися проблеми економічного зростання і зайнятості на континенті. Діючи у власних інтересах, Німеччина і Франція спочатку спробували проігнорувати пропозиції 12 країн, включаючи Британію. Однак в кінці саміту Кемерон домігся того, що заключне комюніке було повністю переписано з урахуванням британських вимог. Його пріоритетами на саміті були: закінчити формування єдиного ринку, сприяти торгівлі і стимулювати зростання. Прем'єр наполіг на внесенні в комюніке цілого ряду поправок: згадка про дерегулювання, лібералізації і поглибленні єдиного ринку в наданні різноманітних послуг; інформація про необхідність завершення створення внутрішнього енергетичного ринку до червня 2014 р.; положення про торгівлю як однієї з рушійних сил економічного зростання і т.д. Так з'явився План дій для зростання в Європі, підписаний 12 країнами ЄС, включаючи Великобританію [1, с. 67].

17 травня 2012 року на саміті G-8 Кемерон відкинув пропозицію Франсуа Олланда підняти планку податку на трансакції до 57 млрд. євро для фінансової стимуляції 27 країн ЄС. «Ми не збираємося забезпечити економічне зростання в Європі або Великобританії введенням нового податку, який вдарить по людям так само, як і по фінансовим інститутам» – заявив він. Девід Кемерон вважав, що єврозоні слід скопіювати британське економічне управління кризою з упором на реалізацію плану зниження дефіциту для отримання економічного зростання, проведення незалежної монетарної політики і створення опори у вигляді сильних банків [1, с. 69].

Виступаючи перед британським парламентом за результатами зустрічі G-8, Д. Кемерон похвалив Ф. Олланда за проєкт євробондів, але попередив, що потребують великих скорочень субсидій ЄС французьким фермерам, якщо президент Франції поставить під загрозу щорічні виплати ЄС Великобританії [1, с. 70].

18 вересня 2012 року відбувся черговий саміт країн ЄС, на якому обговорювалися питання більш тісної співпраці в банківській сфері, в сфері оподаткування і витрат. Такі домовленості мали ще більше відсунути Великобританію з центру Євросоюзу, тому вона стала наполягати на більшому обліку її фінансових інтересів. Британський прем'єр запропонував учасникам саміту сконцентрувати увагу на єдиному європейському ринку – як на найбільш важливій частині постійно конкуруючого світу [1, с. 74, 75].

Лідер Британії загрожував накладати вето, так як відповідно до проєкту бюджету вона повинна була понести додаткові витрати в розмірі 10 млрд. ф.ст. Британцям було незрозуміло, чому в той час як бюджети інших країн скорочуються, бюджет ЄС повинен був різко вирости. З питання скорочення бюджету ЄС Британію підтримала Данія. Крім того, міністр закордонних справ У. Хейг заявив, що Великобританія не згодна з положенням, при якому країни єврозони брали рішення за весь Євросоюз. Чи не збиралася Великобританія переглядати і розміри виплат ЄС. Після того як стало зрозуміло, що Д. Кемерон належить проштовхувати ідею відчутного скорочення бюджету ЄС, з'явилися побоювання, що

Великобританія може втратити в цьому питанні підтримку Німеччини, яка раніше виступала за помірне скорочення бюджету [1, с. 75].

7 листопада 2012 р. А. Меркель приїхала в Лондон з наміром домогтися від Британії більшої гнучкості в питанні про євробюджету, незважаючи на те що при існуючому бюджеті Німеччина втрачала більше, ніж Великобританія (її внесок зростав на 30 млрд. євро за сім років, тоді як британський – на 17 млрд. євро за той же термін) [1, с. 76].

Кемерон поставився з розумінням до труднощів євро. Але, на його думку, євробюджет встановлений для всіх 27 країн ЄС, і їм не слід користуватися для вирішення труднощів і проблем власне єврозони. Єврозона цілком може створити свій бюджет для власних потреб. Так, якщо група 17 країн хоче направити більше грошей членам єврозони, то вони можуть зробити це, не використовуючи євробюджету. Він підкреслив, що не погодиться з майбутніми фінансовими рамками, які не в інтересах Великобританії. На практиці така заява британської сторони означало велику ймовірність використання її права вето [1, с. 77].

На думку британської сторони, пропозиції постійного голови Євроради, прем'єр-міністра Бельгії Х. Ван Ромпея містили помилки: по-перше, вони не включали цифри максимально можливих витрат і кількості надрукованих грошей, яке завжди було менше, ніж стеля фінансових зобов'язань Союзу; по-друге, Франція, Іспанія та Польща відхилили пропозиції Х. В. Ромп'єя, що включали скорочення асигнувань на загальну сільськогосподарську політику і на структурні фонди, які допомагали бідним регіонам створювати інфраструктуру. Британія також збиралася домогтися збереження суми щорічного повернення їй коштів з бюджету ЄС в розмірі 3,6 млрд. євро. Без повернення цих коштів Великобританія вносила б в бюджет 10,9 млрд. євро щорічно. Також була надія на прихильність Кемерона на майбутньому саміті ЄС 13-14 грудня 2012 р. питання про банківський Союзі ЄС. Д. Кемерон натрапив і на позицію Франції, яка не бажала скорочення сільськогосподарських субсидій в світлі того, що виплати ЄС Британії залишилися б без змін. В результаті переговори зайшли в глухий кут через розбіжності між вносять вклад в бюджет ЄС країнами і країнами-одержувачами допомоги ЄС. Д. Кемерон зажадав «істотного скорочення витрат» [1, с. 78].

На прес-конференції після закінчення саміту Д. Кемерон сказав, що зустріч закінчилася без угоди по бюджету, оскільки пропозиції президента Єврокомісії були недостатньо гарні для Великобританії і цілого числа країн – Німеччини, Швеції, Нідерландів, Фінляндії, Данії. Він також заявив, що успішно відстояв виплати ЄС Великобританії. В цілому ж позиція Великобританії загальмувала прийняття бюджету ЄС на 2014-2020 рр. [1, с. 79].

Аналізуючи наступні зовнішньополітичні дії Девіда Кемерона в період з 2013 по 2014 рр., автор простежив тенденцію до зменшення інтересу до європейського настрою. Цьому сприяло два основні чинники, що виробляють в Європейському співтоваристві «підривний» ефект. Першим фактором був розкол, що мав місце роками раніше між Девідом Кемероном і лідерами Євросоюзу – Ангелою Меркель і Франсуа Олланда. Бажання Девіда Кемерона проводити індивідуальну економічну політику всередині ЄС лякало їх через те, що за Великої Британії могли потягнутися інші країни ЄС, підриваючи таким чином фінансову стабільність єврозони, як це було роками раніше. Другим чинником була криза ЄС, пов'язана з напливом мігрантів у європейські країни з країн, що розвиваються та зон конфліктів. Уряд Девіда Кемерона в цьому питанні позначив свою позицію відразу – характер допомоги, яку може надати Британія, є лише консультативний. Під консультативною допомогою малося на увазі повернення біженців на місця їх первинного проживання, тобто створення сприятливих умов для репатріації на законодавчому рівні.

У рамках наростаючої політичної кризи у Європі та світі уряд Великої Британії займався пошуком всіх можливих механізмів для забезпечення безпеки у межах власної країни. Під впливом цієї нестабільності виявилася необхідність перегляду «Концепції національної безпеки».

Саме тому, з приходом до влади на другий строк консервативного уряду на чолі з Девідом Кемероном у травні 2015 року, прем'єр-міністр перш за все домігся від Парламенту ратифікації нової Національної Безпекової програми стратегії та оборони [10].

Треба зауважити, що у Національній Безпековій стратегії слід враховувати, насамперед, два принципових чинника, які впливали на розуміння не тільки окремих положень Стратегії, але й в цілому зовнішньої політики Великої Британії в сфері міжнародної безпеки. По-перше, згідно з зазначеним документом, безпекова політика Великої Британії тримала в фокусі та реагувала на сучасні, найбільш пріоритетні виклики національної безпеки, та, по-друге, має інституційну залежність від відповідних безпекових інституцій Європейського Союзу та лімітована обов'язками Лондона в рамках, зокрема, оборонних стратегій Спільної зовнішньої та безпекової політики (СЗПБ) та Європейської політики безпеки та оборони (ЄПБО) ЄС. Примітно, але у межах Національної Безпекової стратегії ЄС (до речі, всупереч подальшої практичної реалізації безпекової стратегії Д. Кемерона) не згадується, втім все ж «висвітлюються окремі відгалуження треків Великої Британії в напрямку Німеччини та Франції» [10].

Взагалі, специфіка взаємодії Великої Британії з певними інституціями Європейського Союзу у сфері безпеки може зазнати суттєвих трансформацій з огляду на те, що Девід Кемерон чітко заявив про наміри Великої Британії вийти з ЄС одразу після перемоги консервативної партії на виборах 5 травня 2015 року [6].

Саме з приводу уникнення ризику дефрагментації Європейського Союзу у разі можливого виходу Великої Британії з ЄС, 18-19 лютого 2016 року у Брюсселі було проведено саміт ЄС. Переговори в межах саміту закінчилися лише вночі 20 лютого 2016 року. У своєму інтерв'ю прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон зазначив: «Вже завтра я маю звітувати перед кабінетом міністрів, але зараз можна сказати, що тепер угоди було досягнуто. Нова угода передбачає особливий статус у межах Європейського Союзу. Референдум щодо перебування чи виходу Великої Британії з ЄС, як й очікувалось, відбудеться 23 червня цього ж року. У безпековому сенсі будемо діяти усім урядом задля збереження стабільності у країні» [13].

Таким чином, на британському референдумі, що відбувся 22 червня суспільство було поділено на дві частини – ті, хто виступав проти Великої Британії, залишаючи ЄС (Britain Remain або Britain-In) та тих, хто був для цього (Britain Leave або Brexit). Прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон, який переміг на виборах 2015 року активно виступав за Брекзйт. Після саміту у Брюсселі в січні 2016 р. він зробив заяву, що проведе розмову з Парламентом. Як відомо, він радикально змінив свою точку зору після цього саміту і став наголошувати на збереження Англії у рамках ЄС.

Після оголошення результатів референдуму Девід Кемерон вирішив піти у відставку. Він оголосив про це однієї з газет: «Я бився проти Брекзйту усім серцем, але британці вибрали інший шлях. Їм потрібен новий прем'єр-міністр» [6].

5 липня в першому турі виборів консервативними парламентаріями лідера Консервативної партії Тереза Мей швидко стала фаворитом гонки – набравши 165 голосів. За тиждень, 11 липня Андреа Лідсон, яка була головним супротивником Мей закінчила свою кампанію [9].

Девід Кемерон оголосив, що віддасть повноваження прем'єр-міністра Терезі Мей 13 липня [12]. Королева Великої Британії Єлизавета II прийняла його заяву про відставку та представила Терезу Мей новим прем'єр-міністром [11].

Висновки. Європейський трек у зовнішній політиці Великої Британії за останні 15 років змінився кардинально.

У 2001 році погляди Тоні Блера змінилися з євро оптимістичних поглядів на атлантичні. Змоги прем'єр-міністра маневрувати між ЄС та США були не переконливими та змусили його піти у відставку.

Короткий період прем'єрства Гордона Брауна продемонстрував його слабкість, як лідера Великої Британії на усіх треках. Зокрема у ЄС він запам'ятався людиною, що підписала Лісабонський договір, але на ратифікації не був присутній. Такий жест був неприпустимим для прем'єр-міністра країни, яка заявляє про лідерство у Євросоюзі.

Девід Кемерон, прийшовши до влади на перший строк не виділив основних пріоритетів у зовнішній політиці. У період першого строку прем'єрства він заявив у межах

Європейського Союзу про пошук преференцій для Великої Британії. Це зумовило початок конфлікту між двома лідерами – Девідом Кемероном з одного боку та Ангелою Меркель з іншого, бо канцлер Німеччини не хотіла йти на поступки прем'єр-міністра Великої Британії та вважала, що це сильно вдарить по бюджету Євросоюзу. На другий строк Девід Кемерон прийшов із заявою про те що цій строк ознаменується виходом Британії з ЄС та він спланував провести щодо цього референдум. Такий крок був необміркований, бо на початку 2016 року після саміту у Брюсселі він змінив свою думку, але його першочерговий задум вже був викарбований у свідомості громадян. Референдум пройшов з очікуваним результатом – більшість британців проголосувало за вихід з ЄС. Девід Кемерон подав у відставку, мотивуючи свій крок тим, що британцям потрібен новий прем'єр-міністр, а по факту – не виправданням своєї прем'єрської обіцянки.

Список літератури

1. Андреева Т. Н. Европейская политика кабинета Д. Кэмерона – Н. Клегга (май 2010 – июль 2013) [Текст] / Т. Н. Андреева // М.: ИМЭМО РАН. – 2014. – С. 190.
2. Браун Г. Что значит быть британцем // Россия в глобальной политике. – [Электронный ресурс] / Браун Гордон / – http://www.globalaffairs.ru/number/n_7429. – Название с экрана.
3. Валуев А. В. Основные итоги внешней политики правительств «новых» лейбористов в Великобритании [Текст] / А. В. Валуев // М.: ПОЛИТЭКС. – 2010. – Том 6. – № 4. – С. 257-267.
4. Великобритания, внешнеэкономические связи – [Электронный ресурс] – http://polpred.com/?ns=1&ns_id=75309. – Название с экрана.
5. ИЕ РАН. Дилеммы Британии: поиск путей развития [Текст] / под. ред. А. А. Громыко // М.: Весь Мир. – 2014. – С. 480.
6. Перемитин Г. Дэвид Кэмерон объявил о решении подать в отставку // РБК. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.rbc.ru/politics/24/06/2016/576ce1809a7947e9f001ad1a>. – Название с экрана.
7. Терентьев А. Гордон Браун: моралист у власти // Россия в глобальной политике. – [Электронный ресурс] / А. Терентьев / – http://www.globalaffairs.ru/number/n_9215. – Название с экрана.
8. Яковенко Н. В. Велика Британія у міжнародних організаціях [Текст] / Н. В. Яковенко / Київ: ВПЦ Київський університет. – 2011. – С. 400.
9. Independent staff. Theresa May's Tory leadership launch statement. Full text. // The Independent. – [Stable URL] – <http://www.independent.co.uk/news/uk/politics/theresa-mays-tory-leadership-launch-statement-full-text-a7111026.html>. – Name from the screen.
10. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015. // Williams Lea Group. – [Stable URL] – https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/478933/52309_Cm_9161_NSS_SD_Review_web_only.pdf. – Name of the screen.
11. Queen receives audience right honorable Theresa May [Stable URL] – <https://www.royal.uk/queen-received-audience-right-honourable-theresa-may>. – Name from the screen.
12. Resignation right honorable David Cameron MP as Prime Minister [Stable URL] – <https://www.royal.uk/resignation-right-honourable-david-cameron-mp-prime-minister>. – Name from the screen.
13. UK-EU deal agreed at Brussels summit. // BBC News. – [Stable URL] – <http://www.bbc.com/news/live/uk-politics-35601369>. – Name from the screen.

Стаття надійшла 17.03.2018 р.

В. А. Соколова, аспірантка

Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова

Кафедра международных отношений

Французский бульвар, 24/26, Одесса, 65058, Украина

ЄВРОПЕЙСЬКОЄ НАПРАВЛЕННЯ ВО ВНЕШНЬОЇ ПОЛІТИЦІ ВЕЛИКОБРИТАНІЇ: АНАЛІЗ ДІЯТЕЛЬНОСТІ ЇЇ ЛІДЕРІВ В ХХІ ВЕКЕ

Резюме

В статті розглядається еволюція європейського трека во зовнішній політиці Соединенного Королівства. Для цього автором використовується аналіз прем'єрства «нових» лейбористів (а іменно: другого строка Тоні Блєра і неполного строка Гордона Брауна) і консерваторів (Дєвіда Кємерона).

Ключевые слова: Великобритания, зовнішня політика, ЄС, Євросоюз, Тоні Блєр, Гордон Браун, Дєвід Кємерон, Брексит.

V. A. Sokolova, Postgraduate
Odessa I. I. Mechnikov National University
the Department of International Relations
Frantsuzkiy Boulevard, 24/26, Odessa, 65058, Ukraine

EUROPEAN UNION AS THE TRACK OF POLICY OF GREAT BRITAIN IN THE ANALYSIS OF ITS LEADERS ‘ IN THE XXI CENTURY

Summary

The article examines the evolution of the European track in foreign policy of United Kingdom. For the deeper understanding author uses the analysis of the premiership of Labor Party (Tony Blair's second term of premiership and incomplete premiership of Gordon Brown) and Conservative Party (David Cameron).

Key words: Great Britain, foreign policy, EU, European Union, Tony Blair, Gordon Brown, David Cameron, Brexit.

ІНФОРМАЦІЯ ДЛЯ АВТОРІВ

1. Профіль журналу

1.1. Журнал **Правова держава** здійснює такі типи публікацій:

1. Наукові статті.
2. Короткі повідомлення.
3. Матеріали конференцій.
4. Бібліографію.
5. Рецензії.
6. Матеріали з історії науки.

1.2. У певному конкретному випуску один автор має право надрукувати тільки одну самостійну статтю.

1.3. Мова видання – українська, російська, англійська та німецька.

1.4. До редакції журналу «Правова держава» подаються:

1. Текст статті з анотацією, записаний на електронному носії в редакторі Word (кегель 14, відстань між рядками 1,5 інтервали).
2. Резюме російською та англійською мовами.
3. Колонтитул.
4. Рекомендація кафедри або наукової установи до друку.
5. Відомості про авторів.

2. Підготовка статті – обов'язкові складові

Оригінальна стаття має включати:

1. Анотацію – мовою оригіналу статті.
2. Вступ та визначення актуальності теми.
3. Мету статті.
4. Постановку проблеми.
5. Аналіз останніх досліджень і публікацій.
6. Виклад основного матеріалу.
7. Висновки.
8. Список літератури.
9. Резюме (російською та англійською мовами).
10. Ключові слова.

3. Оформлення рукопису.

Обсяг. Послідовність розташування обов'язкових складових статті

3.1. Обсяг рукопису наукової статті (з урахуванням таблиць і підписів до них, анотації, резюме, ключових слів, списку літератури) – не більше 20 сторінок, рецензій – до 3 сторінок, коротких повідомлень – до 2 сторінок. Рукописи більшого обсягу приймаються до журналу тільки після попереднього узгодження з редколегією.

3.2. Послідовність друкування і розташування окремих складових наукової статті має бути такою:

1. УДК – зліва над назвою статті.
2. Ініціали та прізвище автора (згідно з паспортом, український варіант), науковий ступень, вчене звання, посада.
3. Назва наукової установи (в тому числі відділу, кафедри, де виконано працю); повна поштова адреса установи (за міжнародним стандартом, з поштовим індексом); телефон для співпраці з авторами.
4. Назва статті, повинна точно відбивати зміст праці, бути короткою (в межах 9 повнозначних слів), містити ключові слова.
5. Анотація мовою оригіналу праці друкується перед початком основного тексту після інтервалу 20 мм від лівого поля.
6. Під анотацією друкуються ключові (основні) слова мовою оригіналу статті.
7. Текст статті і список літератури.

8. Резюме російською та англійською мовами включає: прізвище та ініціали автора, назву наукової установи, повну поштову адресу установи (за міжнародним стандартом, з поштовим індексом), електронну адресу автора, назву статті, текст резюме та ключові слова.
9. Рисунки, діаграми, таблиці разом з підписами та поясненнями розміщуються у тексті статті. Рисунки, діаграми подаються тільки чорно-білого кольору.
10. Стаття повинна бути підписана автором або авторами.

4. Мовне оформлення тексту: термінологія, умовні скорочення, посилання

4.1. Автори несуть повну відповідальність за бездоганне мовне оформлення тексту, особливо за правильну українську наукову термінологію (її слід звіряти за фаховими термінологічними словниками).

4.2. Якщо часто повторювані у тексті словосполучення автор вважає за потрібне скоротити, такі абрєвіатури при першому вживанні обумовлюють в дужках. Наприклад: Нотаріальна палата України (далі НПУ).

4.3. Посилання на літературу подаються у тексті статті, обов'язково у квадратних дужках, арабськими цифрами: перша цифра позначає номер праці у списку літератури, друга – сторінку цитованої праці, між цифрами кома. Наприклад: [2, с. 55], [3, ст. 55] – якщо посилання на статтю закону.

5. Література

5.1. Список літератури друкується мовою оригіналу відповідної праці. Він оформлюється згідно з ДСТУ 7.1:2006 і повинен містити тільки назви праць, на які посилається автор. Назви праць у списку літератури розташовуються в порядку згадування.

5.2. Назви праць у списку літератури оформлюються за правилами ВАКУ згідно Постанови Президії ВАК України. Наприклад: для монографій слід вказати: прізвище, ініціали автора(ів), повну назву праці, місце видання, видавництво, рік видання, загальну кількість сторінок праці. Для періодичних видань: прізвище, ініціали автора(ів), назву журналу, повну назву праці, місце та рік видання, том і (або) номер, першу і останню сторінку статті.

Наприклад:

1. Миколенко О. І. Теорія адміністративного процедурного права [текст]: монографія / О. І. Миколенко ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – Харків : Бурун Книга, 2010. – 335 с.

2. Ільєва Н. В. Питання взаємодії державних та недержавних органів з суб'єктами нотаріальної діяльності [текст] / Н. В. Ільєва // Правова держава. – № 15. – 2012. – Одеса, 2012. – С. 45-53.

6. Анотація. Резюме. Колонтитул

6.1. Анотація (коротка стисла характеристика змісту праці) подається мовою оригіналу статті, містить не більше 50 повнозначних слів і передує (окремим абзацом) основному тексту статті.

6.2. Резюме (короткий висновок з основними положеннями праці) подається двома іншими мовами (російською та англійською), кожне містить не більше 50 повнозначних слів і друкується на окремому аркуші.

6.3. Колонтитул (короткий, не більше 50 знаків, або скорочений чи видозмінений заголовок статті для друкування зверху на кожній сторінці тексту праці) подається українською мовою разом з прізвищем та ініціалами автора на окремому аркуші.

**ГРАФІК ВИПУСКУ НОМЕРІВ ЖУРНАЛУ
«ПРАВОВА ДЕРЖАВА» НА 2018 РІК**

№ випуску	Початок прийому статей	Закінчення прийому статей	Друкована версія журналу	Електронна версія журналу
29	25.02.2018	25.03.2018	25.04.2018	15.04.2018
30	25.04.2018	25.05.2018	25.06.2018	15.06.2018
31	25.08.2018	25.09.2018	25.10.2018	15.10.2018
32	25.10.2018	25.11.2018	25.12.2018	15.12.2018

Редколегія має право редагувати текст статей, погоджуючи відредагований варіант з автором, а також не приймати рукописи, якщо вони не відповідають вимогам журналу «Правова держава».

До уваги авторів та читачів!
Науковий журнал «Правова держава» з 2016 року
виходить з періодичністю 4 рази на рік.

Українською, російською, англійською та німецькою мовами

**Опубліковані матеріали відбивають позицію автора,
яка може не збігатися з думкою редакції.**
**За достовірність фактів, статистичних даних та інших матеріалів
відповідальність несе автор або особа, яка надала матеріал.**
Передрукування матеріалів допускається з дозволу редакції.

Свідоцтво про державну реєстрацію
друкованого засобу масової інформації:
Серія KB № 16843-5605ПР від 20.07.2010 р.

Підписано до друку 15.04.2018 р. Формат 70x108/16. Ум.-друк. арк. 14,0.
Зам. № 1804-16. Тираж 300 прим.

Адреса редколегії:
Україна, 65058, м. Одеса, Французький бульвар, 24/26
Тел.: (048) 702-31-31
www.pd.onu.edu.ua

Надруковано у ПП «Фенікс»
(Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1044 від 17.09.2002 р.)
65009, м. Одеса, вул. Зоопаркова, 25
Тел.: (048) 7777-591
www.law-books.od.ua